8

3-c

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE

6
12 G
12

~~AA VI 26~~

AA VI 27

8.-3.c.4.



Digitized by Google


PETRUS DANIEL HUETIUS EPISCOPUS ABRINCENSIS

PETRI DANIELIS HUETII
EPISCOPI ABRINCENSIS

OPUSCULA DUO

QUORUM UNUM EST

DE OPTIMO GENERE INTERPRETANDI

ET

DE CLARIS INTERPRETIBUS,

ALTERUM

DE ORIGINE FABULARUM ROMANENSIUM.

EDITIO PRIMA VENETA.
cæteris accuratior, ac emendatior.

BIBLIOTECA NA VITTORIO EMANUELE ROMA



VENETIS,

APUD BENEDICTUM MILOCCO
In Via Mercatoria ſub ſigno D.Thomæ Aquinatis.
MDCCLVIII.
Superiorum Permiſſu, ac Privilegio.

LAURENTIO ALEXANDRO MARCELLO

SENATORI AMPLISSIMO

BIBLIOPOLA VENETUS

F.

*Q*Uum primum cenſorias haſce, eaſdemque preſſas, ac ſuaviſſimas viri CL. Petri Danielis Huetii lucubrationes typis meis recudere conſtitui, id mihi præcipue negotii dedi, ut eum Patronum conatui huic meo nanciſcerer, qui & Auctoris dignitati, & operis qualitati plane reſponderet. Præmiſi opuſcula duo, quæ Rever. idem Antiſtes de interpretatione conſcripſit: Alterum de optimo genere interpretandi; de Claris interpretibus alterum. Tertium deinde adjeci, quod Auctor omnium, qui nunc ſunt, aut fuerant, eruditiſſimus, Gallico ſermone adornavit nimirum de confictis Hiſtoriis (ſi modo Hiſtoriæ dicende ſunt fabuloſæ illæ rerum, nec geſtarum, nec gerendarum narrationes, quæ abſtruſa necdum perſpecta derivatione Ro-*

 man-

BIBLIOTECA NAZ. VITTORIO EMANUELE ROMA

manzi *ab Italis, Galliſque appellantur.)* *quas invidioſo, immodiceque detorto verbo, Guillelmus Pyrrbo, qui illud latine reddidit,* Romanenſium, *fabularum nomen uſurpavit, non ſine a ſtù, ac malevolentia, ut hominem decuit Etherodoxum. Perfamiliare quippe eſt Scriptoribus Etherodoxis, nos qui Romanæ Communioni aſcripti ſumus, non Romanorum, ſed Romanenſium nominatione, veluti quodam ſcommate traducere. Et quo perfacile ſanus quiſque intelligat; id ſolum fuiſſe Pyrrbonis conſilium, & Romanenſes fabulas ad Romanenſem Eccleſiam, & Romanenſem Eccleſiam, ad Romanenſes fabulas amandaret: quo quid impium magis excogitari poſſit, videant Orthodoxi. Certe Pyrrboni mala mens, fuit, maluſque animus, utpote qui optime omnium noſſet Huetii mentem de hujuſce vocis* Romanzo *Ethymologia, quam cum Giraldus ex Græco verbo* ῥώμη *expiſcatus fuiſſet, quæ vis, & fortitudo eſt, quod ejus generis libri ad vim tantum, & fortitudinem oſtentandam ſcripti ſint,*

ab

ab Huetio minus probatur, propterea quod amatoria Poemata non modo apud Græcos, verum etiam apud Arabas, Ægyptioſque Heroicis præceſſerint, & quidem omni ex parte fabuloſa. Placuit hoc ipſum prædicere, adnotare, ac refellere ne quid præjudicati religioſis doctiſque lectoribus obtruderetur; quo inconſiderantiam ſaltem meam vitio darent jure meritoque. Jam vero integrum mibi ſit verba ad te vir Ampliſſime, animumque convertere: Ubi Clariſſimo nomini tuo editionem hanc meam inſcribere conſtitui; omnium Marcellorum meum pectus effodit memoria. *(ut iiſdem prorſus, & in tempore. Tullii verbis utar Cæſarem pro M. Marcello alloquentis.) Memoriam inquam repeto, tum Patris tui Alexandri, tum Patrui tui Benedicti, quorum alter alteri, nec omnigena Eruditione, nec ſolidiore ſcientia, nec liberalibus diſciplinis, nec Eloquentiæ Commendatione conceſſit, tametſi multis, magniſque Viris præſtabat uterque. Profecto ex ingenuis artibus, quæ vel homines nobi-*

bi-

biliſſimos non tantum decent, ſed & ornant maxime, omnium ſemper præſtantiſſima pingendi, facultas habita eſt, quæ ſolertiſſima ſit naturæ æmulatrix. Qua qnidem optimus Parens tuus Alexander adeo excelluit, ut, non aſſentandi ingenio, nec exaggerandi more, in primis habendus eſſe jure, meritoque omni aſſeveratione cum peritis, integriſque Viris affirmem, quibuſcum enimvero ſentio, duplicem ſibi gloriam Alexandrum computaſſe calamo, & pennicillo. Benedictus vero Muſica ſcientia neſcimus, an omnium hominum, quot ſæcula tulerunt, habuerit parem neminem. Sed nec illud facile definiamus, an Poetice laude major Benedicto fuerit, aut eſſe queat; ſive non fabulam, ſed Rei, & quidem optime geſtæ unitatem perfectionem, magnitudinem ad mirabilitatem ſpectes, & Epiſſodia ſummo ingenio diducta. Sive Moris bonitatem, convenientiam, & æqualitatem. Seu etiam Sententiæ veritatem, concordiam, nobilitatem, & proprietatem. Seu tandem locutionis puritatem,

per-

perſpicuitatem , ornatumque conſideres . Quæ ſane omnia , (quantum humanum conari poteſt ingenium) Divino Protogoniſtæ , Divinoque adhærent argumento . Atque utinam Divinum illud Poema de Paradiſo adepto , *poſt reparatam per Chriſtum Dominum humanam ſalutem Poetis omnium gentium, qui Chriſtiano nomine gloriantur, nedum intentatum, ſed & inexcogitatum; quod ille tamen impavide ſuſcepit, ſtrenue provexit , ſed ad Calcem, proh dolor! non perduxit , per feciſſet . Haberemus profecto , quod & Græcia invideret , & exteri ſuſpicerent , & poſteri celebrarent , & noſtri æmularentur. Magnam item laudis acceſſionem ſibi promeruit quum continenter cum Patribus fidei noſtræ, cumque Prophetis ſanctis laudes Deo concinebat in lætitia cordis ſui , ſimulque ut Itali ſermone quidem patrio, ſed aptiſſimi , ſuaviſſimiſque modulationibus concinerent , ipſe idem perfecit. Exemplum prebuit Urbs omnium Princeps, Clemente XII. Pont. Max. Eccleſiæ univerſæ clarum gubernante, quum*

hanc

hanc ipſam Benedicti Pſalmodiam coram omnibus qui in Curia aderant Cardinalibus, Viriſque, Principibus, atque Togatis, in Cancelleriam (ut ajunt) Apoſtolicam frequentiſſime convenientibus ſumma cura, ac diligentia, addo etiam maximo impendio, ſtata cujuſque Hebdomadis die per exquiſitos, peritioreſque cantores concini voluit. Quod quidem tam illuſtre, tamque Patricio Ordini, Venetoque nomini tam honorificum Exemplum magna cum laude magnoque Chriſti fidelium fructu, atque etiam religioſa ſpiritus jucunditate noſtri æmularentur, Sacra preſertim Sodalitia, quibus pronum eſt ſumtus plerumque facere, nec exiguos, nec neceſſarios. Hactenus de Parente, Patruoque tuo optimis, Nobiliſſimis, & Clariſſimis Viris. Nunc tecum mihi agendum eſt. Mæcenas optime, ad quem Hæreditas tantæ hujuſce gloriæ pertinet. Appoſite enim ait Cicero, ſapienterque, qui ſuus eſt moſ. Optima Hæreditas a Patribus traditur liberis, omnique Patrimonio præſtantior, gloria virtutis,

tis, rerumque geſtarum. *Ampliſſimam certe quidem Hæreditatem Marcellorum gens accepit, & ſi nil aliud quicquam accepiſſet, quæ virtutis, rerumque non modo a Patribus, ſed & a majoribus ſuis geſtarum gloriam accepit. Porro Tù, illorum omnium ditiſſimus, ac feliciſſimus habendus es, qui Patris tui, ejuſque fratris gloriam adeo eximiam es conſecutus. Eo etiam ditior, atque felicior, quod avitæ, Paternæque laudis non tantum hæres fuiſti, verum etiam æmulus es, atque imitator. Hocce obſervantiæ meæ officium, quin & debitum nullo negotio quiſque per ſe ipſe dignoſcet, atque adeo probabit, ſi ad tria iſthæc doctiſſimi Abrinicenſis Antiſtitis Opuſcula, quæ uno hoc volumine continentur, mentem adiiciat. Agitur porro in duabus prioribus, de optimo interpretandi genere, ac de Claris Interpretibus; in poſteriori vero de fabularum origine. Ecquis qui te ac Patrem, Patrumque tuos Cariſſimos probe norit, præcipuam illorum convenientiam, & conſenſionem quam vobi-*

biſcum illa habent, non perſpiciat. Quod enim optimum habetur interpretandi genus, & qui Clari ſint interpretes faciendi, non tui modo publicis, privatiſque judiciis præclari ſunt habiti; ſed tu potiſſimum, qui opportune, atque ex uſu Reip: Comunis Advocatoris gratiſſimum munus adminiſtraſti præclarus enim vero es, atque vocaris. Quod ad originem fabularum attinet, neminem preterit eruditorum; ad civilem, tum honeſtam, moderatamque vitam tum etiam abſtruſiora naturæ arcana univerſam Mythologiam complecti, qua quidem Alexander Pater, Patruſque Benedictus tam periti, exercitatique fuerunt, quam qui maxime. Quod autem ſpectat ad Interpretandi rationem, eoſque Scriptores, qui utiliter, & cum gloria hanc ipſam adhibuerant, litteris Huetius tradidit, hæc tibi peculiaria ſunt, magiſque conſentanea. Eos quippe Magiſtratus egregie, recteque geſſiſti ne demto quidem ſummo, atque adeo petis, quorum eſt univerſum jus publicum, civile, eccleſiaſti-

cum,

cum, Venetum, uno verbo, humana omnia, divinaque jura interpretari; quod Tu quidem continenter, ſcienterque facis, & juſte. Cum igitur doctiſſimi Viri conſilio Opuſcula iſthæc uno volumine editurus eſſem, putavi eſſe officii mei, ut ſic vel minimum faciam gratæ mentis indicium, illa ipſa excellentiæ tuæ nuncupare. Quod eo quidem libentius facio, & liberius, partim quod ad id ſuaſores habeam Viros prudentia inſignes, atque doctrina: partim etiam quod præſagiam, laborem, hunc meum apud multos gratiorem futurum celeberrimi nominis tui patrocinio. Fateor munus hoc meum exilius eſſe quam tua vel dignitas poſtulat, vel pro Rep. ſollicitudo meretur, ſed quæſo boni conſulas, & gratificandi magis affectum, quam munus ipſum inſpicias. Deum opt. max. obnixe precor, & Amplitudinem Tuam, ſicut nunc eſt in ipſum Religione, in Patriam pietate, in Cives caritate, in litteris amore ſingulari prædita, ita conſtantem, creſcentem, & perſeverantem eſſe velit Reip. noſtræ Venetiis.

NOI

NOI RIFORMATORI

Dello Studio di Padova.

AVendo veduto per la fede di Reviſione, ed Approvazione del *P. F. Paolo Zapparella*, Inquiſitor Generale del Santo Officio di *Venezia*, nel Libro intitolato: *Petri Danielis Huetii. De Interpretatione libri Duo*: non v'eſſer cos' alcuna contro la Santa Fede Cattolica, e parimente per Atteſtato del Segretario noſtro, niente contro Prencipi, e buoni coſtumi; concediamo licenza a *Benedetto Milocco* Stampator *di Venezia*, che poſſi eſſer ſtampato, oſſervando gli ordini in materia di Stampe, e preſentando le ſolite copie alle Pubbliche Librarie di Venezia, e di Padova.

Dat. li 2. Gennaro 1756.

(Barbon Moroſini Cav. Proc. Riff.
(Alviſe Mocenigo 4. Cav. Proc. Riff.

Regiſtrato in Libro a carte 58. al num. 559.

Giacomo Zuccato Segr.

Adi 18. Gennaro 1756.
Regiſtrato nel Magiſtrato Eccellentiſs. degli Eſecutori contro la Beſtemmia.

Franceſco Bianchi Segr.

DE

LIBER PRIMUS,

DE

OPTIMO GENERE

INTERPRETANDI:

AD

ANDREAM GRANDORGÆUM.

MAGNA erat, ANDREA, Jacobi Præmontii fratris tui præſtantia ingenii atque vis, tum præclara & libero homine digna eruditio: judicio autem in literis utebatur adeò ſubtili, ut nemo cautiùs *I. Exordium primum ſuſcepti hujus operis argumentum & occaſionem complexum.*

Sciret inurbanum lepido ſeponere dicto.

Ad hæc morum candor eximius acceſſerat, & facili quadam comitate temperata gravitas, necnon retinendis amicitiis fides propemodùm ſingularis. Mihi autem jam inde à puero ejuſmodi cum eo interceſſerat familiaritas atque conſuetudo, ut amicitia, & omni voluntate eſſemus conjuncti, parque omnino eſſet ratio ſtudiorum: ſed ea tamen inter nos quaſi præſtituta lege, ut qui me non annis ſolùm major, ſed omni etiam dona foret inſtructior & prudentia, præcepto-

ris locum & magiſtri, ego diſcipuli atque auditoris obtinerem. Parebam itaque ſapientiſſimis conſiliis, quoad poteram; nec ab ejus umquam latere, niſi melior aut doctior recedebam, fierique ſtudebam hac conteſtata virtute emendatior. Sic enim à natura paratus acceſſeram, ut & nimia quadam ingenii laſcivia diffluerem, & juvenilis in me ſeſe efferret incitatio, quorum alterum moderatione ſua molliebat, alterum monitis retundebat & præceptis; ſic tamquam ſilveſcentem ramis, ac foliis luxuriantem arborum ars agricolarum coercet. Me ille ad fucatæ doctrinæ magiſtros abeuntem primus reprehendit; nec in viam reduxiſſe contentus, ad fontes ipſos, unde ſanæ eruditionis præcepta haurirentur, digitum intendit: is inconditâ hac pueritiæ protervitate à me abſterſa, animo rudi & aſpero primos urbanitatis ſenſus inſtillavit. Huic itaque referre acceptum debeo, ſi quid umquam conſequar in literis; quod certè necdum agnoſco, & vix, eo præſertim erepto, ſperare auſim. Ejuſmodi autem hortatore addente animos, & calcar ſubjiciente, ad magna quævis aſpirare, & fortaſſe, ſi huic ſuppeditaſſet vita, correpere poteram. Sed profectò à tam excellenti indole progreſſus ætatis minimè erat expectandus: ſic enim comparatum eſt, ut optima quæque caduca ſint & brevia; deterioribus verò florentis ævi diuturnitas facilè contingat. Nunc verò ejuſmodi deſtitutus præſidio, quid in me facultatis eſſe putem, quoad ſublimia eniti, nedum valeam pervenire;

La-

Lacrumo, quæ poſthac futura eſt vita,
quum in mentem venit,
Solitudoque.

Quamquam ea cogitatio me reficit, te viri hujus optimi, non corporis ſolùm filo & natalibus, ſed morum etiam ſuavitate, reliquiſque laudibus verè germanum, quaſi jacturæ huic reſarciendæ in patriam reveniſſe.

Quàm gaudeo, ubi etiam hujus generis reliquias
Reſtare video!

Nec levis porro ſpes eſt, futurum ut neceſſitudines ab eo ſuſceptas in te recipere, & quaſi hæreditatem adire velis; teque illius ex ea parte diſſimilem neutiquam fore confido, qua te quàm ſimillimum eſſe decet. Abs te igitur peto, ut qui fraternæ doctrinæ ornamenta & præclaras animi dotes ita refers, ut eas propria virtutum acceſſione cumularis, ejus etiam adversùm me benevolentiam, novo florentem incremento & gratia repræſentes. Sed redeo ad fratrem tuum. Quum pro ſua humanitate veniret ille ad me ferè quotidie, & ſi quid adnotaverat, mecum communicaret, quidquid verò ipſe commentatus fueram, ſibi prælegi vellet; contigit aliquando, ut me in Bibliotheca multis circumfuſum libris offenderet, quæreretque ecquidnam operæ tanto apparatu conarer: molas me verſare reſpondi, ad quas invitus fato neſcio quo fuiſſem deſtinatus, Originemque transferre: tum ipſe, arrepto eo, cui interpretationem illinebam, libello, perlectiſque verſibus aliquot, ſermonis incuriam demiratus, Hi, opinor, in-

quit, primi ſunt lucubrationis tuæ tibicines, quos vel detrahes, quum ſolidæ columnæ advenerint, vel aliquo certè ornatu conveſties. Hic ego, quum quid ſibi vellet, non ſatis perſpicerem, Quorſum iſtuc, inquam, Præmonti; nec enim intelligo, cur alteram quaſi interpretationem poſtulet hæc interpretatio. Tum ille comiter, ut ſolebat, Alteram profectò, inquit, à te interpretationem non requiram, unam modo, teque, & Origene dignam edas, apta nimirum verborum compoſitione, & æquabili orationis tractu contextam, & ſublimia, ac propè divina tanti viri cogitata pari cum dignitate referentem; quæ ſanè impolito ſermone obſcurari, & invenuſta ſtili tenuitate deteri minimè decet: neque verò quicquam à te niſi ingenio elaboratum atque induſtria proficiſci velim, cujus laudi ita ſtudeo, quaſi ipſa cum mea laude conjuncta ſit, tuoque nomine utriuſque noſtrum contineatur exiſtimatio. Ego verò, inquam, amo te, qui ita ſentias, ſed vide

Ne ſtudio noſtri pecces, odiùmque libeliis
Sedulus importes,

quos tamen omnibus acceptos eſſe cupis: vereor enim ne perpoliendo, ut præcipis, ſermoni huic dans operam, ſcriptoris fortaſſe non mali laudem obtineam, boni vero ac fidi interpretis planè amittam; quam tamen, altera hac tantiſper omiſſa, in præſentia potiſſimùm perſequi debeo. Sic enim exiſtimo, quicunque Interpretis ſuſcipit partes, in eo præcipuè ipſius eniti debere induſtriam, non ut facultatem dicendi, ſi qua for-

forte præditus eſt, exerceat, & orationis ſuavitate auribus fucum faciat; ſed ut autorem, cujus interpretationem molitur, tamquam in ſpeculo & imagine, ſic in verbis ſuis contuendum exhibeat; aſcititiùmque omnem ornatum, quaſi integumentum, detrahat, vel quaſi inductum nativo colori pigmentum abſtergat. Ad hæc Præmontius, Novum mihi illud eſt, inquit, quod ſtatuis, neque tamen de eo tecum pugnare velim, quum ad veriſimilitudinem, ut loquar quæ ſentio, videatur eſſe propenſius: aliud eſt enim, ut acutè diſtinguis, ornatè ſcribere; aliud accuratè interpretari; quod ante ſanè in mentem non venerat: at id vereor ut ætatis hujus hominibus approbare poſſis, apud quos ea ferè invaluit autorum convertendi ratio, quam à te mox requirebam, & tu repudiaſti. Quoniam igitur omnium propè uſum pervagatum morem, & univerſis ferè calculis receptam ſententiam convellere audes, providendum eſt ne id temere abs te factum videatur. Et verò, ſi me audies, de optimo genere interpretandi quid ſentias, tum & argumenta, quibus adductus ita ſentias, brevi aliqua diſſertatione concludes, res erit hominibus noſtris cùm valdè jucunda lectu, tum ſanè vehementer utilis. Poſtquam enim renatæ literæ, & à barbarie vindicatæ ſunt, hoc interpretandi ſtudium viris doctis uſque adeò placuiſſe ſcimus, ut quum aliquid eſſent in utriuſque linguæ facultate conſecuti, ad convertendos ſtatim autores induſtriam ſuam conferrent; nec quicquam ſibi inter

literatos laudis viderentur adepti, niſi tranſferendis antiquorum ſcriptis doctrinæ ſuæ ſpecimen edidiſſent. Quo magis mirari ſubit, perpaucis ac prope nullis ea de re traditis præceptis, dum ingenio ſuo unuſquiſque obſequitur, in diverſas partes abiiſſe omnes, ut prope ſint interpretandi modi, quot extant interpretum nomina. Quamquam ab aliquot annis, ea ferè, ut dixi, obtinuit conſuetudo, ut etiam tenui ſtilo, & ſcriptura levi uſi autores, uberiore orationis filo, & ſplendido verborum contextu ab interpretibus induantur. Operæpretium ergo feceris, ſi incertum hoc ſtudium certis quibuſdam finibus circumſcripſeris, ordinemque redegeris. Faciam enim vero, inquam, quando ita jubes: verùm quoniam illud eſt otii, & alia nos hoc tempore impediunt; tu modò ad certam diem promiſſum hocce, quaſi debitum ne repetas, dabo operam, ut lentum quidem nomen, certum tamen eſſe me fatearis. Expectabo, inquit, quæ polliceris, efficiamque ut flagitatorem quoque me non incommodum, at memorem tamen & aſſiduum ſentias. Hæc ille. Poſt aliquot deinde menſes, quam hæc inter nos fuere conſtituta, acerba illum, & bonis omnibus luctuoſa mors oppreſſit:

At quem virum! quem ego viderim in vita optumum:

cujus profectò deſiderium ferre nullo modo poſſem, niſi ea me ſuſtentaret, quæ in animo aſſiduè verſatur, vitæ cum eo placidiſſimè actæ, ſummoque ſtudiorum ac voluntatum conſenſionis memoria & recordatio; &

nî

nî ea me ſpes aleret, futurum ut tu alter nobis Præmontius exiſtas. Id verò quo mihi magis perſuaſum eſſe ſcias, totam hanc quæ ejus rogatu & conſilio ſuſcepta eſt, quamque ipſe a me repoſcere poterat, diſputationem ad te pertinere duxi. Habe tibi ergo quodcumque illud eſt: tu controverſiam æquus exiſtimator dijudicabis; ego in tuo, fratriſque tui nomine facillimè acquieſcam. Sermonem hunc omnem de interpretatione Iſaaco Caſaubono tribuimus; cùm propter excellentem viri auctoritatem & doctrinam, tum quòd ſingularem hac in exercitatione uſum videatur olim fuiſſe conſecutus; ipſeque adeò propriam explicando huic argumento diſſertationem ſeorſum à ſe teſtetur eſſe conſcriptam: quam tamen publicæ luci, ſive eorum ad quos hæc cura pertinebat, negligentia, ſive caſus aliquis invidit. *Caſaub. Præfat. ad Polyb.* Memoria autem teneo audire me ex Petro Puteano, clariſſimo viro, quum diceret, paucis poſt diebus quàm Polybium Caſaubonus edidiſſet, veniſſe ad eum in Bibliothecam Regiam, cujus procurationi tum præfectus erat, Jacobum Auguſtum Thuanum & Frontonem Ducæum, viros magnos & cum primis eruditos, quoſque longo uſu & amicitia Caſaubono fuiſſe conjunctiſſimos accepimus: tunc autem, quum Polybii prudentiam civilem, militaremque ſcientiam mirificè prædicaſſet Thuanus, profeſſuſque fuiſſet palàm ſingularia ſibi ab eo ſubminiſtrari adjumenta, poſtquam ſuorum temporum hiſtoriam tradere literis eſſet ingreſſus; Caſauboni quo-

que in excolendo Polybio induſtriam ſummopere Frontonem extuliſſe: eam verò utrique potiſſimùm placuiſſe interpretandi rationem, quam hoc opere transferendo tenuiſſet, ut non facilè exiſtimari poſſe crederent, Polybiumne Caſaubonus, an Caſaubonum Polybius convertiſſet. Ajebat præterea Puteanus quæſiſſe Frontonem ab eo, quinam ipſi præ reliquis valdè probaretur interpretationis modus: quæ quum audiſſet Caſaubonus, multa inter eos de optimo genere interpretandi ultrò citroquè fuiſſe agitata. Horum ergo totam de ea quæſtione diſputationem hoc libro explicavi. Sed quo citius hoc quod ſuſcepi munus poſſim abſolvere, Caſaubonum ipſum cum aliis diſſerentem audiamus.

II. I. Exordium ſecundum. Cas. Ita eſt, ut dicitis, Fronto optime, tuque ampliſſime Thuane, magna eſt Polybii laus, & inter alios omnes, qnicumque in conſcribendis hiſtoriis verſati ſunt, haud ſcio an maxima. Quod autem addidiſtis, gratiæ nimirum cauſa, non fruſtra nos in eo recenſendo & convertendo elaboraſſe, idque adversùm vos fuiſſe gratum, jam verò uberrimus mihi conſtat induſtriæ meæ fructus, qui, mea vobis ut probarentur, conſecutus ſum: eoque magis id gaudeo, quod res à me fuerat ſuſcepta difficillima; moleſtam rem enim & tormento ſimilem eſſe dixit Tullius, alieno ſtomacho & non ſuo ſcribere. Ecquemnam porrò tenendum in interpretando modum, rationemque perſequendam potiſſimùm ducam, id quod à me quærebas, Fronto, *brevi quadam diatriba*

ex-

expoſui, *quam unà cum noſtris in Polybium commentariis, Deo faciente, ſumus edituri.* FR. Illud profectò cecidit peropportunè, quòd in eum delapſus ſis ſermonem, & diſſertationis hujus mentionem injeceris; magna enim me perfruendæ hujus inceſſit cupido, poſtquàm ſpem hanc nobis in tua ad Polybium præfatione feciſti: ſcitis enim quot jam annos in eodem hoc interpretandi curriculo ipſe deſudarim. Sed cur diſſertationem tuam expectem? age verò quid eſſe poteſt hoc in otio aut jucundius, aut utilius, quàm à te, Caſaubone, omnem hanc de optima interpretandi ratione quæſtionem exponi? CAS. Grave mihi onus à te imponitur, Fronto, difficiles enim explicatus habet id argumentum; neque ſi quid inſcribendò, idem quoque poſſumus in dicendo: conſultiuſque factum eſſe à te, ſi quæ accuratè, cogitatàque conſcripſimus legere, quàm quæ tumultuaria ac promta oratione dicturi ſumus, audire maluiſſes. Vide itaque, vir optime, quò me compellas, & tecum mihi crimen illud commune futurum cogita, ut ſi provinciam hanc adminiſtrare non potuero, aliqua mea fortaſſe culpa ſit ſuſceptæ, tua autem traditæ, vel maxima. THV. Ego verò iſtud, quod vereris, periculum præſtabo; novi enim ingenium tuum, & doctrinam, quæ qualia ſint, vel parùm videris perſpexiſſe, quòd minimè ſibi ſit unuſquiſque notus, vel certè diſſimulare. Perge modò, Caſaubone, nequaquam me profectò, neque Frontonem iſtum ad hunc te ſermonem impuliſſe pœnitebit.

Caſaub. Præfat. adPolyb.

CAS.

CAS. Iſta quidem vis eſt, quò nolis, & ubi non ſine periculo futurus ſis trahi & trudi ſimul. Veſtram tamen iniquitatem patiar, quam accuſetis ſanè, ſi quæ ego non poſſim, à me poſtulaveritis; ſin ſtudiis veſtris obſecutus ſuſceptum negotium feliciter fortè explicavero, meam tamen facilitatem

2. Partitio Diſſertationis hujus

laudetis. Quod in omni ergo diſputatione faciendum in principio cenſeo, ne temerè vagetur oratio & excurrat, tota hæc in genera quædam digerenda eſt interpretandi ratio: deinde eorum generum, quæ ad inſtitutum noſtrum pertinent, membra quædam ſeligenda primùm, deinde diſpertienda ſunt; reliqua, quæ ad rem non faciunt, prætermittenda: tum propria unaquæque res eſt definitione declaranda, certaque circumſcriptione determinanda ac ſancienda: poſtea, quæ contra afferri poſſunt, diluenda: quibus ita conſtitutis ad examen variæ variorum revocabuntur interpretationes,

3. Interpretationis diviſio & definitio.

& ad noſtram normam exigentur. Ac primùm quidem interpretationis nomen perlatè patet, illoque vulgò comprehenditur *Sermo omnis quò fit ut res minimè intellecta percipiatur:* atque eo, non in aliam ſolummodò linguam ex alia converſio, ſed & commentarii præterea, gloſſematum expoſitiones, ſcholia, μεταβολαὶ, paraphraſes, metaphraſes, tum ὁμόγλωττος, tum ἀλλόγλωττος & reliqua ejuſmodi continentur. Ad diſciplinarum etiam reconditarum explicationem, ad ænigmatum & ſomniorum enodationem, ad oraculorum explanationem, ad implicitæ quæſtionis ſolutionem, & ad igno-

tæ demum cujuſcunque rei declarationem vis nominis hujus porrecta eſt. Nobis autem in præſentia hoc interpretationis vocabulo ſignificatur duntaxat *Sermonis alicujus in alteram linguam converſio*: quod cùm duabus ferè de cauſis fieri contingat, vel linguæ condiſcendæ ac ſtili procudendi gratia; quemadmodum tironibus uſuvenire ſolet, cùm vernacula Latinè, aut Latina Græcè, vertunt, quaſi hominibus harum linguarum peritis ſermonem minime intellectum vellent exponere; vel ſermonis vulgò ignorabilis exponendi cauſa, inde duæ ſpecies effloreſcunt: priorem, quæ nihil ad hoc tempus, prætermittimus: poſterior ſic à nobis definitrur, *Sermo lingua notiore expreſſus, ſermonem lingua minus nota expreſſum referens ac repræſentans:* quo ſenſus tota hac diſputatione iſtam interpretationis vocem, uſurpabimus. Hujus igitur generis duæ itidem videntur eſſe formæ; altera, quum non auctorem modò, auctoriſque verbis ſubjectam ſententiam reſpicit Interpres, ſed vel lectoris etiam ſervit voluptati aut ſtudiis, vel ſuo ipſius ingenio indulget; altera, quum unius auctoris rationem habet, in eòque perquàm accurate referendo tota ipſius verſatur ars & diligentia. Ad priorem hancce formam pertinere videntur ea, quæ è poetis Græcis Romani poetæ veteres Latinis verſibus expreſſerunt; cujuſmodi ſunt quæ ex Æſchylo, Sophocle, & Euripide verterunt Ennius, Pacuvius, Accius, & Attilius, quæ e Demophilo, Philemone, Diphilo, Epicharmo, Menandro, & Apollodoro Plau-

tus,

tus, Terentius, Cæcilius, Afranius, & Aquilius; quæ ex Arato Ovidius & Germanicus; quæ ex eo item, & ex Homero, Æſchylo, Sophocle, Euripide, aliiſque expreſſa, ac libris ſuis paſſim inſerta Tullius; quæ ex eodem Arato, & Dionyſio Avienus, & Rhemnius Fannius; quæ è Sappho item, & Callimacho Catullus, quæ ex Apollonio Atacinus Varro; quæ Cornelius Gallus ex Euphorione; quæ ex antiquo quodam Poeta Aubonius, quæque ex aliis Romano carmine tranſtulerunt. Hoc etiam genus eas Ciceronis interpretationes complectitur, quibus Æſchinis & Demoſthenis orationes, non ut interpres, red ut orator Latinitate donavit: hoc Ambroſi Hexaemeron, quo cognominem Baſilii librum, ordine mutato, aliiſque ex Origene, Hippolyto, & de ſuo nonnullis diligenter expoſuit. Illuc quoque referenda eſt epitome, quum prolixiorem auctorem intra anguſtias quaſdam aliena lingua concludit interpres; illuc paraphraſis, cujus hæc à Quintiliano tradita eſt definitio; *Neque ego*, inquit, *παράφρασιν eſſe interpretationem tantùm volo, ſed circa eoſdem ſenſus certamen atque æmulationem*. Ejuſdemmodi ſunt periphraſis & metaphraſis, quarum hæc ita interpretatur, ut prout ſeſe dederit occaſio, aliqua vel adjiciat, vel detrahat, orationemque in aliam formam recudat: quod cum in vitiis virorum ſanctitate illuſtrium referendis egiſſet Symeon Logotheta, inde ſcriptiones ejus Metaphraſes, ipſe vero Metaphraſtes appellari meruit: illa verò periphraſin dico,

Quintil. lib. 10. c. 5.

plu-

pluribus id verbis, quod uno aut paucioribus dici poteſt, explicat; unde circuitus loquendi, vel circumlocutio rectè à Fabio appellatur; quæ Quintiliani definitiones non ad ea ſolùm pertinere debent, quę eadem lingua, ſed quę aliena etiam παραφραστικῶς & περιφραστικῶς explicantur. *Quintil. lib. 8. c. 6. & lib. 9. cap. 1.* Quæcumque porro Ennius ex Homero; ex eo item, Theocrito, Heſiodo, Pindaro, Theopompo, Piſandro, Apollonio, & Parthenio, Virgilius, è Nicandro Æmylius Macer, è Menippo Varro; è Panætio Cicero in libris De officiis; è Polybio Livius: è Callimacho Lynceus; è Parthenio Niceno Ovidius; ex Hippocrate Cornelius Celſo; è Cornelio Alexandro Hyginus; ex Antimacho Papinius; ex Apollonio Valerius Flaccus; è Lucio Patrenſi Appuleius; è Nicomacho Geraſeno Boethius in Muſicis; ex Ariſtide Quintiliano Martianus Capella; ex Scriptoribus ſacris Joſephus, & ex Joſepho Pſeudo Hegeſippus, & Gorionides mutuati ſunt, interpretationibus neutiquam videntur annumeranda: hos quippe auctores imitandos ſibi vel ſequendos, non interpretandos propoſuere: atque formæ hujus diſceptatio minimè inſtituti ſermonis eſt. Poſteriore autem illa, quæ in eo tantùm debet elaborare, ut interpretandum auctorem fidiſſimè ac diligenter referat, ea continentur, quæ ego è Polybio; tu, Fronto, è Chryſoſtomo expreſſimus; quæque recentiorum interpretum labore fere videmus eſſe converſa. Ac mihi videor ſatis, quàm varia ſint interpretandi genera, oſtendiſſe; proximum eſt, ut generis ejus, de quo actu-

rum

rum me docui, ut optima ſeligatur ſpecies, & certa quadam à me inſtitutione formetur.

III. I. Optimum interpretandi genus in univerſum proponitur

Optimum ergo illum eſſe dico interpretandi modum, quum Auctoris ſententiæ primùm, deinde ipſis etiam, ſi ita fert utriuſque linguæ facultas, verbis arctiſſimè adhæret interpres, & nativum poſtremò auctoris characterem, quoad ejus fieri poteſt, adumbrat; idque unum ſtudet, ut nulla eum detractione imminutum, nullo additamento auctum, ſed integrum, ſuique omni ex parte ſimillimum perquàm fideliter exhibeat.

2. Probatur argumentis.

Cùm enim nihil aliud eſſe videatur interpretatio, quàm expreſſa auctoris imago & effigies; ea autem optima imago habenda ſit, quæ lineamenta oris, colorem, oculos, totum denique vultus filum, & corporis habitum ita refert, ut abſens coram adeſſe videatur; inepta verò ea figura ſit, quæ rem aliter effingit atque eſt, pulchriorem illam licet, & aſpectu jucundiorem exprimat: id profectò efficitur, eam demum præſtabiliorem eſſe interpretationem, non quæ auctoris vel luxuriem depaſcat, vel jejunitatem expleat, vel obſcuritatem illuſtret, vel menda corrigat, vel perverſum ordinem digerat; ſed quæ totum auctorem ob oculos ſiſtat nativis adumbratum coloribus, & vel ſuis virtutibus laudandum, vel, ſi ita meritus eſt, propriis deridendum vitiis propinet. Nam quis, amabo, ejuſmodi ſpeculum laudet, muliercula modò ne ſit nimium ſeſe diligens, ſibique placere volens, quod oppoſitam faciem ita diſſimulet, ut cùm os ei pallore ruridum, vel macie torridum, vel nimio

mio rubore ſplendidum objeceris; roſeum tibi vultum referat, vel ſucci plenum, vel decenti candore temperatum? Quis porro ita adornatam mulierem non derideat, nedum depereat, quæ infucatam faciem, ſuppoſititiam comam, aſcititios dentes, ac ementitam corporis proceritatem oſtentet? Magnum profectò veritatis amorem ac ſtudium hominum mentibus indidit natura, eò trahimur omnes & rapimur, & res reliquas præ veritate poſtputamus; nec quiſquam eſt tam ſtolidæ mentis, qui ſe in errorem, blandum licèt, & placentem induci velit; qui ſe præſtigiis deludi, & offuciis excæcari patiatur; quique mox ut os ſibi ſublitum ſenſerit, non excandeſcat. Jam verò, quid ejuſmodi ſpeculo, vel mulieri pigmentis perſperſæ ſimilius eſſe dicam, quàm adulteratam interpretationem, quæ auctori falſis coloribus venuſtatem conciliet; quæ ſtrigoſum, ut ita dicam, ſaginet; turgentis tumorem diſſolvat; ſummiſſum erigat, vel elatum deprimat? Thucydidem aliquis interpretandum ſuſceperit, ſcriptorem videlicet aptum verbis, preſſum & grandem, crebrum ſententiis, incitatum, præfractum & ſubobſcurum, ſic enim à Tullio appellatur; is autem interpres, vir nimirum aliquis natura volubilis, & æquabili, candida, ac dulci pollens eloquentia, Thucydidis concitationem molliat; obſcuras conciones, abditaſque ſententias uberiore ſermonis tractu diffundat; ornamenta benignè ac liberaliter adjiciat; diſſipatamque orationem numeris devinciat: tum demum lector Græcæ

igna-

ignarus linguæ, Thucydidis verò evolvendi, in ejuſque adyta penetrandi incenſus deſiderio ad ejuſmodi interpretationem accedat; Thucydidem ille quippe requiret in Thucydide, ſibique vel fucum ab interprete factum dicet; vel candorem judiciumve deſiderabit in Cicerone & Fabio, à quibus denſum eſſe Thucydidem, aſtrictum, ſemper inſtantem ſibi, ſententiis magis quàm verbis abundantem acceperat. Inde ad interpretandum Xenophontem, cujus lenitatem & nitorem ſatis prædicat Tullius, animum alter appellat, auſterus ſcilicet homo & gravis, conciſis frequens ſententiis, brevis, acutus, proptereàque non ſatis apertus; Xenophontem ille, non qualis eſt, ſed qualem eſſe vult, exprimat; ſuamque orationem non ad Xenophontis exemplum, ſed Xenophontem ipſum ad ſuæ inſtar orationis componat; ejus lenitatem concitet, impetum addat, Atticam denique apim, aquilam faciat: quicumque ſanè ita recoctum Xenophontem, ita larvatum viderit, is ſi germanum ſeſe vidiſſe Xenophontem ac animo percepiſſe crediderit, næ eum ſua valdè fefellerit opinio. Grandem itaque Thucydidem, ſicut eſt, ita exhiberi velim; placidum Xenophontem & ſuavem; candidum & fuſum Herodotum; numeroſum quoque, ſi fieri poſſit, Iſocratem; elatum Demoſthenem & gravem; uberem in dicendo Platonem; Ariſtotelem nervoſum; dulcem Theophraſtum; Heraclitum ipſum ſi extaret, tenebricoſum. Proteo denique ſimilis fiat interpres, ſeſeque in omnia rerum miracula

con-

convertat, & objectos colores omnes, chamelæonte ipſo mutabilior, transferat in ſe ac combibat. Minimè ergo diſertiſſimi illius viri ratio probanda eſt, cui cum Ciceronis copia mirificè placeret & ubertas, Ariſtotelem interpretandum aggreſſus, ſiccum quippe & tenuem, quæ breviter ab eo & obſcurè fuerant dicta, Tulliano more dilatavit. Ac cogitanti mihi ſæpenumerò ex quo fonte ea primùm profluxerit veterum corrumpendorum licentia, id mihi ad animum occurrit, innatum unicuique ſui ipſius amorem, quem aptè uno verbo φιλαυτίαν Græci appellarunt, bonarum rerum inſcitia ferè conjunctum ejuſmodi audaciam peperiſſe. Poſtquàm enim id morbi genus hominum mentibus inſederit, maleſana conſequi conſilia neceſſe eſt: unde temeritates eæ exiſtunt, quibus abrepta hæc ætas veterum ſcriptis numquam ſine religione tractandis profanas manus injecit, & quiſquilias ſuas ſplendidis nominibus venditavit. Dum enim de ſe bene exiſtimat interpres, & nimiùm ſibi placet, judicis ſibi facilè arrogat partes, deque auctore, ad quem convertendum acceſſerat, confidenter arbitrium facit. Quæcumque ergo ſibi non ſapiunt, reſpuit, proque iis ſua ſupponit: ſi quæ verò etiam puncto ipſius comprobata ſunt, eo tantùm omine retinentur, ſi ita interpreti fuerit viſum, qui mentis ſuæ fœtus in alienum nidum ſerpere & legitimos ſæpe exigere patitur. Cui quidem malo ut occurratur, ea ſtirpitùs evellenda opinio eſt, quam de ſe homines, ſupra id quod in ſe eſt, mente præ-

3. Unde interpretum licentia profluxerit, aperitur.

cipiunt; ſtili ſui immoderationem compeſcere debet unuſquiſque; alienas & antiquas præſertim ſcriptiones cautè attingere; tum interpretis demum quæ ſint partes poſtquàm exquiſitè condiderit, eas ſemel in ſe ſuſceptas fideliter implere, nec quicquam ingenio ſuo permittere. Qui ſecùs faxit, is ardelio ſanè, non interpres; is interpolare, non interpretari dicendus ſit. THU. Ita prorsùs eſt, Caſaubone, & antea quoque putabam: quotieſcumque enim in hujuſmodi incidiſſem interpretationes; incidebam autem ſæpiſſimè, frequentes enim hoc tempore occurrunt; incautæ adoleſcentiæ tam turpiter illudi dolebam, & per quos ad ſanctæ illius antiquitatis penetralia aditum communiri decuerat, hæc objici impedimenta, viamque intercludi ferebam ægerrimè: quo magis gaudeo te hac ætate extitiſſe, qui obſtructam hanc viam non modò ingredi, ſed aliis etiam aperire auſus ſis. Hæc ad te nimirum pertinebat cura, virum Græcis, ut alia taceam, Latiniſque literis luculenter excultum; totius antiquitatis memoria inſtructum; præſtanti ad hæc ingenio, &, quod caput eſt, acri & incorrupto præditum judicio: ſed

Vereor coram in os te laudare amplius,
Ne id aſſentandi magis, quam quod habeam
gratum, facere exiſtumes.

Perge ergo, & quoniam interpretem auctoris perpetuum affectatorem eſſe jubes, an eum etiam paſſibus æquis incedere, & ſubſequi κατὰ πόδα, id eſt, verborum numerum pari verborum numero conſequi

ve-

velis, ſtatue. CAS. Inibi eram, ampliſſime Thuane, meque illuc cogitantem antevertiſti; ſed audies ex me quod non omnibus probetur: dicam nihilominus, vos enim mihi inſtar eritis omnium millium; id quod Platoni dixiſſe Antimachum Clarium poetam ferunt: Univerſe ergo verbum de verbo exprimendum, & vocum etiam collocationem retinendam eſſe pronuntio, id modo per linguæ, qua utitur Interpres, facultatem liceat: cum enim Græcæ, verbi gratia, unicuique dictioni par altera in Latinis non ſemper reſpondeat, tum alia profecto aſciſcenda eſt aliqua, vel etiam plures, ſi ita res ferat. Cum eundem item verborum ordinem ac ſitum Latina non ſemper patiatur lingua, quem recipit Græca, tum neceſſario hanc dictionum collocationem pervertendam eſſe ſatis liquet: Frequentia demum alia impedimenta objicere poteſt linguarum diſſenſio ac repugnantia, quominus Auctoris ſui veſtigiis propius interpres, & preſſius inſiſtat. Auctori ergo ita interpretem adhæreſcere, & gradibus gradus æquare volumus, patentia modo & aperta itinera occurrant. Quod ſi ejuſmodi ſeſe dederint anguſtiæ & ſalebræ viarum, quæ comitem interpretem ab auctore duce divellant, qua proximus patebit aditus, ſpiſſus licet & difficilis, eo confugiat interpres, ſeſeque in ſentes potius inducat, & tribulis obſita loca penetret, quam commodos exitus longius requirat. Nam ſi auctorem ab interprete detonſum & multatum conſuluero,

4. Verbum de verbo exprimendum, & vocum ordinem retinendum, quatenus linguæ id facultas feret.

exciderit forſitan quæſita a me ſententia; vel verbulum etiam unicum, cui momentum inerat ſententiæ. Sin fuerit adventitio excultus ornatu & auctus, corpus captans, nubem tenebo; & auctorem imitari me ratus, ſectabor interpretem. Hoc itaque generale ſcitum eſto, quod in omni interpretatione verſetur, verbum verbo, ſi fieri poſſit, referendum eſſe, nec vocum

IV. 1. Optima interpretandi genera ſpeciatim proponuntur.

ordinem temere deſerendum. Quod quoniam nimis late patet, & vos aliquid a me fortaſſe ſubtilius diſtinctum & enucleatum expectatis, faciam deſiderio veſtro ſatis, ut potero. Imprimis igitur attendere debet interpres, quænam auctori ſuo ſubjecta

2. Interpretatio pro materiæ varietate temperanda eſt.

ſit materia: pro argumenti quippe varietate, varietatem quoque & modum recipit interpretatio. In Scripturis ſane ſanctis, *ubi & verborum ordo myſterium eſt*, & non magna arte perpolita illa conſtructio plures ſæpe fert ſententias, quarum maximam

3. Optimum Scripturæ interpretandæ genus explicatur.

Hieron. ep. 101. ad Pammach.

partem elegantiæ ſtudium ſuccidit, verbum verbo enuntiandum fatetur Hieronymus; quamvis aliter in aliis cenſeat eſſe faciendum, nec ei ſemper ipſe præcepto paruerit. Librorum equidem ſacrorum interpretem vocem voce referre jubeo; ſi tritæ & receptæ dictiones non ſuppeditent, ad obſoletas, & ab uſu quotidiani ſermonis intermiſſas recurrat: ſin eæ quoque deficient, vocabula audeat

Fingere cinctutis non exaudita Cethegis;

parcè modò, & verecundè; ea demum laudanda erit licentia. Verborum item ordinem

quin

quin retineat, neque obſcuritate, neque rudi eorum compoſitione abſterreatur. Quòd ſi ita feret caſus, ut aſcititia omnino verba recipienda ſint, diverſo eâ charactere ſignentur. Articulos ipſos, linguæ modò peculiares omnino ne ſint, ſi ad rem vel minimùm faciant, cautè exprimi volo: qua quidem in re multus eſt Ponticus ille Aquila, in ſuâ Veteris Teſtamenti ex Hebraica lingua in Græcam converſione; minuta enim quæque anxiè nimis ac ſollicitè conſectatus eſt. His porrò, ſi pauca excipias, quibus decuit, ſeſe in Novo Teſtamento terminis continuit Vetus ille & Vulgatus Bibliorum Interpres; articulos enim, prout res poſtulabat, Latinè reddidit; pleroſque atque eos ſupervacuos prætermiſit. Incomtam quidem illam, & nullo delibutam fuco, nullis verborum lenociniis ac illecebris conſperſam, ſed nativa quadam majeſtate ſeſe tuentem Sctipturæ ſacræ, ita ut à vetuſtis illis interpretibus converſa extat, dignitatem, adversùs delicatorum ſuæ ætatis hominum, de verbis magis, quàm de re laborantium faſtidia egregiè tuentur graviſſimi auctores Arnobius & Lactantius. Quin & inde eveniſſe ſcripſit Hieronymus, ut cum ex Hebræo converſa fuiſſe ſacra Volumina ignorarent diſerti homines, ad eaque accederent; ſordidam illam orationis veſtem perhorreſcentes, nobile quoque rerum ipſarum corpus levi ac præcipiti judicio aſpernarentur. Hujus verò, quam tradimus, Scripturæ interpretandæ rationis utile nobis exemplar propoſuit Santes Pagninus, vir eximia Hebrai-

Arnob. lib. 1. adv. Gent. Lactant. lib. 5. c. 1. Hier. Præfat. ad Euſeb.

BIBLIOTECA ... [library stamp]

cæ linguæ peritiâ inſignis; ſic enim Biblia ſacra tranſtulit, ut verba verbis quaſi demenſa & paria accuratè adſonent; quam ipſius in Veteri Teſtamento operam, eruditorum quidem ſtudiis accommodatam, ſed ſi ad tirones inſtituendos conferre velles, aliquibus laborantem locis; ac pervulgatam item Novi Fœderis editionem omni abſolutione cumulavit homo de ſacris literis optimè meritus Arias Montanus. Hanc autem in ſacrorum Codicum tractatione curam idcircò, ac diligentiam deſidero, ne quid terrenum & humanum cœleſtibus his ſancti Spiritus oraculis allinatur; quæ quum ſelectis quibuſdam vocabulis enuntiata, & præfinito verborum ambitu concluſa, & certo ordine digeſta non ſine divino conſilio ſint; cúmque totidem in iis arcana deliteſcant, quot extant puncta; nec apicem quidem unum de Lege eradendum, donec cælum & terra abſumantur, Chriſtus ipſe pronuntiaverit, temerarius ille ſcilicet fuerit ac præfidens quicunque divina hæc opera diſturbare, & humanæ imbecillitatis oblitus ſincerum vas incruſtare tentarit. Supparem verò ac propemodum æqualem in Patrum, Theologorumque convertendis ſcriptis ſollicitudinem requiro; cùm iis enim Chriſtianæ Religionis præcepta, & fidei dogmata tradantur, intimaque Verbi Dei adyta reſerentur, res videlicet operoſæ ſponte ſuâ ac difficiles; proclivis enimverò fuerit lapſus, & in lubrico verſabitur interpres, ſi verba expungere, nova intrudere, ordinem pervertere, & vel latum ab iis unguem recedere

4. Patres quomodo interpretand.

re

re audebit. Contortulam certè ſyllabam, perturbatam literulam, apicem loco motum peſtiferas hæreſes peperiſſe ſcimus, ſpiſſos errores ex ambiguè dicto fuiſſe propagatos audivimus; maximos Præſulum conventus explanandis ſæpè intricatis Patrum ſcriptis, & abditis ſententiis incubuiſſe memoriæ proditum eſt; & hos ſacræ ſcientiæ limpidiſſimos fontes profanæ eloquentiæ luto vilis quiſque interpres oblimabit; vel quod pejus etiam eſt, obſcuram oſtentans diligentiam & importunam facundiam, damnoſæ doctrinæ virus incautis lectoribus affundet. Optimè ea de re ſenſit Eraſmus, in hac facultate penè princeps, & cujus ſcientiam de omnibus fuiſſe conſtat; *Mihi*, inquit, *in vertendo ſemper placuit fidelis & erudita ſimplicitas, præſertim in Hagiographis*. Sanctiſſimam ergo Theologiam, ſacræ Scripturæ, Patrumque paginis incluſam liberali cuſtodia ſepiamus; &, ut formoſam ac pudicam virginem, ab interpretum licentia, tamquam ab intemperantium procorum impudentiâ, pro viribus noſtris, prohibeamus. Quod in Theologicis ut faciamus monet nos dignitas rerum ac religio, idem porro in aliis ut ſequamur diſciplinis, quæ Theoreticæ appellantur, & abundant præceptionibus, ſuadet ipſa earum difficultas: res enim tenues, ut cum Flacco loquar & tenui ſermone peractas ab antiquis, tenui quoque decet interpretatione veſtiri, non ἀνθηρογραφεῖσθαι. Quis Ariſtotelis Metaphyſica, quis Euclidis Geometrica, vel Arithmetica Diophanti, vel Ariſtoxeni Harmonica, vel Apol-

5. Qui in Theoreticis verſantur, quomodo interpretandi.

lonii Conica, vel Galeni Anatomica aut Therapeutica, aliave hujuſmodi ornare verbis ſtudeat ac ſententiis? quis in iis eloquentiæ floculos, & diſcendi copiam deſideret? quis Archimedem De ſphærâ & cylindro declamitantem, vel Ptolemæum de ſiderum motibus perorantem ſine cachinnatione audiat?

Ornari res ipſa negat, contenta doceri. Imò nec ſatis apertè res doceri poteſt, ſi luxuriet ornamentis, quæ, tamquam herbæ frugibus inimicæ, feracioribus effuſæ ſegetibus, bonas meſſes interficiunt. At rei, inquies, illuſtrandæ gratia, ſermonem prolixiùs diffundo: primùm, ſcholiaſten ergo agis, vel paraphraſten, non interpretem: deinde qui ſcis mentemne auctoris ſis aſſecutus? Verbum ambiguè dictum eſt, & duplicem admittit explicationem, cur in alteram illud trahis, vacuam alteram relinquis? cur ſententiæ partem lectori largiris, hunc alterâ defraudas; tuamque ſecutus opinionem, nullum conjecturæ aut privati judicii locum huic relinquis? Certè res in medio poſita ut erat, ita debuit conſiſtere, & verbum anceps ancipiti verbo reddi, ipſaque ſententiæ ambiguitas repræſentari. Fr. At verbum ejuſmodi quod rependat interpres, nullum reperit. Cas. Faciles ſumus, Fronto, accipimus excuſationem, tamen non omnia idcirco interpreti permittimus: nec id fieri volumus quod aliqui faciunt, qui, ſi in aliam transferendus linguam veniat jocus ex annominatione, vel traductione, vel ambiguo, auctorem deſerunt, novamque an-

annominationem, vel traductionem, vel ambiguum in altera lingua configunt: jocos enim auctoris, non tuos, o interpres, deſideramus. Quò confugiendum ergo? eò ſcilicet; verbum ipſum fideliter exponendum eſt; verbo incluſa ſententia ad pagellæ oram paucis eſt declaranda: ita & auctori, & lectori fidem tuam præſtiteris. Sic enim habetote, vix interpretationem ullam, quantúmvis diligentem & accuratam, propter linguarum tamen diſcordiam, notis & admonitionibus carere poſſe, quibus velut converſionis vitium & penuria ſarciantur. Priſcos quidem Latinos, quorum arte & ſtudio Romana lingua locupletata eſt, cum Græca converterent, & multiplicis ſignificationis verbum occurreret, Latinæ voci huic ex adverſo reſpondenti parem aliquando tribuiſſe poteſtatem eruditè obſervavit Henricus Stephanus ſocer meus, quem honoris causâ nomino. Quod illi in ſua auſi ſunt, idem nobis in aliena & deſueta lingua attentare minimè licet: ne in noſtra quidem, niſi favente uſu,

Quem penes arbitrium eſt, & vis, & norma loquendi.

Sed ambigua, & reliqua ejuſmodi in Theoreticis, de quibus agimus, perrarò occurrunt: longè verò frequentiora ſunt apud hiſtoricos & oratores, ad quos accedemus, poſtquàm de grammaticis diſſeruerimus paucula quædam. Horum interpretandorum ex ſuperiùs dictis proclivis eſt & aperta ratio; cùm enim, ut diximus, ornatum omnem reſpuat oratio referta præceptis; pu- 6. Optimum aſfertur

ra

Grammaticorum & Technicorum reliquorum interpretandorum genus.

ra Grammaticis & ſimplex interpretatio adhibenda eſt, Technicisque etiam reliquis, qui artem aliquam legibus definiunt: ſi quis enim interpres vel Phrynichi, vel Thomæ Magiſtri Eclogis, aut Hephæſtionis Enchiridio venuſtatem arceſſere contendat; rem faciet profectò ridiculam & jocoſam.

7. Tum Hiſtoricorum.

Hiſtorici quoque ne interpolentur, cautio eſt; veritas quippe illecebris ſermonis infuſcatur, quam interpres præſtare integram debet: auctorum præterea omnium, uti ſupra docuimus, ſed hiſtoricorum præſertim characterem ita retineri decet, ut in interpretatione etiam eluceat, quam vel minima inducet, & obliterabit diſcrepantia. Superſunt oratores & poetæ: in prioribus ſanè illis pauxillum aliquid, pauxillum modò, interpreti per me liceat; ne vos nimia hæc fortè offendat moroſitas. Cùm eorum quippe ars omnis non in rerum ſolummodò ſplendore, ſed apta etiam verborum connexione conſiſtat, atque ſint apud illos,

8. Oratorum.

Sic lepidè lexeis compoſtæ, ut teſſerulæ omnes
Arte, pavimento, atque emblemate vermiculato;

res ipſas, quarum ante omnia habenda ſemper ratio eſt, præcipuè ſpectabit interpres; tum inſigne illud & florens, & ſonorum, & artificioſum dicendi genus referre conabitur, integris id modò ſententiis facere poſſit, perpaucis, vel potiùs nullis de ſuo inſertis vocibus, paucioribus etiam de vivo reſectis; diſtorto duntaxat aliquantulùm ordine verborum, qui ſi parum in utraque lingua

gua condecentiam repræſentaſſet, omnino ſuerat retinendus: ſecùs eſt autem, eodem enim ſervato dictionum ordine ad nihilum recidit numerorum concinnitas, quam tanta contentione aucupatur orator,& niſi paulùm commutata verborum collocatione in quadrum redigatur diſſipata oratio, perit aptum illud, efficiturque diffluens aliquid & ſolutum, ea eſt diſſenſio linguarum & viciſſitudo. Tanti autem ordo ille non eſt, ut præ eo venuſti oratoris benè ſtructam compoſitionem, qua orationis magna ex parte conſtat abſolutio, diſſolvamus. Atque utinam eamdem in convertendis poetis, qui oratoribus finitimi ſunt, veniam interpretibus dare poſſemus: quod neutiquam ſanè licet, aſtrictiores enim ſunt numeris poetæ, & præfinitis ſyllabarum modulis illigati. Vel proſa ergo oratione, vel vorſa in alteram linguam transfunduntur. Si poſterius hoc, ad aliam referendum eſt interpretandi formam, quam nihil ad hoc inſtitutum pertinere ſuprà diximus; nec enim nimia patitur linguarum diſſimilitudo, ut ſalvis iis, quas ſtatuimus, interpretandi legibus, verſus verſui refundi queat; longiùs quippe excurrere, & in remotas plus æquo, ac diverſas partes evagari neceſſe eſt. Cum ergo & obſequi legi numerorum, & verborum verbis æquandorum fidem retinere tentaſſet imperitus Homeri Interpres Attius Labeo, defecit in ſententiis, quas præ ceteris debuerat conſectari. Itaque Perſii carminibus proſciſſus eſt. Si prius illud, cur verbum verbo non reddatur, cauſa nulla eſt:

9. Et Poetarum.

eſt: neglecta enim hac dictionum circumſcriptione, quam poſtulat verſus, quamque amitti neceſſe eſt, proximum eſt illud, ut vocum ſaltem ordinem ac numerum obtineamus, Poetamque exhibeamus arbori ſimilem, è qua frondes hyemis quidem inclementia excuſſit; ramis tamen, trunco, & radicibus pepercit. In eo porrò minùs licenter graſſata eſt adhuc interpretum audacia; maxima quippe poetarum Græcorum pars ſatis accuratè converſa extat. Atque hunc vertendorum poematum morem dum carpit Humfredus, in eo quem de ratione interpretandi reliquit commentario, quantum ipſe carpendus ſit tum profectò intellexiſſet, ſi ſuo more ea vertere, & nativos Homeri, alteriuſve lepores, quos conſequi ſane omnes verbis adſtrictus interpres non poteſt, frigido ac inamœne ornato, falſo certe & adventitio rependere tentaſſet. Cæterum geminam hanc, vel adſtricto, vel ſoluto ſermone interpretandi rationem non ſatis diſtinxit Hieronymus, neque Italus ille Catena, qui eas quas ponimus interpretandi leges erudita diſſertatione propugnare inſtituit. Quamobrem poeticas quaſdam veterum interpretationes propoſuerunt in exemplum, quæ nihil ad eas, quas tuebantur, omnino pertinebant. Expoſui, Viri eruditi, meam de optimo genere interpretandi ſententiam, eámque vobis ut approbarem, rationibus perficere contendi: jam verò, ut via & ordine noſtra procedat oratio, quid in antiquis opinioni noſtræ præſidii poſitum ſit, videamus: niſi aut ad hæc dicere vultis ali-

Laur. Humfr. de rat. interpr. libr. 1.

Hier. de opt. gen. interpr. Girol. Catena ſopra la tradutt.

aliquid, aut jam nimis apud vos, commentatus ſum. THV. Nequaquam verò, Caſaubone, tua nobis oratio longa videri poteſt, ut etiam pro Frontone hoc reſpondeam: ita enim, ut ſemper aliàs, ſic hodie iſta tenere viſus es, ut nullus jam ferè dubitationi locus ſuperſit. Me quidem, & ſi argumentum afferres nullum, tua frangeret auctoritas: at contrà tamen fortaſſe pertendet aliquis, opinioſus videlicet, & præjudicatæ ſententiæ tenax; cùm iis præſertim, quæ antè expoſita ſunt, paulum etiam nunc deeſſe videatur, quod tibi antè explicandum ſit, quàm illuc pergas, quò te cogitare dixiſti. CAS. Quidnam illud eſt? THV. Tacitus citiùs audies. Præceptis primùm tuis parùm ineſſe dicet auctoritatis ille, quem fingimus, Diſputator; quibus ne tu quidem in Polybii, & longè etiam minùs in Theophraſti Characterum interpretatione parueris; remiſſiùs enim, non adſtrictè, nedum ad verbum, auctores te tuos fuiſſe aſſectatum, fidum te licèt, & perpetuum iis comitem præbueris. Ea deinde neutiquam inter ſe cohærere contendet, quæ à te ſancita ſunt; nec ulla enim arte fieri poſſe, ut nativus auctoris exprimatur character, ſi verba verbis remetienda ſint, & idem utrobique ordo retineatur & collocatio: quæ enim Græcorum ſtructura verborum ad aures jucundè accidet, eandem in Latinis inamœnam fore, delumbatam, ac titubantem: proinde igitur vel à verbis & ſyllabis, earúmque ſitu recedendum; vel ipſam certè auctoris formam ac indolem eſſe omittendam.

V. I. Contrariæ rationes objiciuntur.

Nimii præterea te rigoris ac ſeveritatis arceſſet, qui leges feras ipſis Draconis legibus, vel Manlianis imperiis acerbiores; nec iis enim quemquam, morigerum licèt & obſequentem, parere poſſe: plurimùm ſiquidem ſingulas inter ſe diſcordare linguas, cùm vocabulorum numero & ſignificatione, tum generum, caſuum, ac numerorum diſſimilitudine; articulorum, provocabulorum, nominum inflexione & copiâ; conjugationum multitudine; temporum ac modorum ubertate; varietate figurarum; verborum conſtructione, & tota ipſa denique analogia; articulis abundare Græcos & Gallos, eorum inopes eſſe Latinos; perpaucas iis omnibus eſſe conjugationes, quarum feraces ſint Hebræi; Arabes etiam feraciores: aoriſta & activa præteriti temporis participia eſſe apud Græcos, quæ apud Latinos deficiant: nulla ergo quantavis ingenii facultate, nullo linguarum uſu ac notitiâ perfici poſſe, quin ab auctore ſæpiſſime interpres abjungatur. Hûc accedit eſſe quædam uniuſcujuſque linguæ propria (idiotiſmos Grammatici appellant) quæ in alienum transfuſa ſermonem, perridicula ſint, vel novam obſcuritatem invehant, niſi longiore verborum circumſcriptione temperentur: nam ſi Græcorum, puta, proverbia iiſdem verbis Gallicus reddat interpres, turpiter ſine dubio ſe dabit, & de ſe ludos faciet. Hieronymi pronuntiatum eſt, *Difficile eſt alienas lineas inſequentem non alicubi excidere: & arduum, ut quæ in aliena lingua bene dicta ſunt, eumdem decorem in translatione conſervent. Significatum*

Hier. Proœm. in Euſeb. Chron.

tum eſt aliquid unius verbi proprietate, non habeo meum quo id efferam: & dum quæro implere ſententiam, longo ambitu vix brævia ſpatia conſumo. Accedunt hyperbatorum anfractus, diſſimilitudines caſuum, varietates figurarum, ipſum poſtremo ſuum; & ita dicam vernaculum linguæ genus, ſi ad verbum interpretor abſurde reſonent: ſi ob neceſſitatem aliquid in ordine, vel in ſermone mutavero, ab interpretis videbor officio receſſiſſe. Quæ ſententiam tuam plane jugulant. Sed & hæc ejuſdem in Rufinum: *Omnis metaphora, ſi de aliâ in aliam linguam transferatur ad verbum, quibuſdam quaſi ſentibus, orationis ſenſus & germina ſuffocantur.* Eadem eſt ad hæc non linguarum omnium inter ſe diſcrepantia, & ab Hebræis, verbi causâ, Latina longiùs, quàm à Græcis recedunt; nec eadem proinde ad quaslibet interpretationes lex pertinet. Adde neminem eſſe tam obeſæ naris, & ſtupidi uſque adeo ſtomachi, qui expreſſam ad verbum ejuſmodi interpretationem, fluentem ſcilicet, diſſipatam, & inconditam ſine nauſeâ poſſit attingere: ut ad eam ergo acceſſerit lector, quàm voles, obſtinatus & χαλκέντερος, ut longas trahet oſcitationes, ut languor obrepet & faſtidium, vixque tandem ſomnum tenebit: & quem vel minimo auctoris apice fraudare religio erat, ei auctorem ipſum excutiet interpretationis injucunditas; ac promiſſi denique & ſperati fructus nimiâ interpretis diligentia intercident; quos ſanè, eóſque uberes percepiſſet, ſi aurium delectationi morigerata fuiſſet oratio. Hæc nimirum, aliáve

Hieron. lib. 1. in Rufin.

his

his conſimilia ſententiæ tuæ opponet pervicax ille adverſarius, quæ quomodo expedias

1. Objecta argumenta diluuntur.

avidè expecto. CAS. Cùm te cauſæ noſtræ favere ſentiam, clariſſime Thuane, adverſarii ſanè illius, cujus tu perſonam geris, impetum confidenter ſuſtinebo: quòd ſi deficiam, te mihi ſuccenturiatum, quando ita præ te fers, meminero teque ipſum optionem ſumam. Et priorem quidem qua laceſſitus ſum, petitionem, parva declinatione effugiam. Quæſiviſtis à me initio ecquòdnam mihi maximè probetur interpretandi genus, non quale ipſe proſecutus ſim; nam quacunque de arte ſermo habetur, de optima & abſoluta vulgò quæri ſolet. Is ergo fortaſſe, quem vobis informavi, interpres, numquam fuit, fortaſſe nec erit, nec vos talem ut aliquem oſtenderem poſtulaſtis. Optimi itaque interpretis exemplar vobis effinxi, quod imitandum proponat ſibi, quicumque animum ad hanc interpretandi artem convertit. Quod in aliis porro deſidero, id ipſe nequaquam fortè aſſecutus ſum, tentavi quidem ſæpiſſimè: & facultatis profectò hujus ſi non perfectionem, at extare tamen aliquam adumbrationem in Polybiana mea interpretatione præſtare poſſum. Fateor præterea; quid enim diſſimulem? aliquid me ætati huic condonaſſe, meque meliora & vidiſſe & probaſſe, deteriora nihilominùs aliquando fuiſſe ſecutum; dixi, aliquando; id enim ferè ubique ſtudui, ut Græcis Latina conſonarent; proxima fuit cura, ut, ſi modò poſſem, Latinitati conſulerem: quod in prolixa certe illa, qua totum opus maximo

mo Regi conſecravi, epiſtola, non inaniter jactaſſe videor. Altera deinde ratione hac in me incurrit argutator ille tuus, diſſentire inter ſe leges noſtras, cùm verborum ſtructuræ ac conformationi retinendæ ſimul, & auctoris nativo colori exhibendo ſervire nequaquam poſſit interpres, quæ duo à nobis deſiderabantur. In promtu vero eſt & expedita defenſio: ſuus quippe eſt unicuique linguæ attributus character, ac, ut ita dicam, genius, quem in aliis fruſtra requiras; quemadmodum à tuo diſputatore, Thuane, rectè obſervatum eſt: quæ ergo vocabulorum diſpoſitio in Hebræis ſonorum aliquid exprimet & grande, eadem fortaſſe apud Latinos demiſſum aliquid & humile ſonabit: quòd ſi utrumque ita retinere contendet interpres, ut nihil effluat, perinde erit ut ſi Alexandri vultum ære ſimulans Lyſippus, colorem quoque eadem arte, cutis mollitiem, calorem, oris halitum, labiorum palpebrarumque motum referre ſtuduiſſet. Et verò optandum foret, ut utrumque interpretando conſequi poſſemus; quod quoniam optare quidem fas eſt, ſperare certè vix licet, alterutro ſæpiſſime debemus eſſe contenti. Quemadmodum autem, ne à propoſito recedamus exemplo, reliquis neglectis, quæ ars ſua præſtare, non poterat, in una partium collocatione, dimenſione ac convenientia, qua potiſſimum ſimilitudo conſtat, referenda, tota Lyſippi verſabatur induſtria; in iiſque accuratè expreſſis, ipſa oris elucebat figura & indoles: ita ſimilem præcipuè vocum ſignifica-

tionem ac compoſitionem perſequi interpres debet; quæ quum diligenter relata fuerint, tum certè nativus ſeſe Auctoris ſponte ſua ita efferet character, ut ſi non expreſſum accuratè, at adumbratum poſſis agnoſcere. Quum ergo & parem vocabulorum conſtructionem, & ſimilem formam ſeu colorum ab interprete requiſivi; inſanam hanc hominum quorumdam licentiam coercere volui, qui uno eodemque ſtilo, ſuo videlicet, eòque vel facili, & diffuſo, vel grandi & preſſo, diſſimillima quæque dicendi genera convertunt & interpolant, libroſque nobis ſuo judicio bonos, meo quidem peſſimas interpretationes obtrudunt. Thv. At ſatius id fuerit fortaſſe, quàm bonas quidem interpretationes, peſſimos verò libros obtrudere. Cas. Quaſi bona interpretatio non bonus liber eſſe poſſit. Auctorem itaque ſuo inſignem charactere; & primo agnoſcendum intuitu referri oportere dixi, quod ut faciliùs aſſequatur interpres, à verbis nullo modo, ſi fas erit, recedendum eſſe docui; cùm ea demum tutiſſima ſit ſive habitus, ſive formæ, ſive coloris, ſive indolis effingendæ ratio. Attendiſſet præterea is, qui à te mihi objectus eſt, reprehenſor, quàm cautè hæc à me, ſubtiliterque diſtincta ſint, quæ de vario interpretandi modo, pro materiæ auctori ſubjectæ varietate diſſeruimus: nam qui in convertendis ſacræ Scripturæ libris elaborat, verbis verba dimetiri debet, neglecto admodùm colore, qui vel in renumeratis interpretationis, & æquatis verbis ſatis ſplendeſcet; Pagnini enim converſio

ad

ad verbum licèt exacta, ruſticum tamen Amoſum & impolitum; ſuavem Eſaiam, diſertum, & æquabilem exhibet: vel ſi evaneſcat color ille, levem hanc æquo animò jacturam feremus, ad quos longe ampliſſimum redit atque uberrimum interpretationis hujus emolumentum. In Patribus quoque Philoſophis, Mathematicis, Technicis, iiſque potiſſimùm, qui in magna rerum ſubtilitate verſantur, majorem verborum, quàm characteris rationem haberi volui; in verborum enim ordine ac numéro ferè character ille conſiſtit: characterem autem unum ſi perſequare, fortaſſe non aſſequare, verba quidem certè non comparebunt. In Oratoribus verò non eſt, opinor, quod deſiderare poſſit quiſquam, adeò benigni fuimus & liberales. Quod ad Poetas, attinet, quoniam ſoluta numeris oratione poeticus ille color ab interprete neutiquam retineri poteſt, cur excurrat interpretatio planè non video. Me porro ſeveritatis & duritiei cùm inſimulavit corrector ille, factum ab eo ipſo eſt duriter & illiberaliter; nihil enim eſt

Quin malè narrando poſſit depravarier?
Id quod boni eſt, excerpit, dicit quod mali eſt.

Ea enim lege auctori voluimus interpretem adhæreſcere, ſi linguæ id facultas, qua utitur ipſe, permittat: ſi aoriſta ſanè Græcorum, vel multiplices illas Hebræorum, Arabumve conjugationes in interprete Latino deſiderem, iniquus quippe ſim & ineptus: ſi vox ejuſmodi incidat, cui parem

non reperiat interpres, novam equidem minimè confingi velim: id in transferendis forſitan ſacræ Scripturæ voluminibus aliquando, rarò tamen, & urgente ſolùm neceſſitate per me liceat; quod non infeliciter profectò Ariæ Montano videmus proceſſiſſe. In aliis autem quotieſcunque ejuſmodi difficultates occurrent, ad proximæ ſignificationis verba, vel etiam ad periphraſim, temperatam modò & pudicam confugiat. Sin obvium ſe det linguæ idiotiſmus, παροιμιῶδες puta dictum, vel metaphora; aliam metaphoram, vel proverbium comminiſci interpretem nolim: verba ipſa referat; verborum ſignificationem, uti de ambiguo, aliiſque ejuſmodi diximus, ad limbum, vel in notis breviter exponat. Hinc efficitur porro, pro linguarum diſſimulitudine magis magiſque ab Auctore neceſſariò divelli interpretem, ac divagari. Quòd verò in extrema oratione oſcitantem lectorem ac ſomnicoſum adduxiſti, equidem delicatos eos non moror ac faſtidioſos homines, quorum nihil probat palatus,

niſi laterculos,
Seſamum, papaveremque, triticum, &
frictas nuces;

quibus rebus non adoleſcentulos ſolùm exiſtimo in ſcholis ſtultiſſimos fieri, ut ſcripſit Arbiter ille Petronius, ſed matura etiam ætate, at imbecilli animo viros, & propemodum puerili. Fruſtra ergo culpatur ille cibus, qui in ægrum demiſſus ſtomachum coaceſcit. Hæc habui, optime Thuane, quibus diſputatoris noſtri impreſſionem & ar-

argutias amolire: is ſi inſtare pergit, nos animum non deſpondebimus. Thv. Minimè ſanè, receptui enim cecinit; mihi verò planè iſta probas, quæ dicis, Caſaubone, tibique vehementer aſſentior; ſed cave ne feſſo tibi integrum aliquem adverſarium objiciat iſte Fronto. Fr. Objiciam verò, & ne te ex inſidiis fortè circumventum dicas, tantò antè denuntio: tu modò, quoniam ab antiquis auxilia expectare te dixeras, copias coge, ego enim non exiguo indidem collecto agmine tecum præliabor. Cas. Animo igitur virili & præſenti ut ſimus, providendum eſt, quando adeſt adverſarius, & fortis, & armatus, qui gladiatorio animo viam ad nos affectet, quique & feriendus ſit, & repellendus. In prima itaque acie Septuaginta Scripturæ ſacræ interpretes collocabo, à quibus tam fideli cura divinos hoſce libros, tamque exacta diligentia fuiſſe converſos accepimus, ut verba verbis, propria propriis accuratè reſponderent, & mirabilis eſſet rerum omnium, verborumque conſenſus. Fr. Eoſne, quos hodieque ſexcentis locis ab Hebraica veritate diſcrepantes deprehendimus? Cas. Atque utinam, Fronto, intacta hæc ad nos interpretatio, & integra perveniſſet; res ipſa faceret fidem: verùm tam multis eam locis deformatam & corruptam ſuis jam temporibus fuiſſe paſſim conqueritur Hieronymus, ut diverſa planè ac inter ſe pugnantia ejus circumferrentur exemplaria: ſive, depromtorum è Theodotionis converſione locorum complurium facta ab Origene ad

VI. 1. Optimum interpretandi genus propoſitum confirmatur exemplo Septuaginta Interpretum.

Vulgatam Septuaginta Seniorum interpretationem acceſſio, deletis poſtmodùm obelis, & aſteriſcis, id vitii invexerit; ſive illud è Judæorum temeritate & perfidia, à quibus multis locis corruptam fuiſſe Septuaginta Interpretum Editionem tradunt Juſtinus, & Origenes; ſive è librariorum incuria, ut innuit Hieronymus; ſive è diuturna temporis longinquitate ortum ſit. Pro germana ergo hac Septuaginta Senum Editione, quodcumque illud eſt interpretationis, quod nunc extat, haberi à nobis nullo modò poteſt. Ac verò tametſi nulla alia id evincerent argumenta, portentoſa ſanè illa codicum manuſcriptorum, qui hodie ſuperſunt, necnon Complutenſis Editionis, Venetæ, Germanicarum, ac Sixtinæ diſſenſio, veterem hanc Seniorum Septuaginta interpretationem, non ſinceram & integram, ſed paſſim adulteratam ad nos perveniſſe ſatis declarat. Fr. Quî nobis ergo accuratam illam, quam prædicas, antiquæ hujus interpretationis cum Hebræis convenientiam ac concentum approbabis?

Juſtin. Dial. cum Tryph. Origen. homil. 16. in Jer. 17. 2. Hieron. Præfat. in Paralip.

Cas. Philonis ſcilicet, & Joſephi locupletum auctorum teſtimonio ac fide, quorum hic interpretationem *ἀκριβῆ* ab iis concinnatam fuiſſe docet; ille, *συνενεχθῆναι εἰς ταυτὸ κύρια κυρίοις ὀνόμασιν, τὰ ἑλληνικὰ τοῖς χαλδαϊκοῖς, ἐναρμοσθέντα εὖ μάλα τοῖς δηλουμένοις πράγμασιν*. Accedit præterea Ariſteæ auctoritas, qua equidem utor eò invitiùs, quòd à Judæis Helleniſtis hoc nomine confutum eſſe librum hunc eruditè nuper oſtendere conatus eſt in Euſebianis Adverſionibus

Phil. lib. 2. de vita Moſis. Joſeph. Antiq. lib. 12. cap. 2.

bus Scaliger ille ὁ πάνυ. Verumenimverò quamvis cætera ineptiret auctor ille, & mendaciis eſſet confictus ac dolis, ab eoque deluſi Philo & Joſephus falſa quædam de Septuaginta ut ibidem diſputavit Scaliger; quod ad interpretationis certè cum Græco conſenſum attinet, popularibus ſuis imponere nequaquam potuit veterator ille Judæus, quorum in manibus Hebræa exemplaria, & Græca Septuaginta Senum Editio verſabantur. Longè autem minùs Philonem & Joſephum in fraudem deinde potuit illicere, viros aſſidua Scripturarum lectione & uſu detritos. Ipſe etiam Hieronymus Interpretum Editionem, quæ in Origenianis Hexaplis integra ſervata eſt, ita cum Hebræis conſpirare docet, ut quidquid ab ea diſcrepet, ab Hebræorum auctoritate procul dubio diſſentiat. Conſpirare dicit cum Hebræis, quantum ſcilicet pati poteſt nativa linguæ utriuſque diſcordia, quæ talis eſt ut in maximo conſenſu non levem differentiam intercedere neceſſe ſit, quod iterum vos monitos velim. Agnovit id Sirachidæ nepos, Eccleſiaſtici interpres: nam propter linguæ Hebraicæ, aliarumque linguarum diſſidium, ſe in verbis referendis defeciſſe fatetur in Operis Prologo, atque id ipſum legis & Prophetarum Interpretibus contigiſſe, factumque excuſat. Poſt egregiè navatam à Senioribus Septuaginta in transferendis ſacris voluminibus operam, qui primus idem negotium ſuſcepit, is fuit Aquila Sinopeus, è Chriſtiano Proſelytus Judæus, Hadriani Imperatoris, ſi

Hieron. Epiſt ad. San. & Fretell.

2. Aquila. Epiphan. de Ponder. & Menſur. N. 14.

Epiphanio credimus, πενθερίδης, hoc eſt, *ſoceri, ſocruſve filius*, qua enim voce id verbi exponam, non habeo. Hunc de verbo verbum tam religioſè expreſſiſſe teſtificatur Hieronymus, ut duatum, quas dedit, interpretationum poſterior, à Judæis κατ' ἀκρίβειαν diceretur: eam quidem reliquis ipſos antepoſuiſſe Auguſtinus affirmat. Vel ipſum Geneſeos initium is ita interpretatus eſt, in religionem ſuam in efferendis verbis fronte ipſa comprobare voluiſſe videatur: בראשית: ſiquidem reddidit, ἐν κεφαλαίῳ, ut ipſam vocis originem, ראש, hoc eſt, κεφαλή, indicaret. Tertia divinorum Bibliorum in linguam Græcam converſio auctorem habuit Theodotionem Epheſium, Judæum, & ipſum Proſelytum: Septuaginta ille interpretum veſtigia perſecutus eſt, & tritæ ab ipſis orbitæ inſtitit; ac proinde quin Hebraicis arctè adhæſerit, dubitatio nulla eſt, utpote quæ à Senioribus Septuaginta tanta cura probaverimus fuiſſe relata. Certè in Scripturæ interpretatione nullum ex ejus ſimilibus majori fide fuiſſe verſatum ſcribit Epiphanius; & verò quiſquis adornatam ab ipſo Danielis interpretationem, quæ hodieque extat, & jam ante Hieronymum in Eccleſiis Chriſti legebatur, cum ipſo archetypo pertenderit, Theodotionis fidelem in convertendo diligentiam pluribus ſibi probari neutiquam poſtulabit. In eadem quoque interpretandæ palæſtra bis induſtriam ſuam nobilitavit Symmachus Ebionita; qui quanta fide Hebraica in Græcum transfuderit ſermonem,

Hieron. in Iſ. 49. Oſ. 1. Hab. 3. Epiſt. ad Dam. quæſt. 2. Epiſt. 101. cap. 4.

Auguſt. de Civit. Dei lib. 15. cap. 23.

3. Theodotionis.

Epiphan. de Ponder. & Menſ.

4. Symmachi.

nem, ex ſparſis paſſim in commentariis Patrum ipſius reliquiis facilè poteſt judicari. Nec dubito quin ſi Hexapla Origenis ad nos ſeries annorum tranſmiſiſſet, parem in Hierichuntina interpretatione, & Nicopolitana, à Judæis utraque lucubrata, ſedulitatem animadverteremus: in iis quippe reliquiſque ſuperioribus, Hebræorum ſenſus, verba, phraſis, & conſtructio tam ſollicitè erant refuſa, ut qui eas legeret, non Græca, ſed Græcè expreſſa Hebraica legere ſe putaret. Unde noſtra ætate quibuſdam placuiſſe ſcimus, non Græca conſcriptas fuiſſe illas interpretationes, ſed Helleniſtica lingua; cui linguæ, ut nuper à ſe excogitatæ ita recens à ſe confictum nomen, & ab Helleniſtis, quorum in Actis meminit Lucas, detortum impoſuerunt. Quaſi Græca loquela, quòd impura fortaſſe ſit, & Hebraiſmis aliquibus inquinata, jam Græca eſſe deſinat. Cùm verò antiquam Septuaginta Senum Editionem, jam fœdatam mendis & adulteratam varie pro captu ſuo correxerunt ac recuderunt Heſychius, non Hieroſolymitanus ille, ſed monachus Hilarionis ſocius; Lucianus martyr, & Euſebius ac Pamphilus; quos omnes libris ſuis Hieronymus celebravit; ad Hebraica illam exegiſſe, fidemque eorum quibus adhærebant Interpretum & probaſſe & retinuiſſe manifeſtum eſt. Promtæ ſunt & expeditæ horum probationes, ſed non committam ut ſus Minervam doceam; id quod eſt in Proverbio. Quid nunc Samaritanam, quid Syriacam, quid Æthiopicam, vel Perſicam Scripturæ in-

Hieron. Præf. in Paral.

5. Samaritanæ, Syriacæ, Æthiopicæ, & Perſicæ Interpretationis Scripturæ.

interpretationem commemorem, quarum abſoluta eſt in annumerandis verbis, & exæquandis ſententiis accuratio? Potius eſt ut ad Latinas, quæ tritiores ſunt apud nos, accedamus: quem quidem locum celeritate perſtringam. Eſt apud Hieronymum & Auguſtinum multas ſua ætate, ac propè innumerabiles Bibliorum interpretationes Latinas, ex Græcis deductas, à ſemidoctis immani audacia perperam confictas extitiſſe: unuſquiſque enim mox ut aliquam in Græcis & Latinis facultatem comparaverat; illotis ſtatim, quod ajunt, manibus ſacra contingebat. At ſola ea fermè id temporis erat in pretio, quæ Itala, & Vulgata dicebatur; cæteris autem anteponendam eam volebat Auguſtinus id quod & verborum tenax erat, & perſpicua ſententiis. Illa porrò tempeſtate majorum laboribus neutiquam acquieſcens Hieronymus, vir multiplici eruditione, & plurimarum cognitione linguarum inſtructus, & Scripturæ evolutione ſubactus, ad novam procudendam interpretationem animum adjecit: & felici quidem ſucceſſu; poſtquàm enim duplicem converſionem, alteram è Græco, quam Veteris emendationem duntaxat quidam fuiſſe volunt, ex Hebræo alteram procuravit; non in Eccleſiam ſolùm jam ante Gregorii Magni ætatem poſterior illa recipi merita eſt; ſed ex ea etiam & Itala illa veteri, quæ priùs obtinebat, una demùm conflata eſt, quæ hodieque ſub Vulgatæ Editionis nomine paſſim uſurpatur. Ac tametſi illam Hieronymi interpretationem, ipſis etiam He-

Hieron. Præfat. in Joſ. & in Evang. Auguſt. lib. 2. de Doctrin. Chriſt. c. 11.

6. Italæ.

Auguſt. lib. 2. de Doctr. Chriſt. c. 15.

7. Hieronymianæ.

Gregor. Magn. Epiſt. ad Leandr. cap. 5.

Hebræis fatentibus veracem eſſe non ſcripſiſſent Auguſtinus, Gregorius, & Iſidorus, proptereaque reliquis fuiſſe antelatam, quòd verba tenaciter conſectetur, & magnam nihilominus claritatem præ ſe ferat; utrumque profectò, ea cum Hebræis contendenda facilè appareret. Aliæ quoque ſunt utriuſque Fœderis interpretationes, quarum auctoritas ſententiæ noſtræ robur conciliare poſſet; ſed in eas alius erit inquirendi locus, & nobiliores illas in exemplum propoſuiſſe hoc tempore ſatis eſſe puto. Cæterùm quam transferendi viam ſuprà laudatos interpretes tenuiſſe diximus; eandem hanc præcipuè ſanctis Eccleſiæ Patribus placuiſſe conſtat. Quid ego vobis nunc unumquemque nomine appellem, cùm id tu, erudite Fronto, tot jam annorum uſu in eorum lectione exercitatus optimè omnium noris? Nec enim te fugit, quam ſit accuratus in interpretando Euſebius, qui quæcunque ferè affert ex Scriptoribus exoticis, ad verbum repenſis vocibus ipſis exponere ſe denuntiat. Si qua verò ex iis depromit Auctorum operibus, quæ ſuperſunt, eum agnoſcimus tenere morem, quem tenendum eſſe ſancimus. Quod ſi me ejus, aliorumque deficeret auctoritas, unus reliquorum inſtar eſſe poſſet Auguſtinus. Is Libro altero de Doctrina Chriſtiana, dum viam monſtrat, qua ad germanos Scripturæ ſenſus iri poſſit; aut ad ipſos fontes, Hebraica nimirum vel Græca exemplaria recurrendum eſſe docet; aut ejuſmodi habendas interpretationes, quæ ſe verbis obſtrinxerint: ut

Auguſt. lib. 18. de Civ. Dei c. 42. & Epiſt. 88. ad Hieron. Gregor. lib. 20. Moral. cap. 23. Iſidor. lib. 5. Orig. c. 4.

8. Euſebii.

9. Auguſtini.

Auguſt. lib. 2. de Doctrin. Chriſt. cap. 13. & 15.

ex

ex iis videlicèt aliorum error caſtigetur, vel libertas, qui non verba, quàm ſententias interpretando ſequi maluerunt. Interpretes deinde reprehendit, Latinitatis quidem ſtudioſos, at ipſi interim vim inferentes ſententiæ, vel apud eos certè offendentes, qui plus rerum veritate delectantur, quam fuco verborum, ipſarumque etiam ſignis ſuam quandam ſibi integritatem ſervari volunt. Pluribus poſtremò ambitioſum & ſubmoroſum elegantiarum amorem coercet, verborumque deſcriptionem etiam cum ſtribliginibus retineri velle ſe profitetur. Locum integrum legite, quæſo, ſtudioſè. Quam autem in Sacris Voluminibus explanandis præmonſtraverat viam, eamdem ipſe tenuit, cum ſententias, ac totas etiam diſſertationes ex ſanctis Patribus, vel Ethnicis Scriptoribus proferret. Hanc porrò ipſius de exponendæ Scripturæ ratione ſententiam reliqui fermè Patres in explanandis libera oratione Chriſtianæ Religionis myſteriis tenendam quoque exemplo ſuo declararunt. Par eſt item Ambroſii, & Gregorii Magni ſententia, quorum verba fuerit operæ pretium referre; vos me, ſi pla-
10. Ambroſii. lib. 2. in Luc. c. 2. cet, recitantem audietis: *Agnovit enim bos*, inquit Ambroſius, *poſſeſſorem ſuum, & aſina præſepe domini ſui: imò præſepium dixerim, ſicut ſcripſit qui tranſtulit; nihil enim apud me diſtat in verbo, quod non diſtat in ſenſu. Nam ſi orator illorum, qui phaleras ſermonum ſequuntur, neget in hoc fortunas poſitas eſſe Græciæ, hoc an illo verbo uſus ſit, ſed rem re ſpectandam putat; ſi ipſi Philoſophi*

co-

eorum qui totos dies in diſputatione conſumunt, minùs Latinis eò receptis uſi ſermonibus ſunt, ut propriis uterentur, quanto magis nos verba negligere debeamus, ſpectare myſteria, quibus vincit ſermonis vilitas, quòd operum miracula divinorum, nullis venuſtata ſermonibus, veritatis ſuæ lumen refulſerunt. Verba negligenda ſciſcit, ſpectanda myſteria; nec apud eum diſtat in verbo, quod non diſtat in ſenſu; non quòd verba verbis renumerari nolit, ſed quòd verborum munditiam ac delectum ſacra tractantibus volumina ſpernendum velit: ſplendida verba repudiat; propria requirit, nec, quæ minùs Latina ſunt, repellit: nedum, oſtentandæ facundiæ, contextum, contextuſve dictiones, quibus totidem ſignificantur myſteria, deſeri jubeat. Gregorius verò, loca enim memoriter teneo, *Non jotaciſmi colliſionem fugio*, inquit, *non barbariſmi confuſionem devito; ſitus, motuſque propoſitionum etiam caſuſque ſervare contemno; quia indignum vehementer exiſtimo, ut verba cœleſtis oraculi reſtringam ſub regulis Donati. Neque enim hæc ab ullis interpretibus in Scripturæ ſacræ auctoritate ſervata ſunt*. Quibus addendum inſigne Hieronymi teſtimonium: *Has quatuordecim*, inquit; *Homilias in Ezechielem per intervalla dictavi, id magnopere curans, ut idioma ſupradicti viri, ac ſimplicitatem ſermonis, quæ ſola Eccleſiis prodeſt, etiam translatio conſervaret, omni rhetoricæ artis ſplendore contemto; res quippe volumus, non verba laudare*. Addendum & iſtud ejuſdem: *Cùmque diligenter inquirerem quid ſibi*

vel-

11. Gregorii Magni, & Hieronym.

Greg. M. Epiſtol. ad Leandr. in lib. Job cap. 5.

Hier. in Prolog. in 14. Homil. Orig. in Ezech.

Hieron. Ezech. cap. 16.

vellet vocabulum, Trichapti, quod Septuaginta tranſtulerunt, & à nullo Græcorum nec etymologiam poſſem invenire ſermonis, tandem didici à Septuaginta eſſe compoſitum. Rebus enim novis nova fingenda ſunt nomina.

Hier. in Epi. I. 5. De iiſdem interpretibus ſic ipſe alibi: *Hunc autem ſermonem de Hebraico* ניצן *Septuaginta interpretes tranſtulerunt, rebus novis nova verba fingentes.*

12. Caſſiodori. Præclara quoque eſt & omni ſtudio evolvenda Caſſiodori in eam ſententiam diſſertatio, quam, ne longus ſim, Divinarum Lectionum decimo quinto capite conſignatam reperietis. Quòd ſi ex Patrum illorum, ac reliquorum prope omnium ſanctionibus, dictionum caſtitas iis abjicienda eſt, qui ampla & diffuſa commentariorum circuitione divinos Libros exponunt; eò etiam magis illa eſt inrerpretibus prætermittenda, quibus cautè eos & accuratè, quaſi in ſpeculo, referre propoſitum eſt.

13. Et Irenæi. Minimè verò omnium ſilentio premendus Irenæus, ſeu quiſquis Irenæi libros de Græcis Latinos fecit: quicunque enim apertum Hieronymi teſtimonium repudians, illum è Græcorum numero ſcriptorum expunxerit, ſtuporem ille ſuum ſatis prodet. (*Hieron. in Ezech. cap. 36.*) Id verò quæritur, cuinam Latina illa, qua potimur, debeatur interpretatio: ea quidem permihi placet ſententia, quæ Irenæum ſui ipſius interpretem ſtatuit, vel aliquem certè Irenæi familiarem ac neceſſarium; nam & vetuſtiſſima eſt hæc converſio, ut pote cujus dicta quædam αὐτολεξεὶ referat Auguſtinus; & in Eccleſiæ Latinæ gratiam, cujus partem aliquam, Lugdunen-

nenſem nimirum diœceſim, regendam ſuſcepiſſe creditur Irenæus, libros ſuos Latina oratione expoſuiſſe veriſimile eſt. Ut ut eſt ad eam diligenter trutinam expenſum videtur hoc opus quæ Patrum interpretum à nobis propoſita eſt; nam & ſententias, & verba accurato examine ponderata deprehendet, qui ſparſa in Euſebio, Epiphanio, Theodoreto, Baſilio, & aliis, Græca Irenæi fragmenta cum Latina ejus interpretatione contulerit. Hac tamen in vertendo fide orationem ejus ingenti Helleniſmorum, ac barbararum vocum, quibus facilè abſtineri poterat, copia oblitam fuiſſe fatendum eſt. Sed jam tempus eſt, ut ad auctores τὺς ἔξωθεν tranſeamus, quos ſi ad partes noſtras traduxero, non erit, Fronto, cur copiarum tuarum impetum pertimeſcam. Ac in Græcis quidem ſcriptoribus vix utrique noſtrum eſt quidquam ſubſidii. Græcos dico Scriptores, non novitios, in quibus parum eſt auctoritatis; ſed antiquiores illos principes omnium pene diſciplinarum. Cum ex eorum quippe ſolo effloruiſſent bonæ literæ, eaſque locupletiſſimæ linguæ ubertate ſepſiſſent, adjumento linguarum facilè caruerunt. Nonnulli quidem immenſa diſcendi cupiditate abrepti, nullo maris tranſmiſſu, nulla itinerum longinquitate deterriti ad remotiſſimas penetrarunt gentes, earumque moribus perſpectis, & erutis, ſi quæ ibi occultæ erant, artibus, ſed vix ulla exterarum linguarum comparata notitia, ampliſſimas doctrinarum opes in patriam reportarunt; eaſque demum diſci-

ſciplinas, velut inſitivos palmites, in linguæ ſuæ ac gentis, ſic tamquam in domeſticæ arboris truncum depoſitas, ita ſoli ingenio ſeſe familiariter applicare, & novo cœlo aſſuetas paulatim miteſcere inſtituerunt, ut domi apud ipſos natæ, non aliunde traductæ crederentur. Quum alienas itaque linguas Græci ſuæ poſthaberent, & pro barbaris ducerent; inde adeò factum eſt, ut diligenter quidem conquirerent exterorum res, verba aſpernarentur, & vix barbari cujuſquam ſcriptiones, quantumvis bona fruge, & doctrina refertas, interpretationibus ſuis dignas deputarent. Fruſtra ergo ejus artificii præcepta ab iis expectaverimus, in quo vix ſuam unquam operam experti ſunt. Ad Latinos autem confugiamus auctores, qui liberales diſciplinas, è Græcorum libris hauſtas, in Romanum transfuderunt ſermonem. Atticæque facundiæ magiſtros Latinè loqui docuerunt; & Græcis convertendis inſuefacti aliquas rectè interpretandi præceptiones ſcriptis ſuis nonnumquam intexuerunt. Primùm autem à Tullio, Romanæ juxtà & Græcæ linguæ, ſuprà quàm dici poteſt, perito faciamus initium diſputandi: nam qui ante ipſius ætatem Græca poemata Latinis expreſſerunt, eos in aliam retulimus claſſem, quæ minimè ad hanc diſceptationem ſpectat. Plurima quidem de Græcis Latina fecit Cicero: is Aratum Romano carmine retulit; is nobiliſſimas Æſchinis & Demoſthenis orationes, Timæum Platonis, ejuſdem Protagoram, Xenophontis Oecono-

14. Tum Ciceronis.

mi-

micum, Epicurum, aliorumque locos complures Latinè reddidit, quorum maximam nobis partem annorum injuria ſubtraxit: perpacua duntaxat fragmenta ab Henrico Stephano olim collecta vim effugerunt temporis, unde tamen vix ac ne vix quidem de ea ratione exiſtimari poſſit, quam in interpretando potiſſimùm Tullius executus eſt. Nam de Protagora, ex reliquiarum paucitate & brevitate res liquet: plura ſuperſunt ex Oeconomico fragmenta, quæ dedicata in libris ſuis nobis ſervavit Columella. Verumtamen eumne Xenophontis librum, ut intepres, transferre; an Oeconomicum alterum ex Oeconomico Xenophontis effingere, & quæ ab eo de rei familiaris adminiſtratione diſputata ſunt, explicare Latinè propoſitum Cicero habuerit, minimè quidem ſatìs extat; ex illo certè libro loca hæc, quæ dixi proferens Columellam, auctoritatem Xenophontis in eo ſecutum fuiſſe Ciceronem ſcribit, non verba interpretatum; Latinæ conſuetudini, non verbis reddidiſſe. Quis item Collumelæ fidem præſtare poſſit, qui hæc verbis fortaſſe conveſtivit ſuis, & ad propoſitum accommodavit? quemadmodum ex eodem Xenophontis libro, habitum Lyſandro cum Cyro minore ſermonem retulit Tullius in Catone, quem pro interpretatione ſermonem nemo ſanæ mentis habuerit. Timæum quoque Platonis convertendum ſuſcepiſſe Tullium mihi non ſit veriſimile; nam quis umquam ſibi tantum arrogavit licentiæ, ut quum Dialogum aliquem, cujuſmodi eſt Platonis ille liber interpretatione do-

Colum. lib. 12. c. 1. 2. 3.

naret; remotis perſonis, continuata oratione, nec ullis interpuncta quæſtionibus & reſponſis uteretur, ita ut à Cicerone factum eſt? Interpretationem dico, quæ ſuprà à me definita eſt, & de qua diſputatio hæc eſt à nobis inſtituta. Utcumque ſe res habeat, quæ in libro De univerſitate è Platonis Timæo depromſit Cicero, non de ſuo interſit, tam adſtrictè & fideliter converſa ſunt, ut vix majorem diligentiam requiras. Ipſe Hieronymus integros Platonis libros Ciceronem ad verbum fuiſſe intepretatum teſtatur. Sed quoniam partim eorum librorum periit; quid autem de optima interpretandi ratione ſenſerit Tullius, ex reliqua parte non facilè colligitur; an aliunde ſententia ipſius excipi poſſit, anquiramus. Inſigne primum occurrit teſtimonium in ea præfatione, quam nonnullis Demoſthenis & Æſchinis orationibus à ſe converſis Cicero præfixit, quæque *De optimo genere oratorum* ab indoctis criticis inſcripta eſt. Verba ipſa, quoniam rem conficiunt, memoriæ commendavi: *Converti enim*, inquit, *ex Atticis duorum eloquentiſſimorum nobiliſſimas orationes inter ſe contrarias, Æſchinis: Demoſthenisque: nec converti ut interpres, ſed ut orator, ſententiis iiſdem, & earum formis, tamquam figuris, verbis ad noſtram conſuetudinem aptis: in quibus non verbum pro verbo neceſſe habui reddere, ſed genus omnium verborum, vimque ſervavi: non enim ea me annumerare Lectori putavi oportere, ſed tamquam appendere.* Unde illud prorsùs efficitur, quicunque ſententiis iiſdem, & earum formis,

Hieron. Præf. in Euſeb.

mis, verbis ad vernaculam conſuetudinem aptis, vi verborum, & genere ſervato, iiſque appenſis, non numeratis auctorem convertat; eum oratorem, ſi fortè, aut aliud quidvis agere, non interpretem: quiſquis verò non ſententias modo ſententiis exæquet, ſed verbum etiam pro verbo reddat; nec verba ſolùm appendat lectori, ſed annumeret, eum demum interpretis munere fungi. Interpretis autem neque officium, neque nomen his orationibus convertendis affectare ſe palàm declarat Cicero; ut ex his etiam clarius liquet, quæ habentur in ejuſdem præfationis calce, *Quæ ſi à Græcis omnia converſa non erunt, tamen ut generis ejuſdem ſint nos elaboravimus.* Idem primo De finibus ſe non interpretis agere profitetur partes, quotieſcunque ea quidem tuetur, quæ dicta ſunt ab iis quos ſequitur; ſuum verò ſcribendi ordinem adjungit: interpres quippe non ſententiis ſolùm ſuis, ſed ſua etiam verborum diſpoſitione ſuperſedere debet; alienam pertinaciter, quantùm potes, retinere. Quinetiam Epicuri quamdam ad Hermachum epiſtolam Latino alibi referens ſermone, totidem ferè verbis interpretatum ſe verè affirmat: & libro, ſi bene commemini Tuſculanarum Quæſtionum tertio nonnulla ex Epicuri libris à ſe depromta & converſa, ad verbum uti ſunt, ita relata eſſe ſcribit. Quod & aliis locis de ſe profitetur. Quid quod interpretandi laborem alio loco proponens, moleſtam rem eſſe dixit, alieno ſtomacho, & non ſuo ſcribere; Quiſquis ergo interpretem agens ſuo ſcribit ſtomacho, &

innatæ facultati morem gerit, is enimverò in interpretum cenſum minimè ſit referendus. Videtiſne jam quantùm ſua ratio Joachimum Perionium ſefellerit, qui hoc idem tractans argumentum, & interpretationum ſuarum licentiæ, quæ ipſo etiam vivente, tot conviciis à Gruchio, & Strebæo exploſæ ſunt, patrocinium quærens, unius Ciceronis auctoritatem prætendit? Nunc verò Ci-

15. Horatii. ceroni ſuccedat Horatius, non poeta ſolùm perfacetus & elegans, ſed criticus etiam emunctiſſimæ naris, qui poeticæ artis leges ſtatuens, & quatenus pertractata ab antiquis argumenta ad proprios uſus convertere poſſint poetæ, definiens, ſic ait,

Publica materies privati juris erit, ſi
Nec circa vilem, patulumque moraberis orbem,
Nec verbum verbo curabis reddere, fidus
Interpres.

Cujus loci ea mens eſt, in materiam ab aliis jam occupatam, & publici juris, non ita eſſe involandum, ut verbum pro verbo reddatur, quaſi fidi interpretis officium exequatur poeta; ſed ut argumentum, & rerum deſcriptionem exprimat, tum inſignia delibet ornamenta, verba prætermittat. Illud ergo, ex Horatii ſententia, fidi interpretis munus, eſt verbum verbo diligenter referre. Quod calculo ſuo confirmat Helenius Acron, ſive potiùs quiſquis eſt Scholiorum auctor, quæ non ex Acrone ſolùm, ſed ab aliis etiam Horatii explicatoribus

16. Et Quintiliani. conſarcinata ſunt Huc etiam confert Quintilianus, quum id quod uno aut paucioribus

ex-

explicatum verbis, *περίφρασιν* vocat; *πα-* *lib.8.c.6.*
ράφρασιν verò, circa eoſdem ſenſus certa- *lib.9.c.1.*
men, atque æmulationem, non interpreta- *lib 10.*
tionem tantum eſſe vult. Utcunque enim *cap. 5.*
vel in verbis laſcivit interpres, vel in ſen-
tentiis & præter extremam archetypi oram
& determinationem protenditur, interpre-
tis amittit nomen; *περιφράζειν* autem, vel
παραφράζειν dicendus eſt. Idem alibi, *Con-
diſcant*, inquit, *verſus primò ſolvere, mox mu-
tatis verbis interpretari, tum paraphraſi auda-
ciùs vertere, qua & breviare quædam, & exor-
nare, ſalvo modo poetæ ſenſu, licebit.* Inter-
pretatio ergo verborum mutatione conſtat,
quæ ſi vel decurtata, ſalvo quantumvis ſen-
ſu, vel novo ornatu aucta, liberiuſve con-
verſa erunt, peribit interpretatio, paraphra-
ſis exiſtet. Duplex ſiquidem paraphraſis ge-
nus agnoſcit Hermogenes, alterum quod ex *Hermog.*
immutato verborum ordine naſcitur, alte- *in Me.*
rum, quod ex collatatâ & amplificata, vel ex *t od. c.*
contracta, & conciſa oratione exurgit: qui- *24.*
bus profecto abſtinere debet, quicumque ne-
glecto paraphraſtæ nomine, ad interpretis
laudem aſpirat. Plura poſſem congerere,
amiciſſimi homines, & hiſce rebus exempla
adjungere, ſed video apud quos hic habeatur
ſermo; tum ſatietati veſtræ occurrendum
eſt; & tibi, Fronto, danda eſt oratio: jam-
diu eſt enim, cum te vix pati cerno, quin VII. r.
erumpas, & pugnaciſſimis copiis tuis des Elevan-
ſignum concurrendi. Fr. Tot equidem, Ca- tur pro-
ſaubone, ut candidè fatear, tamque ſingu- latæ au-
laria cauſæ huic ferè jam præjudicatæ adju- ctorita-
menta, quæ ſcientiſſimè complexus es, à te tes tum aliæ op-ponuntur.

non expectabam; quod mihi tam præter ſpem evenit, ut antecepta animo opinionis propè jam pœniteat, cauſaque illa è manibus penè elapſa ſit: perfricabo tamen frontem, & jus meum, ita ut inſtitui, animo obfirmato perſequar, nec cauſam deſeram, quam propugnandam ſuſcepi. Tu ſi placet, ampliſſime Thuane, ſedebis arbiter hujus pugnæ, tuamque nobis, opinor, ad id operam non gravatè tribues, quam moleſtiſſimis clientum litibus quotidie dijudicandis libenter concedis. Singulas ergo diſputationis tuæ partes, quo à te, Caſaubone, ordine explicatæ ſunt, eodem, ſi potero, refutabo; ne tumultariæ pugnæ ſpeciem referat hæc concertatio. Philoni itaque primùm, Joſepho, & Ariſteæ, quorum auctoritate ſummam illam Seniorum Septuaginta cum Ebraica veritate convenientiam adſtruere conatus es, alios objiciam Judæorum Magiſtros, quos Interpretibus Septuaginta falſi dicam impegiſſe commemorat Juſtinus: Origenem deinde, Epiphanium, Philaſtrium, Hieronymum, & Auguſtinum opponam, qui magnam è contrario diſcrepantiam, prætermittendis nonnullis, vel inferendis, vel præter germanam ſententiam convertendis ab iis admiſſam teſtantur. Id cùm multis apertè declarat locis Hieronymns, tùm Epiſtola ad Pammachium, & Præfatione in Danielem ſanè apertiſſimè: elaboratam quippe à Septuaginta Senibus Prophetæ hujus interpretationem meritò repudiatam fatetur, quod multum diſſentiret à vero, nec Caldaicæ linguæ lineas retine-

Juſtin. Dial. cum Tryphon. Origen. Epiſt. ad Afric. Epiphan. de Ponder. & Menſ. N. 2.3.6. 27. Phil. Hær. 137. Hieron. Præfat. in Pentat. Præfat. in Dan.

tineret. Philonis vero teſtimonio ſignificari aliud quam quod inde excepiſti, non viri ſolùm docti pertendunt, ſed ipſa res etiam clamat: cùm innumera enim è Septuaginta Senum interpretatione loca à Philone prolata ſint, ſi minus ſenſu, at verbis ab Ebraica veritate magnopere diſſona; mirificam illam, quam probas, utriuſque ſimilitudinem, his ipſis ex ea repetitis a ſe locis luculentè confutatam minimè prædicavit: id tantùm ſibi voluit nominibus propriis res aptè fuiſſe ſignificatas. Quod ſi Scriptorum ſacrorum inſtare veſtigiis quandoque conati ſunt interpretes illi, tum vero magnam operi ſuo obſcuritatem intuliſſe ipſos merito queritur Theodoretus. Jam verò eximiam Aquilæ fidem quum laudas, meminiſſes quàm turpiter eum à ſe repellat Hieronymus, non religioſum, ut tu jubes, ſed contentioſum, & *κακόζηλον* interpretem appellans; nec propter verbis relata verba commendans, ſed propter nimium veriloquiorum ſtudium carpens, ac ſuggillans: advertiſſes quam ſeverè eum caſtiget Epiphanius, quod neglecta perſpicuitate, dum voces exquiſitius appendit, orationem inſulſitate fœdarit. Theodotion porrò Ebraiciſne inſtiterit, magna ineſt certatio; ab iis quippe Seniores Septuagiuta receſſiſſe pertendo, tu inficiaris, quos affectatum fuiſſe Teodotionem, ego, & tu agnoſcimus. Ad Symmachum quod attinet, ecquamnam interpretandi viam affectaverit, vel ex his Hieronymi verbis intelligas, quæ ex memoria recitare conabor, *Quaſi non & apud Græcos, Aquila;*

Epiſt. 101 c. 3. & Præfat. in Euſ. b. Auguſt. lib. 18. de Civit. Dei, c. 42. & 44. & lib. de Conſ. Evangel. cap. 60.

Theodor. Præf. in Lib. Reg.

Hieron. Epiſt. 101. c. 4.

Epiphan. de Pond. & Menſ. N. 2.

Hieron. Præfat. in Job. *Symmachus, & Theodotio, vel verbum è verbo, vel ſenſum è ſenſu, vel ex utroque commixtum & mediè temperatum genus tranſationis expreſſerint:* ut verba verbis rependit Aquila, ita ſenſum ſenſu Symmachus, medium quoddam genus, & utriuſque particeps Theodotion perſecutus eſt. Summam præterea interpretandis Scripturis vafritiem adhibuiſſe hanc Hæreticorum trigam uno ore Patres univerſi clamant; elevandæ Septuaginta Senum auctoritati, has à Judæis adornatas editiones, & Chriſto faventibus teſtimoniis ſubdolè corrumpendis, conqueruntur. De Heſychii, Luciani, & Euſebii, ac Pamphili interpretationibus res eſt in incerto, ab eaque de Septuaginta Senibus quæſtione, quam diximus, tota apta eſt. Samaritanæ interpretationis, Syriacæ, Æthiopicæ, & Perſicæ religioſam in verbis fidem jactas: quid ſi par pari referimus, & Caldaicæ contra, ac Arabicæ libertatem venditamus? Pergamus ad Latinas, èquibus duas ſelegiſti potiſſimùm, unde opinioni tuæ præſidium comparares; Italam nempe antiquam, atque illam Hieronymi; quæ ambæ in unam, Vulgatam hanc videlicet, quæ aſſiduo Chriſtianorum conteritur uſu coaluerunt: ſi utramque ergo Ebræis ad verbum minimè conſenſiſſe vicero; nec iis, opinor, conſentire Vulgatam noſtram fatebere. Ac Italam quidem illam antiquam, quæ Vulgata & ipſa, ſeu Vetus dicebatur, de Septuaginta Seniorum interpretatione expreſſam fuiſſe conſtat; non pura illa, ſed ea quæ Κοινὴ quoque appellabatur; quæ cum ante Hieronymi

nymi tempora à prima jam integritate deſciviſſet, ut eruditè docuiſti, miror ejus te interpretationis fidem extollere, & quæ infida interpretatione orta ſit; ut ſi nitidum rivulum, ac purum eſſe dicas, qui è perlucido quidem fonte, ſed per lutulentas fiſtulas profluxerit. Inde Hieronymus lacinioſos editionem iſtam hinc inde ſinus trahere docet, additis iis, quæ ex tempore dici poterant & audiri. *Hieron. Præfat. in Eſth.* Nec alio ipſum reor conſilio inductum, ad novam elucubrandam interpretationem animum appuliſſe, quàm quòd è re Eccleſiæ & commodo eſſe cenſuerit, ſepoſita propter nimiam ab Ebraicis diſſenſionem Itala, ſervatiſque tantùm membris ejus quibuſdam, meliorem aliam, & ſinceriorem ſubrogare: An ad verbum autem exacta, fuerit interpretatio Hieronymi, cuinam potius credendum eſt, quam Hieronymo ipſi, qui ad Auguſtinum ſcribens, ſenſuum potiùs, quàm verborum ordine ſervato elaboratam eam à ſe profitetur? *Hieron. Epiſt. 89. ad Auguſt. c. 6.* cùm hanc præſertim convertendi rationem totis libris proſciderit, ſed eo potiſſimùm ad Pammachium libello, qui eſt De optimo genere interpretandi: unde nobis cùm validiſſima adversùm te argumenta ſuppeditentur, ſingula paucis colligam. Ea quidem quæ è Ciceronis auctoritate petita ſunt, quoniam ſatis confutaſſe viſus es; ac Terentii, item Plauti, & Cæcilii è Menandro, & veteribus Comicis derivatas comœdias, quoniam in alium cenſum rejeciſti, miſſas facio. Horatii autem attingam locum, quem contrà videris accepiſſe, ac ab eruditis hominibus Bonamico,

eo, Luiſino, Farrhaſio, & Badio, ut de Hieronymo taceam, acceptus eſt: nam ſi iis habenda fides eſt, ut certè eſt, interpretum officii ſui ſtrictim commonefacit Horatius, vetàtque ne verbum verbo curet reddere. Anxiam hanc deinde interpretationem, ſollicitudinem & triſtem ab eruditis κακοζηλίαν appellari tradit Hieronymus. Tum quaſdam ſubnectit argumentationes, quæ quoniam à Thuano occupatæ ſunt, & tu acutè diluiſti, operam in iis repetendis ludere nolo. Hilarii poſtmodùm Pictavienſis, & Evagrii exemplo ſe tuetur, qui in Latinum ſermonem Græca transfundentes, verbis, neglectis, ſententias modò conſectati ſunt. Ad hæc Septuaginta Seniores, Evangeliſtas, Apoſtolos, & Latinos interpretes ad unam attentos ſententiam, referendorum verborum religionem contemſiſſe longa exemplorum ſerie confirmat. Et ejus demum interpretationis ſpecimen proponit, quam cùm ex Epiphanii ad Joannem Epiſcopum Hieroſolymitanum epiſtola fuiſſet elucubratus, fluxæ à quibuſdam, & ſublestæ in convertendo fidei perperàm accuſatus eſt: è quo ſpecimine, quàm inanis ſit eorum interpretum conatus, qui ſyllabas & verba aucupantur, facilè perſpicias. Paria quoque his concinit in epiſtola ad Suniam & Fretellam, & non omnem euphoniæ ac venuſtatis abjiciendam eſſe rationem ſæpius iterando inculcat. Inſolentes prætera, & novas voces, quas à Scripturæ interprete confingi jubes, à ſuis longè interpretationibus rejicit. Quam verò aliis tulit

lit legem, huic ipſe non in Scripturæ ſolùm, ſed in reliquis etiam interpretationibus ſtudioſè obtemperavit. Euſebii Chronicon quantâ libertate convertit, pleraque pro arbitrio vel adjiciens, vel recidens, vel in aliam formam diffingens? Quamvis autem tanti reprehenſoris vitia vix à te dilui poſſe putem, in ejuſque auctoritate ſatis conquieſcam, quædam tamen adjiciam de meo, quibus prolatorum à te, ex auctoribus τῶν ἔξωθεν, teſtimoniorum fidem elidam. Nam quòd Tullii patrocinium aſciſcis, Ciceroni obduxerim Ciceronem ipſum, qui tertio De finibus indiſerti interpretis eſſe docet, verbum è verbo exprimere. Quæ autem ſubjunxiſti teſtimonia, quibus ſe totidem verbis interpretatum fuiſſe dicit, haud ſcio an aliter exponenda ſint, ac tu jubes: quod enim priore libro De divinatione, è Platonis Politia depromtum, ad verbum ſe extuliſſe declarat, hoc ſi ad Græca ipſa exegeris; ſervatis utcunque, imò verò, perverſis etiam aliquando ſententiis, verborum curam inſuper habuiſſe Tullium deprehendes. Idem quoque Ennii, Pacuvii, Cæcilii, & Terentii fabulas ad verbum ſcribit fuiſſe de Græcis expreſſas, quas tamen ipſo ſtatim orationis tuæ initio ab hac diſputatione ſegregaſti; propterea nimirum quòd in iis convertendis ſacramentum auctoribus ſuis non dixerunt interpretes, nec ad eorum ſolùm attenderunt ſententias, ſed ad ſpectatoris etiam voluptatem, aut lectoris ſtudia, aliudve quidpiam. Quintiliano demum Gellium objiciam, à quo omnibus omnino transferen-

Aul. Gell. lib. 9. cap. 9.

rendis verbis diſertiſſimè interdicitur, ne ſi invita per vim transferantur, lepos evaneſcat. His addendus, inter Judæos, quotquot à Moſis ætate floruerunt, doctrinæ & ingenii gloria longè præſtantiſſimus R. Moſes ben Maimon; cujus patrocinium ſi quis meruerit, idem ſe Judæorum omnium, qui illius effata, haud ſecùs quàm dictata de cœlo oracula audiunt, tuliſſe ſuffragia glorietur. Is de optimo interpretandi modo ita ſentit, ut in quadam ad R. Judam Tibboniden epiſtola eam tenebris, ineptiiſque deformatam iri interpretationem pronuntiet, quæcunque verba, verborùmque ordinem curioſiùs retinuerit. At nunc ſi totius vetuſtatis replicemus memoriam, ſinguloſque omnium ætatum & gentium interpretes colligamus, quorum maximæ & optimæ parti liberrimè exſpatiari, & orationis ſuavitati ſervire nulla religio fuit, vereor ut tot ſententiæ tuæ adverſarios poſſis ſuſtinere. Noli igitur, Caſaubone, inurbanum quemdam & humanitatis expertem nobis interpretem deſcribere, infracta & amputata loquentem, aureſque noſtras inamœni ſermonis ſtridore obtundentem; eoſque vituperare, quibus apta & finita ſcribere ſtudium eſt: qui ſi inani verborum diſpoſitione ac venuſtate ducti ſententias corrumperent, jure à te reprehenderentur; ſi lectis & ordine conſtructis verbis, ſenſus ipſos integros repræſentant, quid eſt cur orationem inſiſtere & reptare mavis, quàm ad aurium voluptatem, & arbitrium excurrere? CAS.
2. Aſſeruntur Cùm eam, quàm quærimus, accuratè, nec in-

Inelegãter interpretandi palmam tanta tibi induſtria pepereris, Fronto, ut reliquis, etiam præripuiſſe videare; mihi planè credibile ſit non tam repugnandi ſtudio, contrariam cauſam egiſſe te, quàm perveſtigandę veritatis gratia, quę ex utraque parte contentione facta faciliùs elucet. Quamvis ergo neque auctoritate apud me plus te valere poteſt quiſquam, neque voluntate; argumento tamen quibus à te adverſaria cauſa circumſepta eſt, deturbare conabor. Atque ut eumdem ſemper curſum teneat noſtra diſſertatio, unde invadendi mei, inde ego contradicendi, initium faciam. Criminis ejus primùm, quòd Judæos Senibus Septuaginta impegiſſe Juſtinus refert, eruditam confutationem ipſe nobis ibidem ſubminiſtrat Juſtinus, neque noſtram orationem expectat. Origenem verò, Epiphanium, Philaſtrium, Hieronymum, & Auguſtinum pleraque in Septuaginta Seniorum interpretatione ſecùs relata deprehendiſſe, ac in Hebraicis extabant, minimè equidem diffiteor: de prima ſenium integritate jam ætate ipſorum deflexerat. Quòd autem Spiritu ſancto auctore multa ab ipſis Septuaginta Interpretibus, non à poſterioris ætatis interpolatoribus, conſultò intruſa fuiſſe, vel prætermiſſa, vel immutata dixerunt; piè ab illis, & religiosè factum eſt, ut interpretationis illius auctoritatem adverſus impiorum hominum calumnias tuerentur: cùm certo Dei conſilio factum reipſa videatur, ut Ethnicum regem, & Monſtrorum cultricem gentem, vitandæ offenſionis cauſâ,

Impugnatæ auctoritates, oppoſitæ explodun-tur.

ſâ, venturi Chriſti myſteria celarent, quæ ne tum quidem Judæis illis doctoribus ſatis videntur perſpecta. Cur enim alioquin Epiphanius interpretationis hujus accurationem tam apertè prædicaſſet? ἀλλ' Ὠριγένης, inquit, τὴν τῶν ἑβδομήκοντα δύο ἔκδοσιν ἀκριβῆ εἶναι, μέσην ταύτην συνέθηκεν, ὅπως τὰς ἐντεῦθεν ἑρμηνείας διελέγχῃ: cur Hieronymus, *Verbum quoque ipſum*, inquit, ἀποκαλύψεως *id eſt, revelationis, propriè Scripturarum eſt, & à nullo ſapientium ſæculi apud Græcos uſurpatum. Inde mihi videtur, quemadmodum in aliis verbis quæ de Hebræo in Græcum Septuaginta Interpretes tranſtulerunt, ita & in hoc magnopere eſſe conatos, ut proprietatem peregrini ſermonis exprimerent, nova novis rebus verba fingentes:* & ipſe Origenes; καὶ ἐοίκασιν οἱ ἀπὸ ἑβραΐου μὲν ἑρμηνεύσαντες, μὴ εὑρόντες τὴν λέξιν κειμένην παρ' ἕλλησιν, ἀναπεπλακέναι, ὡς ἐπ' ἄλλων πολλῶν, καὶ ταύτην, καὶ πεποιηκέναι τὴν, ἐτροποφόρησε κύριος ὁ Θεός σου. Utut ſit, Philonis ſanè, Joſephi, & Ariſteæ maximi eſt apud me, in re hujuſmodi, teſtificatio, qui & Septuaginta interpretum ætate propiùs abfuerunt, & emendatioribus uſi ſunt codicibus, necdum tanta temeritate corruptis, & eximia ſacrarum Literarum peritia claruerunt. Repudiata quidem eſt, propter nimiam à Chaldaicis diſcrepantiam, comparata à Septuaginta viris Danielis interpretatio; cujus diſcriminis Septuaginta Interpretibus, non, ut tu nobis perſuaſum eſſe vis, ſine dubitatione dicam ſcribit Hieronymus; ſed librum potiùs ab aliquo Chaldaicæ linguæ ignaro ſub eorum nomine confictum

Epiph. de Ponder. & Menſ. N. 19.

Hieron. lib. 2. in Epiſt. ad Galat. c. 1.

Origen. Homil. 18. in Ierem.

fictum fuiſſe, vel aliud quidpiam cauſæ ſubeſſe ſuſpicatur. De Philone verò, qui cùm Septuaginta Senes Hebraica verbo tenus aſſectatos fuiſſe jactaſſet, loca ex iis petita paſſim ipſe protulit, vix Hebraicis ſententiis, nedum verbis conſona, ſic ego exiſtimavi ſemper; utrorum Septuaginta Editionem, quæ Origenis ætate tot mendis & mutationibus contaminata erat, jam ipſius tempore, Philonis defloruiſſe; alteramque κοινὴν & Vulgatam, immutatam videlicet & recoctam; alteram integram, quæque in Hexapla ab Origene deinde recepta eſt, extitiſſe: Philonem itaque poſterioris hujus conſenſum cum Hebræis venditaſſe, è priore verò ſuffragia depromſiſſe, quòd notior illa, & uſu quotidiano tritior foret; Hieronymi quippe ſcitum eſt, *Ubicunque ſancti Apoſtoli, aut Apoſtolici viri loquuntur ad populos, his plerumque teſtimoniis abuti, quæ jam fuerant in Gentibus vulgata*. Quod non minus verè de Philone dici poteſt. Cur vero Septuaginta Senum Editionem tot ante Philonem annorum ſpatio elaboratam labis aliquid contraxiſſe non credamus, cum Aquilæ, Theodotionis & Symmachi interpretationes, paucis licet ante annis publicatas, ſua jam ætate inquinatas fuiſſe quæratur Origenes? Quæ in Interpretibus denique Septuaginta apparet diſcordia, cavendum ne ab Hebraicorum fortaſſe codicum diſſenſione, variiſque eorum lectionibus, & Judaicorum, quæ deinde excogitata ſunt, punctorum perturbatione orta ſit. At Theodoretus cum ex nimis tenaci & religioſa Senum illorum in

Hieron. quæſt. Hebr. in Gen.

interpretando fide natam cauſſatur obſcuritatem, hoc ipſo fidem eorum, quam laudavimus, confirmat. Culpat itaque tenebricoſam interpretationem; ſinceram & fidelem haud quaquam improbat. Etſi vero incorruptam duntaxat Interpretum Septuagnita fidem defendendam, non excuſandam obſcuritatem ſumſi, facilis tamen eſt hujus ipſius criminis depulſio: obſcuritatem quippe exemplaris, pro eo ac poſtulat interpretandi lex, pari obſcuritate repræſentarunt. Quod illis ergo datur vitio, non magnæ laudi ducimus. Hinc Aquilæ fidem abrogare adortus es, idque Hieronymi & Epiphanii confiſus præſidio: equidem Hieronymum Hieronymus ipſe, & unicum abs te recitatum locum complures alii confutabunt, quibus Aquilæ ſingularem in interpretando diligentiam, & inuſitatam Hebraicæ linguæ notitiam prædicat. Inſignis extat præcipuè locus in epiſtola ad Damaſum: *Aquila*, inquit, *qui non contentioſius, ut quidam putant, ſed ſtudioſius verbum interpretatur ad verbum*: & alter ille in Exodum: *Aquilam vero, ut in cæteris, ita & in hoc maxime loco proprie tranſtuliſſe omnis Judæa conclamat, & Synagogarum univerſa conſonant ſubſellia:* Nec minor ei laus, longè ante Hieronymum, fuerat ipſi ab Origene contributa, in epiſtola ad Africanum, his verbis: *Sic enim Aquila Hebraicæ dictioni ſerviens reddidit, qui apud Judæos creditus eſt Scripturam majori cum laude eſſe interpretatus, quo maximè ſolent uti, qui ſermonem ignorant Hebræum, ut qui maximè omnium*

eum

eum ſit aſſecutus. Ad Epiphanii verò diluendam rationem, unde accommodatior nobis obtingat reſponſio, quàm ex eodem Epiphanio, qui idipſum quod ab Aquila juxta Hebraicam veritatem fuerat ſuperſtitioſa diligentia repetitum, pari modo apud Symmachum, & in reliquis Editionibus iteratum reperiri docet; & hæc eadem cùm eſſent à Septuaginta prætermiſſa, à nonnullis fuiſſe deſiderata. Non alterius itaque, quam Aquilæ, veſtigiis inhærendum duxerunt triginta illi ſacrorum Codicum Interpretes a Philaſtrio memorati. In articulis quidem & minutis quibuſque orationis partibus referendis poſitum ab eo ſupervacaneum laborem fatendum eſt; quod temere tamen non reprehendo: cum enim immunem labis interpretationem, in Scripturis præſertim ſacris convertendis, vix dari poſſe putem; ſi aliquo modo peccandum eſt,in eam potius partem peccari volo. Theodotionis item cauſa quoniam cum cauſa Seniorum Septuaginta conjuncta eſt, utramque obtinuiſſe ſatis videor. De Symmacho res eſt obſcurior, movet enim me teſtimonium quod protuliſti: quo tamen non id videtur ſignificari, de ſententiis modò reponendis cogitaſſe Symmachum, verborum fidei nuſquam ſe addixiſſe; ſed majorem ſenſus quàm verborum ſuſcepiſſe curam, cùm in verbis Aquila majorem, quàm in ſententiis, diligentiam præſtitiſſet: utriſque ſanè ſtuduit uterque; at hic præcipuè verbis, ille ſententiis. Et ut rem aliter ſe habere vinceres, tot Interpretum patrocinio fretus, unum hoc tibi facilè

remittam. Quod autem tres hoſce perfidiæ coarguunt univerſi Patres, non ad interpretandi rationem id pertinet, ſed ad certas quaſdam dumtaxat ſententias, in quibus veritatem occuluerunt conſultò, non quòd optimum id eſſe interpretandi genus exiſtimarent, Quid Chaldaicæ vero interpretationis exemplum profers, quæ in Paraphraſeon ordinem olim amandata eſt? Jamne putas autem Saadiæ interpretationem Arabicam, laxam illam quidem, & liberam perpetuo tot Scripturæ interpretum conſenſui anteferendam? cùm præſertim aliam extare ſciamus apud Scaligerum interpretationem Arabicam, caſtigatiorem longè, & archetypo fidelius inhærentem? Ad Latinas inde interpretationes tranſiiſti; & Italam primùm, ſeu Vulgatam, ut pote ex infida derivatam interpretatione, ea nempe quæ *κοινὴ* dicta eſt, infidam quoque eſſe diſputaſti; in quo tuam profectò ſolertiam, & veri perſpicientiam requiro: tametſi enim *κοινὴν* illam cum Hebræis non ſatis conſpiraſſe demus, *κοινῇ* ſanè huic Itala mirificè conſenſit, ut ab Auguſtino accepimus. Hebræis ergo parùm fida fuerit, quò minimè aſpiraverat; *κοινῇ* certè fidiſſima fuit, quod illi fuerat propoſitum. Quis eam verò infidam imaginem eſſe dicat, quæ ex alia imagine, quàm voles, infidâ, accuratè expreſſa ſit? Illius ergo redundantiam animadvertit Hieronymus, quum eam ad Hebraicæ veritatis normam exigeret; à qua videlicet diſtabat *κοινὴ* illa Septuaginta Interpretum Editio, Italicæ fons & origo. Quòd ſi Ita-
licam

licam ad κοινὴν expendiſſet, pares eas uſquequaque & ſimiles deprehendiſſet. Quum veteri hac autem improbata, novam ſufficiendam judicavit; κοινὴν in veteri Itala, non Italam improbavit. Ad hæc totam nobis Hieronymi de interpretatione rationem explicaſti, quem unum ferè hac in controverſia patronum & defenſorem videris cooptaſſe; ab eoque auſpicatus es Horatii loco, de quo nunc primùm inter Grammaticos habita eſt concertatio; id adeò ex præpoſtera Hieronymi explicatione videtur profluxiſſe: dicam enim verò quod ſentio: poſtquàm pro Chriſti tribunali, propter lectum Ciceronem, flagellis tam probè intitatus eſt Hieronymus, ut cogeretur remittere nuntium humaniorum literarum Auctoribus, quemadmodum de ſe ipſo narrat; minimè mirum eſt quædam illi gravioribus diſtricto ſtudiis excidiſſe, cùm ex abjectis à ſe, & neglectis ſcriptoribus, tanto poſt intervallo, teſtimonia quædam & ſententias ex memoria proferret. Quum igitur de interpretandi ratione diſſereret apud Pammachium, ad animum continuò ſuccurrit Horatianus ille verſus, qui à ſuperioribus disjunctus in Hieronymi ſententiam facilè detorquetur. Quòd ſi totum, è quo is aptus eſt, locum ei licuiſſet conſulere, germanam haud dubiè, quæ fuit ſummi viri perſpicacitas, facilè pervidiſſet ſententiam, nec in alienam ſeſe incautus induxiſſet. Id doctis iis, quos commemoras, viris fraudi fuit, qui rem ab Hieronymo præjudicatam defendere, quàm ad novum examen revo-

3. Hieronymi liber de optimo genere interpretandi confutatur.

Hieron. Epiſt. 21. ad Euſtoch.

care maluerunt. Certè ſi ex ſectatorum numero veritas ſpectanda eſt, vereor, Fronto, ut cauſam obtineas; eam quippe, quæ primò à nobis propoſita eſt, loci hujus Horatiani explicationem amplexa eſt longò major criticorum pars; quo ſi nunc recenſere vellem, abuterer benignitate veſtra. Unus erit pro multis Henricus Stephanus, ſocer meus, cujus eruditas in Horatium Diatribas, & Schediaſmatum libros ſi adiveritis, non erit cur ampliùs de vera loci hujus ſententia ambigatis. Interpretationis præterea religionem ac fidem invidioſa κακοζηλίας appellatione, non hoc ſolùm loco, ſed aliis etiam ſexcentis traducit Hieronymus; cujus criminationis injuriam quo faciliùs repellam, quid ſi κακοζηλία ante omnia diſquirendum eſt: hanc autem ſic
Quintil. lib.8.c.3. definit Quintilianus, *Quidquid eſt ultra virtutem, quoties ingenium judicio caret, & ſpecie boni fallitur*; quod aſtrictæ potiùs, quàm liberæ interpretationi quomodo conveniat, omnino non video: imò verò poſteriori huic, ſi ad rem attendimus, quæ ultra modum & virtutem abit, longè major quàm priori illi ineſſe videtur affectatio. Etenim in exacta ad verbum interpretatione, quæ prætermiſſo elegantiæ & εὐφωνίας ſtudio, non ſententiarum ſolùm religionem, ſed verborum etiam fidem conſectetur, in qua omnia ex auctore petita, nihil ab interprete ſuppoſitum appareat, quì ulla locum habere poteſt affectatio? Quæ aurium autem ſervit voluptati, quæ dicendi lepores perſequitur, quæ numeros captat, & aſcititium ornatum af-

fe-

ſectat, in ea enimverò potiſſimùm κακοζηλία conſiſtit: appoſitè ſiquidem Lucianus κακοζηλίαν eſſe dicit, τῶν ὑπερβαινόντων τὸ μέτρον καὶ πέρα τοῦ δέοντος ἐπιτεινόντων. Hilarium deinde, & vitæ S. Antonii interpretem Evagrium allegat Hieronymus; quaſi vel Hilarii, vel Evagrii, etiam ſine ratione, plus apud me valere poſſit, quàm Hieronymi ipſius auctoritas; cùm Hilarium præſertim vix tenui Græcæ linguæ aura afflatum Græca Latine reddenda ſuſcepiſſe, ad idque Heliodori cujuſdam Presbyteri ſcientia uſum eſſe, & ferè Paraphraſten, non Interpretem ſe geſſiſſe; imitatum eſſe, non interpretatum ipſe ſcribat Hieronymus. Hinc porro ſententiæ ſuæ Septuaginta Senum, Evangeliſtarum, Apoſtolorum, & Latinorum interpretum patrocinium conciliare conatur, multiplexque ad id locorum congerit exemplum, quos è Scripturæ ſacræ libris depromtos, non iiſdem verbis, at ſententiis paribus retulerunt. Idem alibi quoque repetit & inculcat. At id nulla videtur ratione factum pace ſancti viri dixiſſe liceat; nam quicunque auctoris utitur teſtimonio, hoc ipſum teſtimonium ad verbum recitare non tenetur. Id quotidiana doctorum hominum comprobat experientia, quibus vel auctorum, quos ſibi patronos aſciſcunt, nomina modò proferre uſuvenire ſolet; vel ſententias nullo verborum delectu exponere; vel inſignia quæque verba cum ſententiis retinere; vel ipſa cum ſententiis pariter verba integra fide repræſentare. Horum omnium exempla apud ſacros ſcriptores ob-

Lucian. de Saltat.

Hier. in Ruf.

via ſunt, & in promtu. Extat apud Eſaiam dictum illud, *Vox clamantis in deſerto, Parate viam Domini*, hoc non ſenſu dumtaxat, ſed verbis etiam integris ſubjecerunt Matthæus, Marcus, & Lucas; at Johannes ſic, *Ego vox clamantis in deſerto, Dirigite viam Domini, ſicut dixit Eſaias Propheta:* eorum ſanè nullus interpretem agere inſtituit, ſed dictum ſententiæ ſuæ accommodum pro arbitrio protulit unuſquiſque, & exſcripſit. Cujus rei confeſſionem ipſa ab Hieronymo veritas expreſſit, cùm enim ex Eſaia ſumtum à Paulo teſtimonium ad verbum minimè verſum fuiſſe demonſtraſſet, παραφραςικῶς expoſitum fatetur: παράφρασις ergo illud eſt, non interpretatio; quæ ſi re diverſa in unum confudit Hieronymus ne te quidem, Fronto, opinor ſectatorem habebit. Aliud agit ergo qui interpretatur, aliud qui ſententiam ſuam auctoritate confirmare ſtudet. Deinde, ut pro Zacharia, Jeremiam appellaverit Matthæus: pro Malachia, Eſaiam. pro Achimelecho, Abiatharum, Marcus: pro Jacobo Abrahamum Lucas laudaverit (quod Hieronymo tamen non facilè concesserit quivis) quid inde conflatur? idcircone nomina commutare nominibus, & omnia permiſcere interpreti fas eſt? Septuaginta autem Seniorum exemplum obtendit; quam appoſitè verò, cùm eos ipſe Hebraicæ veritati examuſſim reſpondere, à poſterioris autem ætatis hominibus fuiſſe corruptos paſſim inculcet? Ruit itaque tota hæc exemplorum collecta ab Hieronymo & parata congeries, totamque ipſius

Hieron. Epiſt. 101. c. 4.

Matth. 27. 9. Marc. 1. 2. & 21. 26. Act. 7. 16.

cau-

cauſam hoc nudatam præſidio impugnationi noſtræ & petitioni apertam relinquit. Ad interpretationis denique ſpecimen ab Hieronymo propoſitum deſcendiſti, quod expendiſſe ſanè operæpretium fuerit, ut inde quid de tota re ſtatuendum ſit, documentum capiamus. Ab his verbis ducebat initium Johannis Hieroſolymitani epiſtola, ἔδει γὰρ ἡμᾶς, ἀγαπητέ· μὴ τῇ οἰήσει τῶν κλήρων φέρεσθαι; quæ ſic ab Hieronymo reddita ſunt, *Oportebat nos, dilectiſſime, clericatus honore non abuti in ſuperbiam*. Non uno hîc nomine pœnas ſe Rufino & Melaniæ dediſſe queritur Hieronymus. Ideò primùm reprehenſus eſt, quod ἀγαπητέ, interpretatus ſit *dilectiſſime*, & meritò quidem; cur enim ſimplici ſuperlationem addidit? Diverſa ſunt, φίλος, & φίλτατος: quòd ſi Tullio φίλον fuiſſe Trebatium, φίλτατον Atticum dixero; tuque φίλον *amiciſſimum* interpreteris, φίλτατον, *amicum*, aliud inde lector intelliget, ac ego ſignificatum volueram. Non rectè ergo ἀγαπητέ retulit Hieronymus, & γὰρ quoque ſine cauſa abjecit. Pergamus ad reliqua, *clericatus honore non abuti in ſuperbiam:* hoccine verò eſt interpretem ſe gerere, an paraphraſten? *honore*, enim, rei illuſtrandæ gratia, de ſuo largitus eſt: at, *abuti in ſuperbiam*, pro eo quod eſt, οἰήσει φέρεσθαι, concoquere nullo modo poſſum. Ut interpretationi poſtmodum ſuæ lucem paret, aliam opponit, eamque abſonam, & à nativo ſenſu planè alienam. *Oportebat enim nos, dilecte, non æſtimatione clericorum ferri*; οἰήσει, enim hoc loco, *æſtimationem*,

haudquaquam ſonat, ſed *ſuperbiam*, & *arrogantiam*; neque κλήρων, *clericorum*, ſed *clericatus*: nec τῷ φέρεσθαι, *ferri*, ſed, *efferri*, reſpondet. Neutra ergo mihi probatur interpretatio: ea autem ſic fuerant convertenda, *Oportebat enim nos, dilecte, arrogantia propter clericatum efferri*: geminam videtis eſſe ſententiam, & verba quoque verbis, quoad ejus fieri potuit, eſſe repenſa. Pari quoque arte concinnatis ad verbum interpretationibus idem alibi invidiam facit: ex hoc quippe centeſimi Pſalmi verſu, οἱ ὀφθαλμοί μου ἐπὶ τοὺς πιστοὺς τῆς γῆς, τοῦ συγκαθῆσθαι αὐτοὺς μετ᾽ ἐμοῦ, hanc ad verbum interpretationem dicit exurgere, *Oculi mei in fideles terræ, conſidere ipſos mecum*: tum deinde in hæc verba erumpit, *Quis non talem fugiat interpretationem, ut verbum ad verbum exprimens dicat, conſidere ipſos cum me*. Eamne verò ad verbum expreſſam eſſe dicis interpretationem, quæ vocem τοῦ expungit, in qua totius ſententiæ cardo vertebatur? *cum me* autem ridiculi cauſa à te dictum eſſe video. Quod autem elegantiæ & numeris operam diligenter dari jubet, mos ipſi eatenus gerendus eſt, verba modò, & ipſa ſi fieri poterit, verborum compoſitio teneatur: ipſe certè venuſtatis ſtudium non in Scripturæ ſolùm interpretatione deſeruit, ſed in Euſebiani etiam Chronici & in Homiliarum Origenis in Ezechielem converſione ſæpe à ſe omiſſum declarat. Inuſitatas porrò dictiones a Scripturæ interpretatione repudiat; non eas opinor, quas tum ſolùm cenſemus admittendas, quum aliæ non ſuppetunt, & lon-

Hieron. Epiſt ad Sun. & Fretell.

longiore ambitu ſententiæ vis foret eliden-da; at eas duntaxat, quæ cùm barbaræ ſint & ab uſu remotæ, receptis aliis & elegantibus, vel brevi certè verborum concluſione poterant compenſari; cujuſmodi ſunt, quas ipſe profert, *nullificaſti*, *annihilaſti*, *annullaſti*, *vilificaſti*, *amaricaverunt*: aliis autem ſæpiſſimè ipſe uſus eſt, quæ quum res ad Chriſti religionem pertinentes & antiquis ignotas ſignificent, à recentioribus neceſſariò confictæ ſunt: talis ea eſt, quam in excuſſo mox à nobis interpretationis ſpecimine uſurpavit, *clericatus*; quo etiam in genere cenſentur, *Salvator*, *baptizare*, *evangelizare*, *ſcandalum*, *ſanctificare*, *ſanctuarium*, *blaſphemare*, & innumera ejuſmodi. Suæ ipſe ſententiæ idoneus accedat fidejuſſor Hieronymus, *Si itaque*, inquit, *hi qui diſertos ſæculi legere conſueverunt, cæperint nobis de novitate & vilitate ſermonis illudere mittamus eos ad Ciceronis libros, qui de quæſtionibus Philoſophiæ prænotantur, & videant quanta ibi neceſſitate compulſus ſic tanta verborum portenta proferre, quæ numquam Latini ſermonis auris audivit & hoc, quum de Græco, quæ lingua vicina eſt, transferret in noſtrum. Quid patiuntur illi, qui de Hebræis difficultatibus proprietates exprimere conantur & tamen multò pauciora ſunt in tantis voluminibus Scripturarum, quæ novitatem ſonent, quàm ea quæ ille in parvo opere congeſſit.* Locum memoria teneo, totum enim in mea De optimo genere interpretandi diſſertatione jàm antè expoſui. Laxa porro hæc, & ſoluta interpretandi ratio non hodie pri-

Hieron. lib. 1. in Epiſt. ad Gal. c. 1.

mùm in hominum reprehenſiones incurrit; ſimul enim ut ſeſe in Hieronymo exeruit, ut Rufini convitia & clamores excitavit: proferrem libros & verba ſingula, ſi negares; ſed nota tibi res eſt, nec repugnans. Dicam interim, ut totam hanc ad Pammachium epiſtolam, nulla circuitione uſus, uno verbo conficit: *In illo libello*, inquit, *quem De optimo genere interpretandi intitulavit, præter tituli annotationem, nihil optimum, ſed totum peſſimum eſt*. Tota denique hæc, in qua triumphaſti, ad Pammachium epiſtola liberiorem quamdam Hieronymi interpretationem adverſus Rufini & Melaniæ caſtigationem tuetur: quò majori confidentia viſus es, Fronto, ſui tantùm defenſitandi cauſa comparatis à ſanctiſſimo Viro argumentis, ad ſententiæ noſtræ oppugnationem abuti. Quod in alio autem culpavit Rufinus, in eo ſe hærere neutiquam ſenſit: adeò foris oculata domi cœca eſt hominum natura. De Euſebiani præterea Chronici interpretatione quam objicis, quid ſentiendum ſit, potius eſt ut ex aliorum animadverſionibus, quam ex verbis meis diſcatis. De ſua vero converſione Origenis, ſic Hieronymus ad Theophilum, *Origenem me arguit vertiſſe in Latinum. Hoc non ſolus ego feci, ſed & confeſſor Hilarius fecit: & tamen uterque noſtrum, noxia quæque detrucans, utilia tranſtulit*; pio quidem conſilio, ſed periculoſæ aleæ pleno exemplo; quod ſi quis ſecutus, cùm interpretem agere inſtituerit, emendatorem agat, jam verò ad interpretum libidinem omnia veterum monumenta refingentur.

Rufin. Invect. 2. in Hieron.

Hieron. Epiſt. 52. cap. 2.

Plu-

Plura congererem, ſed nolo eſſe longus; & jam tempus eſt, ut cum Hieronymo redeamus in gratiam. Nunquam equidem adductus ſum ut crederem tantum virum, in omnis generis ſcriptorum libris pervolutatum, tot linguarum peritum, in ipſa interpretandi exercitatione tot annos tractatum, tam præpoſterè de eo artificio ſenſiſſe, ut in explendis molliori numero ſententiis palmam eſſe repoſitam exiſtimaret; omnem verò circa verba diligentiam, ac ſollicitudinem aſpernaretur; neque illis quicquàm crederet ineſſe momenti, ad nativos auctoris ſenſus exprimendos. At ea mihi ſemper animo inſedit ſuſpicio, eos potiſſimùm inſectatum Hieronymum, qui nimio verborum ſtudio & religionem producti, ſententias ipſas pervertunt; *Alii*, inquit, *ſyllabas aucupentur, & literas, tu quære ſententias:* tum alio loco: *Non debemus ſic verbum de verbo exprimere, ut dum ſyllabas ſequimur, perdamus intelligentiam:* fatemur id quidem; ſin ita ſyllabas & verba perſequimur, ut ſubjectam iis ſententiam obtineamus planè Hieronymo nobiſcum conveniet. Apertè is quoque declarat aſpernari ſe hoc ſervile vertendi genus, quo perimuntur vel infuſcantur certe ſententiæ, cum hæc ſcribit in Rufinum: *Omnis metaphora, ſi de alia in aliam linguam transferatur ad verbum, quibuſdam quaſi ſentibus orationis ſenſus & germina ſuffocantur.* Idem & iſtis indicat: *Sciendum quod hic locus in Græco manifeſtior ſit: dum autem in Latinum è verbo transfertur ad verbum, ſenſus ſermonibus involuti, obſcurum fa-*

Hieron. Epiſt. 101. ad Pamm. cap. 2. & Epiſt. ad Sun. & Fretel.

Hieron. in Rufin. lib. 1. c. 6. & in Eph. 4. 13.

facere quod dicitur. Adſonat Hilario, cujus hæc ſunt in libro De ſynodis: *Ex Græco in Latinum ad verbum expreſſa tranſlatio affert plerumque obſcuritatem, dum cuſtodita verborum translatio eamdem abſolutionem non poteſt ad intelligentiæ ſimplicitatem conſervare*. Suas enim habent ſingulæ linguæ proprietates verborum, quas aliæ non aſſequuntur *quæque cum aliam transferuntur linguam, videntur abſurda*; ſunt Auguſtini: ut quod de verbis Hæbraicis dixit Interpres Eccleſiaſtici, *deficere ea quando fuerint translatam ad alteram linguam*, de univerſis liceat pronuntiare. Præclare Nicolaus Papa in Epiſtola ad Michaelem Imperatorem: *Si Latinam linguam ideo barbaram nuncupatis, quoniam à translatoribus in Græcam dictionem mutata barbariſmos generat, non linguæ Latinæ, ſed culpa eſt, ut opinor, interpretum, qui quando neceſſe eſt, non ſenſum è ſenſu, ſed violenter verbum edere conantur è verbo*. Non eos culpat qui verbum edunt de verbo, ſed qui violenter; quique ſenſum non retinent. Præclare & Gregorius Magnus: *Judicamus præterea quia gravem hic difficultatem interpretum patimur. Dum enim non ſunt, qui ſenſum de ſenſu exprimunt, ſed transferre proprietatem ſemper volunt, omnem ſenſum dictorum confundunt. Unde agitur, ut ea quæ translata fuerint, niſi eam gravi labore intelligere valeamus*. Clariſſime vero Largius Deſignatianus: *Cavi, fateor, ne ad verbum verba transferrem, quo minus pleraque linguarum diverſitate congruerent, ſi parum ponderis in ſignificationibus veris fieret. Itaque ex-*

Auguſt. de vera relig. c. 50. Prolog. Eccleſ.

Greg. M. lib. 8. Epiſt. 42.

Larg. Deſign. initio Marcell.

plicandæ rei adverſus obſcuritatem conſului. Cum autem ita diſſerit Hieronymus ad Pammachium & Oceanum: *Quid autem laboris in libris transferendis* περὶ ἀρχῶν *ſuſtinuerim, veſtro judicio derelinquo; dum & mutare quippiam de Græco, non eſt vertentis, ſed evertentis; & eadem ad verbum exprimere, nequaquam ejus qui ſervari velit eloquii venuſtatem:* plane oſtendit ſe eum refugiſſe morem interpretandi ad verbum, quem non pateretur linguarum indoles, qua una eloquii venuſtas conſtat. Cum cæteroquin ad Paulinum profiteatur ſe in his libris vertendis *eam ſervaſſe menſuram, ut nec adderet quid, nec demeret, Græcamque fidem Latina integritate ſervaret.* Nec aliter nobis viſum eſt: eatenus enim verbis cenſemus inhærendum, quoad ferre id poteſt ingenium linguæ, ſermonis perſpicuitas, & integritas ſententiarum. Aliis quoque locis verborum curam abjicere ſe teſtatur, cum ea retinere ſe poſſe deſperat: *Unde & nos*, inquit, *propter paupertatem linguæ, & rerum novitatem, & ſicut quidam ait quòd ſit Græcorum & ſermo latior, & lingua felicior, conabimur non tam verbum transferre de verbo, quod impoſſibile eſt, quam vim verbi quodam explicare circuitu.* Si quando vero fieri id poſſe credidit, tum religione verborum aſtringi ſe paſſus eſt: puta cum Origenis Epiſtolam ad Alexandrinos ad verbum ſe reddidiſſe ſcribit; Rufinum, quod aliter fecerit, evertiſſe omnia, non vertiſſe. Faſtidioſam autem hanc quam dixi, ineptorum interpretum ſeveritatem dum exagitat, hominem acrem, & in di-

Hieron. Epiſt. 65. ad Pammach & Ocea. cap. 4.

Hieron. Epiſt. 153. ad Paulin.

Hieron. in Eph. 1.

Hieron. adv. Rufin. lib 2. cap. 5.

diſputando perpugnacem extra oleas igneus animi vigor nonnumquam abripuit. Quoad verò in librorum quorumdam interpretationibus tam ſolutè & licenter aliquando verſatus eſt, & aliqua ei etiam quandoque humanitùs exciderunt, id viro ſanè condonandum eſt tot negotiis & occupationibus impedito, ut idoneum unicuique rei ac debitum tempus imperire nullo modo poſſet: dum enim aliqua ſcriberet ipſe; alia ſæpe notario dictare, & in varias curas ac multiplices cogitationes mentem diſtrahere cogebatur. Quæcunque autem otioſo animo & vacuo elaboravit, neque majorem in iis diligentiam, neque copioſiorem eruditionis frugem, neque acriorem ingenii vim, neque temperatiorem judicii maturitatem deſideres, Cujuſmodi eæ haud dubiè fuerunt Scripturæ ſacræ interpretationes duæ, quarum è Senioribus Septuaginta, prout in Origenis Hexaplis habebantur, puris nimirum & integris, unam; ex Hebraica veritate alteram effinxit. Quæ enim hominis integerrimi pietas fuit, & adversùs Verbum Dei reverentia, cùm ſacras paginas, quibus continetur illud, pertractaret & exponeret, neque induſtriæ ulli peperciſſe, vel labori, neque ſibi quicquam reliqui feciſſe veriſimile eſt. Vulgata quidem Editio, quam Hieronymo magna ex parte acceptam referimus, & à qua tota hæc de eo orta eſt concertatio, ejuſmodi eſt, quæ nulli ſuperiorum, meo judicio, decedat. Neque moror Palladii Galatæ, & Rufini reprehenſiones, quos Hieronymianæ laudis invidia men-

mente excæcatos in ejus interpretationem præcipites egit: nec Auguſtini item caſtigationem; hi quippe non Hieronymianæ interpretationis fidem, ſed tempus & opportunitatem improbarunt. Inſulſa quoque contemno hominum quorumdam judicia, qui in ſcirpo nodum quærunt; quaſi terræ Solem collucere gravemur, quòd levibus fortaſſe maculis infuſcatus ſit. Nimia eſt miſeria delicatum eſſe hominem nimis. Fr. Ego quidem ſic ſentio; opus hoc carere mendis quicunque perfricta fronte pertenderit, ipſi Hieronymo mendacii contumeliam in os ingeret, qui ſexcentis id locis ultrò emendat: at iniquior longè & impudentior fuerit, quiſquis illius auctoritatem idcirco repudiarit: quæcunque enim in antiqua hac, & tot retro ſæculorum uſu comprobata interpretatione reprehendi vulgò ſolent, levia ſunt, & ſummæ futilitatis plena; tricæ nimirum & quiſquiliæ ex ima fæce Grammatices, *non tam interpretis culpa, quam ſcriptorum obortæ vitio*; è quibus tantum opus ſpectare injuria ſit, hominumque parùm conſideratè agentium. Sed hunc errorem vereor ut eripere poſſimus. Cas. Hæc quidem abs re, nunc verò in eo diſputamus, an ad verbum excuſa illa ſit, necne; cujus quidem controverſiæ Hieronymum ipſum arbitrum, & judicem non defugio. Sic ille verò in Prologo Galeato, *Et quum intellexeris quod antea neſciebas, vel interpretem me æſtimato, ſi gratus es; vel paraphraſten, ſi ingratus: quanquam mihi omnino conſcius non ſim mutaſſe me quippiam de Hebraica verita-*

Sebaſt. Munſter. Præfat. ad Bibl. Hebr. & Lat.

te. Certe ſi incredulus es, lege Græcos codices & Latinos; & confer cum iis opuſculis, quæ nuper emendavimus: & ubicunque diſcrepare inter ſe videris, interroga quemlibet Ebræorum, cui magis accommodare debeas fidem: & ſi noſtra firmaverit, puto quod eum non æſtimes conjectore, ut in eodem loco mecum ſimiliter divinarit: ſic in ea præfatione, quam libro Paralipomenon præfixit, *Si quis in hac Editione voluerit aliquid reprehendere, interroget Ebræos*, quorum eruditiſſimos hujus laboris ſibi adjunxiſſe comites paulò antè ſcripſit. Idem in præfatione libri Eſther, *Librum Eſther variis translatoribus conſtat eſſe vitiatum, quem ego de archivis Hebræorum revelans, verbum è verbo expreſſius tranſtuli*: & in ea ipſa toties à te laudata ad Pammachium Epiſtola, ſe in aliis quidem interpretationibus res ſpectare, non verba pendere ſcribit; in Scripturis verò, *ubi & verborum ordo myſterium eſt*, (ſic enim lego) non item: quam nempe aliis dabat veniam, eam ipſe ſibi non tribuebat. Rabbini ipſi, Chriſtianis licèt, & tritæ à Chriſtianis Librorum ſacrorum Editioni infenſi, verè Hieronymum dixiſſe teſtantur, nihil à ſe immutatum, quum de Hebreis Latina converteret. At cùm laciniis ex Italica antiqua detractis conſuta ſit Vulgata noſtra, ad Hieronymianam adtextis; ad κοινὴν autem Septuaginta Interpretum Editionem Italica comparata ſit, minimè mirum ab Hebræis Vulgatam aberrare nonnuquam, à quibus κοινὴ illa tantopere diſcrepabat. Pluribus præterea locis elegantiam & venuſtatem inter-

ter-

terpretibus commendat Hieronymus, vocibus barbaris interdicit, ita ut à tè, Fronto, demonſtratum eſt; ea tamen lege ſe ipſe ſæpiſſimè abſolvit, quemadmodum ſuprà jam oſtendimus. Diſertiſſimè verò ſuam his ſententiam patefecit verbis, *Non enim curæ nobis eſt vitare ſermonum vitia, ſed Scripturæ ſanctæ obſcuritatem quibuſcunque verbis diſſerere.* Idem alibi, *Nolo offendaris in Scripturis ſanctis ſimplicitate, & quaſi vilitate verborum, quæ vel vitio interpretum, vel de induſtria ita prolata ſunt, ut ruſticam concionem facilius inſtruerent, & in una eademque ſententia aliter doctus, aliter audiret indoctus.* Nec aliam ob cauſam ad Judicis tribunal ſe graviter vapulaſſe refert, quàm quòd ſacras Literas, propter inculti ſermonis horriditatem aſpernaretur. Præclarus eſt locus, & ad rem accommodatus, quem totum vos hortor ut recognoſcatis. Quòd ſi quam denique ſibi aliquando licentiam arrogavit; homini quidem divinæ gratiæ dotibus, & cœleſti luce perfuſo, nullo erroris metu, à trito calle recedere licuit: nos autem homuli in veniens ævum perniciem trahenti exemplo abuti certè non debemus. Cùm è dimicatione denique pedem referres, adjeciſti tela à Cicerone & Gellio mutuata, non tam ad pugnam, quàm ad pompam & ſpeciem; lentè ſiquidem, & imbecilliter acciderunt. Quum enim indiſerti Interpretis eſſe dixit Cicero verbum exprimere de verbo, eam quæ nunc eſt in manibus, interpretandi rationem nequaquam intuitus eſt; ſed id quæſivit, liceretne Catoni

Hieron. in Ezech. cap. 40. & 47. & Epiſt. 103. ad Paulin.

Hieron. epiſt. 22. ad Euſtoch.

ni à Græcis impoſita rebus nova nomina, inauditis vocabulis Latinè referre; tum ſubjecit, verba enim teneo, *Nec tamen exprimi verbum è verbo neceſſe erit, ut interpretes indiſerti ſolent: cùm ſit verbum, quod idem declaret, magis, minùſve uſitàtum. Equidem ſoleo etiam, quod uno Græci, ſi aliter non poſſum, idem pluribus verbis exponere: & tamen puto concedi nobis oportere, ut Græco verbo utamur, ſi quando minus occurret Latinum, ne hoc* ephippis, & acratophoris *potius, quam* Proegmenis, & Apoproegmenis *concedatur. Quanquam hæc quidem* Præpoſita *rectè, &* Rejecta *dicere licebit*. Vides aliò locum hunc pertinere, neque ad nos quicquam. Acutè deinde Ciceroni ipſi reſpondes, ſed non perinde forſitan verè; quotieſcunque enim ſe ad verbum interpretari profeſſus eſt Tullius, id non ita accipiendum eſſe doces, quaſi ſe ad verbum interpretari dixerit, ſed quaſi laxè & remiſsè: mirum profectò diſertiſſimum Romuli nepotum, habitum hominem tam infantem & inopem verborum, ut quùm rem apertam & facilem enuntiare vellet, contrarium ſignificaret. Num inſidias itidem Miloni à Clodio inſtructas cùm fuiſſe tanta contentione confirmat, id fortaſſe judicibus perſuaſum eſſe vult, Milonem ipſum Clodio inſidias collocaſſe? arbitror equidem, poſt cauſam enim à ſummo Oratore peroratam exilio multatus eſt Milo. Sed quo tandem auctore abditos Ciceronis & perreconditos ſenſus perveſtigas? Cicerone, inquis, ipſo qui cùm liberiore converſione locum è Plato-

Cic. 3. de Finib.

ne

ne petitum expoſuerit, ſe verba tamen ipſa dicit Platonis expreſſiſſe: at hùc iterum redit ſuprà adversùs Hieronymum comparata reſponſio, aliud nimirum agere interpretem, aliud diſputatorem in rem ſuam auctorum teſtimonia colligentem: illum verba perſequi debere, hunc nullis anguſtiis contineri; qui ſe ipſe tamen aliquando contineat, verborùmque vel minimam religionem ſervet, eò fidei & caſtitatis merebitur laudem, & verba quoque ipſa dicetur expreſſiſſe, quò licentiæ & infidelitatis criminationem interpres ſuſtinuiſſet. Jam verò Ciceronem vide, utrùmne De divinatione diſputans, ſententiam ſuam auctoritate Platonis fulcire ſtuduerit, Platonemne interpretari. Is præterea, inquis, Ennii, Pacuvii, Cæcilii, & Terentii fabulas ſcribit ad verbum fuiſſe converſas, cùm in iis tamen ne ſententias quidem omnes relatas fuiſſe conſtet. Parum ſanè rem videris perſpexiſſe, Fronto; non enim Græcas fabulas ita Latini Poetæ vertebant, ut integras eas, ſtrictène an laxè, jam non diſputo, ſemper repræſentarent: ſed diverſas è variis fabulis partes, quaſi pannos in unum centonem conſuebant. Adelphos è Menandro tranſtulit Terentius, è Diphili tamen Synapothneſcontibus eam deſumſit partem, qua lenoni meretricem eripit adoleſcens; eandem hanc Diphili Comœdiam Plautus Commorientes tabulam fecit, eundèmque locum à Terentio deinde uſurpatum, integrum reliquit. Quorſum hæc? eò nempe, è variis fragmentis ita conſarcinari fabulas,

ut interpolata ea nonnumquam, nonnumquam integra, & ad verbum expreſſa ab interprete referantur. Terentium ipſum teſtem appello,

Terent. Prolog. Adelph. *eum hic locum ſumſit ſibi In Adelphos, verbum de verbo expreſſum extulit;*

è Diphili nempè laudata Comœdia, cùm Cicero tamen id ſcriptum reliquerit, *Delectat Ennius, Pacuvius, Accius, multi alii, qui non verba, ſed vim Græcorum expreſſerunt Poetarum.* Fabulæ ergo totæ è totis, non ad verbum, ſed pro interpretis arbitrio, multis etiam reciſis & immutatis converſæ ſunt; ſelectis tamen quibuſdam & ſplendidis nonnumquam ad verbum expoſitis, quaſi luminibus, illuſtrantur. Præclarè Cicero, *Locos quoſdam, ſi videbitur, transferam, & maximè ab iis, quos modò nominavi, cùm inciderit, ut id aptè fieri poſſit, ut ab Homero Ennius, Afranius è Menandro ſolet.* Gellii autem, cujus favorem ambis, locus ille, quem profers, de nihilo eſt: non modò enim de poeticis interpretationibus, ſed de ſententiis etiam inſignibus, è Græcis poematis carmine relatis, hoc capite diſputat. Ejuſmodi autem interpretationes ipſo jam diſſertationis noſtræ initio, ab ea, tuo conceſſu, repulſæ ſunt. Ecquemnam verò interpretandi modum Gellius ipſe ſecutus ſit, aliàs diſquiremus. At Maimonidæ, in cujus nomine finem feciſti, ſi attentis oculis perluſtraſſes epiſtolam, quantùm inde noſtræ ſententiæ roboris accedat, intellexiſſes; nedum ejus tibi auctoritatem præten-

(Cic. 1. Academ.; Cic. 1. de Finib.)

tendiſſes: moroſam enim hanc tantùm verborum curam rejicit, quæ tenebras affundit orationi, geniùmque linguarum peſſundat: eum verò duntaxat ordinem dictionum damnat, è quo commoda nulla ſententia, ſed mera barbaries, tenebræ meræ exurgunt. Nec ego ſecùs ſentio; eatenus enim verbis, verborùmque ordini dandam operam ſtatuo, quatenus id linguarum facultas patietur. Interpretum denique omnium optimam & maximam partem cùm tibi vindicas, facis arroganter, qui id ſumas, quod velis, & quaſi tuo jure arripias; non quid tibi concedatur, attendas. Vereor autem ut occupatam à te controverſi juris poſſeſſionem tueri poſſis, ego quidem ex jure manu conſertum voco: & ut hæc ita ſe habere concedam, Fronto, quæ ſunt longè ſecùs, rem ſemper ex ratione, non ex auctoritate, ut ex virtute exercitum, non ex numero ſpectandum eſſe duxi.

Deſine, quapropter, novitate exterritus ipſa,
Deſpuere ex animo rationem, ſed magis acri
Judicio perpende, & ſi tibi vera videtur,
Dede manus, aut ſi falſa eſt, accingere contrà.

FR. Non luctabor tecum ampliùs, Caſaubone; quis enim tantam vim ſuſtinere poſſit? quidquid autem à me contradictum eſt, in iis potiùs quæ dubia erant & obſcura, ſententiæ tuæ penitus cognoſcendæ, quàm refellendi tui cauſa propoſuiſſe me rectè conjeciſti. Omnia autem ratione ita communiſſe viſus es, ut nullus jam argutiis aditus pateat. Fronte itaque occultavi ſenten-

tiam, re ipſa planè aſſenſus ſum. Cas. Mirabar, ſi illa te his artibus eruditum fallerent. Fr. Nunc verò pergamus ad alia, & poſtremam ſermonis à te inſtituti partem, qua inter varios Interpretes dijudicaturum te dixeras, abſolvamus; niſi quid aliud fortaſſe Thuano placet. Thv. Nihil mihi quidem, nam & hæc pulchrè compoſita eſt inter vos controverſia, arbitriumque meum non poſtulat, & à te, Caſaubone, iſtam diſputationem perfici volo; ſed ſingulæ videntur ejus colligendæ partes, quæ membratim à te ſparſæ ſunt, & in unum veluti componendæ corpus, priuſquàm ad ulteriora progrediamur. Cas. Quanquam id à me neutiquam ſcitati eſtis, optimi Viri, quibus præceptis interpretem contineri vellem, ſed id quæſiviſtis tantùm, quod genus interpretationis rectiſſimum ſentirem, video tamen, quàm poſtulata fuerant, plura me præſtitiſſe; nunc verò quæ ſponte largitus ſum, quaſi jure veſtro repoſcitis; non obſiſtam tamen veſtris ſtudiis, præſertim in optima re & utili, & diſſipatas diſputationis hujuſce partes vobiſcum recognoſcam, & ſub unum veluti aſpectum collocabo. Omnino tria ſunt, quæ ad veràm interpretationis laudem neceſſariò requiruntur; religio in exponendis ſententiis; fides in referendis verbis; ſumma in exhibendo colore ſollicitudo. Sine illis tribus, inanes quippe ſint interpretum conatus, & vana induſtria. Sententiæ igitur ita exponendæ ſunt, ut verbis includantur iiſdem; verba ita conſectanda ſunt, ut ex iis effloreſcant ſenten-

VIII. Diſputationis ἀνακεφαλαίωσις.

ten-

tentiæ; ita congruere debent ſententiæ & verba,ut ex utriſque forma, ſapor, & character exurgat. Omnis in iis rebus vis eſt interpretis exprimenda. Quiſquis ita ſententiis dat operam, ut verba negligat; vel ita ſtudet verbis, ut ſententias labefactet; vel ita demum ſententias & verba perſequitur, ut ſaporem peſſundet, is boni interpretis laudem ac decus amittit. Tria ad hæc alia ſunt, quæ ab interprete non exigam quidem, expectem certè & exoptem: ut ſumma inſit in interpretatione perſpicuitas; ut elegans ſit & concinna; ut opus *αὐτοφυὲς*, non alieni interpretatio credi poſſit. Hæc modo patiatur debita auctori fides; qui ſi vel obſcurus fuerit vel inconditus, talis in interpretatione appareat. Sed ita tamen ut opacitas illa & impuritas, totæ auctoris ſint; quæcumque vero erant interpretis, quoad ejus fieri poterit, clara omnia ſint & amœna. Tribus hiſce prioribus addideris poſtrema hæcce tria, omnibus nimirum abſolutam numeris interpretationem procuraveris. Ita fit ut omnis interpretis virtus ſex è rebus exiſtat, ſed ex his tribus præcipuè, religione in ſententiis, fide in verbis, ſollicitudine in colore; tum ex illis deindè etiam tribus, eximia perſpicuitate; venuſtate; & eo quod Hieronymus, *vernaculum*, nos, *αὐτοφυὲς*, appellamus. Quæ ſi quis univerſa fuerit complexus, punctum is omne tulerit. Verùm cùm varius ſit genius linguarum ac multiplex, & maximæ incidant ſæpenumerò diſſenſiones; harum partem aliquam laudum abs ſe amittere

Hieron. Præfat. in Euſ. b.

nonnumquam cogitur interpres, quamlibet diligens ac ſtudioſus; & præclarè ſecum agi perſæpe putat, cum extortis à ſe levioribus, præſtantiores potuit, ac præcipuas obtinere. Quemadmodum enim onuſtam mercibus navim ſi medio in mari coorta deprehendit tempeſtas, ipſoque jam depreſſam onere fluctus ingruens obruit; vilium quarundam primò, mox etiam, ſi ita res tulerit, pretioſiſſimarum mercium nauta jacturam facit, eaque ſibi tantùm ſervat, quæ ſunt ad vitam tolerandam neceſſaria: ita in medio lucubrationis ſuæ curſu difficultatibus impeditus interpres, ſi inſtitutum iter tenere non poterit, præceptionum noſtrarum, quaſi impoſiti ſibi à nobis oneris partem abjiciet; eaſque tuebitur ſolùm ſine quibus interpretatio ſtare non poteſt. Αὐτοφυὲς itaque illud primò deponet, ſi id interpretationis anguſtiæ poſtulabunt; nec graviter feret, ſi hoc quod molitur opus, non nativum, ſed aliunde derivatum, ut eſt, ita eſſe videbitur. Proxima erit elegantiæ jactura; quo uno non ſermonis ſolum munditiam & caſtitatem, ſed numeros etiam, qui Græcè ῥυθμοὶ appellantur, ληκύθους, hoc eſt, pigmenta & floſculos; aptam verborum coagmentationem; omne denique delectationis aucupium comprehendo. Tum inſignem deinde illam, & ſummam perſpicuitatem abjiciet interpres: quod non ita à vobis accipiendum eſt, quaſi tenebris orationem opacari velim; ſed mediocri luce contentus, quæ involuta erunt & obſcura, ſagacitati lectoris evolvenda relinquet.

Tria

Tria reliqua retinebit mordicus, nec ab iis umquam divelletur: quòd ſi ea fortè vis aliqua major excuſſerit, quaſi ereptam ſibi poſſeſſionem continuò recuperabit: colori ipſi verba, verbis ſententias anteponet; in quibus efferendis præcipuus interpretis labor conſiſtit. Forma effingi non poterit; quàm ſimillima inducatur: verba refundi eadem non poterunt, aſciſcantur proxima quæque, numerus idem, vel non multo certè diſpar numero reſpondeat: ſententiæ verò ipſæ, integræ omnique ex parte perfectæ & ſimiles transferantur; nec ſibi vel minimum quicquam in iis convertendis interpres licere putet. Quòd ſi in reliquis nonnulla, adductus neceſſitate, prætermittat; præſtet fidem ſuam & verecundiam, vitanda licentia, & interpretationis immoderatione; idque det operam ut vi, non ſponte hanc à ſe uſurpatam facultatem nemo ſit quin agnoſcat. Hinc igitur ſatis manifeſtò id cogitur, illud potiſſimum fugiendum eſſe interpretationis vitium, ne leviorbus graviora; & vel τῷ αὐτοφυεῖ, vel concinnitati; vel perſpicuitati, ſententiarum, verborum, coloriſve fides decedat. Hinc illud quoque extat, quantùm eos fugiat ratio, qui in eo præcipuam interpretationis verſari laudem arbitrantur, cum expolitione quadam diſtincta eſt, & artificioſa verborum concluſione apta; qui numeris interpretem ſervire volunt; & limatum dicendi genus conſectari: perverſa & levis opinio, ac longa animi proviſione fugienda, quæque ſuprà à me exploſa orationem

Digitized by Google

nem meam non deſiderat. Hanc ſanè qui tuentur, videant ne inſcitiæ latebram quærant; facilius quippe eſt plenam dicendi & unctiorem ſervare conſuetudinem, quàm in auctoris obſequium orationis ſuæ curſum temperare; ſuo, quàm alieno ſtomacho ſcribere: adeò ut quum Xenophontis Oeconomicum Tullius ipſe convertit, *ſæpe aureum illud*, ait Hieronymus, *flumen eloquentiæ ſcabris, & turbulentis obicibus retardetur, ut qui interpretata neſciant, à Cicerone dicta non credant. Difficile eſt enim alienas lineas inſequentem non alicubi excedere; arduum, ut quæ in aliena lingua bene dicta ſunt, eundem decorem in translatione conſervent.* Planè huc facit Tullii ejuſdem præſcriptio oratoribus quidem tradita, at ſanctiùs etiam interpretibus obſervanda; *Verba*, inquit, *verbis congmentare negligat, habet enim ille hiatus, concurſu vocalium, molle quiddam, quod indicat non ingratam negligentiam, de re hominis magìs, quàm de verbis laborantis*; de fide nempe Auctori præſtanda magis, quam de ſua dicendi facultate periclitanda. Tum deinde, *Removebitur omnis inſignis ornatus, quaſi margaritarum: nec calamiſtri quidem adhibebuntur. Fucati verò medicamenta candoris, & ruboris omnia repellentur, elegantia modò, & munditia remanebit. Sermo purus erit, & Latinus; dilucidè, planèque dicetur.* Nec enim barbarum aliquem, obſoletum, & horridum; neque verò fucatum, unguentatum, & cincinnatum; ſed mundum, verecundum, caſtum, & ſimplicem; hiſpidum tamen, ſentum, & ſquallidum po-

Hieron. Præfat. in Euſeb.

Cic. in Orat.

potiùs, quàm infidum interpretem poſtulamus; quìque hanc verborum redundantiam & luxuriem coerceat: neque aures noſtras oppleat vaniloquentia ſua. Meminiſſe ſiquidem debet interpres ſe determinatis circumcluſum finibus extra quos evagari non liceat: ſe alteri mancipatum, arbitrio ſuo morigerari non poſſe, ſed totum ex alieno nutu pendere. Neque verò moroſi uſque adeò ſumus & difficiles, ut ſi ſumma illa in transferendis verbis&charactere religio ſine ingenti aliqua orationis obſcuritate & barbarie retineri non poſſit, veniam aliquam non concedamus;ea modò interpres intemperanter non abutatur, & nihil perſpicuitas ſermonis, vel caſtitas de veritate decerpat. Hæc autem omnia judicio moderanda ſunt, neque certis poſſunt ſingula legibus circumſcribi. Videtis, clariſſimi viri, quàm non in medio omnibus rectè interpretandi palma poſita ſit, ſed perrecondita, & ſemidoctorum hominum conatu longè remota: quam quiſquis perſequitur, longò uſu exploratum habere debet,

Quid valeant humeri ferre, quid recuſent.

Ars quippe hæc plana omnia, & aperta fronte promittit; contortas verò res ac difficiles occultat in receſſu, prolixè ab Hieronymo in Euſebiana præfatione commemoratas; quæ quantùm artis ac ſtudii deſiderent, pluribus exponerem, ſi hoc eſſet præcipiendi tempus; ſed neque id vos quæritis, & judicem eſſe me, non doctorem vobis jam ſuprà dixi. Thv. Imò verò, quando hæc attigiſti, ne quid deſit diſputa-

tationi huic, locum iſtum, niſi moleſtum eſt, carptim, ut voles, leviterque perſtringes; cùm id quoque videas à Frontone expectari. Cas. Succurram itaque expectationi veſtræ, quamquam iſta minùs apta ſunt huic ſermoni. Quicunque ergo interpretis petiſſet laudem, doctrina puerili diligenter inſtitutus, ſtilum longa exercitatione procudat, & implicatas animi notiones aſſiduo ſcribendi uſu planè ac dilucidè evolvere inſueſcat: tum linguæ, quam ſuſcipit interpretandam, accuratam animo notitiam hauriat; nec ſententias ſolùm leviter percepiſſe contentus, ad alia pergere; ſed ſingulas etiam ſingulorum verborum proprietates enucleatè conſectari debet, & ad vivum reſecare. Auctori præterea ad quem convertendum accingitur, familiariter ſeſe adjungat; longaque & frequenti tractatione, ipſius ingenium, ſermonem, ac doctrinam periclitetur. Rerum omnium comparet peritiam, non earum modò, quæ ab ipſius auctore ex inſtituto deſcriptæ ſunt & pertractatæ, ſed reliquarum etiam, quarum doctrina inſtructus Auctor ad ſcribendum acceſſit: ut ſi quis in interpretando Platone operam ſuam collocare velit, non in Philoſophicis modò, ſed in Geometricis etiam omnino ſit erudiendus: [quas enim ex diſciplinis hiſce exoticis voces, locutiones, argumenta, comparationes, aliave id genus derivavit, harum ſignificationem animo numquam conſequetur interpres, niſi in iiſdem doctrinis ſtudioſè fuerit, multumque ſubactus. Ad hæc ingenio

IX. Ars interpretandi paucis explicatur.

ſuo

ſuo moderari poſſit, ſeſeque ad alterius arbitrium ita componat, auctoriſque formam ita induat, ut totus ipſe ſub aliena ſpecie deliteſcat; & quocunque oculos lector vel perſpicaciſſimus intenderit, auctorem cernat; ipſe interpres nuſquam appareat. Sic itaque paratus animum ad interpretandi ſtudium fidenter appellat: tum ſingulas auctoris ſui partes, ac periodos antequam membratim exponat, locum omnem repetita lectione pertentet & perſpiciat; & poſtquàm eum attenta cogitatione ſepſerit, verba idonea ſeligat, *ἰσοδυνάμα ἰσόῤῥοπα*, vel iis quàm proxima: ea deinceps in quadrum & ordinem, pro linguæ facultate, ſimilem compingat. Et magnos demum in eo curriculo poſtquàm labores exceperit; nullum inde, vel exiguum certè gloriæ fructum ad ſe ſperet eſſe perventurum. Quicunque enim ad eam artem rectis ſtudiis contendit, non in vulgi favore & laudibus, ſed in optimè & utiliter collocatæ operæ & facultatis conſcientia, quemadmodum virtutis in ſeipſa, præmium poſitum eſſe intelligat. Inde fit ut rectè interpretandi ars ad tam paucos reciderit: ea eſt judiciorum perverſitas. Sic enim vulgò perſuaſum eſt, non ingenii viribus, ſed ignobili & improbo labore fidam, quam requirimus, & preſſam interpretationem adminiſtrari: cujus opinionis levitas jam ſatis eſt ex ſuprà dictis confutata. Magnus verò ille locus, & Grammaticæ forent interpreti præceptiones tradendæ, ſed ad id quod agitur, illud ſatis; & jam ſæpe non qua arte perfecta concinnetur

tur interpretatio docere me, ſed quodnam ſit optimum interpretandi genus judicare teſtatus ſum. Quibus rebus expoſitis; quæ maximè ad interpretationis abſolutionem pertineant, ſatis docuiſſe videor: ego verò, quicunque ſum in eo ſtudio (quando vobis aliquis eſſe videor) non parùm tamen ab exquiſita illa perfectione diſtare me ſentio; nam & me res perſæpe vincit ardua ac difficilis; & ipſe etiam, ut dixi, aliquantùm ætatis hujus errori adhæreſco: qui certè nobis eſſet, te præſertim duce, Fronto, contemnendus: ne me vero tibi aſſentari putes, cur ita ſentiam prætermitto. Reſtat ut ad propoſitam normam varias doctorum hominum Interpretationes perpendamus: quæ nobis extrema pars in dividendo fuit. Sed quoniam adveſperaſcit, ſi ita vobis commodum eſt, reliqua in craſtinum differemus. Meum interim De optima interpretandi ratione judicium ita vobis probari velim, ut quidquid hujus eſt, non aliorum redarguendi ſtudio propoſitum à me exiſtimetis; ſed quod illiberale eſſe ducam,

Artem pudere proloqui, quam factites.

L I.

LIBER SECUNDUS,
DE
CLARIS
INTERPRETIBUS:
AD
ANDREAM GRANDORGÆUM.

DUBITAVI ſæpenumerò ANDREA, detrimentíne plus in Rempublicam literariam invexerit interpretandi ars, an emolumenti. Quum enim ingenioſi homines ad capeſſendam diſciplinarum cognitionem à natura ſatis haberent inſtrumenti, labore & diligentia parùm valerent; neglecta linguarum, quibus diſciplinæ continentur, notitia, & pellucidis auctorum fontibus relictis, lutulentos conſectari rivos, & inquinatiſſimis interpretationibus adhærere maluerunt. Quò factum eſt, ut qui incautis interpretibus errores exciderant, leves primò & exigui, novorum porrò acceſſione aucti, lateque deinceps propagati, ingenuas artes univerſas occuparint. Quot enim è peſſimis Arabum interpretationibus in nobiliſſimas

I. Exordium primum, de commodis, quæ ex interpretandi arte in literas profluxerunt.

mas diſciplinas, Medicinam dico & Mathematicas artes; errorum monſtra profluxerunt; quorum non antè elidi potuerunt ſtirpes, quàm adhibitis Græcis exemplaribus, inſinceræ interpretationum partes reciſæ ſunt? Ad hæc ipſa linguarum peritia, magna per ſeſe & non ignobilis, hinc in contemtum adducta eſt: unde inertium hominum, & doctrinas cum deſidioſa voluptate rimantium alita ſegnities eſt, quæ verò labore acuitur induſtria, obſolevit. Qua ratione, opinor, viri ſummi & in literis egregiè verſati Marullus Tarchaniota, & Janus Laſcaris in eam potiſſimùm ſententiam ducti ſunt, ut omne hoc vertendi munus aſpernandum; repudiandumque cenſerent. At ſi rem ex veritate propiùs ſpectare velimus, non ex ipſa interpretandi arte, ſed ex malè inſtitutis interpretum rationibus ac ſtudiis; vel ex ignava quadam puſilli animi ſocordia, ejuſmodi incommoda extitiſſe reperiemus. Nam quid utilitatibus ſtudioſorum accommodatius poterat excogtari, quàm ad diſciplinas ipſas proximam hanc, & compendiariam viam iis communire, quibus ad immenſum perdiſcendarum linguarum laborem exhauriendum ſatìs ab re ſua otii non erat? Sic enim ab Iſidoro locupleti teſte proditum eſt, Reges, Reſque publicas comparatis diverſarum gentium voluminibus, ut in patriam linguam converterentur, accuraſſe: quòd multis videlicet implicati & conſtricti, ad conquirendam hanc linguarum ſupellectilem tempus idoneum conferre non poſſent. Quid verò ea arte præclarius,

Paul. Jov. in Elog.

rius, cujus præſidio homines vel ignotiſſimo ſermone prolocutos intelligere, & per univerſas nationum omnium artes peregrinari poſſimus. Optimè id quidem Clementi Quinto Pontifici Maximo perſpectum eſt, cùm ad linguarum ſtudia, libroſque exoticos Latinè transferendos, in Concilio Viennenſi, ſapientiſſimo Decreto Chriſtianos omnes excitavit. Adde & hoc exercitationes genere verborum proprietatem, ſplendorem orationis (verba ipſa ſunt & ſententia Plinii) copiam figurarum, explicandi vim, inveniendi facultatem, intelligentiam præterea & judicium parari. Numquam ergo ſatis ea à nobis laudari poterit exercitatio; nec ii pro merito ſatis derideri, qui ejus dignitatem labefactare & dictis extenuare conantur: præpoſteri homines & odioſi, artificum inſcitiam in artem ipſam conferentes. Veriſſimum quippe ex infinito doctorum numero, à quibus concelebratum hoc ſtudium enituit, paucos admodùm huic muneri ſatisfeciſſe, ut vix unicuique ætati tres probi interpretes conſtiterint. Quò magis ad perdiſcendas linguas animo & ſedulitate conniti debent adoleſcentes, quarum ignoratione in interpretum mendis toto ſtudiorum decurſu verſabuntur,& acerbiſſimas negligentiæ ſuæ pœnas terent. Id autem ne cui ſit obſcurum, præſtantiſſimos quoſque gentium omnium & ætatum interpretes altero hoc appellabimus libro, & ipſi Caſaubono; ex inſtitutis ſuperiore diſputatione traditis dijudicandos permittemus. Quum enim ad illum Thuanus & Fronto,

prout inter ipſos convenerat,poſtridie in Bibliothecam Regiam rediiſſent, ſalutatoque eo aſediſſent, ita Fronto exorſus eſt.

Fr. Etſi quotieſcunque ad te venio, Caſaubone, magno id ſtudio facere ſoleo; mea tamen præter ſolitum hodie incenſa alacritas eſt, quum ea de te audiendi; quæ heſterno die pollicitus es, ſumma me teneret expectatio. Thv. Me quidem quum forenſis labor, & domeſticæ curæ revocarent, huic Horatii præcepto parui,

rebus omiſſis

Atria ſervantem poſtico falle clientem:

quaſi ad lautam vocatus cœnam; tua quippe oratio,Caſaubone, tanta ſuavitate & doctrina condita eſt, ut quovis opſonio mihi ſoleat eſſe jucundior. Cas. Mihi verò etſi gratiſſima cauſa eſt, quæcunque homines mihi amiciſſimos huc attulerint, minimè tamen ea mihi omnium placet,quam dicitis: diſputationem enim expectatis à me, copioſam illam quidem, ſed lubricam ac perdifficilem. Quæ enim in me facultas eſt, ut non alieni ſolùm artificii exiſtimator, ſed magiſter etiam ac diſceptator ſedeam, & viros orbis totius, omniſque veteris memoriæ eruditiſſimos cauſam apud me, non capitis, ſed famæ & exiſtimationis dicere cogam? Quod profectò inſtitutum ut exequar ſi animo obfirmato pertenderitis, alterutrum evenire neceſſe eſt, vel ut malevolorum in me concitetur invidia & odium, ſi ſuſceptam provinciam rectè & integrè procuravero, & res emanet in publicum; ſin ſecùs, ut omnium irriſione deludar. Ge-

ram

ram tamen vobis morem, quum & id omnino velle videaris, Fronto, & hoc idem Thuanum auditurum eſſe videam. Thv. Verò, ac libentiſſimè. Nihil enim mihi poteſt eſſe optatius, quàm te de re & auditu jucunda, & ſcitu digna, & non ſatìs cognita, eruditè, ut ſoles, diſſerentem audire. Fr. Longè verò mihi gratiſſimum erit illud: tantum enim nobis eſt otii, quantum jamdiu non habuimus, & ad eam partem explicandam, quam, ſpe jam percepimus, inſtructiſſimus eſt, ſi quiſquam alius, Caſaubonus, & huc omnino ſpectat heri inſtituta diſputatio. Cas. Faciam igitur, ut vultis, viri optimi, nec verebor ne ſi quid promittam, præſtare non poſſim: quoniam enim vos ea dignitate, & ingenio homines hanc mihi operam ad audiendum concediтis, aliquid in me ſitum eſſe facultatis ſperare videor. At primò ſeſe aditu immenſa rerum ſeges offert: hinc ſacri, inde profani interpretes: hinc antiqui, inde recentiores: hinc Romani, inde Græci, Chaldæi, Hebræi, Arabes, innumeri alii in cenſum hunc videntur conferendi; quos ſingulos ſi quis appellari voluerit, deque iis ſententiam ferri,

Lybici velit æquoris idem
Diſcere quàm multæ zephyro turbentur arenæ.

Non omnia ergo, quod hominis foret otiò abutentis ſuo, & fortaſſe inſanientis; ſed illuſtria quæque colligenda ſunt, eaque ipſa non copioſè tractanda, ſed ſtrictim delibanda ac perſtringenda. Ut autem ordinem teneamus, poſtremam hanc, quæ nobis pro- *2 Diſſertationis partitio.*

 ſti-

ſtiganda ſupereſt, diſſertationis heſternæ partem, pro inſtituto noſtro, in certa membra diſpeſcemus. Primùm itaque ſacræ Scripturæ dignitas poſtulat, ut de variis ipſius interpretationibus diſputemus; non eas dico, quas hac ætate ab unaquaque natione vernaculis linguis tanto videmus ſtudio procurari: nam quis eſſet dicendi finis? ſed quæ vel prioribus comparatæ ſæculis, auctoritatem aliquam tractu temporis ſunt adeptæ, vel quæ Latina ſcriptæ lingua in varias gentes diſſeminatæ ſunt. Hinc ad auctorum τῶν ἔξωθεν Arabicas, Hebraicas, Syriacas, & Græcas pergemus interpretationes; inde ad Latinas, quæ è linguis illis exoticis profluxerunt; iis exceptis, quæ ad Græca Latinè lucubratæ ſunt; qui locus quia latiſſimè patet, de eo ſeorſum memorabimus. Gallicas quoque interpretationes, ſi placet appendicis vicem attingemus. His erit mihi de rebus poſtrema hac parte perbreviter explicandum: quo peracto miſſionem, opinor, à vobis non difficulter impetrabo.

III. I. De variis ſcripturæ Interpretationibus.

Quemadmodum ad omnes peræque nationes ſacrorum voluminum fructus pertinet atque utilitas, ita in omnes propemodùm linguas certatim ea fuere converſa. Perpaucæ quidem conſtabant interpretationes, antequam humano generi ſalutem Chriſtus comparaſſet; qui poſtquam cœlo ſucceſſit, & *in omnem terram* Apoſtolorum *ſonus exivit*, ne barbaræ quidem, & toto penitùs orbe diviſæ gentes temperarunt, ſibi, quin Patris illius, qui in cœlo eſt, utrumque Teſtamentum, Vetus ſcilicet, & Novum,

vum, recens ſibi traditum, in patriam linguam transferrent. Audiendus planè ſuper ea re Euſebius, gravis auctor & imprimis eruditus, qui in Oratione de laudibus Conſtantini Libros Sacros per univerſum orbem in omnes quarumlibet gentium linguas Interpretum opera tranſiiſſe declarat. Audiendus & Theodoretus: ἡμεῖς δὲ, inquit, τῶν ἀποστολικῶν καὶ προφητικῶν δογμάτων τὸ κράτος ἐναργῶς ἐπιδείκνυμεν. πᾶσα γὰρ ἡ ὑφήλιος τῶν δὲ τῶν λόγων ἀνάπλεως, καὶ ἡ Ἑβραίων φωνὴ οὐ μόνον εἰς τὴν Ἑλλήνων μετεβλήθη, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν Ῥωμαίων καὶ Αἰγυπτίων, καὶ Περσῶν, καὶ Ἰνδῶν, καὶ Ἀρμενίων, καὶ Σκυθῶν, καὶ Σαυροματῶν, καὶ Συλλήβδην εἰπεῖν, εἰς πάσας τὰς πλώττας, ἃς ἅπαντα τὰ ἔθνη κεχρημένα διατελεῖ. *Theodor. Therap. Serm. 5.*

Nec iis verò interpretationibus poſt Theodoreti tempora piorum hominum & doctorum labor acquievit; complures ſiquidem ſacri operis interpretes ſinguię deinde ętates extulerunt. Minimè verò ad hoc ſæculum, nec ad has certè oras eæ interpretationes pervenerunt univerſæ: paucas ſolummodò, eaſque ferè mutilas ab exteris gentibus hùc illatas, vel in his etiam tractibus vidimus typis impreſſas. De iis priore loco agendum eſt, & de Græcis quidem præ cæteris. Antiquiſſima omnium ea eſt, quam à Septuaginta Senibus, Ptolemæi Philadelphi oratu, Eleazaris verò Pontificis permiſſu, heri diximus fuiſſe comparatam. Anno id contigit, ante Chriſti ortum, quarto ſupra octogeſimum & ducenteſimum, hoc eſt Olympiadis centeſimæ vigeſimæ quartæ anno altero, ut eſt ratio Euſebii. Quanquam anti- *Septuaginta Senum.*

quior ea a nonnullis ab aliis etiam recentior ſtatuitur, quod Chronologis relinquimus diſputandum. Nec ad hunc item pertinet locum à viris doctis tractata quæſtio, totumne Vetus Teſtamentum, an Pentateuchum unicum Græco verterint viri illi Septuaginta; neque altera hæc aliane etiam ante Philadelphi ætatem uſurpata fuerit Græca ſacræ Scripturæ interpretatio; quamvis enim extitiſſe aliquam non inanibus conjecturis ducti quidam tradiderint, ipſique adeo Clemens Alexandrinus & Euſebius Ariſtobuli Philoſophi Peripatetici auctoritate ducti conceptis id verbis ſcriptum reliquerint; qualis ea fuerit, incertum eſt: illam autem, quæ Senes Septuaginta auctores agnoſcit, accuratam fuiſſe, nec ſententiarum ſolùm, ſed verborum etiam retinentiſſimam, eruditè, Fronto, repugnante te, abundè, ni fallor, heſterno die demonſtravimus. Nec aliud quidquam cauſæ fuiſſe crediderim, cur ex ea Editione, quaſi ex fonte, maxima interpretationum reliquarum pars traducta ſit; cur eam ſcriptis, & quotidiano uſu Evangeliſtarum, Apoſtolorùmque nonnulli conſecrarint, (id enim innumeris, adversùs Hieronymum, teſtimoniis evinceremus, ſi ea res ageretur;) & cur eam denique Græcæ, & complures Orientis Eccleſiæ ad noſtram uſque ætatem retinuerint. Partes excipio quaſdam operis hujus, quas ab aliis interpretibus eſſe lucubratas, & a Septuaginta virorum fide deflectere deprehenſum eſt. Primus, poſt Chriſti mortem, ad novam Græcè procudendam Scripturæ interpretationem,

Clem. Alex. 1. Strom. Euſeb. præpar. Evang. lib. 13. cap. 12.

5. Aquilæ.

nem, Rempublicam regente Hadriano, animum adjecit Aquila Sinopites; quo nemo umquam majori caſtitate Hebraicam veritatem retulit, nemo fidem ſuam tam luculenter, verbis etiam ipſis annumerandis præſtitit. Imperium deinde tenente Commodo, vel, ſi alios audimus, aliquanto etiam prius, eundem in ſe ſuſcepit laborem Theodotion Epheſius: atque item ſub M. Aurelio, vel Commodo, tum deinde iterum ſub Severo Teſtamentum Vetus interpretatus eſt Symmachus in Ebionitarum gratiam, ad quos Samaritanorum grege relicto transfugerat, De his interpretationibus, atque item de Hierichuntina, anno Caracallæ ſeptimo, in doliis Hierichunte reperta, & altera, Alexandro Mammeæ filio imperium adminiſtrante, Nicopoli inventa, quarum utraque ab hominibus Judæis lucubrata eſt, quoniam jam antè diſſeruimus, plura à vobis haudquaquam deſiderari puto. Illud tamen Athanaſii, ſeu quiſquis auctor eſt Synopſeos ſacrarum Scripturarum, prætermittere non poſſum, quod virum doctum in errorem induxiſſe video. Scripſerat magnus ille Eccleſiæ magiſter, id quod ab aliis itidem traditum eſt, inventas eas interpretationes ἐν πίθοις, *in doliis*: id ineptiſſimè reddidit homo cæteroquin eruditus, *Pytbis*; gravi & multiplici lapſu, nam πίθοις legendum, non πύθοις: & πύθους locum aliquem eſſe finxit, qui nuſquam fuit; πύθια enim, & πυθώ quid ſit, ſcio; πύθοι quid ſit, neſcio. Sed hæc obiter Græcam præter ſuperiores ſex, interpretationem

4. Theodotionis.

5. Symmachi, Hierichuntina, Nicopolitana, alia Origenis Hexaplis intexta, Pſalmos ſolum complexa, virorum triginta, virorum ſex, Apollinarii, & Sophronii; item Librorum Novi Teſtamenti aliquot.

Euſeb. Hiſt. lib. 6. cap. 16. Philoſtr. Hæ. 138. 139.

Pſalmorum Hexaplis ſuis intexuiſſe Origenem prodit Euſebius. Geminam præterea Bibliorum converſionem commemorat Philaſtrius; quarum alteram viri triginta Aquilam, utpote Interpretum omnium fideliſſimum, proxime affectati dederint, alteram viri ſex; Græcè utramque, ut ex verbis Philaſtrii poteſt intelligi, Novam quoque ex aliis omnibus editionem conflare auſus eſt Apollinarius Laodicenus; Symmacho tamen præ reliquis ſeſe preſſiùs adjungens. Neque Judæis probatum eſt hoc opus, neque Chriſtianis; quod ab Hebraica veritate recederet longius, & Septuaginta virorum Editioni raro conſentiret. Itaque ejus temeritatem non uno loco Hieronymus caſtigavit. Fertur item Sophronius, Hieronymi neceſſarius, excuſam ab eo ad Hebraicam veritatem, non Pſalterii, Prophetarumque modo; ſed totius etiam Teſtamenti veteris interpretationem Latinam Græcè repoſuiſſe, plurimumque eo labore Græcorum pietatem ac ſtudia provexiſſe. Prior etiam Hieronymi editio, è Septuaginta Senum interpretatione derivata, è Latino Græcè iterum verſa, à Græcis ſtudioſè, ut ipſe refert, ſuſcepta eſt: at hæc vetuſtate abolita arbitrium noſtrum prætereunt. Hic etiam commemorandi ſunt, qui Matthæi Evangelium; (Johannem Matthæi inrerpretem nonnulli, Jacobum alii fuiſſe volunt:) quique Epiſtolam ad Hebræos, (cujus Græcam interpretationem Lucæ Evangeliſtæ aliqui, quidam Clementi Romano Pontifici adſcribunt,) Hebraicis verbis, literiſque

Hieron. lib. 2. in Rufin.

com-

compoſita, ſi modò Papiæ, Ireneæo, Clementi Alexandrino, Origeni, Epiphanio, Euſebio, Hieronymo, aliiſque fides eſt; quique Marci Evangelium, Latino primùm ſermone exaratum, ſi Syros audimus, Græcè expoſuerunt; quique Evangelium Johannis & Apoſtolorum Acta de Græcis Hebraica feceruut. Nos de iis ferre poſſemus ſententiam, ſi Hebræum hocce Evangelium, quod Indos ſibi a Bartholomæo Apoſtolo traditum ſervaſſe ſcribit ex Pantæno Euſebius, vel quod Hieronymi etiam temporibus extabat, cujus ipſe uſuram à Nazaræis Berœam habitantibus impetraverat, & Hebraicum Epiſtolæ ad Hebræos exemplar, & Latinum Marci Evangelium, & ea Johannis, & Actorum Hebraica exemplaria, quæ in Judæorum Gazophylaciis Tiberiade aſſervabantur, melior nobis fortuna ſervaſſet nam quod à Munſtero, & quod poſtmodùm à Johanne Mercero converſum, à Tilio Briocenſi Epiſcopo editum] eſt Hebraicum Matthæi Evangelium, à Judæis interpretata fuiſſe conſtat inter eruditos. Illud interim certum eſt, Latinæ hujuſce, qua utimur, Vulgatæ Novi Teſtamenti Editionis ſingulas, non partes aliunde, quàm è Græca fuiſſe profectas. Scio doctiſſimis quibuſdam perſuaſum eſſe viris Evangelium Matthæi, & reliquos Novi Teſtamenti libros Græco primùm ſermone fuiſſe conditos, ipsàmque apertè Papiæ, aliorùmque auctoritatem hac in parte ab iis repudiari, & rationum momentis, quibus ſententiam ſuam tuentur, poſthaberi: verùm hæc alias.

Euſeb. libr. 5. Hiſt. cap. 10.

6. De Chaldaicis Scripturæ Interpretationibus. alias. Septuaginta Senum interpretationi nobilitate, & vetuſtate proximæ ſunt Chaldaicæ Paraphraſes, præ reliquis, quarum quidem notitiam conſequi potui: de quibus enim peritorum hominum, vel longo peregrinandi uſu edoctorum ſermone duntaxat ad nos perlatum eſt, ſuus erit dicendi locus. Chaldaicæ ergo univerſæ Paraphraſes, quæ voce communi Thargumim appellantur, quatuor omnino ab auctoribus videntur eſſe profectæ, Onkelo, Jonathane ben Uziel, Hieroſolymitano Paraphraſte, & Hagiographorum Interprete, eo qui Joſephus cæcus eſſe vulgo exiſtimatur. Qui Onkelon, & Jonathanem, aliqua fortaſſe nominum ſimilitudine ducti, Aquilam, & Theodotionem fuiſſe volunt, bonam iis mentem precamur. Vixiſſe ſanè priores illos circà Hillelis ſenioris tempora, hoc eſt Hyrcano,& deinde Herode Magno regnante, conſtans eſt Rabbinorum fama: reluctantibus licèt nonnullis, quorum alii Onkelon ſororis Titi Imperatoris filium fuiſſe, & poſt ſecundi Templi devaſtationem paraphraſim ſcripſiſſe volunt; alii infra trecenteſimum à Chriſto annum ejus ætatem rejiciunt; quidam etiam nullum eſſe ex interpretibus iſtis, qui non hac longe fuerit ætate recentior, conantur oſtendere; quod ut fateri de aliis, ita de Onkelo & Jonathane dubitare cogit nos ratio. Aquilam autem, & Theodotionem Hadriani, & Commodi ævo floruiſſe oſtendimus. Pentateuchum convertit Onkelos; Prophetas omnes Jonathan; uno excepto Daniele, (quem non in-

inter Prophetas Judæi, ſed inter Hagiographa recenſere vulgò ſolent) & ipſam præterea Legem, ut viſum eſt nonnullis, quamvis hæc paraphraſis ad alium auctorem referenda ſit: ea eſt ſtili differentia. Neque verò deſunt, qui utrumque totum Vetus Teſtamentum in Chaldaicam tranſtuliſſe linguam arbitrentur. Circa Pentateuchi quoque expoſitionem laboravit Hieroſolymitanus interpres, de cujus antiquitate quid ſtatuam, non habeo: dubia quippe res eſt, & à multis in utramque partem variè tractata. Hagiographa ſolùm παραφραςικῶς explicavit cœcus ille Joſephus, ſeu quiſquis ille eſt; de eo enim, ipſiuſque ætate *Rabbini certant, & adhuc ſub judice lis eſt*. Liquidè verò Joſephum eſſe negat Scaliger, cujus auctoritati ſummæ omnia tribuo. Alii duplicem Hagiographorum paraphraſeos auctorem faciunt, quorum recentiſſimus ille ſit, & ipſo Thalmude poſterior, qui Thargum Megilloth, hoc eſt Cantici, Threnorum, Ruth, Eccleſiaſtæ, & Eſther compoſuerit: alter verò, quem Gamalieli etiam ſeniori coævum putat Scaliger reliquam Hagiographorum partem paraphraſi declararit; Chronicorum libris, utpote quorum interpretatio in illa librorum Regum contineretur, tum & Eſdræ, ac Danielis, quippe qui Chaldaico ferè ſermone conſtarent, prætermiſſis. De Onkeli interpretatione ita ſtatuo, illam eſſe ejuſmodi, ut valdè preſſa & adſtricta paraphraſis, vel laxior paulò & liberior interpretatio dici poſſit. Unde id omni ratione conſlatur, in quibuſcunque

que

que interpretationibus vel tantilla ſeſe proripit licentia, eas in paraphraſeon cenſum omnino eſſe referendas; ita ut caſta illa cæteroquin & fida Onkeli interpretatione factum eſt: cujus utinam religionem ac fidem obtinerent depravatiſſimæ paraphraſes, quæ hac ætate ſeſe pro interpretationibus, iiſque accuratis venditant & obtrudunt. Laxè verò & intemperatè exſpatiati ſunt Jonathan & Hieroſolymitanus interpres, nec paraphraſeon duntaxat, ſed diffuſorum vice commentariorum Explanationes eorum haberi poſſunt. In prioribus quidem Prophetis caſtiorem ſe præbuit & ſimpliciorem Jonathan; in poſterioribus verò, obſcuris nimirum & perplexis, diffuſum & lucis inferendæ gratia allegoriis inferciendis liberiorem: ut non unius hominis opus eſſe creditum ſit. Varia eſt Joſephi ratio, nec eundem ubique tenorem ſervat; in aliis enim parcus eſt, reſtrictus; in aliis, puta in Canticorum Cantico & Eccleſiaſte modum omnem loquacitate ſua exceſſit; ut meritò dubitatum ſit, eundemne & unum habeat auctorem Hagiographorum paraphraſis; id quod de Hieroſolymitana quoque interpretatione quæſitum eſt. Elegans eſt & nitidus Onkeli & Jonathanis Chaldaiſmus, & ad Eſdræ ac Danielis caſtitatem accedens; inquinatus & impurus Hieroſolymitani Paraphraſtæ, & Joſephi; quod & eorum novitatem ſatìs prodit. Paraphraſes præterea Chaldaicæ veteris Teſtamenti extiterunt longè plures, quædam etiam Novi de quibus diſputabunt alii, nos hæc inſtituti noſtri

rer-

perſequendi ſtudio pingui, ut ajunt, & rudi Minerva informabimus: non quot enim, quive fuerint interpretes, ſed cujuſmodi ſint interpretationes diſquirimus. Cæterùm Chaldaico ſermone Scripturæ partes aliquæ conſtant. Tobiam, & Judith è Chaldæo ſeſe tranſtuliſſe declarat Hieronymus; Eſdræ inſuper, & Danielis capita quædam Hebraicis quidem literis, ſed Chaldæo ſermone perſcripta hodieque proſtant; quæ poſtrema Hebraicè reddidit R. Levi ben Gerſon, ſententiis, verbis, verborùmque ſitu, & omnibus denique interpretationis virtutibus tanta fide ac cura ſervatis, ut in eo planè videatur laudis genere laudandus, quod religioſum, fidum, & congruens nominamus. Recens ille eſt inter Judæorum Magiſtros, ejus autem interpretationis manuſcriptum exemplar penes me habeo. Onkeli paraphraſi pridem uſi ſunt Judæi τῆς διασπορᾶς τῆς Ἀσίας, cujus metropolis erat Babylon; quemadmodum Europææ diſperſionis caput erat Alexandria, quæ Septuaginta Inteprętum editionem quotidiana lectione conterebat; Judæi autem Metropoli Hieroſolymitanæ ſubjecti Hieroſolymitanum Paraphraſten ſequebantur. Neque deſunt, qui & Chaldaicam extitiſſe affirment Novi Teſtamenti interpretationem, unde Æthiopica profluxerit. Quarum rerum penes viros Æthiopicæ linguæ conſultos arbitrium eſto. Devenimus jam ad ſacrorum librorum interpretationes Syriacas, antiquitate inſignes, & linguæ dignitate. Prima omnium ab Alberto Vvidmanſtadio, Fer-

7. Syriacis.

di-

dinandi Imperatoris Cancellario, Moſis Meredinæi ſacerdotis, è Meſopotamia uſque ad eam rem miſſi oratu, Novi Teſtamenti Syriaca converſio Patrum noſtrorum memoria edita eſt, earum Epiſtolarum parte, quæ Catholicæ appellantur, & Apocalypſi deminuta; qua re magnum vetuſtatis argumentum continetur. Vvidmanſtadii tam præclarum in rem Chriſtianam & literariam beneficium incredibili doctorum hominum gratulatione ſuſceptum eſt: ipſa verò Syriaca editio Latina interpretatione à pleriſque, ſed ab eximio præſertim, & in ejus linguæ uſu & tractatione mirabiliter ſubacto viro Fabricio Boderiano illuſtrata, & luculento apparatu in Bibliis Regiis iterùm typis commiſſa eſt. Sola ea ad hanc uſque diem in vulgus prodiit; ſed longè ulterius, ſi quid auguror noſtrorum hominum olim labor provehetur. Egregia porro fuit interpretis illius diligentia, adeò fides elucet in ſententiis, & verba verbis conſonant; ſi voculas ſolùm aliquas, provocabula puta, articulos, ejuſve generis minuta quædam eximas, in quibus retinendis parùm laboravit: nec eum tamen idcircò redarguere auſim, ſi uti ab ipſis etiam Syris vulgo jactatur, qui ſeſe à majoribus natu traditum accepiſſe dicunt, Marcus is eſt Evangeliſta; quod mihi haudquaquam videtur vero conſentaneum, cùm eam tamen vetuſtam eſſe interpetationem infitiari nolim. Atque utinam quæ in cudenda, & toties recudenda Novi Teſtamenti Syriaca converſione adhibita eſt cura, eandem ſtudioſus aliquis ſuſcipiat in

evul-

evulganda illa Antiqui totius vetuſtiſſimâ interpretatione, quam Simplicem dicunt quæque in eruditorum quorundam hominum penetralibus repoſita eſt. Sic enim ad me perlatum eſt, Hebraicis illam, unde derivata eſt, preſsè inſiſtere; & propter utriuſque linguæ affinitatem Hebraicis ſermonis indolem & colorem apertè in Syriacis comparere, & de rebus ſollicitum interpretem, fucum verborum neglexiſſe; ac omnes propemodum Scripturæ interpretationes fide&caſtitate tanto intervallo ab hac unâ ſuperari, ut in univerſis Eccleſiis, quæ toto Oriente proſeminatæ ſunt, publicè ferè ſemper decantata fuerit, & recitata; quamvis autem non Hebræa ſolùm, ſed Septuaginta Senes nonnumquam, alias aliquandò editiones ſequatur interpres, in eo fidem ipſius minime accuſandam, propterea quòd eorum quidem quæ ſibi vertenda eſſent delectum habuerit ſemel verò ſelecta eximia fide retulerit. Etſi non parem ubique ſervat tenorem, & in Paralipomenon ac Proverbiorum libris ſibi impar, ſuique diſſimilis eſt. Quid quòd tantum ei quidam antiquitatis tribuunt, ut Hirami oratu, qui Tyri regnum tenuit, maxima ipſius à Solomone confectam partem arbitrentur; reliquam verò, Novumque ipſum Fœdus ab Apoſtolis, Thaddæoque imprimis, regnante apud Edeſſenos Agbaro, eo de quo tam multa fabulatur Euſebius? Quam opinionem, & alteram illam, quæ Moſi bar Cepha interpretationem hanc acceptam refert, facili negotio convelleremus, ſi ea res agere-

Euſeb. Hiſt. lib. 1. cap. 13.

retur. Sunt qui Aſiam quendam Sacerdotem, ab Aſſyriorum Rege in Samaritanorum gratiam miſſum auctorem ferunt. Equidem ab omni me aſſenſu ſuſtineo, ſpiſſa enim res videtur & obſcura, mihi præſertim, ad quem ea numquam interpretatio pervenit: tutiorem tamen eam, & doctorum hominum puncto comprobatam ſententiam eſſe video, quæ non Chriſto ſolùm, ſed ipſo etiam Hadriano recentiorem eſſe editionem hanc ſtatuit. Imo vero, ſi tot Veteri Teſtamento inſunt, quot ineſſe feruntur ſequioris ævi Græca vocabula, tot vero novitiæ Latinitatis dictiones inſunt Novo, non ita multis ab hinc ſæculis concinnatam eſſe plane fatendum ſit. Longè puriſſima eſt Novi, & ipſius etiam, ut fertur, Antiqui Teſtamenti Syriaca dialectus, cùm ex una Syriaſmi radice corruptiſſimi plerique rami exorti ſint. Aliam præterea apud Syros Veteris, & Novi Teſtamenti interpretationem, è Græco prolatam, Figuratam vulgò dictam, uſurpari ſcio: ſed eam ut recentiorem ætate, ita & auctoritate longe inferiorem. Non paucos ex ea interpretationem Scripturæ ſanctæ libros habere ſe ſcripſit Andreas Maſius anno ab Alexandro Magno ſupra novies centeſimum viceſimo ſeptimo Syriacè ad verbum Alexandriæ converſos, è Græco codice, quem Euſebius, Pamphili opera adjutus, emendaverat ad Origenis libros, qui in Cæſarienſis Eccleſiæ Bibliotheca aſſervabantur. Fertur & Maraba quidam Veteris Teſtamenti interpretationem Syriacam at Græce expreſſam de-

Andr. Maſ. Epiſt. & Præf. ad Joſ.

dediſſe: de qua, utpote mihi prorſus ignota, nihil habeo quod apud vos differam. Alias deinceps commemorare poſſem Novi Teſtamenti interpretationes Syriacas. Extat Apocalypſis hoc expoſita ſemone, eamque in ſuo librorum exoticorum penu reconditam ſervat Scaliger. Extant & Epiſtolæ Catholicæ Syriacè converſæ. Hæ Novi Teſtamenti partes, quod in antiquiſſimis illis, quos dixi, Codicibus deſiderantur, eo ſatis proditur interpretationis illarum novitas: non antè enim videntur elaboratæ, quàm in Canonicorum librorum cenſum Apocalypſis, eæque Epiſtolæ ab univerſa Eccleſia receptæ ſint; quod ſub Liberio Papa, in Laodiceno Concilio, hoc eſt, circa annum à nato Chriſto CCCLXIV. Catholicis Epiſtolis; & in Carthaginenſi tertio, anno CCCCXXVIII. circa Siricii tempora celebrato, Apocalypſi primùm videtur contigiſſe. Quin & Syriacam quatuor Evangeliorum interpretationem, Græcis κατὰ πόδα inſiſtentem, non tamen valde antiquam, alicubi extare accepi. Illud verò minimè prætermittendum eſt, quod ad ejus linguæ commendationem pertinet, non ejus ſolùm in libro Job apparere veſtigia, ſed Eccleſiaſticum etiam, & priorem Machabæorum librum, necnon Evangelium Matthæi, & Pauli ad Hebræos Epiſtolam, Syriacè fuiſſe conſcripta. De Libro Job inſignis eſt Hieronymi teſtificatio, imò Syriacè primùm conſcriptum fuiſſe optimi Seniorum Septuaginta codices in fine libri hujus præferunt, ipſaque ejuſdem Arabica interpreta- *Hieron. Præfat. in Job.*

H tio

tio quod & agnoſcit Hieronymus in Hebręis licet voluminibus nuſquam reperiri dicat: è Syro autem Hebræus demum a Moſe factus eſt, dum in Ægypto degeret, ſolandæ Iſraelitarum calamitatis cauſa: ſi modò commentarii in Job, ſub Origenis nomine editi, auctorem audimus: cui ſane fidem in eo haberi nolim. At idem in Præfatione ad Salomonis libros Hieronymus, Eccleſiaſticum Hebraicè, hoc eſt, Syriacè, ut auctor eſt Bellarminus, Fronto veſter, exaratum reperiſſe ſe profitetur. Id quoque de Machabæorum in primo, in Galeato Prologo ſcriptum reliquit, quod itidem accipiendum eſt; qua ſiquidem tempeſtate liber ille lucubratus eſt, exoleverat Hebraica illa Vetus Syriaca paſſim obtinebat. Non autem ipſe ſolùm Hieronymus, ſed è Patribus plerique idem de Matthæi Evangelio & Epiſtola ad Hebræos prodiderunt. Quanquam, ut dixi, re cautiùs expenſa, aliter recentioribus nonnullis viſum eſt; rectene, an ſecus aliàs fortaſſe diſquiremus, ſuum enim ſibi poſtulat locum hæcce diſputatio. Quod ſi ita eſt autem, ut exiſtimavit Hieronymus; an ea, uti ſcripta erant, exhibuerit, qui reliquas Novi Teſtamenti partes Syriacè convertit; an è Græco novam interpretationem accuraverit, eo etiam incertius eſt. Dixi de Syriacis interpretationibus, proximum eſt ut ad Arabicas veniamus. Percelebris ea eſt imprimis, quam ineunte decimo à natalibus Chriſti ſæculo lucubravit Saadias Gaon: quamvis autem totam ſacrorum voluminum ſeriem comple-

Bellarm. de Verb Dei, lib. 2. cap. 4.

Hieron. Libr. de Script. Eccleſ.

8. Arabicis.

plexa ſit; unus tamen adhuc Pentateuchus in publicam exiit lucem, ſtudio & opera Judæorum, qui eum ante annos quinquaginta typographica arte Conſtantinopoli publicarunt. Aliam Pentateuchi interpretationem Arabicam, charactere Hebræo exaratam habere ſe ſcripſit ad me quondam eruditorum ille princeps Joſephus Scaliger. In Mauritania hæc Judęis jam olim in uſu fuit: id quod ad me quoque ab Uberto Medico, viro vobis non ignoto, relatum eſt; quum in hac ſchola, Regis juſſu, Arabicam linguam per aliquod tempus fuiſſet profeſſus, nec ullum ei minerval penderetur, & ſcholæ, & Urbi valedicere inopia coactus eſt. Magnam ſanè ſtudiis meis Arabicis calamitatem intulit ea diſceſſio: quam enim in ipſa Africa linguæ hujus notitiam, & proprio deinde Marte comparaverat, eam ipſe mihi impertiebat liberaliter diuturnam Arabiſmi ſitim, quæ me tot jam annos angit, aſſidua ipſius conſuetudo utcunque reſtinguebat. Sed nunc, quod agimus. Ab Hebraicisne, an à Septuaginta, an ab Onkelo traducta ſit Saadiæ interpretatio, dubitarunt nonnulli: ea eſt hominis in convertendo licentia & levitas, paſſim ſiquidem divagatur, & ultra cancellos excurrit, ut paraphraſten facilè, non interpretem poſſis agnoſcere. Imo, nec unum ſemper idemque, quod ſequeretur, ſibi exemplar propoſuit. Hebraica enim ſæpe, at nonnumquam etiam Septuaginta viros; vel ex his certe aut Hebraicis expreſſas interpretationes affectantem deprehendi. Diverſæ quoque, & aliquibus locis diſcrepan-

tes Saadiæ editiones circumferuntur, ut interpolatum fuiſſe hoc opus vix dubitare liceat. Parum caſtigata ad hæc ſcribendi ratio. Horridior etiam atque incultior; at preſſior quoque, ex Onkeli licet Paraphraſi profecta, & accuratior; eoque nomine pluris facienda altera hæc, quam penes Scaligerum eſſe dixi, Afris uſurpata, & ab Afro homine concinnata interpretatio. Duas præterea Scripturæ totius interpretationes Arabicas reperiri audio, quarum altera ad Syriacum exemplar; ad Septuaginta viros, vel ad derivatam a Septuaginta viris converſionem altera conformata ſit. Audio & Johannem quemdam, Hiſpalenſem Epiſcopum, Libros ſacros omnes in Maurorum, Arabumque gratiam, qui tum in Hiſpania erant, Arabica loquela donaſſe. De his quum nihil mihi præter famam perceptum ſit, non habeo quod pluribus apud vos diſſeram. Plurimæ ad hæc in bibliothecis aliquarum Scripturæ partium interpretationes Arabicæ delitescunt: quarum nonnullas ſumma ſibi diligentia Scaliger comparavit. Verum quoniam vix quicquam de iis præter auditum habeo, ſummatim tantum, & perfunctoriè diſputabo. Maxima earum pars è Græca Septuaginta Seniorum exiſtimatur eſſe profecta, & ſpiſſiſſimis ſcatet erroribus, quæ temporum illorum, quibus elaboratæ creduntur, erat inſcitia. Vetus illa Pſalterii Arabicè translati, ab Auguſtino Juſtiniano Nebienſi Epiſcopo, in exoticis linguis, ut ætate illa, non indiligenter verſato, in luculentiſſimo Octaplorum opere procurata

edi-

editio Græcis Septuaginta Senum mirificè reſpondet. Evangeliorum quoque interpretatio Arabica Romæ edita eſt; erudita quidem illa, ad Græcis archetypi normam fabrefacta, at non perinde acccurata. Quam vero Chaldaicam quatuor Evangeliorum interpretationem Arabice reddidit Pharaon Judæus, de ea quid exiſtimandum ſit, ab Hiſpanis, penes, quos eſſe dicitur, quærendum eſt. Quærendum & a Samaritis, quid de Arabicis, quas procuderunt, Samaritici ſui Pentateuchi interpretationibus nos arbitrari conveniat. Fertur nono poſt Chriſtum natum ſæculo Pentateuchum ex Chaldaico ſermone in Arabicum tranſtuliſſe Harith Ibn Cinem. Quem in interpretando morem, modumque tenuerit, ab iis itidem qui librum viderint, cognoſcetis. 9. Æthiopicis.
Sequuntur Scripturæ interpretationes Æthiopicæ, ad quas quum propter linguæ hujus ignorationem omnis mihi aditus obſtructus ſit, ea ſolùm differam apud vos, quæ de illis auditione cognovi. Quod primum Æthiopicæ Bibliorum interpretationis ſpecimen in lucem venit, Pſalterium illud fuit, Romæ cum Cantico Canticorum, aliiſque nonnullis centum abhinc propemodùm annis editum. Petrus deinde Æthiops Novum Teſtamentum eadem deſcriptum lingua excudi curavit. Hæc omnino, quantum inquirendo didici, adhuc edita ſunt; quanquam univerſa in Æthiopicum transfuſa ſermonem Scriptura eſſe fertur. Quod ſi totum ex parte ſpectare licet, interpretationem ſuam excudiſſe videntur Æthio-

pes ad exemplar Septuaginta Senum, & Græcam Novi Teſtamenti editionem; vel ad expreſſam certe ex Græcis illis interpretationem Coptorum, a quibus & ritus pleroſque ſuos Æthiopes habuerunt. Peſſima fide elaboratum eſſe hoc opus affirmat Scaliger: quanquam alii non multùm ab ea, quam interpretandis Scripturis deſideramus, diligentia hoc abeſſe dicunt; in nonnullis tamen aliqua largitum fuiſſe de ſuo interpretem, omnia verò, ut captus eſt Æthiopum, ſumma imperitia eſſe adminiſtrata. De ipſius antiquitate magna ineſt inter doctos controverſia; id enim ab Apoſtolorum uſque temporibus repetunt quidam; longe recentius alii contendunt. Ac Novum itidem a Petro Æthiope editum Teſtamentum, tribus ab hinc circiter ſæculis juxta nonnullorum conjecturam; vel multo etiam prius, ſi alios audimus interpretatione donatum eſt. Quas inter ſententias ego rerum earum plane rudis dijudicare nolim: & ſi non valde antiqua hæc eſſe ſuſpicor. Scriptum eſt a Sabellico, & a Jovio, ex Chaldaica lingua proveniſſe Æthiopicam utriuſque Teſtamenti interpretationem. Scio equidem nonnullas Chaldæorum colonias tranſiiſſe in Æthiopiam, & Chaldaicam linguam a doctoribus gentis hujus viris excoli diligenter. Quamobrem hoc ſi factum eſſe demus, quod nullo argumento negari poteſt, diverſam a priore interpretationem hanc eſſe dicendum eſt. Verum hæc conjectando, non affirmando a me propoſita ſunto. Neque verò plura à me de Perſicis

Scalig. lib. 7. De emend. temp.

Sabellic. Supplem Hiſt. lib. 8.

Paul. Jov. Hiſt. libr. 18.

Jo. Perſicis.

ſicis dicturo expectetis, nulla quippe linguæ illius ad me notitia pervenit: id ſcio, Pentateuchum Perſico ſermone retuliſſe Jacobum Tavvaſium Judæum; Conſtantinopoli verò cum Hebræo exemplari, Onkelo, & Saadia Judæos typis excudiſſe; archetypi Hebræi veſtigia ſatis fideliter interpretem illum exequi; in nonnullis tamen, atque iis ferè obſcuris, lucis puto inferendæ cauſa, peregrina aſciſcere pauca tamen ad perfectæ interpretationis laudem ſupereſſe. Evangeliorum quoque Perſicæ quædam habentur interpretationes, quarum una præ cæteris celebratur: antiquam eam eſſe ferunt, contradicentibus nonnullis, ad Syriaca exactam, ſed ſine lege & παραφραστικῶς extra metas exſpatiantem. An autem ſingulæ ſacri Voluminis partes Perſico ſermone relatæ ſint, quod quidam perſuaſerunt ſibi, incertum plane eſt. Nunc verò agamus de Latinis antiquis, & recentioribus, quarum perpaucæ illæ numero ſunt, hæ verò longæ plurimæ: mihi quidem non enucleanda ſingula, ſed præcipua modò, idque curſim attingenda ſunt. Innumeras olim Scripturæ interpretationes è Græco Latinè deſcriptas extitiſſe conqueſti ſunt Hieronymus & Auguſtinus, uti ſuperiore diſputatione à nobis fuit demonſtratum. Varias quidem, ac plenè diverſas editiones ſecutos Tertullianum, Cyprianum, Ambroſium, Latinoſque Patres deprehendetis, ſi rem explorare tanti vobis eſt. Verùm ut repentino illæ ortu enatæ fuerant, ita poſt vitam non diuturnam ſubito occaſu evanuerunt. Sola ea annorum

Hieron. Præfat. in Joſ. & Evang. Auguſt. lib. 2. de Doctr. Chriſti. c. 11.

11 Itala, & Vulgata. ſeriem pertulit, quæ Itala, ſeu Communis vocitata eſt, & ad noſtram uſque ætatem integra perveniſſet, niſi è Græco vel effictâ nova, vel veteri emendata; & ad puriorem illam Septuaginta editionem, quæ in Origenis Hexaplis habebatur caſtigata, & altera etiam feliciùs deinde ex Hebræo expreſſa interpretatione, veteri huic æmulam objeciſſet primò Hieronymus, vir multiplici doctrina, linguarùmque notitia nulli Patrum poſthabendus; poſthabendus autem? imò verò, omnibus etiam anteponendus. Poſtremæ huic deinde adjunctis Italæ partibus quibuſdam, & in unum veluti corpus compacta utraque, effloruit Vulgata illa, quæ nunc omnium verſatur manibus, quamque perpetuus tot ſæculorum & conſtans uſus ad nos transmiſit. Hujus Pſalterium ex antiqua illa Italica depromtum eſt, & ab Hieronymo emaculatum. Quod cum Romana Eccleſia quotidiano celebraret uſu, alteri ejuſdem Pſalterio, ex Hebraicis propagato, quod in illius operibus extat, locum ſuum non conceſſit, ita ut in aliis Scripturæ ſacræ libris factum eſt: quia nempe veteri iſti, certis conſtricto numeris, modulando aſſuetæ Chriſtianorum aures, univerſæque adeò Eccleſiæ, alterius novitatem ferre numquam potuerunt. Indidem quoque Novum Vulgatæ Teſtamentum exceptum eſt, ſed levi aliqua emendatione ad Græcam veritatem in Evangeliis ab Hieronymo, in Epiſtolis ab aliquo Hieronymi exemplum affectante, vel ab ipſo forſitan Hieronymo reformatum. Ac libros item

Sapientiæ, Eccleſiaſtici, Baruch & Machabæorum; tum Eſther, & Danielis partes quaſdam & Eſdræ demum tertium librum & quartum, ab Hieronymo neutiquam fuiſſe interpretatos, vel inde perſpicuum eſt, quod nullam iis præfationem præfixerit, itidem ut aliis omnibus a ſe converſis feciſſe ſe auctor eſt. Sed neque ex Itala interpretatione, ſed ex alia vetuſtà aliquà deductos eſſe facile ex eo colligitur, quod hanc in teſtimonium adhibuerunt Africani Tertullianus&Cyprianus;& quæ in Ambroſii libris exhibetur Eccleſiaſtici, & earumdem Danielis partium editio, quamque Italam ipſam eſſe credibile eſt, ab eorumdem librorum Vulgata Editione non leviter diſſentit. Si quis autem exiſtimaverit unius eſſe ejuſdemque interpretis partes illas Vulgatæ, quæ Hieronymi non ſunt, errorem filum orationis varium, & diverſa textura patefaciet. Italam illam totam ex Latinorum Patrum ſcriptis maximo labore collectam conſarcinare & renovare ſtuduit Flaminius Nobilius Lucenſis: unde ſacrorum voluminum purè, preſsè, religiose interpretandorum quivis documentum capere poſſit. Verutamen cùm pannos illos è Patribus undique corraſerit Nobilius; at non Italam unam, ſed complures alias Latinas, paſſim, ut diximus tunc temporis emergentes, & omnium uſui permiſſas promiſcuè Patres uſurparent; imò pro captu ſuo, loca ex tempore ſæpe converterent, vel ab aliis converſa memoriter recitarent; cumque è ſeptuaginta Senum editione κοινῇ profecta ſit Ita-

Italica; Sixtinæ autem, quam puram illam eſſe, Hexaplis intextam eruditi propugnant, Nobiliana conſentiat; certiſſimum eſt non faciliùs in Nobiliana Italam, quàm aliam quamlibet reperiri poſſe. Quod ſi conjecturæ tamen locus eſt, quam in operibus ſuis illuſtratam commentariis deſcripſit Ambroſius, hanc Italam ipſam interpretationem eſſe affirmaverim. Ecquamnam enim libris ſuis inſeruiſſe Italum Epiſcopum veriſimilius putem, quàm quæ in Italicis exorta regionibus, apud Italos homines, & in Italiæ Eccleſiis ſupra reliquas omnes potiſſimùm celebrabatur? Quod autem Pſalterium exhibuit, nônne ipſum illud Vulgatæ Pſalterium eſt, ex Itala deſumtum? Lucæ præterea Evangelium nonne iiſdem repetit verbis, quibus in Vulgata conceptum, ex Itala veteri deductum eſt, exceptis duntaxat iis, quæ ab Hieronymo correcta ſunt: ex Itala itidem depromta cenſuerim teſtimonia hæc, quæ lucubrationibus ſuis inſeruit Rufinus Aquilejenſis Presbyter, quem ea uſum Scripturæ expoſitione credibile eſt, quæ in ejus patria vulgo circumferebatur; nedum Hieronymiana, quam vel nondum evulgatam eſſe acceperat, vel propter Auctoris odium repudiaverat. Utraque porro (Italam dico & Hieronymianam) nullo dignitatis diſcrimine deinde uſurpata eſt, & ex utraque teſtimonia ſumere ſe declarat Gregorius Magnus, quod ambabus Romana uteretur Eccleſia. De Vulgata quid ſentiam, & ab aliis judicari velim, & jam ſupra ſatis dixi, & plura poſt conſpirantem

Greg. M. Præfat. Moral. & lib. 20. cap. 23. Moral.

Patrum Eccleſiæ conſenſum dicere, inepti-re eſt. At illud à me penè fuerat præter-miſſum, quod diligentem quoque videtur commemorationem poſtulare: Tobiæ & Judith libros, priuſque Machabæorum volumen, Hebraico primùm, hoc eſt, Caldaico, & Syriaco ſermone conflata fuiſſe Origenes, & Hieronymus prodidere; inde Græca, quam terimus, interpretatio, & Vulgata Latina ortæ ſunt; utramque verò ſi invicem contuleris, tanta apparebit diſſenſio, ut velè diverſis eas profluxiſſe exemplaribus, qualia multa ſua fuiſſe ætate ſcribit Hieronymus; vel ſumma alterutram libertate fuiſſe accuratam fateare. Quin & ipſa à Judæis Hebraicè poſtmodùm conficta Tobiæ interpretatio, quam à ſe diſcrepantem ediderunt Munſterus, & Fagius & cujus exemplar manu deſcriptum, ad Munſteri editionem propiùs accedens apud me eſt, à prioribus illis ita diſcedit, ut aliunde derivatam eſſe non ineptè conjici poſſit. A Græca tamen, quàm ab Hieronymi Latina longè propiùs abeſt, ab eaque deſcendiſſe vere Scaliger meus exiſtimabat. Hebraica quoque Matthæi duplex extat converſio, quarum prior Sebaſtiani primùm Munſteri, atque iterùm Johannis Quinquarborei opera in lucem venit; altera à Johanne Mercero Latinè explanata, Johannis demum Tilii beneficio publicata eſt, utraque à Judæis è Latina interpretatione converſa eſt. Jam verò aliquibuſne locis cauſæ ſuæ faventes illi veritatem imminuerint, ſenſuſque mendaciis vitiarint, non quæro: unum id perſpicuum eſt,

12. Hebraica, Græca, & Latina librorum Scripturæ aliquot.

Orig. Epiſt. ad Afric.

Hieron. ad Chron. & Heliod.

Hieron. Præf. in Judith.

ſummam cæteroquin in iis ſententiarum; verborumque curam ſplendeſcere; quanquam incomtior eſt prior illa Munſteri, & aliquando etiam, ubi lacer deficeret Codex, ab illo reſarta & expleta; cultior altera Tilii, & nitidior, ſed levi tamen & exiguo inter eas diſcrimine; utraque vero deformata erroribus, & interpretum imperitiam prodens. Huic Evangelio Epiſtolam Pauli ad Hebræos, Hebraicè itidem è Latino, niſi me animus fallit, redditam, nec minori quàm Evangelium ipſum religione & diligentia interpretatam Munſterus conjunxit. Quas verò à Joſepho Ben Gorion, è Danielis & Eſtheræ reliquiis & utroque Machabæorum libro traductas hiſtorias edidit, omnino ex interpretationum cenſu expunximus; nulla quippe ſervata lege & ordine, totis inſertis capitibus, totis detractis, non tam interpretem, quàm imitatorem ſeſe geſſit Gorionides ille. Quod ſi Hebraicum illud Jeſu Sirachidæ archetypum, unde Græca, qua fruimur, prodiit Eccleſiaſtici converſio nobis temporum diuturnitas ſervaſſet, nobile ſcilicet & luculentum interpretationis inſtar haberemus; at pari, quo ſuperiora illa, caſu intercidit. Cæterum probabile eſt, non Interpretis nimiam licentiam, ſed exemplarium potius Græcorum varietatem cauſſæ fuiſſe, cur Latinæ illius interpretationis, quam habemus, tanta eſſet ab archetypo diſcrepantia, quantam ex utriuſque contentione deprehendimus. Scriptum Hebraicè Librum hunc vidiſſe ſe narrat Hieronymus; verum è Græcis Hebrai-

Prolog. Eccleſ.

Hieron. Præf. in libr. Salom.

brai-

braica iſthæc, non ex his Græca eſſe expreſſa; neque ipſum Jeſu Sirachidæ exemplar hoc fuiſſe ſciatis. E Græcis quoque, vel fortaſſe è Latinis translata eſt a Judæis recentioribus Hebraica Libri ejuſdem deſcriptio, quæ alicubi extare fertur. Falli porrò certiſſimum eſt qui libros illos, quos in Hebræorum licèt Canonem non admiſſos, Alexandrini tamen Judæi, ipſaque adeò Chriſti Eccleſia recepit, à Theodotione Græcè fuiſſe expoſitos arbitrantur. Nunc autem ad recentiores Bibliorum interpretes ire pergamus. Quod antequam facere ingrediar, id vos præmonitos eſſe velim, quæcumque à me in novarum Scripturæ interpretationum laudem, reprehenſionemve dicenda ſunt, ab omni, circa tritas de religione controverſias, ſtudio fore ſepoſita, & quotieſcunque interpretis commendabo fidem, eam me ſpectaturum, quam auctori ſuo interpres, non quam Deo Chriſtianus homo præſtare debet. Primus poſtremis hiſce temporibus 13. Auguſtini Iuſtiniani.
nomen ſuum duplici ſacrorum librorum interpretatione, altera ex Hebræis, è Chaldæis altera celebravit Auguſtinus ille Juſtinianus, de quo mentio modò à nobis injecta eſt: verba verbis totidem, iiſque ſelectis nec impuris in utraque retulit, fidemque ſuam ac diligentiam doctis omnibus approbavit. Id adeò ex Pſalterio ejus πολυγλώττῳ, quod unum ex immenſo hoc opere, typographico labore excuſum eſt, ſtatuere licet. Id ſi indocta illa ætas majori favore excepiſſet, & nobiles eruditi hominis labores adjumento aliquo & opibus promoviſſet, univerſam

Scri-

Scripturam ſimili ornatu decoratam, & pari interpretationum numero ab eo ditatam haberemus. Hujus ætati conjunctus eſt Sebaſtianus Munſterus, Bibliorum intetpres ſanè doctus, in Hebraica ſemper ſtylum collineans, ad eaque nunquam non ſe componens; nec ideò tamen Latini coloris negligens, in ejus quamvis linguæ elegantiis parùm ſe torſerit. Quòd ſi quando obſcuris explanandis, unam, alteramve dictionem è proprio penu adjecit, certis illam notis homo religioſus inſignivit: quò adulterinis lector germana ſeponeret. Leonis Decimi Pontificis Maximi hortatu & ope idem feliciſſimo ſucceſſu tentavit Santes Pagninus Lucenſis: Hebraicæ quidem veritatis ubique retinens, majoremque ejus quam Latinitatis rationem habens, perfectæ propemodùm, & abſolutæ ſanctorum voluminum interpretationis exemplum dedit. Attamen ut punctum omne ferre difficile eſt, quidam in eo nimiam diligentiam, ambitionem, ac curam; tum moroſam minutarum quarumque rerum ac levium affectationem, inconcinnitatem etiam, & obſcuritatem culparunt; reclamantibus licet Rabbinorum peritiſſimis, quibus ſummopere probatur interpretatio hæc, ac reliquis anteponitur. Quò magis etiam Ariæ Montani apud nonnullos offendit emendatio, ut quæ Pagnini rudem interpretationem, neque valde cultam, nova etiam barbariei & ſqualloris acceſſione contaminarit; ſed unica fidiſſimi interpretis, & Hebraicæ linguæ tironibus perutilis laude contentus, imperitorum

14. Sebaſtiani Munſteri.

15. Santis Pagnini.

ſper

ſpernit convitia. Santem in eo munere excepit Iſidorus Clarius Brixianus, Epiſcopus Fulginas, non tam novæ auctor editionis, quàm veteris, uti in operis ſui fronte prænuntiat ipſe, emendator & corrector: cujus tituli modeſtiam & veritatem, alioqui laudabilem, immeritò caſtigat Melchior Canus. Hoc autem nomine non magis inter Scripturæ Sacræ interpretes, quàm Conradus Pellicanus, Lucas Oſiander, aliique, videtur eſſe referendus. Quid de Leonis Judæ editione pronuntiem, incertum me faciunt varia de ea hominum judicia: hinc enim eam quaſi impuram, indoctam, fabulis, farraginibuſque conſutam proſcindit Genebrardus; & ejus antea nomine à Pariſienſis hujus ſcholæ Theologis arceſſitus, ſolùm vertere coactus fuerat Robertus Stephanus: inde verò Hiſpanorum Theologorum tulit ſuffragia, ab iiſque Lugduni & Salmanticæ recuſa eſt. Cujus rei memoriam quoniam in præclaro hiſtoriarum noſtri temporis libro complexus es, Thuane, quæ de his à te conſignata ſunt, non ægrè, puto, hic retexes. Thv. Illa quidem à me non uno loco ſcripta ſunt, recolligam tamen, & nihil tibi poſtulanti recuſabo, quo faciliùs, quæ petimus, largiare. Novam Bibliorum converſionem Tiguri inchoaverat Leo Judæ, cujus abſolutionem quum repentina viri mors peremiſſet, affecto operi collegæ, quorum fidei à moriente Leone fuerat religioſè commiſſum, ultimam manum impoſuerunt; Theodorus nempe Bibliander, Conradi Pellicani & Petri Cholini opera adju-

16. Iſidori Clarii.

adjutus. Anno primùm MDXLIII. Tiguri publici juris facta eſt hæc interpretatio. Eam verò biennio pòſt eddidit Robertus Stephanus, additis ſuis ſub Franciſci Vatabli nomine annotationibus. Quamvis autem celato auctore hanc interpretationem ſparſiſſet Robertus, rem tamen ſubodorati Theologi Pariſienſes acriter ipſum exagitare non deſierunt, donec perpetuæ conflictationis pertæſus Genevam conceſſit. Cæterùm mitiùs in interpretationem hanc ſe geſſerunt Hiſpani Theologi, eamque recognitam non ſemel ediderunt. FR. Mihi verò Roberti Stephani numquam probatum eſt facinus quum hanc Tigurinorum editionem, ſuppreſſo Leonis Judæ aliorùmque nomine, ad Vulgatam adjecit, & annotationes ſuas novæ doctrinæ, paſſim jam in Galliis inoleſcentis, ſeminibus conſperſas in lucem dare cogitans, inſidioſo eas Prælectionum Vatabli titulo apud incautos venditavit: quumque aliquot poſt annis novam moſitus editionem, Santis Pagnini interpretationem, ex auctoris αὐτογράφω, & Vatabli Prælectionibus, ut ipſe ait, emendatam; ut ego judico, ad arbitrium ſuum interpolatam cum Vulgata publicavit. Non tam ergo Tigurinorum editionem Pariſienſes Theologi, quàm Stephani fraudem culparunt. Quamvis autem harum editionum neutra, neque iis adtextæ annotationes Vatablum auctorem habeant, utraque tamen, quod mirere Vatabli nomen hodie præ ſe fert, & recepto apud omnes uſu Biblia Vatabli ambæ appellari conſueverunt. Tu nunc, Caſau-
bo-

bone, quo loco à nobis Leonis Judæ interpretatio habenda ſit; uti incepiſti, docere perge CAS. Conſtans ea ferè eſt doctorum hominum ſententia, recentioribus illam, cùm fide & doctrina, tum perſpicuitate antecellere; cui ſanè, ſi Santinam ſepoſueris refragari religio eſt: elegantiæ tamen ac perſpicuitatis ſtudium detraxiſſe nonnulla fatentur de indole, deque verborum fide & ſitu, qui ut ex ipſo Hieronymo ſanximus, myſterium eſt; & venerandam illam dictionis ſimplicitatem aſcititio lepore, ſic tanquam nativum venuſtæ formæ decus illito fuco, fuiſſe ſublatam: ut non converſionem, at paraphraſim Salmanticenſes appellandam illam cenſuerint. Parem etiam Tigurini Græcis Veteris Teſtamenti libris curam impenderunt, quorum convertendorum negotium in ſe receperat is, de quo dixiſti Thuane, Petrus Cholinus Tugienſis; cujus operis editio quo die per typographum abſoluta eſt, eodem hoc fatis ille conceſſit. Quid verò de intemperantiſſima Sebaſtiani Caſtalionis interpretatione ſtatuendum eſt, quæ res puriſſimas faſtidioſa venuſtate oblimavit, & omnem divini Verbi vim nimia curatura eliſit, & verba à Patribus & toto Chriſtianorum cœtu recepta & uſurpata ineptiſſimè repudiavit: homo cæteroquin ſimplex, & ab omni faſtu alienus ut de eo verè ſcripſit Sammarthanus, & eximiam in operis ſui præfatione ingenuitatem, & candorem præ ſe ferens, propterea- que à nobis ſine contumelia dimittendus. Aliquot deinde, poſt illam ætatem, annis 18. Sebaſtiani Caſtalionis.

ad ſacrum opus interpretandum ſeſe accinxerunt Immanuel Tremellius, & Franciſcus Junius, laudabili quidem conatu, ſed cui ex libertate nimia par ſucceſſus non obtigit. Itaque Johannes Piſcator poſt collocatam in ea lucubratione illuſtranda & emendanda non levem operam, utilius ſe demum in nova procuranda interpretatione laboraturum intellexit; ſic tamen ut priorem illam ſpectaret præcipue, palamque imitaretur. Neque verò prætereundæ ſunt ex interpretationibus exoticis Latinè expreſſæ interpretationes: ea, puta, quæ in Complutenſi Bibliorum editione è Septuaginta Interpretum converſione traducta eſt; qua profectò nihil diligentius & Græco exemplari conſonum magis fingi queat.

19. Immanuelis Tremellii, & Franciſci Junii.

20. Latina Complutenſis, è Septuaginta expreſſa.

Quod utinam de Latina Chaldaicæ Paraphraſeos interpretatione dici poſſet! Nam quamvis eam ad verbum excudendam receperint viri linguę hujus peritiſſimi; illamque demum Arias Montanus partim emendaverit, partim etiam expleverit, in multis tamen interpretum fidem nutare comperias. Johannem Reuchlinum, Felicem Pratenſem, & Paulum Fagium propter operum parvitatem prætereo; nam hic in aliquibus duntaxat Scripturæ particulis, illi in Septem Pſalmis facultatem ſuam periclitati ſunt; quam præclarè nobilitaſſent, ſi in reliquo Bibliorum opere pari eam caſtitate exercuiſſent. Nec reliquos item in hanc ſcenam producam, qui exiguas tantùm ſancti libri partes attigerunt; non Cardinalem ipſum Cajetanum, qui quamvis in compluri-

21. Latina Complutenſis è Chaldaica Paraphraſi expreſſa.

ribus ſacri Voluminis partibus Latine magna fide convertendis facultatem ſuam exercuerit, in obſcuro tamen jacuit ejus labor, nec ſuffragiis doctorum comprobatus eſt. Cum enim Hebraicæ ac Græcæ linguæ ignarum ſe profiteretur, viros utriuſque peritos, non ad eruendos ſenſus, quos aperte neglexit; ſed ad verborum ſignificationes cognoſcendas, quas ſpectavit unas, in conſilium adhibuit. Merito itaque alienæ eruditionis fœtum excluſiſſe creditus eſt. Quidam intra Novi ſolius Teſtamenti cancellos ſuam in interpretando induſtriam explicuerunt, quorum facilè, meo judicio, princeps eſt Deſiderius Eraſmus: is ea felicitate hanc ornavit Spartam, ut & verba verbis, & ſententias ſententiis, & ſaporem ſapore exæquaverit; & perſpicuitatem tamen, cum dictionis caſtitate, & nativo illo colore obtinuerit, quæ ad integram interpretis laudem unicè requirebamus. Quinetiam ubi propter Latinæ linguæ indolem, quod uno Græci, idem pluribus exponere verbis neceſſe habuit, aſcititia verba vario & inſigni charactere depingi curavit, quo fidei ſuæ integritas palàm extaret. Indè adeò Leonis Decimi Pontificis Maximi Diplomate commendari meritus eſt hic ipſius labor. Et tamen, quæ rerum humanarum varietas eſt, eodem nomine ſuggillatus eſt à multis, inter quos familiam duxit Petrus Sutor, pius quidem homo, & doctus; ſed neque doctrinæ, neque acuminis, neque urbanitatis & elegantiæ merito cum Eraſmo componendus. In idem

22. De Latinis quibuſdam Novi Teſtamenti Interpretationibus.

23. Deſiderii Eraſmi.

24. Theodori Bezæ.

aliquanto poſt pelagus ſeſe capeſſivit Theodorus Beza, at non perinde proſpera tempeſtate uſus eſt; quamvis enim ſummam fidem & ſimplicitatem ipſo ſtatim initio fuiſſet profeſſus, laudi tamen facundiæ, & Latinitatis ſtudio nimiùm eſt velificatus: nec quicquam enim, viri de me licèt olim bene meriti gratia, de veritate apud vos detra-
25. Et Guidonis Fabritii Boderiani. ctum velim. Inſignis inter alias Guidonis Fabritii elaborata ad Syriacum Novi Teſtamenti exemplar interpretatio idque tam diligenti & exquiſita convenientia, ut nihil ſuprà. Ac de Sacrorum Voluminum interpretationibus hactenus, quas vel integras, vel ex parte tantum aliqua mihi videre contigit. Ne quid autem ſtudio veſtro deſit, eas etiam obiter commemorabimus, de quibus vel legendo, vel fando accepimus à viris curioſis, qui veterum illorum diligentiam æmulati, in exteras regiones incredibili diſcendi cupiditate ducti ſe contulerunt.

26. De Samaritana Scripturæ interpretatione, deque Græca ad Samaritarum exemplar elaborata. Multorum ergo in ore ea eſt Pentateuchi interpretatio, a Samaritis condita Chaldaico quodam ſermone, qui antiquitatem ſapit priſci illius ſermonis, quo majores ipſorum ex Babylonia, aliiſque vicinis provinciis in Samariam miſſi utebantur. Hujus interpretationis propter craſſiſſimam gentis inſcitiam, Auctorem vulgò ignorabilem eſſe ferunt: neque verò de ejus antiquitate quicquam poſſe definiri. Ante Chriſtum quidem confictam plerique jactant; quin & à temporibus, Eſdræ, Nehemiæque ætati proximis eam arceſſunt nonnulli, ſed non ego credulus illis: etſi ſatis antiquam eſſe lo-

loquela declarat. Id vero rei caput eſt, laudabilem interpretis fidem eſſe ac integritatem, cùm ferè par utrobique verborum numerus, cum ſententiarum conſenſione appareat; quam quominus ubique retineat, denſiſſima literarum ignorantia cauſæ eſt, qua excæcatus ludos de ſe nonnunquam facit. Compoſita eſt hæc interpretatio ad Pentateuchi Samaritanum exemplar, totidem conſtans literis, quot olim Hebraicum, ut ex Hieronymo diſcimus, figuris tantum diſcrepans & apicibus, quo uno omnis Samaritarum ſtatque, caditque religio. Exigua nonnulla de eò, ſibi licèt numquam viſo, adnotavit Joſephus Scaliger; charactere quidem merè Moſaico exaratus eſt, ut ipſe ex Poſtello tradit; at non totidem literis, quot hodie Judæi, ne una quidem, quemadmodum ait ille, minùs aut ampliùs; levia enim quædam gratis inſerta ſunt, quædam tranſpoſita. Græce præterea Pentateuchum Samaritani verterunt; Helleniſtæ videlicet, ut opinor, Ægyptienſes, Græca lingua uti ſoliti: quemadmodùm qui Samariticè loquebantur, Samaritanam ſibi procuderunt interpretationem; Arabicam, qui Arabice. Nonnulla occurrunt in veterum Patrum libris, & in Scholiis Græcis fragmenta interpretationis hujus, unde cognoſcas elaboratam fuiſſe ad converſionem Samaritanam, ac fortaſſe ex Septuaginta Senum opere interpolatam; a verbis raro quidem, ſed nonnumquam tamen diſcedere; ſententias vero diligenter conſectari. At Arabicę illorum interpretationis fragmenta quæ ſuperſunt,

Hieron. Prol. Gal.

Scalig. lib. 7. de Emend. Temp.

huc illuc inſerta habeat commata quædam aſcititia, quibus corrupta eſt egregii cæteroquin operis integritas. 27. Coptica. Copticæ quoque interpretationis exemplaria aliquot in Europæ Bibliothecis quibuſdam attineri audio; quæ cujuſmodi ſint, juxta ſcio cum ignariſſimis. Id ſcio, vetuſtatis nomine commendari eam plurimum, & mille ab hinc & trecentis annis concinnatam ferri. Videtur quidem expreſſa è Græcis Septuaginta Senum, quorum in his partibus frequens erat uſus; quanquam & ex Hebraicis ac Chaldaicis etiam aliæ Coptorũ interpretationes extitiſſe creduntur. 28. Armenica. In aliquibus etiam Orientis tractibus, uſurpantur Scripturæ ſacræ Libri, ad Græcum itidem, uti accepi, Septuaginta interpretum exemplar Armenicè converſi: qui interpretemne Chryſoſtomum, quod vulgo creditur, an Georgium primum Armenum Patriarcham habeant; an, quod probabilius mihi ſit, Chryſoſtomi æquales, Moſem cognomento Grammaticum, & Davidem cognomento Philoſophum, rerum Armenicarum conſulti & αὐτόπται dijudicabunt. Teſtatum quidem reliquit Theodoretus, qui ſuppar fuit temporibus illis, Codices ſacros ſua ætate Armenicum cultum, habitumque induiſſe. *Theodoret. De curand. Græc. affect.* Præclara verò ea eſt, & omni commendatione digna interpretatio Dalmatica, 29. Dalmatica. quæ & Hieronymiana appellatur, idcirco quod Hieronymum auctorem habere creditur; hanc hodieque apud Illyricos, Dalmatas, aliaſque hujus linguæ nationes in uſu eſſe ferunt; ut non characteres ſolùm, quibus utuntur, ab eodemque Hiero-

ronymianos dictos, ſed iis etiam literis deſcriptam converſionem, in auctoris, puto, gratiam, conſtantiſſimè retinuerint. Quemadmodum autem germana hujus linguæ Rutenica, ex eodem fonte profecta, literarum tamen figura & dialecto valde differt; ita ſuam ſibi peculiarem habet Bibliorum interpretationem, à Cyrillo quodam Rutenicorum itidem characterum auctore, Methodio operam conferente, ante octingentos annos ex libro Septuaginta virorum procuratam: de quibus omnibus dèque Gothica illa perveteri, quam Ulphilæ, cum characteribus ſuis Gothi acceptam ferunt, & Nicænæ Synodi temporibus elaboratam eſſe ſtatuunt, a peritis earum linguarum viris plura audietis. Nunc verò enumeratis Scripturæ ſanctæ nobiliſſimis editionibus, ad alias interpretationes exoticas, quando id ipſi nobis impoſuimus negotii, progrediamur: inter quas cùm alterum à Græcis, quas infrà, cum aliis, quæ nobis frequentiori uſu cognitæ ſunt, tractabimus, locum Arabicæ teneant, omnino eſt ab iis auſpicandum. Atque utinam votis meis & vehementiſſimæ cupiditati eventus reſpondiſſet, ampliores equidem, ex immenſis locupletiſſimæ illius linguæ theſauris, copias comparaſſem, & nunc æquiſſimis veſtris deſideriis abundè ſatisfacere poſſem; ſed neſcio quæ fati iniquitas meos in hoc ſtudium impetus retardavit. Quem enim optimum mihi ducem ſelegeram, Ubertum medicum, eum, ut dixi, ex hac urbe egeſtas extruſit Hadrianum deinde Guilelmi, Fliſſengenſem, an-

30. Rutenica.

31. & Gothica.

IV. De Arabicis Interpretationibus Auctorum τῶν ἔξωθεν.

nis quidem etiam tum juvenem, ſed Ara-
bicis doctrinis ut Græcas, Latinàſque ſi-
leam, & totius ἰατρικῆς ὕλης incredibili peri-
tia inſtructum tamquam donum aliquod διο-
πετὲς apud me exceperam, operàmque illi
aſſiduiſſimè dabam, cùm ecce optimum ado-
leſcentem mors immatura corripuit: cui ſi
longiorem lucis uſuram conceſſiſſet Deus,
qua ſpe prælucebat in poſterum, ad immor-
talitatis gloriam dubio procul evaſiſſet. Hoc
autem caſu fracta mea ſpes erat penè omnis,
& afflicta, niſi ſapientiſſimis Scaligeri præ-
ceptis & conſiliis fuiſſem erectus; & ni eru-
dito juveni ſuccedaneum Thomam Erpe-
Caſaub. nium, *cùm aliarum literarum & Philoſophiæ*
Ep. 163. *callentem tum Arabiſmi, & grmmaticarum*
ejus linguæ obſervationum mirificè curioſum &
intelligentem, Deus nobis excitaſſet. Quod
ſi diuturniorem in his locis feciſſet moram,
pro noſtra familiaritate Hadriani mei jactu-
ram poterat reparare. Quodcumque ergo
proprio Marte, aliis impeditus, ſucciſivis
operis arripere potui, mihi non defui, ali-
quam vocum Arabicarum meſſem mihi col-
legi; in Avicenna, non ſecùs quàm in pi-
ſtrino deſudavi; Geographi Nubienſis ma-
gnam partem Latinè reddidi, & tamen
vix in Arabicæ linguæ primo limine ad-
huc adſtitiſſe me ſentio, ut noſtri noſ-
met omnino pœniteat. Hæc autem eò præfa-
tus ſum, ne quid à me valdè reconditum
expectetis. Quod ad Arabum ergo interpre-
tationes ſpectat, ut omnes ſemel comple-
ctar, in eodem laxitatis, infidelitatis, lu-
xuriæ, laſciviæ vitio penè verſantur univer-
ſæ.

ſæ. Quum enim denſiſſima caligo ingenuas artes inſediſſet, quo tempore gens ea florere cœpit: ex quo nempe retorridus ille veterator Muhammedus ſtolidas mentes vana ſuperſtitione deluſit, parùm viderunt in literis; & quum Græcorum veterum ſcripta ferè omnia, ne ab ipſis quidem recentioribus Græcis, nedum ab alienigenis intellecta, vernacula lingua popularibus ſuis exponenda ſuſcepiſſent, ineptiſſimis, ea interpretationibus contaminarunt, detractis multis, pluribus adjectis, inverſis ferè omnibus & interpolatis. Neque verò Latinorum ſcriptorum converſionem feliciùs adminiſtrarunt. Auctor eſt Leo Africanus in Latinis quibuſdam explicandis auctoribus, in his fortaſſe Tito Livio, ne ſervatum quidem à ſcriptoribus ordinem Arabes interpretes tenuiſſe, ſed ſumma ſolummodò rerum ſecutos faſtigia, ad Annales Perſicos, aut Chaldaicos, vel Hegiræ Æram univerſa accommodaſſe. Interpretum Arabum Catalogum texuit Muhammedus quidam Haaci filius, vetuſtiorum itidem & recentiorum, qui variis Perſarum, Syrorum, Indorum libris Arabicam linguam locupletarunt. Hinc multa de gentis illius ſtudiis cognoſci poſſunt. Stephanum is commemorat, qui Chalidi, Muaviæ nepotis juſſu Mechanica pleraque ſcripta vertit: commemorat & Batrikium, qui Almanſori; Haſenum & Herhagum, qui Almamoni in libris exoticis Arabiſmo donandis operas ſuas locarunt. His verò potiſſimùm temporibus ſtudia literarum apud Arabes viguerunt, quibus regnum

Leo Afric. in Deſcript.

gnum

gnum tenuit hic Almamon (anno ſcilicet Hegiræ circiter ducenteſimo) vigeſimus octavus Chalifa, ex Abaſſidarum gente ſeptimus, doctis favens, ipſe literis, atque Aſtronomicis præſertim ſatis excultus, cùm apud reliquas Aſiæ & Europæ gentes miſera barbaries graſſaretur. Apud eundem Africanum, in libro De doctis Arabibus nondum edito, memini me legiſſe, immani diſciplinarum datum deſiderio ictum hunc Chaliſam in varias orbis partes miſiſſe homines literatos, qui optimos quoſque codices ſibi pretio compararent; in his Johannem Meſuam, alióſque hujus ætatis viros, inter Arabes, literarum gloria florentiſſimos; immenſæ librorum copiæ compotem factum Almamonem, ſelegiſſe præſtantiores, eorumque Arabicè exponendorum curam hominibus eruditis, eidemque præſertim Meſuæ impoſuiſſe, atque inde porro Arabicam converſionem, Ariſtotelem, Galenum, & in Almageſto Ptolemæum fuiſſe conſecutos. Huic ergo præcipuè ætati Arabicæ debentur Græcorum auctorum interpretationes: cum alii quoque Chaliſæ, iiſdem ſtudiis diditi, volumina Græca collegerint diligenter, & a Conſtantinopolitanis Imperatoribus ad ſe miſſa patrio ſuo ſermone reddi curaverint; cumque Juſtiniani ævo, hoc eſt, ducentis ante & quinquaginta circiter annis, Choſroen Perſarum Regem Platonis & Ariſtotelis aliorumque libros Perſico jam ſermone donandos curaſſe prodat Agathias. Nam Perſas quoque eadem bonarum literarum ex Græcorum libris hauriendarum cupiditas te-

Agath. lib. 2.

tenuit. Itaque nobiliſſimos gentis hujus Scriptores Perſice loqui inſtituerunt, ſive converſos de Græcis exemplaribus, ſive de interpretationibus Arabicis, ubi Græcorum exemplarium copia deeſſet, vel Græcæ loquelæ peritia. Operam ſuam huic exercitationi impendiſſe præcipue fertur Codgia Neſir, cujus plurimæ interpretationes celebrantur: de quibus quid nobis cenſendum ſit, ex Arabicis, unde fere propriis cumulatæ vitiis provenerunt, arbitramini. At nunc his prætermiſſis, Arabicarum illarum interpretationum præcipuas duntaxat, quaſi per ſaturam, colligam. Nobiliſſima omnium illa Euclidis, ipſorum Arabum judicio, eſſe fertur; Romæ Sixto Quinto ſedente edita; Euclidis tamen ſenſus fœdè corrumpens, methodumque & ordinem, in quo libri totius vertitur præſtantia, præpoſterè diſtorquens: quæ quum tanti ab ipſis fiat, reliquæ inde facilè ſpectari poſſunt. Apollonium quoque Pergæum de Græco fecerunt Arabem, eaque adeo lingua ſeptem legi Conicorum libros dicunt, quorum quatuor tantummodò Latinè redditi apud nos extant: at ea nondum, quod ſciam, huc allata eſt ex oriente interpretatio. Arabicè itidem Theodoſium Tripolitam loqui docuerunt; quanta fide, malo vos à Johanne Penâ inſigni Mathematico, quàm à me audiatis: ſic ille, *Si quis Theodoſium ex Arabico verſum, & Venetiis excuſum cum Græco conferat, incredibile diſcrimen, non modò facilitatis, ſed etiam brevitatis inveniet. Primò enim Theodoſius ſex, ſeptemve definitionibus tantùm con-* *Ioh. Pena Præfat. ad Theodoſ. Sphær.*

ten-

tentus fuit: at Arabes alias ſeptem, eaſque ferè ſupervacuas adjecerunt. Theodoſius multitudinem Theorematum conſultò vitavit, & totum Sphæricum negotium ſexaginta Propoſitionibus abſolvit: at Arabes hunc numerum triente auxerunt, & pro ſexagenis octogenas cumularunt. Theodoſius ſingula Theoremata ita monſtravit, ut nullam demonſtrationis partem omiſerit: at Arabes adeò Theodoſii Demonſtrationes decurtarunt, ut neceſſaria pleraque reliquerint. Ac, ut ſemel dicam, Arabes hunc auctorem tam diverſum fecerunt, ut vix ullam ejus ſpeciem retinuerint, ſed præſtantiſſimi, & clariſſimi Mathematici doctrinam facillimam variis ambagibus obſcurarint. Locum prolixum olim mandavi memoriæ, propter momentum rei, & nunc vobis recitavi, quo faciliùs de reliquis poſſitis conjicere. Arabicæ Autolyci interpretationi quàm parùm cum Græcis conveniat, teſtis eſt Joſephus Auria in ea Præfatione, quam Autolyco à ſe edito præfixit. Nec meliùs verò in Herone & Ptolemæi Almageſto, quod anno Hegiræ CCXII. Almamonis Saracenorum Regis juſſu translatum eſt, aliiſque, quos recenſuimus, verſatos Arabes eſſe crediderim. Ptolemæi ſanè Planiſphærium Arabicè à Maſſem Arabe redditum, & Latinè ex Arabico à Rodolpho Brugenſi converſum ſi contuleris cum Latina Federici Commandini interpretatione è Græco archetypo derivata, quæ ſit Arabibus interpretibus fides adhibenda, clarè intelliges. Innumeros è Galeno, Paulo Ægineta, & Dioſcoride pannos operibus ſuis adtexuit Avicenna, innume-

meros itidem ſuis ex Platone, Ariſtotele, Themiſtio, aliiſque Græcis Scriptoribus R. Moſes ben Maimon, quem quidam Græcè peritum fuiſſe volunt: verum refartos eos, & ad arbitrium reconcinnatos, ſuique plane diſſimiles. Meminerimus tamen, quod adnotatum jam nobis eſt, aliud eſſe interpretari, aliud auctorum loca colligere & proferre; ne temerè fortè Medicorum Arabum principem, & Rabbinorum doctiſſimum culpemus. In Dioſcoride præterea quam vanam operam poſuerunt Arabes! ejus tamen maximam partem in Abenbitare converſam, neque à Græcis omnino abſonam & alienam reperiri fatendum eſt. Galenum autem, Cebetis Tabulam, Ariſtoteli adſcriptos De Philoſophia Ægyptiorum libros ab Abenamâ Saraceno Arabicè redditos, aliaque ejus opera ferè omnia, non ex Græcis fontibus, ſed ex Latinis lacunis, iiſque contaminatis deducta, Aurea Pythagoræ Carmina, Catonis Diſticha, Alexandrum, Themiſtium, Nicolaum Damaſcenum, aliaque complu-ria, vel aſſecuti ſunt, vel ſi quando mentem eorum perſpexerunt, vitioſa interpretatione fœdarunt. Fabulas morales Pilpæi Brachmanis ex Indico Sermone Perſicè primum convertit Perzoes medicus, Choſrois Perſarum regis juſſu, qui floruit Juſtiniani temporibus. Arabicam deinde interpretationem adepta eſt Perſica iſthæc, Abujafaris Almanſoris Chalifæ mandato. Arabicam hanc demum interpretationem Perſæ iterum linguæ ſuæ reddiderunt. Interpretum illorum intemperiis ut diſcerptum fuerit ac

trun-

truncatum hoc opus facilè ſpectari narrant ex Perſica converſione, quæ ad Arabicam exacta eſt; ſi cum Græca à Symeone Setho accurata confligatur. Neque ab ea interpretandi licentia declinatum Arabem quemquam facile reperias. Parem itaque tenorem ab iis ſervatum exiſtimare licet in Ariſtotelis & Galeni operibus ab Honaino, ab Iſaaco, a Thebith ben Corrab, a Theodoro aliiſque plurimis, Arabice, vel ex Arabico Syriace converſis; parem in Conciliis Sacris, in Canonibus Apoſtolorum, in Baſilio & Chryſoſtomo; parem in Thalmude, qui Arabicam interpretationem meritus eſt, quo tempore ſacris Codicibus vertendis incumbebat Saadias Gaon; parem in Arcano arcanorum, ſi modo ab Ariſtotele primum ad Alexandrum ſcriptus re ipſa fuit liber hic, uti fuiſſe fingitur ab Arabibus, non nativus eſt ipſorum fœtus; parem in inſigni illo Animalium dialogo, qui ex Græco archetypo prodiiſſe dicitur; parem in Zabiorum libris, quos Arabice vel ex Chaldaico, vel ex Ægyptio ſermone interpretatos triviſſe ſe teſtatur Maimonides, & in celebri illorum ſcriptione De agricultura, Rabbinis ſæpe memorata, quam Arabice ut & alias pleraſque Zabiorum ſcriptiones explicavit Aben Vachaſchijah, explicavit & doctus ille Maimonis filius; parem denique in ſexcentis hujus generis interpretationibus, quæ nondum pervenerunt ad me, & de quibus mihi, niſi ex aliena fide, loqui fas non eſt. Fluxa hac autem & ſubleſta interpretationum fide ab Arabicis ſtudiis quemquam deter-

terreri nolim. Græcos quidem, & inventam, excultamve à Græcis doctrinam inter Arabes ſi quæſiveris, oleum & operam perdideris; at ab Arabibus Arabiſmus ipſe, Arabumque inventa petenda ſunt. Vitium illud, quo cumulata eſt erudita hæc Arabum natio ſuſtuleris, in reliquis doctrinæ ſuæ ac ſedulitatis famam tuebitur, & fortaſſe ſuperabit. Inter Judæorum Magiſtros, pauci quidem, ſed nonnulli tamen huic interpretandi ſtudio ſe dediderunt. Diodori Tarſenſis, & Theodori Mopſueſteni opuſcula Syriace, Armenice, & Perſice vertiſſe Ibam, alioſque Neſtorianos cognoſcimus ex Actis Quintæ Synodi, & ex Breviario Liberati. Ethica Ariſtotelis Hebraicè retulit, anno Chriſti MCCCCV. Meiriusus Regis Caſtiliæ Medicus. Euclidem & R. Jedaiæ ſelectas Margaritas ex Arabico in Hebræum convertit R. Moſes Aben Tibbon ſub ſæculi XII. finem. R. Salomonis ben Gavirol ſelectas Margaritas, Arabicum opus Hebraico ſermoni reddidit R. Juda Abben Tibbon. Idem etiam librum, cui *Officium cordium* titulus eſt, Arabicè primùm à R. Bechai ſene, circa annum M.C.LXI. conſcriptum Hebraicè repræſentavit. Abintaris quoque Arabicum Tractatum De principiis Hebraico ſermone repoſuit R. Moſes ben Samuel. Epiſtola ebn Tophail Arabicè ſcripta, Hebraicè reddita ab ignoti nominis interprete. Hebraicè reddita a R. Jacobo Romano Arabicè ſcripta Grammatica R. Jonæ ben Ganach. Redditæ itidem Hebraice a Chariſio Collectiones R. Jthiel Chatiri, ſcriptio

V. De Hebraicis & Syriacis.

ptio Arabica. Hebraicè redditum de Arabico Arcanum arcanorum ſupra nobis memoratum. Hebraicè reddita a R. Noacho Epiſtola Arabica Maimonidæ ad R. Nathanaelem, alioſque Judæos verſus meridiem habitantes. Hebraice a R. Juda Aben Tibbon reddita Maimonidæ ejuſdem Arabica Epiſtola de mortuorum reditu ad vitam. Hebraicè a R. Calonymo redditus ex Arabico Abulſaphe Dialogus animalium,de quo proxime dixi. Muhammedi Ferganenſis, quem vulgo Alfraganum appellant, Chronologica & Aſtronomica Elementa de Arabicis ita Hebraica fecit R. Jacob filius Antolii; ut Johannis Hiſpalenſis interpretatione veriorem, integriorem, & omni ex parte meliorem dederit. Eximium doctiſſimi Maimonidæ opus, *Ductorem perplexorum*, loquela quidem Arabica compoſitum, Hebraica autem explicatum, penes Scaligerum utraque lingua ſcriptum eſt, ut didici ex ipſius literis ad me datis: cujus interpretationis auctor eſt R. Samuel Aben Tibbon. Memoratur & alter libri ejuſdem interpres R. Juda Alcharifi, verum abſonus & inconcinnus. Editus quoque eſt à Johanne Iſaaco Levita Liber, cui *Spiritus gratiæ* titulus eſt, à R. Abben Tibbon ex Maimonide Ductore perplexorum in Hebraicam orationem converſus, & in epitomen contractus: Aaronis Pandectæ medicinæ, Arabicè & Syriacè ſunt expoſiti. Arabici primùm de Græcis, de Arabicis deinde Hebræi facti ſunt Plato, Ariſtoteles, & Ariſtotelis interpretes plerique, Galenus, & Galeni Epitome a Maimo-

monide Arabicè lucubrata, Æſopi Fabulæ, aliique nobiliſſimi Scriptores Græci. Arabicam librorum Ariſtotelis Compilationem Hebraicè repoſuit R.Schem Tob Phalkeira. Vix ullus Ariſtotelis liber eſt, qui non vel Arabicus, vel Syriacus factus ſit. Inſignis præcipue fuit in eo interpretando labor Honaini ebn Iſaac, Iſaaci filii Honaini hujus, Yaiæ ebn Adda, Aba Scharmatæi, aliorumque, quorum ſupervacanea foret recenſio. Quædam etiam Philoſophi hujus ſcripta Tartariacam interpretationem feruntur eſſe adepta. Nec eximiorum illorum Arabum, Avicennæ, Averrois, plurimorumque hujuſmodi libris Judæi linguam ſuam carere paſſi ſunt. Sed & Latina aſciverunt quædam, velut aureum Boethii libellum De conſolatione Philoſophiæ, quem Hebraico ſermone retulit R. Samuel ben Banſchat, Græce fortaſſe, ut alia ejus opera, converſum. Multorum è Græcis Patribus Scriptiones literis Syriacis mandarunt gentis hujus Chriſtiani, Maronitæ, Jacobitæ, & Neſtoriani. Sapientiam Salomonis Chaldaice ſcriptam vidiſſe ſe teſtatur R. Moſes ben Nachman; verſam nempe de Græco, ſiquid ſapio. Homeri libros aliquot Theophilus Edeſſenus vertit Syriace. Theophraſti Methaphyſicam Syriace expoſitam, Arabice tranſtulit proxime laudatus Yahia; alios ejuſdem Auctoris libros Abraham ebn Tacvvin. Nicolai Summam Philoſophiæ Ariſtotelicæ, atque item Pauli Æginetæ opera nonnulla idem ille Honainus ebn Iſaac, de quo dixi, Syriace repræſentavit.

Hebræus is fuit & medicus, & circa annum reparatæ ſalutis octingenteſimum ſeptuageſimum floruit, neque quiſquam Græcæ doctrinæ ſpoliis populares ſuos majore ſtudio ditavit. Hujus veſtigia in transferendis Veterum operibus ſectati ſunt Iſaacus ejus filius, & Hobaiſus ebn Alaſam, ſororis filius, cujus interpretationes pleræque Honaino tribuuntur. Nec ſegnes fuerunt Copti & Æthiopes, Armeni & Indi, in transferendis optimis Græcorum monumentis. Patrum Græcorum ſcriptiones bene multæ Coptico ſermone expoſitæ ſunt; Armenico Chryſoſtomi opera; Concilia & Auctores Eccleſiaſtici complures Æthiopico, Homerus etiam Indico, ut diſcimus ex Dione Chryſoſtomo. Verùm cùm interpretationum harumce, vel exemplarium, è quibus deductæ ſunt, copia adhuc mihi nulla facta ſit, ab omni me, circa interpretum fidem præjudicio ſuſtineo. Perpaucas tantùm iſtas, quas poſſumus, ex archetypis æſtimemus. Ariſtæam è Græco Hebraice tranſtulit R. Azarias Idumæus, prolixo quidem ſermone, & diffuſo; ſubobſcuro nihilominùs & difficili: ſuam tamen circa ſententias religionem egregiè tuetur. Diſſimili uſus eſt ratione in convertendo Hebraice Pſeudo-Philonis Judæi Breviario temporum, quod libro ſuo Meorenajm intexuit, adeo perverſum & mutatum, ut vix agnoſci poſſit. Apud me eſt vetus codex, quo præter Abintarem ſuprà laudatum & Ptolemæi tractatus aliquot, Alexandri Aphrodiſæi liber de Anima ab Iſaaco Ben Honain Arabicè red-

redditus, à Moſe neſcio quo Hebraicè converſus, aliàque ejuſmodi nonnulla comprehenduntur: in quibus ſi ab exemplaribus diſſenſio aliqua ineſt; ineſt verò, & maxima quidem, illud Arabibus potiùs quàm Judæis vitio vertendum eſt: uſitata quippe ferè apud Judæos, & à multis recepta eſt ad verbum interpretandi conſuetudo. Galeni & Ariſtotelis libros vertiſſe laudatos a me, Honainum Iſaaci filium, & Iſaacum alterum, hujus Honaini filium, & jam dixi, & teſtificatur Maimonides: Arabicéne, an Hebraicè, non apponit: ex ejus verbis unum id illos ſtuduiſſe dicas, ut ore rotundo loquerentur; at ſententia tamen ejus attentiùs perſpecta facilè intelligas de verbis eos, verborúmque ordine tantùm remiſiſſe, quantùm linguarum diſcrepantia, earumdémque facultas poſtulavit. Librum Cozri ante quingentos annos a R. Juda Levita Hiſpano Arabicè ſcriptum, Hebraicè non multo poſt explicavit R. Juda Aben Tibbon. Fugit eum nonnumquam nativa Auctoris ſententia, quemadmodum obſervatum eſt à R. Azaria in Meor enajim: qui infelicius etiam librum hunc à Juda ben Cardaniel fuiſſe interpretatum conqueſtus eſt. Reliqua quoniam vel prælo nondum ſunt commiſſa, vel ad nos omnino non tranſmiſſa, arbitrium noſtrum effugiunt. His igitur omiſſis, ad ulteriora progrediamur. Interpretandi artificium ab antiquioribus Græcis ferè ſpretum, recentiores leviter excoluere; quæcumque autem è linguis exoticis in Græcam traducta ſunt, in iis ferè contigit,

R. Moſ. ben Maim. epiſt. ad R. Ich: Aben Tib.

VI De Græcis

ut ab ipſius interpretationibus extruſa paulatim exemplaria penitùs tandem interciderint. Quo enim alio caſu factum veriſimiliùs eſſe dicam, ut poſtquam libro Sapientiæ Hebraicè primum condito, Græcè laxius, liberiuſque vertendo ſtilum ſuum commodavit Philo Senior; Sanchoniathonis Berytii Phœnicum Hiſtoriam, Phœnicia conditam lingua, Græcè reddidit multis auctam additamentis Philo alter Biblius; Theodotum, Hypſicratem, & Mochum, qui Phœnicum res geſtas, Phœnicio item ſermone tradiderunt, Græco retulit Chætus, quemadmodum appellatur apud Tatianum; vel Aſitus, ut apud Euſebium, ſeu potiùs Lætus, quemadmodum à Clemente Alexandrino, unde & Tatianus & Euſebius corrigendi ſunt; Magonem Carthaginenſem, Georgicorum ſcriptorem Punicum Caſſius Dionyſius Uticenſis Græcè repoſitum Sextilio Prætori miſit; Hieroglyphica Horapollinis Ægyptio ſermone ſcripta, Græco expreſſit Philippus; librum Enoch, cujus inſigne fragmentum habet Georgius Syncellus, Hebraica, Hannonis Periplum Punica, Raſe Medicum Arabica lingua ſcriptos, Græcè loqui docuerunt neſcio qui; Antonii Monachi Ægyptiacas Epiſtolas Græca quidam loquela expreſſerunt; Bardeſanes item Archelaus Meſopotamiæ Epiſcopus, & Ephraimus Edeſſenæ Eccleſiæ Diaconus, de Syris Græci facti ſunt; Syntipæ Philoſophi fabulam Muſus, hoc eſt Moſes Perſa, & Iſaaci, è Monacho Antiochenæ Eccleſiæ Presbyteri Sermones Aſceticos Abra-

Tatian. Orat. contra Gr. Clemens Alex. Stromm

braham & Patritius è Syriaco Græcè ſunt interpretati; aliquæ duntaxat Interpretationes ſuperſint, primigenii ipſi auctorum libri perierint. Orationem ab Ægyptiis ad Solem haberi ſolitam, cum mortuorum viſcera arcæ incluſa in flumen projiciunt, ex Ægyptio ſermone in Græcum Euphantus derivavit; ex eadem lingua Græcis quoque verbis rependit Arius Heracleopolita Allegorias, quas magnus Ægyptiorum ſacrorum antiſtes & ſcriba Epeis in literas retulerat; Perſicorum Regum Hiſtoriam è Perſarum tabulariis depromſit, Greco ſermone ſcitiſſimè tranſcripſit, & ad Agathiam, *Agath. lib. 17.* Scholaſticum tranſmiſit Sergius optimus interpres; Iſaaci Iſraelitæ, inſignis inter Arabes medici, Viaticum Græcè vertit Conſtans Memphita; Arabica Achmeti Onirocritica Græca interpretatione affecta ſunt; Pſeudocalliſthinem, Paulum Arabem, interpretem ſomniorum, aliaque Magiſter Sethus; Beeczeberi Medicinalem librum Georgius Byzantius; Avicennæ librum de urinis Actuarius; Mazuri Ægyptii librum Medicæ artis præcepta tradentem Johannes Duca, & Zaphari Elgzezari F. peregrinantium Viaticum Conſtantinus Aſyncritus ex Arabico Græcè expoſuerunt: Conſtantini Romanam Hiſtoriam Latinè conſcriptam, aliáque nonnulla in Græcum ſermonem transfudit Georgius Zigabenus; Humberti Epiſcopi Diſputationes Conſtantinopoli habitas Græcè è Latino interpretati ſunt Paulus & Smaragdus; Fidei orthodoxæ Profeſſionem, Arabicè à Theodo-

ro Abucara ſcriptam, Græcè explicavit Michael Eccleſiæ Hieroſolymitanæ Syncellus; Ariſtotelis libros duos de Plantis Arabicè è Græco converſos, Græce rurſus ex Arabico redditos fuiſſe à Maximo neſcio quo jactant; Græcam nacta ſunt interpretationem Ægyptiacè primùm ſcripta à Pachomio, Theodoro, Oreſieſio propoſita Monachis præcepta, quæ Latinè demum ab Hieronymo explicata habemus; & Evangelium denique ſecundum Hebræos Græcè & Latinè idem Hieronymus expoſuit. Quarum omnium interpretationum ſervata tantùm parte aliqua, exemplaria fors abſtulit univerſa. His verò neutiquam annumeranda ſunt Hermeti Triſmegiſto falsò affićta opera, quæ Græce primum, & à Græcis hominibus conſcripta, & Syriace deinde à Syris converſa ſunt; & quorum nonnulla Ægyptiace & Græce ab eodem Hermete utriuſque ſcilicet linguæ perito ſcripta abſurdiſſime credidit Marſilius Ficinus: nec Abdias item Babylonius, cujus de certamine Apoſtolico libros Græce tranſtuliſſe nulla ratione creditur Eutropius, Latinè Julius Africanus: nam quæ ſub his circumferuntur Auctorum nominibus opera, primis poſt Chriſtianæ religionis initia temporibus ſuppoſita fuiſſe cenſemus. Falſa quoque ſunt, vel parum certè ſincera, quæ de libris Mercurii ex Ægyptio ſermone in Græcum converſis tradit Jamblichus. At quæ ex ſacris illis inſcriptionibus Columnarum prioris Mercurii Agathodæmon, ſive alter Mercurius Græce fertur tranſcripſiſſe, ea utpote propter vetuſtatem ob-

obſcura & incerta prætermittimus. Quemadmodum autem Græcæ linguæ nobilitate effectum eſt, ut obſcurioribus comprehenſa linguis exemplaria interprerationibus Græcis conceſſerint, ita Romanæ linguæ dignitas cauſæ fuit, cur Latinorum ſcriptorum Græcæ converſiones, præ ipſis exemplaribus ferè neglectæ jacuerint: nam & duorum ad Euſebii Hiſtoriam adjectorum à Rufino librorum comparata Græcè à Cyrillo Hieroſolymitano & Gelaſio Cæſareæ Palæſtinæ Epiſcopo interpretatio; & Salluſtii expoſitio Græca à Zenobio accurata, & Thomæ Aquinatis De ente & eſſentia liber à Gennadio Scholario in Græcum ſermonem refuſus, & Decreti Gratiani Venetias olim à Regis Cyprii Legato quodam allata Græca editio,& ab Anaſtaſio AntiochenoEpiſcopo Græca oratione donata Gregorii Magni Paſtoralia, & Eutropius Græcè à Capitone Lycio explicatus, & adornata à Conſtantino neſcio quo, ante hos centum circiter & octoginta annos Græca libri de Apollonii vita interpretatio, vel temporum ſeriem ferre non potuerunt, vel in obſcuris certè Bibliothecarum angulis, cum blattis, tineíſque luctantur. Quo magis, mirari ſoleo, ecqui Trajani & Hadriani maximorum virorum Tactica temporis diuturnitas conſumſerit, Græcam ipſam interpretationem, Anaſtaſii Imperatoris juſſu, ab Urbicio compoſitam ad hanc uſque diem reſervarit Caſſianum è Græco Latinè ab antiquo interprete fuiſſe relatum,plurimis perſuaſum eſſe video, tum quod eum legiſſe ſe teſte-

Phot. Bi- tur Photius, tum quòd in Italia Græce ſcri-
bl. Tmem. ptus haberi vulgò feratur : ego verò contrà
197. ſentio è Latino potius Græca hæc promanaſſe, cùm Latina uſum ſe loquela non ſemel ipſe pronuntiet Caſſianus. Neque hic audiendus Trittemius cum ſua Dionyſii Carthuſiani è Græco converſione, ad cujus verba ſi cautiùs attendiſſet eruditus ille vir, neque ſe, neque alios in errorem induxiſſet. Perraræ ergo eæ ſunt Græcæ interpretationes, quas ad nos fortuna tranſmiſit, de quibus leviter, pro more noſtro commemorabimus. Hieronymi librum de Scriptoribus Eccleſiaſticis, aliáque nonnulla in Græcum refudit ſermonem Sophronius, fidíque ac diligentis interpretis laudem conſecutus eſt; nec doctorum virorum ſequimur judicium, qui Hieronymiani hujus catalogi Græcam interpretationem, vel ab Eraſmo, qui primus eam edidit, ſuppoſitam, vel à nebulone aliquo ſubditam, & Eraſmo obtruſam arbitrantur; cùm locos habeat Suidas ex ea αὐτολεξεὶ depromptos. Qui Tertulliani Apologeticum Græco ſermone explicavit, ſive is Euſebius fuerit, ſive, quod facilius crediderim, alius quiſpiam Euſebio antiquior, non ſemper Auctori at arbitrio quandoque ſuo morigeratus eſt, reciſis nonnullis, vel interpolatis: cum alia tamen pleraque de Latinis Græca, nec infideliter, nec inconcinnè facta Hiſtoriæ ſuæ Euſebius intexuerit; quod heri memini me dicere. Quod ſi quis Tertullianum ſui ipſius interpretem fuiſſe velit, ut alia quædam lingua utraque ſcripta edidit, neque repugnaverim,

ſim, neque gravius in Tertullianum conſuluerim: nam quod in alieno fundo non licet attentare, in proprio jus, faſque eſt. Accuratum utique & fidelem ſe præbuit vetus Eccleſiæ Africanæ Canonum interpres, vix ab ea unquam norma diſcedens, quam in ejuſmodi tractandis rebus, ſpectandam & ſequendam declaravimus. Exemplari etiam addictum, quamquam interpunctionum retinendarum non ſatis curioſum ſe geſſit Zacharias Papa, Gregorii Magni Dialogos Græcè interpretatus. Eutropii hiſtoriam à Pæanio Sophiſta (qui Eutropio ipſo non multo recentior fuit) Græcè verſam orbi literario communicavit Fridericus Sylburgius, quo labore exiguam ſuam in hiſtoricis rebus & Græca lingua peritiam, tum malam Eutropio mutilando vel augendo fidem palàm prodidit Pæanius ille. Juſtiniani Inſtitutiones Græcè item retulit Theophilus Anteceſſor, eleganti quidem & erudita, ſed prolixiſſima paraphraſi in quo Juſtiniani Imperatoris ſapientiſſimæ ſanctioni minimè paruit, quæ legum veteris interpretationibus reliquis, ſolam eam probavit, quæ eſſet κατὰ πόδα. Hunc morem tenuerunt plerique interpretes Juris: Thalelæus in primis, vir illuſtris, & Anteceſſor, Digeſtorum interpres Græcus, Juſtiniani temporibus. Abſtinuit & ab omni licentia is qui ex ſuſcepta Codicis Græca converſione Κωδικάτω cognomentum adeptus eſt. Hoc velut impoſitum ingenio ſuo frænum excuſſerunt nonnulli, excurſuſque tentarunt aliquos; perbreves licet; nondum

Juſtin. Præfat. 2. & 3. in Pand.

exu-

exuta, opinor, omni adverſus Imperatoris ſanctionem reverentia: alii ſpreta lege ipſius opificis legum, in patentiſſimos paraphraſeon campos longe lateque vagati ſunt. Thalelæus ipſe liberius ſpatiatus eſt, cum Codicem verteret, Stephanus cum Digeſta, quæ contraxit in epitomen Cyrillus, Dorotheus media inter ambos via progreſſus explicavit. Codicem ad compendium contulit Theodorus Hermopolites, quem brevitate ſuperavit etiam Anatolius. Plenior utroque Iſidorus, at Thalelæo contractior. Qui Βασιλικῶν libros, Baſilii, Leonis, & Conſtantini Porphyrogenetæ, Imperatorum juſſu contexuerunt ex variis Inſtitutionum, Digeſtorum, Codicis, & Novellarum ſegmentis, interpretes haudquaquam habendi ſunt. Iis enim res propter vetuſtatem occultas eruere & explanare, vulgata exemplaria ex antiquis emendare, obſcura & ambigua plana interpretatione declarare, non res ut erant accurate referre propoſitum fuit. Laudemus ergo eorum diligentiam, licentiam non carpamus: ſi modo licentia, non induſtria potius, hujuſmodi artificium dicendum eſt. Evulgata fuit ante annos aliquot Boethii Librorum de Differentiis Topicis priorum trium Græca quædam ab incerto auctore conficta interpretatio; inter optimas, & ſingularum, cum ſententiis, vocum retinentiſſimas merito ſuo à nobis commemoranda, niſi in referendis Boethii exemplis fides ejus, vel in ipſo ſtatim operis veſtibulo defeciſſet. In eodem ſtudio ſeſe exercuit Maximus Planu-

des

des Conſtantinopolitanus Monachus, annis ab hinc fermè ducentis & Sexaginta: Catonis ſiquidem Diſticha, Ovidii Metamorphoſes, & Heroidum Epiſtolas, Macrobii Commentarios in Somnium Scipionis, ejuſdémque Saturnalia, Auguſtini libros nonnullos, Boethium De conſolatione Philoſophiæ, & alia quædam de Latinis Græca fecit, ídque valdè indiligenter, quantùm quidem ex eorum parte exigua, quam nactus ſum, judicium facere potui; nam & à Latinorum ſententia ſæpe declinat, & quæ aſſequitur, neque ſatis preſsè, neque ſatis pura dictione effert. Adſcribenda huic fortaſſe Græca interpretatio fragmenti cujuſdam libri Auguſtini de Trinitate, cum converſione Græca fragmenti alterius libri Hilarii de Trinitate, à Leunclavio, celatis interpretum nominibus edita. Qui in Hilario operam ſuam navavit, nihil ſibi ad ſummam interpretationis laudem reliqui fecit. Huic multùm decedit alter Auguſtini interpres, ſive verborum numerum ſpectes, ſive deſcriptionem. In convertendis porrò Auguſtini, & Richardi Florentini libris quibuſdam, ipſoque adeò (ſi modò eum, ita ut fertur, reipſa tranſtulit) Alcorano, ſanam, adſtrictam, & caſtigatam vertendi rationem Demetrio Cydonio potiſſimùm placuiſſe, ex aliquot Thomæ Aquinatis librorum interpretationibus huic adſcriptis, quæ in hujus Bibliothecæ theſauris occultæ jacent, nobis compertum eſt. Richardi quidem illius Dominicani Confutatio Legis Saracenicæ, quam eleganter Demetrius

Græ-

Græco ſermone exornatam dederat, Latinè iterum pari cultu & nitore, è Græcis Demetrii, à Bartholomæo Piceno de Montearduo, tranſcripta publicè extat. Thomæ vero Aquinatis Summa non Græcè ſolum, ſed Arabicè quoque & Sinicè expoſita eſt. In Theodori Gazæ interpretationibus Græcis multa eſſe, quæ meliora fieri poſſint, quædam etiam, quæ omnino mutari debeant, Joſephi Scaligeri judicium eſt, à quo quidem non recedimus: at ut meliora optavit ille, nos cupimus certè ne ab aliis interpretibus nobis deteriora contingant, paremque omnes fidem, & perſpicuitatem, adhibeant. Dubito equidem Gazæne huic, an Planudæ, an alteri ejuſdem ævi cuipiam Commentariorum Cæſaris de bello Gallico converſionem Græcam, quæ in Petaviana Bibliotheca habetur, adſcribam; Cæſarem illa nonnumquam ducem deſerit, rarò tamen, & verecundè: cæterùm non impura ea, nec invenuſta. In interpretum album Gelaſium Cyzicenum non refero: quamvis enim è duobus ad Euſebii Hiſtoriam adjectis à Rufino libris non pauca in Commentarium Auctorum Niceni Concilii tranſtulerit; non tam interpretem egiſſe veriſimile eſt, quàm res tantùm quæ ad inſtitutum ſuum facerent, præcipuas ſelegiſſe. Atque hæc fere, vel non multò certè plura examini noſtro propoſita eſſe video; maxima quippe interpretationum pars, quum minime exemplaribus ipſis, quæ in noſtra poteſtate non ſunt, comparari poſſit, ſilentio præter-

termittenda eſt. Quod mihi itidem in Latinis interpretationibus, quæ è linguis exoticis profluxerunt, ſæpe faciendum eſſe video; vel ſolæ quippe editæ ſunt interpretationes, ipſa exemplaria in tenebris ſepulta manſerunt; vel evulgata ſunt exemplaria, interpretationibus neglectis; vel neutra publicam lucem viderunt. Conſtantinus putà Monachus innumera Arabum, Hebræorùmque opera Romanis auribus intelligenda propoſuit, quorum exemplaria, ſervatis converſionibus perierunt. Athelardum quoque in transferendis Latinè ex Arabico Euclidis Geometricis, & Erichiaſarim De ſeptem Planetis operam ſuam navaſſe ſcimus; cùm ſolus ad nos Euclides Arabicus pervenerit. Alchabitium & Alfraganum Arabicè loquentes vidimus numquam; Latinè verò, idque horridè, & barbarè, & fide non bona, duodecimo poſt Chriſtum ſeculo, Johannis Hiſpalenſis ſtudio (Alfraganus autem longe melius à Jacobo Chriſtmanno; melius & à vetuſtiori inerprete, cujus opus ducentis abhinc & ſeptuaginta circiter annis abſolutum ſervatur in ſcriniis Palatinis) conſcripti vulgò proſtant. Johannis Serapionis F. partem aliquam ex Arabico Latinè verſam, ſed impurè, intricatè, perplexè, & obſcurè, Abrahamo Judæo, & Simoni Genuenſi, eamdemque puriori Latinitate poſtmodùm donatam Nicolao Mutono Mediolanenſi Medico, & aliam Andreæ Alpago debemus; archetypum ipſum haudquaquam publicatum eſt. Habemus à Rodolpho Brugenſi Latinè ex

VII. De Interpretationibus Latinis, quæ è Linguis exoticis prodierunt.

Arabico relatum Planiſphærium Ptolemæi; Arabica ipſa non comparet Interpretatio. Avicennæ Cantica, ejuſdemque Libellum De viribus cordis; hunc ab Arnaldo de Villa-nova, illa ab Armegando Blaſii Romanis verbis explicata ſtudioſi verſant; Arabicis carent. R. Samuelis librum De adventu Meſſiæ Hebraicè ſcriptum Latinæ nationi legendum propoſuit Alphonſus Bonihominis Dominicanus; exemplar non protulit. Quis noſtrum Albumaſarem, Albategnium, Algazelem; quis Hermetem, Bethem, Johannem Meſuam, Albulcaſin, Almanſorem, Zahelem, Raſe, Meſſahalam, Omarem, quis Arcandam, Hali Rodoham, Geberum, Alpharabium, compluresque alios patria ipſorum lingua perſcriptos unquam vidit? eorum tamen Latinæ ſunt apud nos interpretationes. Plato Tiburtinus Theodoſium Arabicè tranſſcriptum, ut Almanſorem, & alia ſileam, Latinè retulit; qua ipſius converſione fruimur, Arabicam deſideramus Zoharis interpretationem nuper ad Scaligerum miſi, quam is ab Ægidio Viterbienſi lucubratam fuiſſe ad me ſcripſit; Zohar ipſum è quo profecta eſt, non habemus; nam quod vulgò proſtat, anagogicam quamdam Pentateuchi explicationem, Syriaca conſcriptam loquela complectitur; iſtud verò Cabaliſticam in Pentateuchum θεωρίαν, Hebraicè conceptam habet. Buhahylyhæ ben Gezlæ Tacuinos, Carolo Magno dicatum opus, ex Arabico à Farrago Judæo Latinè tranſſcriptum legimus, Arabica ipſa fruſtra requiras. Abrahami aben

Are

Are opuſcula nonnulla in Latinam linguam vertit Petrus Aponenſis; ſupereſt hæc illius converſio, exemplar ipſum jacet in tenebris. Teſtamentum duodecim Patriarcharum, filiorum Jacob inepte & infabre confictum opus Latine à Roberto Lincolnenſi ut alia pleraque converſum habemus; Hebraicum exemplar, unde prodiiſſe fertur, intercidit. Davidis Armeni librum De oculorum affectibus, qui ab Alcanamoſali Latina interpretatione adhuc ſuperſtite affectus eſt, ævi nobis abſtulit diuturnitas. Nec æquiùs cum Hali Regali Diſpoſitione actum eſt, cujus ſoli converſioni à Stephano quodam ex Arabico Latinè ſcriptæ annorum inclementia pepercit. Quid factum ſit Elluchaſemi Tacuinis, quid Abenguefiti libro De virtutibus ciborum, quem Latine explicavit Gerardus Carmonenſis, quid Jacobi Alkindi De gradibus rerum, quid Abumeroni Abenzoharis ſcriptis medicis incertum eſt; ipſas interpretationes Latinas ex Arabicis expreſſas terunt manus ſtudioſorum. De Fidei Chriſtianæ veritate & myſteriis luculentam, ad Omarum Saracenorum Regem, Epiſtolam ſcripſit Leo Imperator, cognomento Philoſophus: eam è Græco in Chaldaicum ſermonem translatam, è Chaldaico demum Latinè reddidit Symphorianus Champerius; ipſum quidem exemplar nuſpiam eſt. Miſſa veterum Chriſtianorum Angamallenſis Epiſcopatus in Montanis Malabarici regni, Latinè expoſita apud nos eſt; Syriaca ſcriptio, unde Latina prodiit, non item. Galeno adſcriptum, De motibus

manifeſtis & obſcuris opus à Marco Toletano literis explanatum proſtat; Arabica interpretatio, unde Latina profecta eſt ab Honiano Iſaaci filio, è Græco expreſſa non apparet. Galeno item tributus De plantis liber, Latinus ab Abrahamo medico factus, publico uſui permiſſus eſt, cùm Arabica Grumeri converſio in obſcuro deliteſcat. Themiſtii Commentariorum in libros Ariſtotelis De cœlo interpretationem condidit Moyſes Alatinus Hebræus Spoletinus; ipſa quidem ſupereſt; Hebræa, unde exiit, quæ ex Arabicis è Græco propagatis profluxerant, interciderunt. Diſputationem quamdam adversùs impiam Muhammedi doctrinam Petri Abbatis Cluniacenſis juſſu, à Petro Toletano ex Arabico ſermone in Latinum traductam Petrus alter, Petri Abbatis Notarius, perpolivit. Id ita ſcriptum reliquit in Epiſtola ad Bernardum Clarævallis Abbatem, Alcorano præfixa, Petrus ille Cluniacenſis, quod de Diſputatione hac adverſus Muhammedi nugas proditum, ad Alcoranum ipſum pertinere fruſtra Scaliger exiſtimabat. Utriuſque porro; cùm archetypa, tum interpretationis libros intercidiſſe exiſtimo. Muhammedanorum Præſagium de Chriſtianorum calamitatibus, & ſuæ gentis excidio, Perſico primùm ſermone exaratum in Latinum demum transfuſum, celato Perſico exemplari Latinè exhibuit Bartholomæus Georgievitſius. Muhammedi Turcarum Imperatoris Epiſtolæ Syriaca, Græca, & Scythica oratione conſcriptæ Latinitatem à Landino Hie-

Hieroſolymitano equite meruerunt, vulgata quidem eſt ipſa interpretatio, exemplaria in latebris condita ſunt. Sorſanus Arabs, Avicennæ diſcipulus, vitam ejus Arabicè ſcripſit; vulgari eam ſermone ſuo explanavit Marcus Fadella Damaſcenus, unde hanc Nicolaus Maſſa Latinè convertit; nos Latinis, non Arabicis fruimur. Iſaaci liber fidei ex Judæo Romanus factus eſt; perierunt Hebraica, Latina ſervantur. Ariſtoteli adſcriptos libros quatuordecim, De ſecretiore parte divinæ ſapientiæ ſecundum Ægyptios, ex Arabico exemplari Latinos fecit primum Moſes Rovas, tum deinde Petrus Nicolaus Faventinus; cujus opus à Jacobo Carpentario interpolatum manibus terimus: Arabico codice, Damaſceni, in quorum Bibliotheca repoſitus eſt, potiuntur. Habetur derivata Maurolyci ſtudio ex Arabico fonte Autolyci interpretatio; ipſis Arabicis caremus. Alcorani contra (ad quem interpretandum ne quis aggrediatur, lege Muhammedanorum ſancitum eſt) comparatam à Johanne Segobienſi Cardinali, & in Baſilienſi Concilio publicatam interpretationem periiſſe puto; in meos certè oculos nunquam incurrit: Arabica verò Alcorani nemini non obvia ſunt exemplaria: Nec quas itidem è compluribus & vulgatis Rabbinorum libris eduxiſſe interpretationes Conradum Pellicanum ferunt, mihi uſquam videre contigit. Sexcenta ejuſmodi commemorare poſſum, ſed abſtineo me, ne vos tædium vincat; & hæc ſatis ſunt. Quòd ſi in manus noſtras exemplaria incidiſſent,

certiora apud vos & utiliora commentandi materiam mutua eorum contentio nobis ſuppeditaſſet: nunc verò paucis iis acquieſcamus, quibus fruimur, deque iis parcè, ſtrictimque agamus. Euclidem ex Arabico vertit Johannes Campanus, circa annum Chriſti, ſi Volaterrano fides eſt, milleſimum. Arabum autem interpretationem perſecutus fœdè perverſum nobis Euclidem reliquit. In multis Arabum convertendis voluminibus ſed Avicenna præſertim, horrido ſtylo, & inculta oratione uſus eſt Gerardus Carmonenſis, nec ſatìs emendati codices ei contigerunt, & in plurimis à vero auctoris ſenſu, propter Medicæ artis & Græcæ linguæ, è quà doctrinam ſuam Arabes hauſerunt, ignorationem, fœdiſſimè lapſus eſt; in eo tamen laudandus, quod fideliter & adſtrictè, quæcumque aſſecutus eſt, repræſentarit. Circa ejuſdem quoqne Avicennæ interpretationem deſudarunt Hieronymus Rhamnuſius, Alpagus Bellunenſis, Arnaldus de Villa-nova, Jacobus Mantinus, & Johannes Quinquarboreus; quorum hic ex Hebræo ſua deduxit; Mantinus in tanto linguæ utriuſqne diſcrimine, Arabicis non valdè diſſimilem converſionem dedit. Quæ autem in Latinum traduxerunt Alpagus & Arnaldus, ad archetypa, quibus caremus expendi non poſſunt. Ipſa vero Rhamnuſii interpretatione non fruimur. Cæterum nobiliſſimo hoc Arabum Medicorum ſine controverſia principe futurum, ut dignam aliquando interpretationem ſtudioſus aliquis aggrediatur & ſpero, & cupio.

Vix

Vix ullos Averrois Arabicos codices in Europa reperiri poſſe putabat Scaliger, ſolamque converſionem ab Armegando Blaſii, Jacobo Mantino, Johanne Franciſco Burana, Abrahamo de Balmis, Vitale Niſſo, Calo Calonymo, Johanne Bruyerino Campegio, Paulo Iſraelita, aliiſque adornatam in lucem veniſſe. Ego tamen his verſavi manibus Arabicum Averrois librum, ex oriente huc ollim à Poſtello deveƈtum; quod miror Scaligerum fugiſſe; Poſtello olim amicitia, & literaria conſuetudine conjunƈtum. Eo libro continentur in Logicam, Rhetoricam & Poeticam commentaria; quæ ad Jacobi Mantini & Abrahami de Balmis interpretationem à me expenſa, fidem eorum & artem apertè mihi comprobarunt. Petri Cluniacenſis impenſis & hortatu Alcorani converſionem molitus eſt Robertus Ketenenſis Anglus, Eccleſiæ olim Pompelonenſis Archidiaconus, Hermanni Dalmatæ opera adjutus, qui alia quoque ipſe ad Muhammedi doƈtrinam & res geſtas ſpeƈtantia opuſcula ex Arabico Latinè rependit. Ineptiſſima eſt, ut ſemel dicam, hæc Alcorani interpretatio, ſententias miſerè ſubvertens; ſtrigoſa ad hæc nonnumquam & exilis, in nimiam ſtatim molem aſſurgit, ut nemo inde Alcorani intelligentiam ſibi ſpondere queat. Id quidem ſperare poſſemus, ſi integra alterius iſtius interpretis prodiiſſet converſio, cujus Suratta prior cum Roberti & Hermanni interpretatione edita eſt; quæ an Johannis Segobienſis, alteriuſne ſit, aliorum eſto judicium. Eadem quoque à Gulielmo Poſtel-

lo, à quò è variis linguis quamplurima Latinè expoſita ſunt, in Romanum refuſa ſermonem ibidem Suratta legitur. Fidam quidem, & preſſam; doctrinæ quoque & ingenii notis diſtinctam, at operoſam & anxiam interpretandi rationem eruditus ille vir executus eſt. Grammaticam ipſe ſuam, cui Peculium Abrahami titulus eſt Latine vertit auctor Abrahamus de Balmis: qui cum Bombergo typographo roganti, tironibuſque adeo ipſis gratificari vellet tam inepto ſtudio & præpoſtera diligentia literam affectatus eſt, ut inſulſiſſimam & Ebraicis ipſis obſcuriorem procuderit interpretationem, & in verborum collocatione & ſignificatione anxie laborans ſenſus oblimaverit. Verum in progreſſu operis, velut uſum jam linguæ aliquem adeptis lectoribus, remiſit nonnihil de obſcura hac & tetrica diligentia, & decori inſervire cœpit. Cum autem defeciſſet eum vita in conatu inceptum opus ita perfecit R. Calos Calonymos, ut dum vitaret Abrahami vitia, in contraria incurreret; ſententias quippe totas, nedum verba peſſumdedit. Suam ipſe quoque Africæ Deſcriptionem Arabicam Italicè repoſuit Johannes Leo Africanus, Latinè Johannes Florianus: qua fide uterque, neſcio; ſciunt qui exemplaribus fruuntur. Sed tamen cum in res unicuique ſuas ſummam eſſe poteſtatem & arbitrium deceat, Leoni huic & Abrahamo in lucubrationibus ſuis interpretandis jure ſuo uti per nos liceat. Eliæ etiam Levitæ Grammaticos libros, R. Symeonis Logicam, R. Moſis Kimchi fratris Davidis

Gram-

Grammaticam, Seder Olam minus, aliaque Hebraica non pauca Latinitate donavit Sebaſtianus Munſterus bonis literis, & ſanctæ potiſſimùm linguæ cognitione ſupra fidem excultus: quamvis autem in interpretando verbum verbo reddere ſtuduerit, Latinitatis tamen genio aſſervit quandoque, & Hebraiſmi ſterilitatem uberiori ſermone explet, nec religionem, quam requirimus, ubique curare ſe profitetur, quòd eo diſcentium foveatur negligentia; recto quidem & laudabili conſilio, modò eo in licentiam ſuam interpres non abutatur. R. Moſis ben Maimon opus aureum, cui Doctor Perplexorum nomen eſt, Latina loquela vetus interpres explanavit; huic à ſe recognito *magis curæ fuiſſe ſententias ut cunque exprimere, quàm verba reddere eleganter*, prodit Auguſtinus Juſtinianus. Addemus nos, nec ſententias interpretem ſemper eſſe aſſecutum, quas ſæpe pervertit, & obſcura ac difficili, impura quoque & barbara oratione conſtringit, quaſque infinitis deturpavit mendis ſupinitas Typographorum. Ad Hebraicam interpretationem Latina hæc elaborata eſt, quæ longius propterea recedens ab Arabicis fontibus facile labem admiſit. Latinam itidem aliam quinquaginta circiter abhinc annis lucubravit R. Mantenu Italus, quæ an publicis uſibus permiſſa ſit, equidem neſcio. Verùm tamen cum hæc ſatisfacere non poſſint doctorum hominum ſtudiis, futurum auguror ut egregium hunc nobilis ingenii fœtum peritior aliquis nova olim curatura excolat. Maimonidæ ejuſ-

Auguſt. Juſtin. Præfat. ad Steph. Foneb. præfat. D. ct. Perpl.

dem Aſtrologica Epiſtola ad Maſſilienſes, & Phyſicis R. Aben Tibbon ex Hebraico Latinè explanandis aliquam ſibi nominis gloriam peperiſſet Johannes Iſaac Levita, niſi perperam accepta Maimonidæ, de rectiſſima interpretandi ratione ſententia, ſimplicem Hebraiſmi formam comtæ Latinitatis ſtudio peremiſſet. In hujus Bibliothecæ verè Regiæ foruloquodam ſolutæ, ac ſemiputridæ jacent pauculæ chartæ, in quibus eruditi cujuſdam Dominicani opera (Richardi, ni fallor, Florentini, qui ducentos ante & quinquaginta annos, cùm in Aſia Linguæ Arabicæ notitiam hauſiſſet, Alcoranum à ſe Latina interpretatione affectum commentario illuſtravit, quem Græcè deinde Demetrius Cydonius expoſuit) Surattæ Alcorani aliquot verſæ continentur, neſcio qua fide; nondum enim contuli, certè non ad verbum. Tobiam Hebraicè ſcriptum, ut apud Judæos hodieque invenitur, Onkeli Paraphraſim, librum pervetuſtum Ben-Siræ, quem Jeremiæ Prophetæ nepotem eſſe Judæis falsò perſuaſum eſt, complureſquæ Judæorum Magiſtros Latinè loquentes exhibuit Paulus Fagius, diligens interpres, elegantiarum, præ veritatis ſtudio negligens, &, quantum fert Hebraicæ linguæ ſiccitas, ſatis parcus. Geſta Matthiæ Apoſtoli ex Hebræo Damnatorum libro (ſic enim inſcribitur) Romano ſermone, à Monacho quodam Trevirenſi, olim explicata ſunt. Quamvis autem Hebræo hocce careamus libro, quicum interpretatio Latina conferri poſſit, ſuum tamen conver-

ten-

tendi modum præ ſe fert interpres, quem laxum ex ejus præfatione, & liberum, quemadmodum impoſitum, ex ejus lectione, & barbarum ſtilum fuiſſe ſcimus. Nec obſcurum eſt, in his opificibus, Johannis Merceri nomen; cujus præcipuè laudanda eſt remetiendorum pari numero cum ſententiæ integritate verborum ſollicitudo. Quinetiam R. Abrahami Chaijæ filii Sphæram & R. Eliæ Miſcrachi Arithmeticarum Inſtitutionum Compendium, quæ Hebraicè, & Paraphraſim in Cantica & Eccleſiaſten, quæ Chaldaicè ſcripta eſt, Latinas fecit Oſvvaldus Schreckenfuſchius, in quibus dictionum annumerandarum fides, & ſcriptionis character doctiſſimo homini parùm fuerunt curæ; ſententias tantùm eminus reſpexit. Plurimum in eadem palæſtra laboris ſumſit Gilbertus Genebrardus; plurimorum ſiquidem Rabbinorum libros Romana oratione non infeliciter expoſuit; nam niſi Latini ſermonis indoli, neglecta licet munditia verborum, cum pertinacia ſerviſſet, & propterea Hebraicæ orationis ſectiones neglexiſſet, nativamque illius brevitatem extendiſſet, ejus interpretationibus poteramus eſſe contenti: Andreas Maſius vir perſpicacis ingenii, & doctrinæ ſingularis quum Moſis bar Cepha librum de Paradiſo, Jacobitarum Liturgiam, aliaque multa è Syriaco Latinè efferret, verborum religioni ſeſe adhærere ipsà interpretationum ſuarum inſcriptione palàm teſtatus eſt. Huc aſpiraverunt Jacobus Sylvius, & Andreas Veſalius, quum alter Meſuæ libros tres, al-

ter nonum Raſe ad Almanſorem, ex Arabum fontibus deduxiſſe videri voluerunt, ſed vano conatu, nam in Arabicis penitùs peregrini, antiquas interpretationes puriori duntaxat Latinitate expoliverunt. At literariam Rempublicam, cùm beneficiis pleriſque aliis, tum Benjamini Tudelenſis Itinerario interpretando ſibi obſtrinxit Benedictus Arias Montanus; uberiori id quidem & circumfluente oratione, ſed, quæ Hebræorum jejunitas eſt, vix eorum ſententias pari verborum numero poſſis concludere. Quidni verò huic quoque albo inſcribatur præſtantiſſimi Scaligeri nomen, qui quum elegantiſſimum Proverbiorum Arabicorum libellum à me accepiſſet, converſione & notis intra has temporis anguſtias illuſtravit, quæ ne alteri ad legendum quidem ſatis fuiſſent. Geographi quoque Nubienſis partem aliquam verterat, & niſi occupationes hominem diſtraxiſſent, totum opus abſolviſſet; & nos, qua apud eum valebamus gratia, magno ſtudioſorum emolumento, ut ederetur, impetraſſemus. In iis verò quàm multa didici, quæ diligentiam meam & captum fugerant; antea enim eandem mihi provinciam impoſueram, magnáque adeò pars operis peracta erat, *ſiquidem hoc erat interpretari, ad ſingulas penè voces hærere, & ibi, ubi plurimùm ſapere mihi videbar, plurimùm ineptire*: quum primùm autem ea ad me Scaligeri interpretatio allata eſt, tum mihimet equidem diſplicere cœpi. Ratione autem interpretandi, in Arabicis præſertim Proverbiis, utitur

Caſaub. epiſt. 494

ra-

ταχυμερεστέρα μέν; ut ait ipſe, σαφεστέρα δέ: verborum is quidem nitorem facilè adhibuiſſet, ſed non opus erat τὸ ἐπὶ φακῇ μύρον; & commodo præterea meo, ac optimi Juvenis illius Fliſſingenſis, cùm ea re, tum aliis ſemper omnibus conſulebat: cujus quum tot in me conſtent ac tanta officia, eorum alitur in animo meo, & augetur quotidie memoria; nulla certè umquam diuturnitate extinguetur. Sed jam poſtulat tempus, ut eorum interpretum, qui de Græcis Latina fecerunt, gradus perſequamur: quam diſputationem, ſic tamquam longam ac periculoſam navigationem ingredi reformido; eæ enim viarum difficultates ſuperandæ, ea itineris emetienda longinquitas, ii etiam vitandi ſcopuli; & ſi vivos aliquos perſtrinxero, tempeſtates quoque adeundæ ſunt, ut totum hunc locum ſilentio prætermittere haud ſcio an ſatius ſit. Thv. Cave faxis, Caſaubone, rémque jam attentatam deſeras, quam integram etiam capeſſere debuiſti; ſed & jam multùm tua cymba in altum progreſſa eſt, portúmque reſpicit, & tu nauta es ſatis peritus, & quas ſuſtines tempeſtates, nos tacendo præſtabimus. Cas. Mallem tamen hæc ſileri à me, quàm fidem & taciturnitatem veſtram experiri; ſed quando ita jubetis, conſequamur inſtitutum noſtrum. Quoniam ergo innumerabiles ſunt Latini Græcorum interpretes; in eóque potiſſimùm ſtudio eruditorum hujus memoriæ hominum ars verſata eſt, & neque ego dicendi, neque vos audiendi faſtidium ſuſtineretis, ſi hanc interpretum infinitionem

VIII. De Latinis Interpretationibus, quæ è Græcis derivatæ ſunt.

per-

perſequerer, paucos quoſdam, eóſque inſignes ſeligamus de multis, reliquos abire ſinamus indictos. Ac primum antiquis locum demus, quorum ſi omnia ad nos ſtudii hujus monumenta perveniſſent, hæc ſeſe vobis facilè probaſſet cauſa, meámque non deſideraſſet orationem: ſed cùm maximam eorum partem vetuſtas conſumſerit, neque ex Euhemero ab Ennio converſa ſuperſit Deorum Hiſtoria; neque Annales C. Acilii Glabrionis Latinis verbis repenſi à Claudio eo, uti creditur, qui Quadrigarius cognominatus eſt; neque à Siſenna translatæ Ariſtidis Fabulæ Mileſiacæ; neque Mithridatis libri à Lenæo Pompeii liberto Latinè expoſiti; neque Hyperidis pro Phryne oratio, aliæque verſæ à Meſſala; neque Acherii Rhetoris converſiones; neque ab Appulejo, & Mutiano, qui æqualis Caſſiodori fuit, ejuſque rogatu multa Latine vertit, è Gaudentii Harmonica; ab eodem Appulejo & Boethio è Nicomachi Geraſeni Arithmetica derivatæ interpretationes; (ſi modo interpretationes, non imitationes potius dicendæ ſunt, quod heſterno die monuimus) neque Pſeudohermetis Aſclepius, cujus expoſitionem, juxta nonnullorum ſententiam, nobis idem reliquit Appulejus; neque libri quarti Eſdræ, & Orationis Manaſſæ, apocrypharum ſcriptionum, Græca exemplaria, unde profecta eſſe Latina quæ extant, primigenia non eſſe facile poteſt demonſtrari; neque Certaminis Apoſtolici Hiſtoria Græcè ab Eutropio, ex Hebraico Abdiæ Babylonii, Latinè à Julio Africano reddita; ſi mo-

a. Antiquis.

modò fabuloſi hujus operis auctor exiſtimandus eſt Abdias, & Africanus interpres, quod aliter tamen habere ſe à viris doctis jampridem animadverſum eſt; neque ab Ariſtone Pellæo Græcis literis tradita, à Celſo quodam Latinis reddita Diſputatio Jaſonis & Papiſci; neque vitæ Romanorum Imperatorum, quas è Græcis exemplaribus traductas Latinis communicavit Statius Cyrillus Conſtantini temporibus; neque Conſtantini ejuſdem juſſu Latino ſermone explicatus Euſebii liber De feſto Paſchali; neque Themiſtii in Analyticos Ariſtotelis libros commentaria, à Vegetio Prætextato converſa; neque Hegeſippus ille, cujus interpretationem in manibus habemus, quam ad Joſephi exemplar ab Ambroſio accuratam volunt quidam, quibus facile aſſentior, alii à Latino ſcriptore infimæ vetuſtatis ſuppoſitam & confectam, neque Apollonii vita, quam à Taſcio Victoriano Græca loquela proditam, Latina repoſuit Sidonius Apollinaris; neque liber ille Græcus vitas Sanctorum complexus, de quo in Bibliotheca ſua memoravit Photius, quíque à Pelagio Eccleſiæ Romanæ Diacono, & deinde Pontifice, interpretatione donatus eſt; nec alii ejuſdem argumenti duo, quos Latinè retulerunt Johannes & Paſchaſius, Romanæ itidem Eccleſiæ, hic Diaconus, ille Subdiaconus; neque vita Mariæ Ægyptiacæ à Sophronio Hieroſolymitano Epiſcopo Græcis mandata monumentis, à Paulo Neapolitano Diacono Latinè tranſcripta; neque à Paphnutio Abbate literis tradita Onuphrii Eremitæ vi-

ta,

ta, Anonymi cujuſdam ſtudio Latinè expoſita; neque Reſponſionem Polycarpi liber, unde quinque illa fragmenta, quæ à Feuardentio edita ſunt, Latinè repoſuit Victor Capuanus; neque antiqua illa decimi libri Ariſtotelis De animalibus converſio, quam vidiſſe ſe teſtatur Gaza; neque Evagrii ſententiæ, & Timothei Alexandrini Epiſcopi ad Leonem Imperatorem libellus, & Palladii ſcripta, à Gennadio Latinitate affecta; nec quæ ex Euſebio Cæſarienſi Latinè explicarunt Euſebius Vercellenſis, & vetus alter Opuſculorum quorumdam interpres, nec libri Ariſtotelis De interpretatione expoſitio Latina Notgeri; nec Origenis in Eſdram Homiliæ Latinè, ut & alia pleraque à Bellatore. Presbytero Caſſiodori æquali & amico refuſæ; neque Clementis Alexandrini nomine inſcripti in quaſdam Canonicas Epiſtolas commentarii, Caſſiodori hortatu in Latinum ſermonem translati; neque Baſilii libellus De conſolatione in adverſis, vetuſti quidem, ſed ignoti hominis ſtudio interpretatus; neque Scribonii Largi liber De compoſitione medicamentorum, Claudii ævo Græcè editus, ſub Valentiniano Latinitatem adeptus, juxta veriſimillimam Cornarii conjecturam; neque Latina ſextæ Synodi à Leone Secundo hujus nominis Papa fabricata interpretatio; neque Romana vetus Epiſtolarum Iſidori Peluſiotæ converſio; neque Græcus De fide liber, qui ſi ex Johannis Diaconi ſententia Rufino Presbytero, vel ex aliorum arbitrio, Pelagio tribuendus eſt, interpretationem

nem iis ſolùm, non operis lucubrationem tribuamus; neque Pelagiæ vitæ à Jacobo Heliopolitano Diacono ſcripta, ab Euſtochio converſa; neque Luciani liber de Stephani Protomartyris ſepulchro, ab Avito Presbytero Hiſpano Latinus factus; neque Hermetis neſcio cujus liber De revolutionibus nativitatum, cujus Latinam converſionem fide optima, vel religione potiùs immodica compoſitam, ideóque ſubobſcuram edidit Hieronymus VVolffius; neque Oraculum Cyrilli Carmelitæ à Caſto ejuſdem loci & ordinis monacho converſum ea fide, quæ à Joachimo Abbate commendari merita eſt; cum hæc omnia, inquam, aliaque ejuſdem modi non pauca, quæ brevitatis cauſa prætermitto, vel in tenebris ſepulta jaceant, vel nobis ſeries annorum inviderit, nonnulla etiam quæ extare ſcimus ad hanc diem, neſcio quo adverſæ fortunæ livore diligentiam noſtram effugerint; velut ſuppoſititii Calliſthenis ab Æſopo neſcio quo elaborata, & Conſtantio Conſtantini filio dicata interpretatio, & Ægyptiorum Patrum ſententiæ ab ignoto homine Græcè ſcriptæ, à Martino Bracarenſi Græcè reſcriptæ, exiguas, quæ pervenerunt ad nos, reliquias colligamus; & à Cicerone ordiamur, qui quotieſcumque, uti jam à nobis notatum eſt, puram interpretationem aggreſſus eſt, nihil in eo genere fingi potuit perfectius. Multa quoque ex Thucidide deprompta Vitis Imperatorum intexuit Cornelius Nepos, ad ſpeciem exemplaris tam ſtudioſe edolata, ut quid de eo ſperandum fuerit, ſi

interpretem egiſſet, facile ex iis ſpectari poſſit, quæ cum hiſtoricum ageret tam feliciter ab eo præſtita ſunt. Duos Compoſitionum libros in Latinum ſermonem refudit Cornelius Celſus, quos ad verbum pro virili tranſtuliſſe ſe declarat in Epiſtola ad Pullium Natalem. Declarat contra in Epiſtola ad filios Largius Deſignatianus abſuiſſe ſe ab eo more, cum Hippocratis Epiſtolam ad regem Antiochum interpretaretur. Et vero res ipſa, vel eo celante, factum prodit: ita adulteratæ interpretationis notis

Gell. lib. 15. c. 26. lib. 16. cap. 8. libr. 17. cap. 20.

Epiſtola perſperſa eſt. Prodeat deinde Gellius, qui paucula quidem è Græco converſa libris ſuis intexuit, ſed unde tamen probatam ipſi interpretandi rationem facilè perſpiciamus. Loca ſunt è Platone & Ariſtotele depromta, ac Epiſtola prætera Philippi ad Ariſtotelem: quorum primum poſtremumque ea arte convertit, ut veræ id inſtar interpretationis haberi poſſit: paulo indiligentiorem in alio ſe geſſit, ſed tantum licentiæ loci brevitas dabat. Idem alibi cum proloquium verbis Græcorum definiviſſet, ab hujus definitionis interpretatione abſtinere ſe malle declaravit, quam novis uti & inconditis vocibus, quarum inſolentiam vix aures ferre poſſent. Adeo verum eſſe ſciebat, aſciſcendas ei eſſe potius peregrinas & inuſitatas voces, quicunque interpretis in ſe reciperet partes, quam monſtratum ſupra à nobis legitimæ interpretationis tramitem deſerendum. Ariſtoteli vulgo adſcriptum De mundo librum, quem verius Poſidonii Elementa Metereologica appel-

les, Appuleji Madaurenſis induſtriæ Romana lingua acceptum refert. Plurimum illic Africanas ampullas detumuiſſe, quæque uberius ſcripta erant, coercita, & intra anguſtias compreſſa alicubi videas; ſed & dilatata reperias quædam, ac additamentis longe quæſitis amplificata: ut non tam alienum opus vertere, quam ex alieno novum ac proprium fingere, deciſaſque ex Ariſtotele & Theophraſto lacinias in unum centonem conſuere voluiſſe videatur. Quem morem, non in hoc ſolum, ſed & in aliis etiam Ariſtotelis voluminibus exponendis ſecutum ſe profitetur, cum alibi, tum præcipuè in prima Apologia. Verum tamen cum acceſſiones aliquas & mutationes primigenium libri hujus De mundo exemplar recepiſſe ſuſpicio ſit, minime certus judicio noſtro & conſtans locus relinquitur. Quanquam in alias quoque Ariſtotelis ſcriptiones à ſe Latine converſas ſumma licentia graſſatum ſe fateatur. Commemoranda quoque eſt loco jam ſuprà laudato, neque ſatis umquam laudanda Irenæi interpretatio, non ſenſa modò, ſed verba etiam ſtudioſè retinens, quamque ſibi Helleniſmis, quibus ſcatet, omiſſis, & vitata peregrinorum vocabulorum nimia novitate, ob oculos proponere debet unuſquiſque, qui ad convertendos Patres ſe accingat. Intellexi ex ſtudioſis hominibus ſupereſſe ad hanc diem Epiſtolam de Polycarpi martyrio, quam ad univerſas Eccleſias ſcripſit Eccleſia Smyrnæorum, & cujus partem aliquam Hiſtoriæ ſuæ Euſebius inſeruit. Ferunt & ejus

ex-

extare vetuſtam interpretationem Latinam, verum tam neglectam, & ſententiis tam parum adhærentem, ut ea carere ſine querela poſſimus. Hilarium, qui Origenis Homilias in Job, & libros in Pſalmos complures è Græco Latinè vertit, *non aſſediſſe literæ dormitanti, & putida ruſticorum interpretatione ſe torſiſſe, ſed quaſi captivos ſenſus victoris jure tranſpoſuiſſe*, non ut interpretem, ſed ut auctorem proprii operis hæc opera tranſtuliſſe ab Hieronymo accepimus. Idem ipſe de ſe teſtatus eſt Evagrius in Præfatione ad Innocentium, & ejus interpretationem ad exemplar perpendendo liquidè id apparet: at quamvis ſententias dumtaxat quærere ſe ſignificaverit, ne integras quidem eas ſemper repoſuit. Evagrium dico, non Ponticum illum Origeniſtam, neque álterum Scholaſticum dictum, ſed eum qui Antiochenam rexit Eccleſiam, quique Antonii vitam ab Athanaſio ſcriptam Latinè vertit. Ipſum quoque examini huic ſubjiciamus Hieronymum, quo veterum nemo plura Græcorum volumina Latinis literis commendavit; nam & Didymi librum de Spiritu ſancto, & Euſebii Chronica, & Origenis pluſquàm ſeptuaginta Homilias, & multa de Tomis, & Theophili Paſchales Epiſtolas, & Æthici Hiſtorias (ſi Rabano Mauro fides eſt, quam ei quidem hac in parte non habeo,) & Epiphanii quoque ad Johannem Hieroſolymitanum Epiſtolam, & Evangelium ſecundùm Hebræos, & Philonis librum De nominibus Hebraicis, aliaque Latinè explicavit;

Hieron. Epiſt. 101. cap. 2. 3.

ut

ut immenſos circa Scripturæ ſacræ interpretationem exceptos ab eo labores omittam. De Vulgata Editione, cujus potiſſimam ei partem debemus, jam ſatis eſt heſterna luce diſputatum à nobis, in reliquis autem, quamvis fides ea, quam quærimus, & religio neutiquam appareat, longè major tamen elucet accuratio, quàm quis lecta illius De optimo genere interpretandi Epiſtola expectaſſet. Hieronymo idem tempus æmulum magni nominis protulit Rufinum Aquilejenſem, qui cùm ejus lucubrationes, liberioremque preſertim interpretandi rationem maledictis fixiſſet, longè ipſe idem ſtadium decurrens turpiùs ſe dedit, aptioremque ſui caſtigandi anſam Hieronymo præbuit. Plurima Græca Latinam ab eo converſionem adepta ſunt, Origenis puta opus περὶ ἀρχῶν. aliaque ejuſdem plurima, Joſephi libri De bello Judaico, Baſilius, Gregorius Nazianzenus, Xyſti & Evagrii ſententiæ, Pamphilus adversùs Mathematicos, Clementis Romani, ut habet Gennadius, Recognitiones (quas, ut id obiter moneam, Latinè primùm ſcriptas, tum Græcè expoſitas Latinitati iterum reddidiſſe ſe ſcribit Rufinus aliaque multa Latinorum opera eundem caſum ſuſtinuiſſe; id quod Græcis quibuſdam vidimus eveniſſe, cùm Arabicè interpretata, in Græcum rurſus ſermonem translata ſunt) Apologia pro Origene, quę Martyri Pamphilo tribui ſolet, & Euſebii Hiſtoriæ, in quibus ad inſaniam uſque ineptivit, & proceſſit extra modum profuſiſſima verbiloquentia, nonnumquam

etiam totas veterum ſcriptionum partes audaci falce demeſſuit: ut paraphraſtes potius habendus ſit, quam interpres. Corruptiſſimis ad hæc nonnumquam uſus eſt codicibus, & judicio caruit critico, quo falſa à veris diſcerneret. Iiſdem circiter fuit temporibus Marius Victorinus Afer, quem Hieronymi præceptorem fuiſſe, vulgata, ſed parùm certa tamen eſt plurimorum opinio: is Porphyrii Iſagogen, præter alia, Romana lingua exhibuit; cujus operis fragmenta quædam commentariis ſuis inſeruit Boethius, nobiſque ſarta tecta ſervavit; hæc autem non tam interpretationis, quam μεταφράσεως nomine cenſenda ſunt. Longè felicius idem labor in nobliſſimis optimarum diſciplinarum magiſtris Latine explicandis Boethio proceſſit; ac in Ariſtotele pręſertim, cujus Organum, non eruditis ſolum Commentariis, ſed caſtigata etiam, fida, & nitida interpretatione illuſtravit. Nec multò minor veteri & optimo Juſtiniani Novellarum intetpreti laus videtur eſſe contribuenda; puriorem tamen Latinitatem deſideres, qua ſanè non multo emendatiorem præſtare poterat homo, ut nonnullis viſum eſt, Græcus. Sunt qui Bulgaro opus hoc adſcribant, diverſis intepretibus alii ex veritate ſtili conjecturam capientes. Antiquum certe eſt, & ſuppar ævo Juſtiniani. Herenii Modeſtini libros Excuſationum, ad Ignatium Dextrum Græce ſcriptos exiſtimant quidam Bulgarum eumdem; alii Burgundionem Piſanum Juriſconſultum annis abhinc pluſquam quingentis

Ro.

Romano ſermone repræſentaſſe. Oratio horrida & incomta; ſtili fœditate obtuſæ ſententiæ; præclara interim in rependendis verbis, verborumque retinendo ordine religio. At circa earundem Novellarum converſionem non eadem fide uſus eſt Julianus interpres, Præfectus Prætorio, idemque Conſtantinopolitanæ urbis Patricius, & Anteceſſor: Præfationes, & quæ ad rem minùs facerent, recidit, plurima ad arbitrium contraxit, quædam etiam nonnullis adjectis explanavit. Et tum ſane videtur interpretis officium, nomenque ſciens ac volens deſeruiſſe: quod aliquando tuendum ſi ſibi propoſuit, factum id ab eo eſt feliciter & accuratè, verbis pari prope verborum numero repenſis, ne ipſis quidem veſtigiis Helleniſmorum obliteratis. Orationem vero ſimplicem, neque valde elaboratam ubique adhibuit. Auguſtini æqualis fuit Marius Mercator, nobiliſſimus veterum monumentorum interpres, quæ ad Pelagii & Neſtorii cauſſam pertinerent. Verbum ſe verbo æquare ſignificat non ſemel, & res loquitur. Nonnulla tamen fortaſſe culpa interpretis, ſi paucula quædam excipias, quam vitio Græcorum exemplarium, quæ videtur dies labefactaſſe. Plurima & eximia ſingularis in ea diſciplina facultatis monumenta poſteris reliquit Dionyſius Exiguus, Romanus Abbas, ſententiarum explicator diligens fidus verborum affectator, &, ut temporibus illis, orationis non impolitus, optimi interpretis ſpecimen propemodum abſolutum. Quòd ſi in Apoſtolorum Canonibus Latinè

explicandis à calle videtur interdum receſſiſſe, ipſa codicum cauſa fuit diſſenſio, quos hic alios ſecutus eſt, nos alios nacti ſumus. Id vel ex priſtina Conciliorum interpretatione licet exiſtimare, quam adeo perturbatam fuiſſe & confuſam teſtatur Dionyſius, ut novam inchoare utile ac prope neceſſarium duxerit. Minimè hunc æquiparat Iſidorus Mercator, locutionis caſtitate par, circa eaſdem ferè res verſatus, at diſpari eventu; exemplarium quippe fidem profuſa verborum luxurie labefactavit. Artis hujus ſpecimina quædam non aſpernanda edidit Juſtiniani ætate FacundusHermianenſis, depromtis aliquot fragmentis è libris vetuſtiorum Patrum, & Latinè à ſe redditis, ſuæque trium Capitulorum Defenſioni intextis. Verba quidem ſine ambitione retinet, colorem quoque ſine affectatione exprimit, at ſenſus religiosè ſectatur. Epiphanius verò ScholaſticusSocratemSozomenum,&Theodoretum Latinè exponens, nomen ſuum interdoctos traduxit;Græca ſiquidem vix aſſecutus eſt, & ſi quæ forte intellexit, ea ne à poſteris intelligerentur, obſcura, barbara, & diſſipata oratione perfecit. Quod ergo, dum in epitomen à Caſſiodoro contrahitur, damnum, ut fit, paſſus eſt aliarumque ipſius interpretationum, quas bene multas recenſet Caſſiodorus jacturam ſine ſtomacho feramus. Carpenda hic obiter ſupina Honorii Auguſtodunenſis, & Sigeberti Gemblacenſis oſcitantia, qui Theodoreti, Socratis, & Sozomeni Hiſtorias ab Epiphanio Scholaſtico in Tripartitam Hiſtoriã con-

Honor. Auguſt. de Scrip. Eccl. c. 21 Sigeb de Scrip. Eccleſ. cap. 40.

contractas, à Caſſiodoro converſas ſcripſerunt. Platonis Timæum inani verborum pompa & phaleris, tum temeraria locorum complurium detractione corrupit Chalcidius. Inter præſtantiſſimos hujus artis opifices: Anianum, vetuſtum Chryſoſtomi interpretem numerare ſoleo: ſimplicitatem quippe munditiis ſenſuum fidem religioni verborum ita adjunxit, ut non alium, ipſe, ſi adſit, Chryſoſtomus ſibi interpretem deligere velit. Huic par eſſe laude videtur Urſus Eccleſiæ Romanæ Subdiaconus, qui cum Baſilii vitam ab Amphilochio ſcriptam Latinè interpretaretur, verba appendit verbis, & ordinem ordine æquavit. Diſcrimen nihilominus aliquod deinde codicum varietas invexit. Non contemnenda verò Euſtathii induſtria, à quo non invenuſtè, certè non infidè Baſilii quædam expoſita ſunt: verba tamen poterat diligentiùs retinere. In Mutio Scholaſtico, qui Chryſoſtomi Homilias in Epiſtolam ad Hebræos Latinè interpretatus eſt, ſubdititia quædam reprehendo: abſque illis ſi eſſet, inter eximios interpretes jure poneretur. In affectandis verò Græcis, & quum linguarum etiam minimè ferret diſcrepantia, ad verbum referendis nimius eſt & inſolens Anaſtaſius Apocriſiarius, cujus expreſſas ex Hippolyto Portuenſi interpretationes quaſdam videre mihi contigit, nimia religione attenuatas: adeò certi ſunt rerum fines,

Quos ultra, citraque nequit conſiſtere rectum.

Ducentis ferè poſt annis, quàm obiit Anaſtaſius, ille, claruit alter huic cognominis,

Sedis Apoſtolicæ, ut vocant Bibliothecarius: multa ille Græcorum volumina Latinè deſcripſit, at quamvis non κατὰ πόδα, ſed bona tamen fide ſenſum retuliſſe ſe ipſe ſcribat in quibuſdam nihilominùs boni interpretis numeros omnes abſolvit; & tanta quidem religione, ut præ fidi interpretis laude puri & caſti ſermonis decus ſit aſpernatus, & vocabula Cethegis non exaudita

Hier. in Ezech. cap. 16. fingere auſus ſit: juxta ſanctionem Hieronymi qui rebus novis nova fingere nomina interpretem jubet. Tertius quoque Anaſtaſius quidam Gregorii Nazianzeni vitam, à Gregorio Presbytero circa annum Chriſti DCCCCXL. Græcè ſcriptam, Latinè refundens, tanta Latini ſtili barbarie oblevit, ut elegantiorem hnic & mundiorem interpretationem induere neceſſe demum Jacobus Billius habuerit. Johannis Erigenæ, in exponendo Dionyſio, induſtriam pauci omnino adæquarunt: ſtudet ille ſententiis aſſectatur verba, ordinem tenet: nec pro ætate illa barbarus eſt tamen vel indiſertus. Origenis præterea Commentariorum in Matthæum barbaram quidem, at ſatis propemodum fidelem converſionem habemus: quæ ſi Græcis uſquequaque non reſpondet, in multis codicum differentiam, interpretis religionem in aliquibus, ſed paucis accuſemus. Huc verò puderet referre illuſtribus Dictys Cretenſis, & Daretis Phrygii, necnon Q. Septimii Romani, & Cornelii Nepotis interpretum nominibus venditatas nugas à Latinis hominibus, iiſque exiguæ doctrinæ, & judicii leviſſimi. Quare ab

an-

antiquis interpretibus ad recentiores concedamus. Fr. Sane quidem; verumtamen tam paucos ex omni retro antiquitate miror abs te fuiſſe collectos, niſi forte tædio victus, & languens ex via, quo citius ad finem properares, ſarcinæ partem abjeciſti. Cas. Feci equidem, Fronto, non tam dicendi laborem reformidans, quam auribus veſtris parcens, quamquam nec multo plures interpretes nobis memoria vetuſtatis ſuppeditat; quod ipſe equidem perſæpe miratus ſum; nam & Græca vertere in Latinum optimum factu judicaſſe veteres, & ſæpe factitaſſe tradunt Suetonius & Hieronymus; idèmque porro juvenes ut facerent, adhortatus eſt Quintilianus. Cujus ſtudii cur tam pauca monumenta extent cogitanti mihi, id ſuccurrit unum, interpretationibus ipſis antelata fuiſſe exemplaria, pluriſque veritatem nudam & apertam, quam tectam & involutam homines feciſſe. Sed cùm extremis hiſce temporibus propter hominum deſidiam linguarum ſtudia refrixerint, multorùmque oculi ignoratione caligarint, plùſque in tenebris, quam in media luce acies valuerint, remota exemplarium face, interpretationum tenebræ affuſæ ſunt. Atque ea quidem in re tam diligentem collocavit operam poſterior ætas, ut ſi de omnibus agere velim, ſim prò certo circumferendus: ſed neque id hoc loco propoſitum eſt, neque res poſtulat, interpretandi enim rationem, non interpretum numerum diſquirimus. Ex omnibus igitur, qui innumerabiles ferè ſunt, inſignes ali-

Sueton. lib. de illuſtr. Gramm. Hieron. Præf. ad Euſeb. Quint. libr. 10. cap. 5.

3. Recentioribus.

quot, ut dixi, generatim conſectabor; à Gallis noſtris facto initio; tum producam Italos; inde Germanos appellabo; tum Belgas; poſt Anglos; deinde Hiſpanos; reliquos demum in ima cera collocabo. Hunc, ſit placet, curſum reliqua noſtra tenebit oratio. Gallorum agmen ducat Gulielmus Budæus, vir ad ſæculi ſui gloriam natus, laudibus literariis abundans, magnaque cùm propter ſingularem rerum omnium ſcientiam hominum admiratione affectus; tum ob id potiſſimùm, quòd Græcas literas ſua ætate intermortuas exſuſcitarit: at cùm pari felicitate Latinas arripuiſſet, ſi quando Græca Latinè expoſuit, quid in utriſque poſſet voluit oſtendere; & res illuſtrare ſplendore verborum; cumque diſerti interpretis quæreret laudem, evaſit paraphraſtes. Huic ſuccedat Johannes Ruellius, Aquila interpretum à Budæo dictus, propter adhibitam nimirum in referendis ſententiis religionem, eximia ſermonis elegantia & caſtitate conjunctam; in eo tamen culpandus, quòd obſcurioribus quandoque locis vel perplexis aſcititiam commodet lucem; hoc autem explanatoris non interpretis eſſe demonſtravimus. Idem peccat aliquando, rariùs licèt, Franciſcus Vatablus, diligens cæteroquin interpres, & præ veritatis ſtudio, elegantiæ & caſtæ locutionis negligens, nonnumquam & ſubobſcurus. Iiſdem claruit temporibus Petrus Gilius, acer eorum inveſtigator, quæ occulta ſunt à natura, & antiquitatis literatè peritus, verùm audax in interpretationibus, detrahendo,

4 Gallorum.

do, adjiciendo, interpolando, omnia ſuſque deque miſcendo; ſtilo tamen ſuo moderatus eſt, cùm ad Theologica acceſſit, eaque caſtè & verecundè tractavit. Longè caſtigatior in convertendis Mathematicis antiquis Johannes Pena. Hi quum omnem reſpuant ornatum; quo caruit, ſatìs in eo fuit fidei, ut boni interpretis nomen tueretur. Ut autem quæ mutila vel obſcura erant, liberiore interdum converſione declarare, & quæ Græcis deeſſe videbantur, ſupplere ſe profeſſus eſt, quod candidi hominis fuit; ita ſuppoſititia hæc alio charactere depingi, vel virgulis comprehendi, vel notis inſigniri voluiſſem, quibus Græcæ Linguæ imperitus lector adventitiis genuina ſeponeret. Qui Vatablum in Hebraicarum literarum profeſſione excepit Johannes Mercerus, non abſurde in Ori Apollinis & Harmenopuli interpretatione verſatus eſt; Latinè ſcribendi diligens ſine moleſtia venuſtas, non ubique tamen ſatis tenax, nec qualem in Hebræis reddendis adhibet verborum parſimoniam. Æqualis temporum illorum Julius Cæſar Scaliger, quem in Italis natum apud Germanos eductum, ſibi tandem Gallia vindicavit: homo diſciplinas penè omnes capaciſſima mente complexus, ὀψιμαθὴς licèt, ac in militaribus & campeſtribus ſtudiis toto juventutis decurſu exercitatus; ad id à natura factus, ut haberet noſtra ætas quo vetuſtati invidiam faceret. Is cum artes propemodum omnes ingenio fuerit pervagatus, tum eam, quæ circa auctorum interpretationem verſatur, lucubrationibus quo-

que

que ſuis concelebravit. At liber à religione verborum, ſenſa ſpectavit ſolummodò, ut hunc ejus interpretandi modum Jacobus Goupylus in omnibus non probarit. De Joachimo Perionio planè tibi aſſentior, Thuane; hæc à te quippe non minus verè de eo, quàm eleganter ſcripta ſunt; *Is cum Ariſtotelem hactenus à Johanne Argyropylo fideliter potius, quàm ornatè verſum auribus Latinis proponendum ſtatuiſſet, dum elegantioris ſtili potiùs quàm veri rationem plerumque Ciceroni ſuo addictus habet, in contrariam ab Argyropylo reprehenſionem incidit, & Nicolai Gruchii viri doctiſſimi, & poſtea Gulielmi Guerentæi cenſuram expertus eſt, & cum Ludovico Strebæo literariis velitationibus ob eamdem cauſam ſe exercuit;* & me quidem judice, infeliciter, nam in ea aſſequenda Ciceronis elegantia Strebæo, ſi fortè, ſcriptore & ipſo non impuro ſuperior, caſti & fidi interpretis laude, & Græcæ linguæ peritia longè inferior habitus eſt: neque verò hoc illum fugiſſe puto, ſed verborum magnificentia & ſermonis volubilitate eſt delectatus. Proximus his Hadrianus Turnebus, literatiſſimus, & omni laude ornatus interpres; nam & Græcè luculenter ſciebat, & Latinè ſcitiſſimè convertebat: preſſus ille & adſtrictus, ab auctore nuſquam digrediens; ſuavis interim & perlucens oratio. Copioſior paulò Dionyſius Lambinus, dum quadrandæ orationi & elaboratæ concinnitati ſtudet, hanc interpretationis ſalubritatem haudquaquam obtinuit. Non minùs quidem ornatus Marcus Antonius Muretus, ſed reli-

ligioſus magis; nec caſtitati minùs quam elegantiæ aſſervit; nec ſententiam modò exprimit, ſed genus ipſum dicendi, quoad licet imitatur. Quòd ſi plura in eo genere elaboraſſet, inter multos interpretes propè ſingularis extitiſſet; ſed tantum detraxit ex gloria, quantum ex eo ſtudio decerpſit. Addendus huc etiam Jacobus Cujacius, ætatis noſtræ facile conſultiſſimus, illius verò artis minimè rudis. In ſexageſimo quippe βασιλικῶν libro interpretando ita verſatus eſt, ut fidei ſuæ promiſſum planè præſtiterit, neque deſciverit à præſcripto Juſtiniani, quo leges ſuas κατὰ πόδα verti ſanxit. Aliquos præterea operis ejuſdem libros in Latinum ſermonem tranſcriptos editurum ſe receperat; verum mors conſilium intercepit. Minimè autem iis aſſentiendum, *qui inaudita mentiendi & falſa fingendi licentia, Latinam illam Græcarum Epiſtolarum interpretationem ei adſcripſerunt, & ſub tam illuſtri nomine obſcuri cujuſdam & mediocriter docti Germani verſionem*, cæteroquin non aſpernandam, & verborum ac ſententiarum ſatis tenacem *publicarunt, quum Franciſcus Pithœus, à quo illi habuerunt, eam ſæpè mihi in Bibliotheca ſua oſtenderit, & Baſileæ neſcio quo caſu ſibi repertam dixerit*. Eodem tempore Franciſcus Foxius Candalla, non tam propter generis nobilitatem, quàm ob eximiam doctrinam ſuſpiciendus, inter optimos interpretes poſitus eſt; nam quamvis in vertendo Euclide multa ſibi permiſerit, in eo tamen minimè videtur eſſe vituperandus, quòd non tam interpretandis, quàm ac-

Caſaub. epiſt. 263.

accuratiùs demonſtrandis Euclidis Propoſitis ſtuduerit: id quod vel ex Triſmegiſti interpretatione ſatis apparet, in qua quod carpam, nihil habeo. Eodem quoque artificio aliquam ſibi quæſivit gloriam Gentianus Hervetus, raró auctorem ſuum deſerens, nec verbis inops, nec eorum ambitu abjectus; in colore quoque referendo non inconcinnus. Detritus ad hæc in Patrum ſcriptis, & rei Eccleſiaſticæ ſatis peritus. Majorem tamen Græcæ Linguæ, & cæterarum quæ lingua hac continentur hiſtoriarum & artium peritiam deſideres: nam Sexti Empirici, acutiſſimi ſcriptoris, aliorumque Philoſophorum interpretationem aggreſſus, famæ ſuæ peſſime conſuluit, tot propemodum congeſtis erroribus, quot verbis. Fidem itidem ſuam interpretando præſtitit Gilbertus Genebrardus; at Latinæ linguæ caſtitati non ſatis pepercit, & aliquid argutum magis & enucleatum requiras. Minimè verò à Genebrardo dejungendus Jacobus Billius Prunæus, quicum non ſumma ſolùm neceſſitudine, ſed hoſpitio etiam conjunctus fuit: verbis ille paribus ſententias aptè & fideliter comprehendit; ſtylo certè nonnumquam excurrit; verùm ipſe ſe intra metas continuò revocat & coercet. Pauca quidem, ſed omnibus abſoluta numeris in eo ſtudio elucubravit Henricus Stephanus, quem planè interpretem audeas dicere: eximia in reddendis verbis diligentia; ſumma in exponendis ſententiis accuratio; mira in charactere exprimendo felicitas; inſignis ad hæc perſpicuitas, pari concinnitudine conjun-

cta.

cta. Hæc amore fortaſſe, ſupra id quod in illo fuit, vobis prædicare videor, à quo tantùm certè abſum, ut longè majora, quæ de illo commemorari poterant, prætermittam. Nomen quoque ſuum operoſa, & triginta annorum ſtudio elaborata Athenæi interpretatione, immortalitati conſecravit. Jacobus Dalecampius, Cadomenſis, qui quamvis verborum ſecurus, in ſententiis acquieverit, tanta tamen eas arte ad auctoris exegit normam, ut qui utrumque contulerit, verborum fidem magnopere non requirat. Quod *ſi tantum otii* tamen, *ad hanc ornandam Spartam quotidiana huic ægrorum imperia conceſſiſſent, quantum fuit in ipſo* φιλοπονίας *& amoris erga literas; non dubitamus & meliorem & accuratiorem interpretationem potuiſſe ab eo ſperari*. Præclarè cum Hippocrate actum eſt, quum Latinè eum loquentem induxit Anutius Foeſius interpres proximus optimis numerandus, & reliquis longè ſuperior, qui in eodem Hippocratis convertendi labore claruerant. In Lyſia quoque exponendo ita ſe geſſit Claudius Grolartus, Neuſtriaci Senatus Princeps, ut eum viſus ſit tenuiſſe modum, quem in oratorum interpretatione requiri diximus. Quæ porro minùs nobis in Theodoro Beza placita eſt nimia Latinitatis cura, quum ſacræ Scripturæ libros converteret, ea in reliquis ejuſdem interpretationibus, cum decenti temperatione conjuncta ſe facilè probat. Quid in ea autem exercitatione Federico Morello noſtro præſtantius, ſincero rerum explicatore, non ambitioſo, non fucato, non tur-

Præfat. Caſaub. ad Animadv. in Athen.

turgido? Magna verò Jacobi Sirmondi, non in ea ſolùm, quàm tractamus, ſed in reliquis etiam humanioribus diſciplinis præſtantia: venuſta quadam & nativa floret facundia, & legentium animos mira voluptatis ſuavitate perfundit: hanc tamen dicendi facultatem ad auctoris exemplum coercet plùſque interpretationis fidei, & recepto apud Chriſtianos homines verborum uſui, quàm elegantiæ ſermonis & munditiæ tribuit. Inflatior Nicolaus Rigaltius & elatior, verborum negligens laborat in ſententiis, eaſque pingui, ut ita dicam, interpretatione conveſtit. Et verò, ut ſunt ſtudia, non hoc fine ſtabit noſtrorum hominum diligentia: confluunt ad me quotidie juvenum examina, in quorum flagrantiſſima diſcendi cupiditate non levem ſpem collocavi: ſed ex illis potiſſimùm duo, magna cum excellentia, præſtantiaque reliquorum velut fœcundæ arboris generoſi ſurculi in laudem patriæ ſuccreſcunt: Dionyſius alter Petavius, in veſtram, Fronto, ab annis aliquot familiam cooptatus, ad ſummam gloriam eruditionis floreſcens, exquiſitis doctrinis exaggeratus; & tamen ætatem videtis, jam inter eruditiſſimos nondum inter viros numerandus: alter verò Claudius Salmaſius Divionenſis, homo peradoleſcens, ingenio diſſimili, pari cupiditate incenſus, reconditas perveſtigans & interiores literas, tam acri & indefeſſo labore, ut ſit refrænandus à ſtudiis; vereor enim ut ſit diuturnus. Quod ſi utrique ſuppeditet vita, omnino conjectura ducor ad ſuſpican-

dum,

dum, maximum illos doctrinæ ſuæ & gloriæ lumen, ſic tamquam geminos Soles in orbem literarum illaturos. Sed eò unde deflexit, referatur oratio: hæc enim parum ad rem. Thv. Parum ad rem, ut voles, fuerunt mihi certè jucunda; gaudeo enim, ubi in hac literarum vaſtitate adoleſcentes exiſtere video, qui animum ad artes liberis hominibus dignas adjungant, nec in praviſſimam ſeſe dent juvenum nonnullorum conſuetudinem, qui inſcitiam laudi ducunt, unum id ſtudent,

aut equos
Alere, aut canes ad venandum.

Fr. Tolerabile verò id eſſet, ni hoc etiam delectarentur aucupio, quo petitæ volucris ſæpe præda fit ipſe auceps. Sed hæc mittamus: tu, Caſaubone, ad Italos te confer, niſi quid de Gallis habes amplius quod addas Cas. Habeo verò, neque pauca, ſed hæc ſatis ſunt, facilè ut appareat quid noſtri in eo genere potuerint. Videamus jam de Italis; 5. Italorum. qui in ea excolenda arte Gallis ipſis præiverunt; nam & annis abhinc ducentis Herodotum, & Thucydidem Latinis literis exponebat Laurentius Valla, in ea bene & eleganter dicendi copia, quam totis voluminibus explicavit, inelegans tamen, & penè barbarus; Græcis ad hoc literis leviter tinctus, ad auctorum ſententias parùm attentus, oſcitans ſæpe, & alias res agens, fidem apud eruditos decoxit. Erat ejus æqualis Leonardus Brunus Aretinus, de cujus facultate præclarum erat Andronici Theſſalonicenſis judicium, verum eum quip-

quippe & fideliſſimum Græcorum interpretum ſolebat appellare, cæteros autem magis paraphraſtas; majorem tamen in eo Romani ſermonis caſtimoniam Eraſmus requirebat. Eadem quoque ætate prodiit ex Emanuelis Chryſoloræ umbraculis vir pietate juxta & doctrina inſignis Ambroſius Camaldulenſis, non ſatis politus, & ut vitæ inſtituto, ſic ſermone auſterus, ſtylo quandoque extra callem excurrens. At infeliciter planè provenit Lapus Florentinus, interpres non ſatis Latinus, imò vaſtus & agreſtis, verbis quidem adhærens, & indolem quoque conſectans, neutrum videtur aſſecutus. De Franciſco Philelpho ſic pronunciavit Petrus Nannius, *Franciſcus Philelphus religioſus circa verba, in reddenda ſententia & indole defecit: tranſtulit Xenophontis multa, cùmque videret verborum elegantiam, verbum verbo reddere voluit, cæterum non potuit ex fide reddere, quæ in Græcis reperiebat, quod mirum in homine Græco*; Græco, opinor, ſermonis Græci peritia, non natione; apud Tolentinates quippe natus erat. Eſt apud Jovium, hortatu Alphonſi Regis, qui eruditos hujus ætatis homines ad linguam Romanam Græciæ theſauris locupletandam liberaliter invitabat, Petrum Candidum Decembrem Appiani interpretationem Latinam ſuſcepiſſe. Abnormis illa, inficeta, inſulſa; quodque pejus eſt, infida; ſive quod laceri & vitioſi exemplaris mendas ſecutus ſit interpres; ſive quod immoderatæ ingenii & diſſolutæ libertati ſit obſecutus. Hos conſecutus eſt An-

Petr. Nann. in orat.

ge-

gelus Politianus homo, non unus è multis ſed cum paucis potiùs comparandus; in omni penè facultate, quæ virum eruditum deceat, ſuæ princeps ætatis, in ſcribendo verò potiſſimùm. Nam quæ vel oratione vorſa ludere, vel prorſa commentarii libuit, præclaris diſtincta ſunt notis felicis & elegantis ingenii, quod non ad alieni ſtili exemplum ſerviliter compoſitum, ſed velut jugum imitationis indignans, ſuo ſibi ductu & auſpicio velificatur. Hinc adeò in interpretationibus, cum auctore ſuo non certat modò, ſed eum ſæpe etiam ſuperat; ut Eraſmus ipſe, ejuſmodi lucubrationum egregius ſpectator, ſummum eum artificem dicere non dubitarit. Id genus multorum movit approbationem; at non proinde meam; nec, ut ſpero, item veſtram: morigeram enim & ad imitandum accommodatam orationem, non circumfluentem & altiùs exaggeratam; interpretem, non oratorem poſtulamus. Multa ad hæc viro magno humanitùs excidiſſe ſi dixero, id ſocer meus ſuis in Herodiani interpretationem animadverſionibus comprobabit. Quid quod ab Angeli æmulis jactari ſolitum fuiſſe narrabat Pontifex Leo, opus hoc eſſe Gregorii Tiphernatis, atque id ex inæquali & vario orationis contextu deprehendi. Annii autem Viterbienſis, qui horum temporibus ſuppar fuit, quòque nemo otio ſuo magis in literarum perniciem, ignominiamque ſuam abuſus eſt, ſuppoſititias interpretationes ne attingamus omnino, nec in hoc luto & ſordibus pervolutemur. Ad interpretationem Polybii,

lybii, viam nobis, ut ſcitis, præivit Nicolaus Perottus; hanc ejus operam pro eo ac merita eſt, in ea Præfatione laudavimus, quæ Polybio noſtro eſt adtexta, & de prioribus ejus interpretibus, deque nova noſtra converſione differit. Hujus noſtræ laudationis ſumma hæc eſt, Nicolaum Perottum, literarum Latinarum, quas perdiu docuit, exquiſitè, ut illa erant tempora, fuiſſe peritum: non vulgarem præterea ejus fuiſſe induſtriam in Græcis ita vertendis, (quæ quidem intelligeret) ut nullum perſæpe Græci idiomatis in Latina ejus interpretatione veſtigium appareret, quam interdum opus eſſe αὐτοφυὲς dicas; tanto autem hominum applauſu exceptam eam fuiſſe, ut ex ejus æmulis nonnulli, quemadmodum à Paulo Jovio ſcriptum eſt, hanc Polybii interpretationem antiquiſſimam, furtoque ſurreptam exiſtimarint; Perottum tamen, meo judicio, à fidelis interpretis abſolutione tantum abeſſe quantum qui longiſſimè; tam levi quoque Græcæ linguæ cognitione fuiſſe imbutum, ut vix in ejus cortina videatur adſtitiſſe; quę ſi ipſe de ſe ſenſiſſet, numquam hanc Interpretationem Nicolai Pontificis oratu fuiſſe ſuſcepturum. Nec feliciùs vero Georgio Vallæ labor ille ſucceſſit: nam & à Græcis diſſentit ſæpè, & quæ aſſequitur, non rarò pervertit. Marſilium Ficinum religioſum & fidelem dicit Nannius, ſummaque cura verbis inſtitiſſe, ſententiam quoque reddidiſſe, in indole verò defeciſſe: nos aliter judicamus; nam verborum curam negligit Ficinus, ſententias dilatat nonnumquam,

vel

vel contrahit; id quod alibi ſæpe, maximè verò in Triſmegiſti interpretatione deprehendas. Hermolaus etiam Barbarus de elegantia ſollicitus, non tantum verbis & characteri, quantum ſententiæ tribuit, & ſapori illi vernaculo & αὐτοφυεῖ, ut ſcriptores ab eo converſi non interpretis ſermone, ſed nativo loqui videantur. Oratione non valdè quidem ſplendida & exculta, ſed perſpicua tamen, & ad Græcum exemplar affabrè compoſita uſus eſt Nicolaus Leonicenus. In Græcis autem parùm verſatus Raphael Volaterranus, fucatam eruditionem oſtentat, & dum interpretem ſe gerens ſupra ſeipſum aſſurgit, quæſita laude cecidit. Proximus hujus ætati Leonicus Thomæus, emendatus interpres, ſermonis planus, ad auctoris nutus totum ſe fingens. Uberior contrà Johannes Bernardus Felicianus, parùm preſſus, & redundans nec eam tamen, quam prolixitas quærit, perſpicuitatem conſecutus. Elegantes & comti Romulus & Pompilius Amaſæi, ſi remotis Archetypis, interpretationibus acquieſcas: quæ ſi ex adverſo contenderis, utrumque, ſed Romulum præſertim, conciſa dilataſſe, obſcura illuſtraſſe, diffuſa contraxiſſe, & ubique facundiæ laudi velificatum fuiſſe reperies; ea verò uſum cautione Pompilium, ut obſcura quæque non attingeret; Lectorem tantummodò monuiſſe eorum ab aliis interpretationem peti poſſe: deerat nempe ſatis exquiſita literarum Græcarum peritia. Eximia verò Petri Victorii facultas; ad auctoris arbitrium ita ſe componit, ut mutatus, recoctus,

penè alter credi poſſit; alieno ore loqui, propriamque indolem exuiſſe videatur. Magnos etiam, & Reipublicæ literariæ utiles in eadem palæſtrâ labores excepit Junius Paulus Craſſus, interpres non inelegans, fidus ſatis: quod enim verbis vel adjecit, vel decerpſit, id in indole & ſententiis cum lepore & perſpicuitate relatis diligentiſſimè rependit. In hac etiam diſciplina quid poſſet, expertus eſt Natalis Comes, & niſi φιλαυτίας vitio fuit occœcatus, ſe in aliis fortaſſe aliquem, in ea exercitatione nullum admodum eſſe pervidit: verborum quippe & characteris ſecurus, vix obtinet ſententias. Nec incommodè verò Ariſtotelis Artem Rhetoricam in Romanum traduxit ſermonem Antonius Riccobonus: locutio emendata & Latina, aſtricta verborum comprehenſio: quod ſi auctoris ſenſa perveſtigaſſet feliciùs, propè omnino à ſumma interpretis perfectione abſuiſſet. Plurimis quoque lucubrationibus hoc ſtudium locupletavit Petrus Galeſinius, verboſus interpres & diffuſus, neque ſatis pro Patrum, quos expoſuit, dignitate caſtigatus. Fredricus Commandinus ſummam Mathematicæ ſcientiæ peritiam, nec non exquiſitam Græcę linguę cognitionem ad convertendos hujus artis ſcriptores attulit: fidus eſt in verbis, fidiſſimus in ſententiis; nec perſpicuitatem in eo, & quantùm patitur ſcientiæ hujus tenuitas, concinnitatem deſideres. Coronam hanc claudat Julius Pacius, quem licet Vicentię natum potiori forſitan jure Germanis, apud quos meliores vitæ ſuæ contri-
vit

vit annos; vel Gallis, in quorum nobiliſſimis Academiis Jus civile diu profeſſus eſt, debeam annumerare. Hujus quamvis ſummum extet erga me & inſigne ſtudium, non verebor tamen, ne quidquid de eo dixero, vos è benevolentia potius, quam è veritate profectum exiſtimetis. In veriſſimo ille interpretandi genere verſatur; ſtilo ſuo ad auctoris exemplum moderatur; verba remetitur; paria reponit paribus; & ſi quando exactam hanc ęqualitatem vel linguarum diſcrepantia reſpuit, vel Theoreticarum diſciplinarum obſcuritas, ne vel minimus lectori ſtruatur dolus, aſcititia quæque diverſo charactere inſignit, ut eum ferè ex omnibus optimum & ejus artis antiſtitem agnoſcam. Non ergò ad Itali nominis laudem conſultiùs à nobis agi poteſt, quam ſi in tantis viris finem de Italis dicendi faciamus. Proximos iis in dividendo Germanos poſuimus, homines ad artium omnium tractationem à natura ſatis quidem factos; ſed iis etiam quæ à natura habent non valdè magna diuturno uſu & conſtanti meditatione excolendis & augendis gnavos, præ cæteris, atque induſtrios. Poſtquam ergo ſtudium illud interpretandi arripuit Germania, tam pertinaciter in eo ſe exercuit, vix ut ulla gens meliorem, nulla certè uberiorem interpretum fœtum tulerit. Primum ex illis in ſcenam producam Johannem Reuchlinum, probabilem ſanè interpretem, & quem ad obruſſam noſtram factum dicas. Sequatur Bilibaldus Birkheimerus, numeris, ſive ῥιθμῷ ita addictus, ut dum aptè verbis 6. Germanorum.

 ſen-

ſententiam comprehendere ſtudet, veritatem nonnumquam infringat. In iis quoque numeratur Sigiſmundus Gelenius Bohemus, quo vix quiſquam pluribus hanc artem monumentis ditavit: diſertus imprimis habitus eſt & elegans; audax in conſtringendis pluribus in unum periodis, vel disjungendis, ſenſus ſibi non ſemper intellectos ab libitum recoquit. Collatata quoque ſupra modum, & plena oratione turget Ottomarus Luſcinius, nec ſemper auctoris inciſis & membris inſiſtit: & eum tamen preſſum & attenuatum eſſe dices, præut quæ à Simone Grynæo, verboſiſſimo & paraphraſtæ ſimillimo interprete edita ſunt. VVolffgangus Muſculus, vir bonus, ſed Græcæ linguæ notitia imparatus, neque Latina valdè inſtructus, brevitate & nitore, ſimplicitate etiam ac fide commendatur; nam *& ea quæ intelligebat, & ea quæ non intelligebat, uti poterat, expreſſit: nihil videas illum ſtudio prætermittere, nihil alienum ſubſtituere:* cæteroquin halucinatur ſæpe, utpote earum artium rudis, quas qui colunt, eruditi appellantur. Utilem in bonis auctoribus convertendis operam navaſſent Conradi Clauſerus & Geſnerus Tigurini, niſi eos nimia licentia extra metas abripuiſſet. Temperans & ſiccus Johannes Guinterius Andernacus interpres non aſpernandus, ſi à vitiliginibus & barbari ſermonis corruptelis caviſſet, & duriorem orationem ad Græcum exemplar flectere, & quocunque poſtulabat rerum varietas, ducere ſciviſſet. Raram quoque fidem, cum pari eloquen-

Caſaub. Præfat. ad Polyb.

quentia & perſpicuitate obtinuit Johannes Langus. Elegantis verò & nitidæ Latinitatis laudem tulit Juſtus Vulteius, cui ſi paulo majorem ſtili parſimoniam, & convenientiam cum Græcis adjunxiſſet, boni interpretis adumbrationem in eo reperiſſes. Exquiſita linguæ utriuſque facultate præditus ad interpretandum acceſſit Hieronymus VVolffius: ſic autem de ſuo hoc artificio, vir alioqui verecundus & modeſtus prædicavit, *Nihil ferè addidi, nihil detraxi, nihil immutavi; nec modò ſententias appendere, ſed penè etiam annumerare verba, quatenus id diverſa Latini ſermonis ratio ſinit, ſum conatus*. Nihilominus tamen Henrico Stephano neutiquam omni ex parte ſatisfecit. Magna enimverò ars, & haud ſcio an omnium difficillima, quam acuto vir ingenio, elegantioribus doctrinis excultiſſimus, uno ferè hoc in ſtudio tot annos pervolutus, cùm perfectam in ſe, abſolutámque exprimere non potuerit, quodcunque illi defuit, humano id ingenio defuiſſe credendum eſt. Atque utinam parem vertendis antiquis ſtili moderationem, &, ut ita dicam, continentiam adhibuiſſet Philippus Melanchthon: quæ fuit hominis facundia, & egregia Latini ſermonis integritas, eruditos omnes, excuſſis de manibus veterum ſcriptis, ad ſui lectionem pellexiſſet. Dicendi facultate longè inferior fuit quàm Melanchthon, diffundenda licèt oratione perſimilis Michael Neander. Jejunior utroque & parcior Janus Cornarius, ſed Græcæ loquelæ non ſatis gnarus, neque Latini ſer-

H.VVolff. Præf. ad Iſocr.

monis caſtitati ſatìs conſulens, neque ad libræ æquatum examen ſatìs accuratè utrumque exigens. Hac quoque in parte diligentiam ſuam deſiderari nequaquam paſſus eſt vir de politiori literatura præclarè meritus Joachimus Camerarius, ſuæque adeò Germaniæ ſingulare ornamentum; caſtus ſermo & perſpicuus, & quem ſi cum Græcis contuleris, ſincerum atque ſanum, & nonniſi obſcurioribus declarandis, idque rarò & leviter, excurrentem agnoſces. Neque verò ſatìs pro merito & virtutibus laudari poſſit Gulielmus Xylander, qui quatuor licèt & quadraginta vix confecerit annos, ſummam tamen utriuſque linguæ peritiam, cum elegantioris humanitatis, & Philoſophiæ, ac Mathematicæ diſciplinæ cognitione comparavit, prætioſâſque tot doctrinarum opes huic propemodum uni interpretandi ſtudio viſus eſt conſecraſſe; inde factum, ut tam paucis vitæ ſuæ annis, tot ac tanta veterum ſcriptorum volumina Latinis verbis explanaverit: nam quæ vix diuturno alii labore, intra perpaucas ille horas vivido mentis acumine & innata alacritate profligabat. Summa præterea, quæ hominem toto vitæ decurſu miſerè torſit, egeſtas, ſponte ſua currentem incitabat; atque ob id, quemadmodum non irridiculè de eo, Thuane, ſcripſiſti, fami, non famæ ſcribere exiſtimatus eſt:

Pauper, cui opera vita erat:

Ut Cæcilianum illud in ſe mirificè comprobaret,

Sæpe eſt etiam ſub palliolo ſordido ſapientia.

Præ-

Præcipiti autem feſtinatione, idquod properantibus ferè contingit, aliquando lapſus eſt;

ἁμαρτάνου δὲ καὶ ἀνὴρ σοφώτερος.

Ipſum porro interpretandi genus quod attinet; neque verbis, neque interpunctionibus alligatus, ſententias ſolùm intuetur. At in hoc interpretandi ſtudio mirabilis eſt Johannes Leunclavius, ut neminem in eo ſcientiùs verſatum eſſe omnino mihi conſtet: ſententias quippe ita contorquet, ut nihil intercidat; eo verborum numero circumplectitur, ut paria paribus reſpondeant ipſam quoque vocum conſtructionem & ſitum perſæpe ita obtinet; ut color ipſe integer exiſtat: Summa ad hæc concinnitas, perſpicuitas, incorrupta Latinitatis caſtitas & ipſum, quod in aliis rarò reperias, *αὐτοφυὴς*: adeo ut cùm ab hoc diſceſſeritis, nemo ſit anteferendus. Quum reliquos autem aliàs ſemper ſuperare viſus ſit; tum in transferendo Xenophontis Oeconomico ſe ipſum profectò ſuperavit. In aliquo etiam numero eſt Johannes Serranus, ſed nihil ad Leunclavium: is in nobiliſſimo opere, ſententiis contentus verba deſpexit, fidelem abſque eo, & perſpicuam, quam pollicetur, converſionem præſtiturus. Memini me ſæpè ſocerum meum dicentem audire, monitum à ſe aliquando per literas Serranum, non pauca eſſe apud Platonem, de quorum interpretatione cum eo non ſentiret, ſed ſive limæ labore offenſum, ſive ſuis delectatum, emendationis operam neglexiſſe. In vertendo Homero induſtriam ſuam conſumſit

ſit Obertus Giſanius; atque utinam ſermonis mundities ſummæ ejus fidei reſpondiſſet, interpretandorum Poetarum egregium ſpecimen haberemus. Præclarum quoque in ea diſciplina ſibi paravit nomen David Hoeſchelius, quo quum nemo eruendis antiquorum ſcriptis feliciùs incubuerit, tum in iis Latinè quandoque reponendis vix ulli primas conceſſit; quòd ſi ſententias non aliquando compleret de ſuo, quæ alioquin ejus eſt in rependendis verbis diligentia, cæterorum luminibus obſtrueret. Illuſtres quoque interpretandi arte viros Belgium tulit, Rodolphum in his Agricolam, in magnarum rerum ſcientia, ut temporibus illis, exercitatiſſimum, & ex optima Theodori Gazæ diſciplina exortum: Latinè loquitur, ſummo nitore floret; ſed propter plenam & diffluentem orationem, verborum & indolis referendæ laude caruit. At ſuo tandem ordine prodeat Deſiderius Eraſmus verè ſeculi ſui Phœnix; quis enim tot doctrinis cumulatus? quis tanta multiplicis ingenii ubertate circumfluens? quis tam portentoſæ memoriæ capacitate inſtructus? quis ſuavitate in ſcribendo, quis ſalibus & facetiis conditior? quis verò in ea, quam habemus in manibus, convertendi induſtria tanta felicitate numeros omnes abſolvit? ſententias acutè perveſtigat, dilucidè expedit; ſincera omnia, atque ſana; ſine ariditate, ſicca; ſine exilitate, anguſta; ſine exuberantia, aperta; ſine ſquallore, neglecta. Ad hæc pro rerum varietate ſermonem ſuum temperat: in Scripturis ſacris vel minimos apices

7. Belgarum.

ſum-

ſumma fide perſequitur; in reliquis pro rata cujuſque parte rigidam illam accurationem inflectit; ut in eo artificio unus admodùm regnum tenere videatur. Quod ſi ceſpitavit aliquando, ut cauſantur faſtidioſi quidam & difficiles, homo fuit; ego verò, ubi plura nitent, paucis maculis non offendor. Locum etiam ſuum in interpretibus tuetur Petrus Nannius, fidus ſententiarum explicator, ἀυτοφυὲς illud mirè in ſe expreſſit. Eodem ſtudio nomen ſuum celebravit Hermannus Cruſerius, ut ipſum etiam Xylandrum, interpretationum fide à multis ſuperaſſe credatur: verùm ita eſt, quot homines, tot ſententiæ; mihi videtur in aſſequendis Græcis titubare nonnumquam; nec cuiquam eam comprobari poſſe temeritatem reor, qua inductus Plutarchi Vitarum ordinem commutavit; nam qui in ipſo librorum ſitu id fuit auſus, eùmne in ſententiarum, aut verborum ſtructura moderatiorem fuiſſe credendum eſt? Non valdè egregiam in interpretationibus operam poſuit; vir humanioribus diſciplinis abundè cæteroquin expolitus Hadrianus Junius: à Græcis quippe aberrat ſæpe, eàque diſtorta & falſa interpretatione adſtringit: ſexcentis quidem locis in uno Eunapii libello Criticis debet ſupplicium. Felicior ab omni laude Gulielmus Canterus, Ariſtidem ita vertit, ut non fruſtra fidem ſuam in Prolegomenis venditaſſe viſus ſit; non plus ſibi ſumſit licentiæ, quàm dabat explanata oratoris copia; Euripidem, ut in poetis fieri amat, de verbo ad verbum extulit; & niſi

Lyco-

Lycophronis obſtitiſſent anguſtiæ, & quæſita obſcuritas, omni eum ex parte adæquaſſet. Hujus ætate conjunctus Bonaventura Vulcanius, amicus meus ſummus, plurima in eo labore ingenii ſui & doctrinæ monumenta edidit; in verbis quidem parùm ſe torquet; breviter tamen & preſsè, ſplendidè quoque ac pereleganter interpretatur; ut cùm ſcriptiones ejus perlegas, vix melius ullum interpretandi genus eſſe putes: & in eo quidem ſtudio totum ferè longiſſimę vitæ tempus contrivit; nunc verò effœtus anteactorum memoria & recordatione ſeſe oblectat, &

Sicut fortis equus, ſpatio qui ſæpe ſupremo
Vicit Olympia, nunc ſenio confectu' quieſcit.

Notum eſt vobis illud Ennianum. De ſua autem interpretatione Photiana ſic præfatur Andreas Schottus, *Elaboravi quidem, quoad ejus fieri potuit, ut ſenſa verbis comprehenſa ſequerer, & non tam verba numerarem, quàm ſenſum ex bona fide appenderem.* Habemus confitentem reum, ſed vir eximius

ἄλλοισιν ἐσθλοῖς τόνδ' ἀπωθεῖται ψόγον.

In Heinſio noſtro juvenilis quædam ſeſe effert redundantia, & ſuperfluenti in dicendo ubertate intemperantiùs nuper uſus eſt, quum Maximum Tyrium Romana civitate donaret; ſed hanc, uti bene ſperamus, ſtili luxuriem depaſcet maturior ætas, & ad modum redibit ſuum admirabilis hæc indoles, ſi qui illam inflat ac diſtendit æſtus, aliquando defervescat. Solvamus verò è Belgio, & in Angliam trajiciamus. Fr. Diſcedemùſne autem inſalutato Lipſio? Cas. Bene mones,

nes,effugerat enim:& verò tam anguſtum in interpretibus locum tenet, ut facilè latere poſſit, præſertim properantes; exiguam enim duntaxat, quod ſcire poſſum, Polybii partem attigit, eam ſcilicet, quæ ad illuſtrandos ejus De Romana militia libros pertineret. Quo de opere in noſtra ad Polybium præfatione iis verbis locuti ſumus, quibus hominem decuit veteris amicitiæ non immemorem, & amici famæ parcentem: nunc verò, ne quid apud vos diſſimulem, parùm videtur lucubratione hac honori ſuo conſuluiſſe vir ille bonus, &, ſi verum quæritis, πανυδὴ ἑλικτὰ, κοὐδὲν ὑγιὲς: parum ſiquidem vidit in Græcis, nec multo magis in Tacticis: in falſa autem & abſona de interpretandi ratione ſententia hærere ſe palàm fecit, quum interpretem quemdam monitis ſuis & conſiliis juvans ſic diceret, *Exorbita igitur, & hoc erit rectam in vertendo viam tenere, viam non tenere.* Converſionem præterea ſuam, ut reliqua, ſtrigoſiore quodam dicendi genere digeſſit, quod quantumvis multorum gracilitates potius, quam ſanos & opimos corporis habitus ſectantium applauſu ſit receptum, mihi ſanè numquam probatum eſt; interciſus enim ille ſermo, & vibrantes ſententiæ ac affectata orationis tenuitas indoctorum adoleſcentium, vel imperitæ, ſi fortè, multitudinis approbationem commovere poſſunt; ſanis verò auribus, & veræ ac Tullianæ eloquentiæ uſu ſubactis placere non poſſunt. Quòd ſi intra Romanæ antiquitatis cancellos, & Latinorum auctorum δρύφακτα, intactis Græcis, ſeſe

Juſt. Lipſ. in Epiſt. ad Mor-rentorf.

ſeſe continuiſſet; perpaucos omnino habuiſ-
8. Anglorum. ſet pares, neminem certè ſuperiorem. Sed
ad Anglos tandem pergamus.

Vocat jam carbaſus auras.

Et primum omnium, cùm propter hominis ætatem, tum propter inſignia in rem literariam beneficia, adeamus Thomam Linacrum, quo nemo majorem orationis nitorem, caſtitatem, & condecentiam ad interpretationes contulit: quarum virtutum integritatem dum diligentiùs tueri ſtudet, fidelem verborum affectationem, raró quidem, at aliquando tamen omiſit. Pauca ſanè, ſed ex quibus de ſingulari ipſius induſtria exiſtimari poſſit, convertit Thomas Morus, planè optimis interpretibus æquiparandus: ad tenuẽ limata & nativa oratio, non inflata, non corrupta, quodcunque vult, facilè complectens, Græcæ verò tam exacta æquilibritate reſpondens, ut

Qui utranvis rectè norit, ambas noverit.

Longè abſuit ab ea præſtantia Johannes Checus Regis Eduardi præceptor: ad Græca ille parùm attentus vagatur pro libitu; ſermo interim ſplendidus, nec impurus, quod in ea certè vertendi licentia minimè mirandum. Hoc etiam deteriorem ſe geſſit Johannes Chriſtoforſonus; periodorum ordinem & modum confudit, nec ab ipſá capitum diſtinctione pervertenda manus abſtinuit; explanandis obſcuris aliena pleraque inferſit; ipſos verborum ambitus, ubi Græca deficerent, de ſuo ſupplevit; & qui quadrandæ orationi hac mercede ſtuduit, eam tamen à barbarie non prohibuit. Extra metam quo-

que

que abiit Laurentinus Humfredus, nec ſuis ipſe legibus paruit, quas tulit interpretibus cum hoc quod tractamus argumentum erudito libello perſequeretur. Nam cum diſſolutum & intemperans vertendi genus reprehenderet; eam vero tantum verborum retinendorum curam aſpernaretur, quam & nos repudiavimus; eam nimirum quæ inſulſitate ſua & ineptiis offenderet, medium quoddam ſectatus eſt iter, quo nec ita inhæreret verbis, ut fide ſua placere poſſet; nec elegantia tamen ſua verborum jacturam ſarciret; nec in hac ſtili libertate colorem illum αὐτοφυῆ obtineret. Pluribus in Anglorum interpretationes inquirerem, ſed exiguum gens ea interpretum proventum tulit, Quin pauciores etiam ex Hiſpania prodiere, inter qnos Johannes Geneſius Sepulveda, 9 Hiſpanorum. cùm caſtigatam, quam commendamus, interpretationum fidelitatem repudiare ſe declaraſſet, aditum ſibi ad hujus artis perfectionem obſtruxit. Unam ſententiarum curam ac ſtudium profeſſus, reliquorumque negligens Andreas à Lacuna, divite eas & libero ſermonis contextu circumdedit. Petrus quoque Martinius Morentinus, dum ſtilo ſuo immoderatiùs abutitur, huic ſtudio non ſatisfecit. Rationi illi non defuit Conſalvus Pontius Legionenſis, quem præſtantiſſimis fermè interpretibus conferendum cenſeo: ſermo non vitioſus, ſtilus accuratus, & ad auctorem accommodatus. Sterilis quoque hujus exercitationis & negligens Polonia Joſephum Struthium dedit, 10. Polonorum. cùm parùm in vertendo diligentem, tum

ora-

oratione corrupta horridum & deformem. Cultior longè Joſephus Tectander florenti dictione ſententias exornavit; in iiſque defixus, verborum & characteris ſollicitudinem inſuper habuit. Neque verò ſi interpretum feraciores eæ fuiſſent gentes, opera, hac quam mihi dicatis ad audiendum, ego diutius apud vos ad commentandum abuterer, jamdiu eſt enim cùm modum ſuum tenet iſta diſputatio. Finem ergo tandem in præſtantiſſimis illis hominibus faciamus, qui ſedibus avitis Othomanorum feritate & impiis armis expulſi humaniores literas, ipſamque adeò humanitatem in reliquam Europam invexerunt. Quum enim ut incultum, ac derelictum ſolum vepres & tribuli; ſic noſtrorum mentes fœda barbaries occupaſſet, hi certo Dei, opinor, nutu atque conſilio in has illati oras, extirpatis inſcitiæ ſentibus, rudes excoluere animos, qui meliorum artium ſatu, uberrimos deinde doctrinæ fructus extulerunt: ut quæ diſciplinarum olim inventrix fuerat Græcia, earumdem foret fato quodam ſuo conſervatrix. Primi autem Itali, quum exules tecto & laribus excepiſſent, xeniorum vicem, humanitatis ſenſus, amorem in literas, ſtudiorum rationem, & ipſa re quoque interpretandi artem ab iis hauſerunt, quæ in Galliam demum, ac Germaniam, reliquàmque deinceps Europam fuere propagata. Ingrati ſimus ergo, ſi eos recenſentes, qui in hoc interpretandi artificio floruere præ cæteris; per quos potiſſimùm in eo profecimus, prætermittamus. Princi-

pem

pem in his, cùm merito ſuo, tum ampliſſima dignitate locum tenet Beſſarion Cardinalis Nicenus, Patriarcha Conſtantinopolitanus, cujus ſingularem in convertendis Græcis, & planè admirabilem induſtriam ſi fuiſſet proſecuta poſterior ætas, & pari interpretationum ſalubritate contenta ab infræni licentia ſeſe abſtinuiſſet, neque linguæ Græcæ ignaros homines tam ſæpè in errorem illiceret interpretum perfidia; neque nobis in ejuſmodi libertate coercenda, & apertiſſima re argumentis & exemplis demonſtranda nunc foret laborandum. Quo magis miror Georgium Trapezuntium Beſſarionis familiarem & aſſeclam, tam illuſtri exemplo minimè adductum intemperantiſſimè luxuriaſſe; cùm præſertim in Phyſicis, vel Theologicis interpretandis ferè verſatus ſit; *Iſtiuſmodi quippe res*, ut Tulliano more loquar, *dicere ornatè velle, puerile eſt: planè autem & perſpicuè, docti & intelligentis viri*. Nonnunquam etiam auctorem ſuum intra eas concludit anguſtias, ut tota ejus membra recidat; quorum & ordinem quandoque audet pervertere. Nativos præterea ſenſus neque rimatur feliciter, neque politè reddit; & quibus ſolis excuſari poteſt interpretationis licentia, vel aſpernatus eſt elegantias, vel aſſequi ſe poſſe deſperavit. Eadem quoque ætas Theodorum Gazam, & Johannem Argyropylum tulit, de quorum facultate præpoſterum extat Pauli Jovii judicium: Gazæ quippe ita extollit, Argyropyli verò ita elevat induſtriam, ut huic iſtum abſque ulla controverſia anteponere videatur. Idem de Theodoro Gaza ſenſit Eraſ-

mus, in vertendo enim præcipuam ei laudem tribuit. Ego verò ſecus arbitror, quod ſummorum hominum pace dixerim: ut enim præcipuum doctrinæ decus Gazæ concedamus, & ſolerter excogitatis vocabulis, quibus res Latinis ignotas exprimeret, Romanam linguam locupletaſſe demus, pleraque tamen vel Latinè parùm, vel perplexè etiam, tum ſolutè, & phalerato ſermone explanaſſe fatendum eſt: ſtrigoſior autem, ut voles, & obſoletior Argyropylus, caſtior certè & preſſior, *Ariſtotelem*, tuis enim verbis, Thuane, libenter utor, *fideliter potiùs, quam ornatè verſum auribus Latinis propoſuit*. FR. Equidem Argyropylum, interpretem fortaſſe non malum, & tolerabilem, ſed cum Gaza minimè conferendum crediderim: hic enim, aſſentiente Nannio, ſententiarum diligenter ſervavit fidem, indolem verò tanta felicitate expreſſit, ut Græcorum majeſtas, dignitas, & affectus extent in Latinis; Argyropylus verò reprehenſus eſt à multis, nec flacceſcens ipſius oratio aſpirare ad Gazam poteſt. CAS. Pulchrè tibi conſtas, Fronto, ut eos, qui fuſum atque tractum amplexantur dicendi genus, anteponas; attenuatos verò & adſtrictos, fidos licèt, contemnas. Non efficies tamen quin major quidem eloquentiæ laus Gazæ, accuratè autem interpretandi Argyropylo debeatur. Janum autem Laſcarim in converſo Polybii, exiguo quidem at totius operis longè difficillimo fragmento ſæpenumero demirari ſoleo, ut eorum quæ de eximia ipſius lucubratione in Polybio noſtro præfati ſumus, minimè nos adhuc pigeat.

Thuan. lib. 23. Hiſt.

Nann. in Horat.

geat. Quod ſi hoc non ſpreviſſet interpretandi munus, & excuſſo veterno, quo penè ſepultus vixit, plura ingenii ſui monumenta reliquiſſet; melius quippe nomini ſuo & poſterorum utilitati conſuluiſſet; at quantum conceſſit otio ſuo, tantum ex gloria deminuit. Sed jam propè eſt, quum meta ſtringenda eſt nobis, & ad perorandum ſpectat hæc oratio: unæ ſuperſunt percurrendæ Gallicæ interpretationes, quam partem nobis fecimus reliquam; ne aliena curemus, ea quæ ad nos attinent negligamus. Sequamur ergò ſumma rerum faſtigia & ex copia non exili eximios aliquos perſtringamus. Ac ſi volumus artis hujus, cum lingua noſtra primùm excoli cœpta eſt, initia longè repetere, ut rudia ferè ſunt & imperfecta rerum primordia, vereor ne nos noſtri pudeat, ſtomachùmque turpiſſima patrum noſtrorum barbaries nobis moveat. XII. De Gallicis interpretationibus.

Quum neque Muſarum ſcopulos quiſquam
ſuperarat,
Nec dicti ſtudioſus erat.

Quæcunque ergo ante Philippi Quarti tempora, ejus qui Pulcher appellatus eſt, fuere mandata monumentis, majoribus noſtris gratificantes, ab hoc ſermone removeamus quæ deinceps, breviter attingamus. Atque eo quidem regnante, ſeſe primum interpretandi ars, ſi minùs cum laude, certè non ſine ſpe aliqua futuræ laudis, his in oris exeruit. Latent in Bibliothecarum anguſtis illis temporibus concinnatæ interpretationes aliquot, quædam etiam typis editæ ſunt quarum nobiliſſima ea eſt, qua ſanctæ Scripturæ volumina Gallico ſermone expoſuit

Guiartus Molinæus. Caroli Octavi juſſu primùm & aliorum ſubinde cura prœlo commiſſa fuit; qua re decepti nonnulli Caroli hujus auctoritate non editam, ſed lucubratam finxerunt. Id verò quàm falſum ſit, vel ex eo manifeſtum eſt, quod ad Geneſeos caput XVI. adtexuit interpres, converſionem videlicet illam eo anno ſeſe fuiſſe exorſum, quo cæſis Chriſtianis Ptolemaidem & Tripolim Barbari diruerunt: hanc autem cladem, anno à Chriſti Natalibus octogeſimo nono ſupra ducenteſimum & milleſimum à Mulecho Sapherape Babylonio Saracenorum Soldano Chriſtianæ Reipublicæ fuiſſe illatam memoriæ proditum eſt: qua ſcilicet tempeſtate rerum in Gallia potiebatur Philippus Pulcher. Ejuſmodi autem eſt hæc interpretatio, ut non minùs commentarius, quàm converſio cenſeri poſſit; plurimis ſiquidem additionibus ex Petri potiſſimùm Comeſtoris Scholaſtica Hiſtoria depromptis, variiſque mutationibus, & infinitis detractiouibus inquinata & deformata eſt. Atque utinam nativi & ſinceri contextus diſtinctionem à commentariis editi codices & manuſcripti ita adnotatam præferrent, ut vetuſtum quoddam Bibliothecæ hujus exemplar; pauciora quippe in ea, quamvis etiam bene multa requireremus. Proximum huic ponimus Johannem Clopinellum Magdunenſem, hominem, pro captu temporum illorum, non indiſertum; qui tantum in interpretandi arte conſecutus eſt, quantum Gallus homo Latinis literis non multum eruditus, omni verò bonarum artium præſidio propemodum deſti-

tutus

titus conſequi potuit. Gallicas poſtmodùm res moderante Carolo Quinto, ad novam Bibliorum condendam interpretationem animum appulit Nicolaus Oreſmius Cadomenſis, Decanus primùm Rothomagenſis, tum Lexovienſis deinde Epiſcopus; quod quum Regis juſſu fuiſſet aggreſſus, Bibliaque inde Caroli Quinti fuiſſent dicta, converſionis hujus auctor ſapientiſſimus ipſe Rex habitus eſt. Plurima quoque, ejuſdem nutu; Veterum ſcripta Gallicè Oreſmius vertit; ſed fontibus, quorum aditum, propter linguarum imperitiam, ſibi præcluſum ſentiebat, relictis; è Latinis interpretationes ſuas lacunis ita derivavit, ut quæ fortè fœdatæ eſſent erroribus, non modò eas non purgaret, ſed novis etiam, ut ferè fit, acceſſionibus paſſim inquinaret. Quòd ſi ætatem tamen, qua vixit, reſpexerimus, tantum in his eum tenebris vidiſſe, tantàmque in interpretando temperantiam adhibuiſſe mirabimur; nedum ſeverè hunc & contumelioſè habebimus. Patriæ deindè Patri Ludovico Duodecimo Thucydidis & Appiani interpretationem obtulit Claudius Seyſſelius Epiſcopus Maſſilienſis: è Latina Laurentii Vallæ expoſitione exiit altera illa; ſed ita tamen illius alucinationibus ſuas ipſe adjecit interpres, & de malis Latinis Gallicè deteriùs ſcripta edidit, ut nihil pro ſano feciſſe ab eruditioribus jure merito creditus ſit. Pari acumine, pari fide, peſſima ſcilicet, Cæſaris Commentarios, & Ciceronis ſcriptiones aliquas popularibus idem ſuis interpretatus eſt. Primum ſe ad Ebraicum exemplar Scripturæ Sacræ converſionem

nem Gallicam elaboraſſe jactavit Robertus Olivetanus: cum tamen Ebraici idiomatis notitia leviter imbutus, ſubſidium à vetuſtioribus interpretibus petiiſſe, & alienæ eruditionis gloriam in ſe derivaſſe viſus ſit. Offendit itaque ſæpiuſculè: obſoleta ad hæc oratio & barbara, quam emendare, & ad purioris loquelæ normam exigere, atque errata etiam purgare coactus eſt ſubinde Calvinus; in quo exiguam quoque reperiſſes primigeniarum linguarum peritiam. Quamobrem manus operi huic denuo admovit Cornelius Bertramus, virorum aliquot doctorum opera ſublevatus. Plus ille eruditionis ad id contulit quam ſuperiores: verba aſſectatur diligenter: nimio tamen ſtudio peccat nonnunquam in ſententiis, aliorumque ſublatis erroribus ſuos ipſe admiſcet. Plus ad Tacitum patrio ſermone referendum à natura & ſtudio inſtrumenti habuit Claudus Falchetus; cujus copiam & ubertatem Tacito parum convenire qui cauſabitur, is aſſequi tantam jeiunitatem non poſſe Gallicam loquelam neutiquam videbitur advertiſſe. At ſuperiorum diligentiam, meo judicio, vicit Jacobus Amyotus, Altiſſiodorenſium Antiſtes, liberali diſciplina eruditus, ingenio acutus, at oratione ita ſubtilis & limatus, ut in eo primùm Gallica facundia vires ſuas experiri viſa ſit: is Plutarchum interpretatus eſt tanta ſtili amenitate, ſed & tam integra, & tam raró nutante fide, ſi paucula quædam lucis quærendæ cauſa, extrinſecus aſcita excipias; ut eorum facilè querelas poſſit contemnere, qui immenſam errorum vim bonæ

frugi

frugi ſuccreviſſe criminantur. Omnium verò non ludibrio ſolùm, & cachinnis, ſed contemtioni etiam ſeſe propinavit Sebaſtianus Caſtalio, quum grave & ſerium convertendæ Scripturæ molitus opus, ſermonis intemperiem, quam in Latina interpretatione comparanda ineptiſſimè exeruerat, in Gallica etiam inſolentiùs explicavit. In interpretationibus quoque patria Lingua procudendis operam ſuam poſuit nobis antea laudatus Gilbertus Genebrardus; & in iis quidem antiquum obtinuit, eundèmque ac in Latinis de verbis licèt minùs etiam ſollicitum, ſe præbuit. Hoc quoque ſtudio præclarè honori ſuo velificatus eſt Blaſius Vigenerius, cujus facundiæ & eximiæ fidei, ſi par linguarum reſpondiſſet peritia, cum optimis interpretibus jure ſuo certaret. Facultatem itidem ſuam periclitatus eſt vir non doctrinæ ſolùm, ſed ſolertię etiam, humanitatis, & incorruptę in ampliſſimo munere integritatis gloria florentiſſimus Matthæus Calventius: verba verbis conſentanea ut eſſent parùm curavit, ſiccùmque Senecam & conciſum exuberanti ſermonis copia diſtendit. Neque verò gloriam hanc quæ ex interpretandi munere exiſtit, hodièque aſpernantur viri omni laudum genere cumulatiſſimi Gulielmus Varius, & Franciſcus Malherbæus; quorum alter poſtquam honoribus in ſervire cœpit, ſummam ſibi dignitatem prudentiæ & eloquentię pręſidio reperit; alter, quo nobili cive Cadomum Neuſtrię ocellus gloriatur, Gallicam linguam à veteris ævi barbarie liberatam poeticis numeris, mirabili arte, & divino ingenio ita illigavit, ut non noſtrates ſolùm longe ſupe-

raverit, ſed veterum etiam Græcorum, Romanorùmque facultatem & gloriam adęquarit. In hoc autem transferendi labore diſſimilis utriuſque fuit ratio & inſtitutum: hic enim, dum quærit quod Aulæ placere poſſit non ordinem, non inciſa, non verba reſpexit, totum ſe ad Gallicæ linguæ imperium finxit: ille ad auctoris arbitrium & nutum, ſervata tamen linguæ integritate, ſeſe preſſiùs accommodavit. Poſſum plures perſequi quos interpretandi laude duci video; ſed maxima eorum pars peſſimæ ætatis hujus conſuetudini obſecuta, ſumma licentia & leviſſima fide ſe geſſit, ut vix ſuum poſſit locum in interpretibus obtinere, & hæc ipſa præterea, quæ collegi, vereor ne fuerint longiora certè non nimis verecunda fuiſſe perſpicio: ſed ſi cum rei immenſitate comparetur oratio mea, ita brevis etiam videbitur; cauſam autem in tempus conferre conatus ſum. Impudentiæ verò crimen facilè effugiam, ſi hęc obtemperandi ſtudio à me ſuſcepta benignè interpretemini. Cum enim vobis in re ſpiſſa & difficili morem geſſerim, malui de pudoris mei, quàm de amoris opinione aliquid decerpi. Thv. Nos verò ita te diſſerentem audivimus, ut & de viris ætatum omnium eruditiſſimis ſumma cum æquitate & doctrina crederemus pronuntiaſſe: ſingulari autem adverſum nos benevolentiæ diſputationis hujus ſuſceptionem tribueremus.

FINIS.



Nobiliſſimo, doctiſſimoque VIRO

PETRO DANIELI HUETIO,

S. P. D.

GULIELMUS PYRRHO.

IN alio vultu, alioque habitu ſeſe exhibet tuus ille de romanenſibus fabulis fœtus, Vir nobiliſſime, doctiſſimeque, quo reconditiorem earum originem ſcientiſſime explicaſti. Vereor autem ut nova hæc veſtis è Latinis apothecis deprompta, parum decora, parumque eximio hoc doctrinę tuæ partu digna videatur. Sed tamen cum eum ſemel, iterumque aſpexerint Franci Gallico cultu conſpicuum; vicinæ etiam nobis gentes ſuo, Reipublicæ utique Literariæ intereſt Latino quoque ornatu ſpectandum prodire. Quamvis enim ex interpretatione noſtra plurimum ipſi deceſſiſſe leporis agnoſco, malui tamen apparere decoris ſui parte aliqua multatum, quam

intra

Google

intra linguæ noſtræ fines coercitum, & velut latentem, populares duntaxat noſtros elegantiæ & eruditionis ſuæ teſtes habere. Nunc etſi pudet eum cultus aſcititii, ſui tamen officii eſſe intelligit redire ad patrios Lares, impoſitamque ſibi perſonam apud te excuſare. Benigne igitur accipe, Vir inclyte, munus illud noſtrum, quod licet interpolatum haudquaquam tamen aſpernaberis, quia tuum eſt. Accipe floſculos ex areis tuis natos; rivulum qui ad te, tanquam ad doctrinæ admirabilis Oceanum, unde ortus eſt, velut quodam gratiæ reddendæ ſenſu refluit: cujus Oceani fluctibus aureis poſtquam Sereniſſimum DELPHINUM, Orbis delicias, tot annos largiter perfudiſti, aquulam hanc in exteras, & ſermonis noſtri ignaras gentes derivare per te liceat. Mecum vero præclare egeris, ſi ſuſceptum à me laborem hunc, mei in immortalia ingenii tui opera ſtudii, meæ adverſum te obſervantiæ & venerationis monumentum eſſe interpretabere. *Vale*.

Cal. Mart. MDCLXXIX.

AD

AD
LECTOREM.

EGo non ita pridem, LECTOR benevole, quum Alcedonia eſſent in Scholis, ruris ſeceſſu & amœnitate perfruebar, quo animum otio aliquo reficerem, annuo labore deſeſſum. Illuc mihi forte, dum curis ſtudiiſque gravioribus intermiſſis ad leviora ſtudia me confero, allatus eſt PETRI DANIELIS HUETII *non amœniorum ſolum, ſed & ſolidiorum doctrinarum patris, Libellus de Fabularum Romanenſium origine. Gaviſus ſum equidem vehementer, cùm ob viri illuſtris perpetuum in me amorem, tùm ob libri ipſius venuſtatem, rerumque quas continet ſelectiſſimarum varietatem, qua nihil fingi poteſt menti recreandæ accommodatius. Quamvis autem librum hunc olim magna cum voluptate perlegiſſem, mihi tamen identidem ſeſe offerebat nova pulchritudinis facies. Videre mihi videbar in hoc opuſculo pratulum aliquod infinita florum varietate luxurians, aut arbuſculam nanam ingenti fructuum optimorum copia ſuperbientem. Tantus in tenui labor, tanta variæ eruditionis ſeges hic effloreſcit. Dolui vero, pro meo literarum juvandi ac promovendi ſtudio, hoc tam amœnæ, tamque reconditæ eruditionis penu carere Gallicæ lo-*

que-

quelæ imperitas gentes, elegantioris tamen doctrinæ cupidas. Eas itaque ad hunc participandum Latinæ interpretationis beneficio admittere conſtitui. Quæ quum mihi ea qua potui cura perfecta eſſet, amico cuidam libri, perinde ac nos ſumus, & Auctoris admiratori ſummo relegendam caſtigandamque tradidi. Is vero non operam modo noſtram ſuffragio comprobavit ſuo, ſed eam etiam ut in publicam lucem ederem, ita ut apud me decretum erat, magnopere mihi auctor fuit. Fruere igitur, Lector erudite, libello hoc, ſi fontem ſpectes, magno; ſi rivum, meam dico interpetationem, tenui ſane: quanquam poſt probatam meam ab annis viginti in his mitioribus literis publice tradendis facultatem qualemcunque, aſſiduamque publicæ utilitati conſulendi cupiditatem, non omnino contemnendam. Vale.

P E-

PETRI DANIELIS HUETII

LIBER DE

ORIGINE FABULARUM ROMANENSIUM

AD

JOHANNEM RENALDUM SEGRÆSIUM.

Ex Gallico Latinè reddidit

GULIELMUS PYRRHO,

Profeſſor Regius.

Digitized by Google

PETRI DANIELIS HUETII
LIBER DE
ORIGINE FABULARUM ROMANENSIUM
AD
JOHANNEM RENALDUM SEGRÆSIUM.

Operis præfatio.

ÆQua eſt tua petitio mi Segræſi; & qui Fabularum, quas Romanenſes vocant, componendarum artem tam perfectè planèque calles, te ſanè decet earum originem velle cognoſcere. Sed vereor ut id pariter me ſuſcipere deceat; cùm quod nihil ferè librorum habeo, aliiſque in rebus diverſiſſimis totus ſum; tum quòd etiam non ignoro quantis hæc indagatio difficultatibus ſit implicata. Nihil eſt, quod quis ſperet, ſe aut in Provincia Romanorum, aut in Hiſpania, ut multi putant, hujus ludicræ hominum in honeſto otio viventium, occupationis prima initia poſſe invenire. In Regionibus aliis, iiſque longinquioribus, imo & in ipſa antiquitate ab his temporibus remotiſſima, ea inveſtiganda ſunt. Quod tamen à me expetis, id præſtabo:

ſtabo: Ut enim pro veteri noſtra arctaque familiaritate, omnia à me petendi tibi jus ac poteſtas eſt, ſic nulla mihi relinquitur quicquam tibi denegandi libertas.

Fabulæ Romanenſis definitio & finis. Olim fabularum Romanenſium nomine, non eæ tantùm, quæ ſolutè, ſed & ſæpius quæ ſtricta oratione ſcriptæ fuerant, continebantur. Giraldus ejuſque diſcipulus Pigna in ſuis tractatibus de Fabulis hujusmodi nullas alias agnoſcunt, Boiardumque & Arioſtum velut certa harum exemplaria proponunt ad imitandum. Sed uſus contrarius hodie invaluit; & Fabulæ Romanenſes propriè dici poſſe mihi videntur, *Hiſtoriæ fictæ amatoriorum caſuum, proſa oratione ex arte conſcriptæ, ad voluptatem & utilitatem legentium*. Hiſtorias fictas appello, ut à veris hiſtoriis diſtinguantur. Addo caſus amatorios: amor enim præcipuum Fabulæ Romanenſis argumentum eſſe debet. Proſa ſcriptæ ſint, oportet, quò meliùs ad hujus ætatis uſum videantur accommodatæ. Certa quadam arte, & ex quarundam regularum obſervatione componendę ſunt, alioqui rudis erit & indigeſta moles. Quod finem ſpectat, qui potiſſimus aut eſt, aut eſſe debet; & quem in animo habere debent hujuſmodi fabularum artifices, ipſa eſt legentium ad virtutem informatio, quibus ſemper virtus præmiis ſuis decorata, vitium meritis ſuppliciis affectum decet exhibere. Ut enim homo, quæ ejus natura eſt, ſuopte ingenio abhorret à documentis, nimiumque ſeſe amans diſciplinæ ac rationis detrectat imperium, eum voluptatis illecebris pellicere neceſſe eſt, & præcauta ſeve-

riora

riora jucundioribus exemplis condiendo, quod in ipſo emendandum eſt, id in alio condemnare. Ita lectoris oblectatio, quam Fabulator acutus, velut finem ultimum ſpectare potiſſimum videtur, finis tantum eſt ſecundarius primario ſubſerviens; qui in eo poſitus eſt, ut doceat animos moreſque corrigat. Atque eo magis Fabulæ illæ Romanenſes ex artis legibus elaboratæ dicendæ ſunt, quò magis aut minus ab hac & definitione & fine diſcedunt. De his tantum tecum agere ſtatui, quod ego exiſtimem te nihil ulterius expetere.

De quibus præſertim fabulis Romanenſibus agatur?

Non hic igitur ſermo mihi eſt de fabulis Romanenſibus Poeticè ſcriptis, & longè minùs de Poematis Epicis, quæ præterquam quod verſibus adſtricta ſunt, habent adhuc, unde à Fabulis Romanenſibus quàm maximè differant: quamvis magna inter ea affinitas intercedat, fabulatoreſque in poetarum numerum adſcribendi ſint, ſi poeta magis dicendus poeta eſt ob figmenta, quæ invenit, quàm ob carmina, quæ componit, prout ſtatuit Ariſtoteles, & ante hunc Plato, cujus autoritati Horatius, Plutarchus, & Quintilianus ſubſcribendum eſſe cenſuerunt. Docet Petronius poemata explicari debere per circuitus grandes, non ſine Deorum miniſterio, verbiſque ac figuris liberis & audacibus, adeo ut oracula potius habeantur quodam animi furentis impetu edita, quàm fidelis & accurata narratio. Fabulæ Romanenſes plus habent ſimplicitatis ſublimitatis verò & figurarum minus, ſive inventionem ſpectes ſive verba. Poemata etſi veriſi-

Hinc excluduntur Poemata epica.

lia, majorem ſectantur ſpeciem admirabilitatis: Romanenſia figmenta plus præ ſe ferunt veriſimilitudinis, etſi nonnunquam habent aliquid admirabilitatis. Poemata certis quibuſdam legibus magis illigata ſunt, & in ipſa operis diſpoſitione magis caſtigata, & in hæc quoque materiæ, eventum, & epiſodiorum minus cadit, quàm in Romanenſes fabulas, quæ cùm minus habeant ſublimitatis ac ornatus, aciem ingenii minus intendunt, mentemque pluribus rerum diverſarum imaginibus recipiendis parem relinquunt. Denique poemata non in amore, niſi aliquam occaſionem fors objiciat, ſed in rerum bellicarum aut politicarum tractatione verſantur: ſecus verò de Fabulis Romanenſibus, quarum totum artificium, non in factis militaribus aut politicis, niſi caſus aliquis inciderit, ſed in amore tractando conſumitur. Romanenſes intelligo ad normam exactas: nam opera id genus vetera, Gallica, Italica, Hiſpanica, plus habent bellicarum rerum, quam amorum. Unde Giraldus in ea fuit ſententia, ut fabulas haſce dictas putaret Romanenſes à vocabulo Græco ῥώμη, quæ *vis & fortitudo* eſt; quòd ejus generis libri ad vim tantùm & fortitudinem heroum quos Paladinos vocant, oſtentandam elucubrati eſſe videantur. Sed ut ex operis hujus ſerie intelliges, ſua in hoc Giraldum fefellit conjectura.

Et hiſtoria figmentis aſperſa. Neque verò hic etiam comprehendi debere arbitror hiſtorias illas in quibus multa vana & ficta ſunt. Ejuſmodi ſunt hiſtoriæ Herodoti & Cteſiæ, Navigatio Hannonis, vita

vita Apollonii à Philoſtrato compoſita; & vitæ Sanctorum virorum, quarum veritatem Symeon Metaphraſtes, quum aſcititiis ornamentis illuſtrare tentaret, obſcuravit. Hæc opera, ſi rem ſpectes univerſam, vera ſunt: ſi partes quaſdam, falſa: contrà Romanenſes fabulæ, ſi partes aliquas penſites, veræ ſunt; ſi ſummam operis, falſæ. Veræ aliæ ſunt, falſitate conditæ: falſæ aliæ, veritate illuminatæ. Ita nempe ſtatuo, in his hiſtoriis veritatem in fabulis vero Romanenſibus adeo potiorem eſſe debere falſitatem, ut hæ & ſummatim & particulatim falſæ omnino eſſe queant. Tradit Ariſtoteles Tragœdiam, cujus argumentum notum eſt, & ex hiſtoria ductum, quum ad veriſimilitudinem magis accedat, perfectiorem eſſe ea, cujus argumentum novum & planè confictum eſt; hanc tamen ultimam non plane improbat. Cujus ſententiæ cauſam hanc affert, quod argumentum tragœdiæ, etſi ex hiſtoria deſumptum eſt pleriſque tamen ſpectatoribus ignotum ſit, ac proinde novum, nec minorem interim omnibus afferat delectationem. Idem ſentiendum eſt de fabulis Romanenſibus; hac tamen adhibita diſtinctione, quòd univerſa argumenti alicujus inventio in his Romanenſibus, quarum actores (ut in fabulis Comicis) ſunt mediocris fortunæ, magis toleranda ſit, quàm in tragicis illis, in quibus perſonas agunt ipſi Principes, populorùmque domitores quorum caſus illuſtres ſunt ac memorabiles: nec enim credibile eſſet, eventus inſignes hominum ignoratione fuiſſe confe-

pultos, & ab ipſis Hiſtoricis omiſſos neglectoſque; & veriſimilitudo, quæ in hiſtoria nonnunquam deſideratur, in fabulæ Romanenſis natura plane ſita eſt. Adeo ut, quemadmodum Hiſtoricis tribui poteſt, id quod Muſæ de ſe ipſis dictitant apud Heſiodum, quum ſe dicendæ veritatis gnaras eſſe gloriantur; ita & Fabulatoribus tribui poſſit id quod eædem adjiciunt, ſe exponendorum ſimilium veritati mendaciorum eſſe peritas.

necnon & hiſtoria planè commentitia.

Ex hoc etiam Romanenſium Fabularum numero expungendas eſſe arbitror quaſdam hiſtorias, ſeu totum opus, ſeu partes contemplaris planè commentitias, & ad ſupplendam tantum veritatis inopiam excogitatas. Hujuſmodi ſunt fictitiæ illæ origines multarum gentium, atque etiam maximè barbararum. Hujuſmodi & hiſtoriæ ab Annio Viterbienſi Monacho tam craſſo mentis ſtupore ſuppoſitæ, omnium ut Doctorum aut indignationem aut contemptum ſibi conſciverint. Inter hæc & Romanenſes Fabulas talem ineſſe puto differentiam, qualis eſt inter eos; qui, quò ſibi cæteriſque voluptatem pariant, larvas induunt; & inter ſceleratos iſtos, qui mortuorum aut abſentium nomina & veſtimenta ſibi adſciſcentes in eorum bona fortunaſque quodam ſimi-

& fabulæ Mythologorum.

litudinis dono graſſantur. Hinc quoque Mythologorum Fabulas rejicimus Romanenſes quippe rerum, quæ potuerunt eſſe nec fuerunt; at fabulæ illæ rerum; quæ nec fuere nec eſſe potuere, figmenta ſunt.

Sed

Sed poſtquam inter nos convenit, de iis ingenii monumentis, quibus Fabularum Romanenſium nomen proprie contribuendum eſt harum inventionem Orientis Populis acceptam referri debere pronuntio. Ægyptios, Arabas, Perſas, Syroſque intelligo. Id procul dubio fateberis; quum tibi pleroſque ex his, qui inter priſcos Fabulæ Romanenſis artifices laudatiſſimi extitere ab illis Populis originem traxiſſe probavero. Clearchum, qui ſcripſerat amatorios libros, tulit Cilicia Syriæ vicina Provincia. Jamblichus, qui amatoriam de Rhodane & Synonide hiſtoriam concinnavit, parentibus Syris prognatus, apud Babylonios educatus eſt. Heliodorus, qui de Theagene & Chariclea Romanenſe opus contexuit, natus Emiſæ eſt quæ Urbs Phœnicum erat. Lucianus, qui Lucii in aſinum metamorphoſin commentus eſt, patriam habuit Samoſatam, Comagenæ Regionis Syriæ Metropolin. Achilles Tatius, à quo Clitophontis & Leucippes amores accepimus, Alexandria Ægyptiaca erat oriundus. S. Joannis, qui nobis Fabuloſam Barlaami & Joſaphati reliquit Hiſtoriam, natalibus ſuperbit Damaſcus, Syriæ Caput. Eadem Urbs quoque civem habuit Damaſcium, qui libros quatuor commentis non ſolùm incredibilibus, ut ipſe inſcripſerat, ſed rudibus & inſulſis & ab omni veriſimilitudinis ratione alieniſſimis refertos, ut Photius tradit, ediderat. Ex tribus illis Xenophontibus, Romanenſium Figmentorum Scriptoribus, alter Antiochiam Syriæ Urbem, alter verò Cyprum

Fabula Romanenſis ab Orientis Populis orta.

inſulam finitimam eidem Regioni natalem agnoſcit. Ita ut terræ illæ Romanenſium natale ſolum Fabularum potiori jure appellandæ ſint, quàm Græcia, in quam fuere tantùm translatæ; ſed fœcundum ac idoneum nactæ ſolum, altiſſimas egerunt radices, mirificeque adoleverunt.

Et certè vix credi poteſt, quàm Poetico, quàm promto ad fingendum, quam fabulis dedito ingenio ſint hæ Gentes. Figuris perſperſi ſunt cuncti eorum ſermones: nonniſi per allegorias animi ſenſa expromunt: eorum Theologia, Philoſophia, & præcipuè eorum ſcientia Moralis & Politica ſub fabularum, parabolarùmque involvuntur integumentis.

Figmentorum & figurarum amantes Ægyptii.

Signa Ægyptiorum Hieroglyphica ſatis arguunt, quàm impensè hæc Natio myſteriis ſtuderet. Cuncta ferè apud illos ſub aliena ſpecie prodibant, & rerum omnium per imagines exprimendarum conſuetudinem, in artem converterant. Eorum Sacra quodam quaſi velamine tecta profanis, niſi ſub fabularum velo non aperiebantur, & tum demum velum detrahebatur, ſi quos, qui ſuis myſteriis initiarentur, dignos reputabant. Homerus, qui apud illos peregrinatus fuerat, hinc retulit ingenium illud fabuloſum, cujus vi non modò Poemata admiranda quæ poſteris reliquit ſed etiam in Deorum Græcorum hiſtoria nova plurima adinvenit; & illic quoque ad ſummum illud Poetices culmen feliciter aſcendit, quam ſemper præſtantiſſima quæque ingenia accuratiùs excoluerunt. Græcos ab Ægyptiis ſuam Theolo-

logiam Mythologicam mutuatos eſſe tradit Herodotus, & quanquam ipſe eſt credulo & dedito fabulis ingenio, fabulas quaſdam, quas à Sacerdotibus Ægyptiorum acceperat, ſic tanquam ineptias refert. His tamen ineptiis ſua inerat gratia, ac (ut teſtatur idem Herodotus) aptiſſimæ erant delectandis movendiſque animis Græcorum, nationis diſcendi cupidæ & rerum novarum amatricis.

Et profectò ab his Sacerdotibus Pythagoras, & Plato, quum Ægyptios adierunt, Philoſophiam ſuam quaſi ſub alienis & aſcititiis veſtimentis occulere, & velut quibuſdam myſteriorum umbris atque involucris obtegere didicerunt. Atque animus idem, eadem rerum exponendarum ratio apud hoſce populos hodieque vigere fertur. Enimverò ſi de Nili exundationis cauſa; ſi de Pyramidum antiquitate aliiſque rebus ſuæ Regioni propriis & ſingularibus eos conſulueris, nihil tibi præter meras fabulas reſpondebunt. In Urbe Memphi fons eſt amantium, plurimis eorum fabulis celebratus. Per hujus maximæ Urbis compita canunt atque agendo exprimunt Ægyptiorum & Arabum prælia, ut ſemper circulatores fuerunt & agyrtæ. Sed veritatem tot commentis adulterant, vix ut quiſquam verum à falſo poſſit internoſcere.

Arabes figmentorum quoq; Poetices & parabolarum amantes.

Quod ſpectat Arabas, ſi eorum opera propius inſpexeris, nihil in iis præter metaphoras quaſdam altius accerſitas, nihil præter ſimilitudines & figmenta reperias. Hoc ſtyli quaſi filo conſutus eſt eorum Alcoranus.

nus. Id ita à ſe factum cauſatur Mahometes eum ut homines poſſent ediſcere facilius, difficiliùs oblivisci: & ut ait etiam Deum, cujus ſe nuntium eſſe jactabat, homines per parabolas alloqui, in hoc ejus imitationem affectaſſe videtur. Tanto jampridem fabularum amore flagrant iidem Arabes, ut unus ex antiqui Teſtamenti Prophetis eos meritò hoc nomine cenſuerit eſſe notandos. Æſopi Fabulas in patrium ſermonem verterunt, & ex iis nonnulli ſimiles compoſuere. Locmanus ille toto Oriente nominatiſſimus, non alius fuit, quam Æſopus. Hujus fabulæ quas Arabes in amplum volumen collegerunt, & in quod ideo multum de ſuo contulerunt, tantum exiſtimationis & gloriæ apud illos ipſi peperere, ut in quodam capite, quod Locmani nomine hanc ob rem inſcribitur, ejus ſcientiam magnificè prædicet Alcoranus. Vitæ Patriarcharum, Prophetarum, & Apoſtolorum gentis hujus, totæ ſunt plenæ fabularum. Apud eos eſt quædam familia Philoſophorum, qui ut clariora proponant dogmata, ea ſe ſub parabolis ſimplicibus familiaribus, & ad populi captum accommodatis explicaturos eſſe profitentur, hujuſque ſectæ originem quibuſdam ex Prophetis ſuis veteribus adſcribunt. Alii inter eorum Philoſophos abſtruſiſſima Doctrinæ ſuæ Myſteria evolvere aggreſſi, ea ad Fabularum Romanenſium formam effinxerunt. Hujus generis eſt hiſtoria Haii filii Yocdani. Avicenna, qui repertor ejus fuiſſe traditur, quum probare vellet, quem progreſſum homo ſolo rationis lumine naturali

il-

illuſtratus, ſine præceptorum, ordinis, & artis adjumento in Philoſophia facere poſſet fingit hunc Haium ex terra ſine ullo parentum conſortio natum eſſe in Inſula deſerta, ſub Æquatore ſita, quibuſdam tantùm animalibus habitata (Avicenna quippe & alii ita naſci poſſe homines autumant) eum deinde à capra lactatum eſſe, & rara felicitate ingenii tum & obſervando & meditando cognitiones omnes quæ Philoſophiæ ſtudio comparari poſſunt, gradatim eſſe aſſecutum, & tandem ad Dei Summique Boni notitiam, & ad ſublime contemplationis genus perveniſſe. Hoc totum opus variis eventis Romanenſibus, quæ referre ſuperſedeo, exhilaratum eſt: opus certè laudabile, ſed longe adhuc laudabilius ſi commentum ipſum nimia & quaſi projecta non deformaſſet fingendi licentia; & ni Haius ultra omnem veriſimiitudinis modum ſua diſputatione non proceſſiſſet. Poeticam Arabes in deliciis habent: maxima quæque ingenia hoc ſæpius paſcuntur ſtudio, cui ſermonis patrii & conſervationem & decus deberi arbitrantur. Neque verò nova in iis eſt hæc ad Poeticam indoles; ſiquidem longè ante Mahometen viguit, & Poemata habent ipſo antiquiora. Omnes eorum doctrinæ tunc temporis carminibus continebantur; in quorum condendorum arte ſummum eruditionis genus poſitum eſſe cenſebant. Hæc opera inter pretioſiſſimos quoſque theſauros aſſervabant Principes: hæc eadem memoriter omnes ediſcebant, & ingenium in his fundendis facile ac felix, velut certiſ-

tiſſimum Nobilitatis pignus habebatur. Quod ſi una ex eorum tribubus Poetam aliquem tuliſſet, eam cæteræ honorificè inviſebant, tantum ipſi ornamentum gratulaturæ. Vi bellorum, quæ iis in coſtituenda ſuperſtitione Mahometana exhaurienda fuerunt, ardor ille tantiſper relanguit, ſed poſt reportatas victorias magis exarſit. Auctor eſt Erpenius non tot in reliquo orbe terrarum, quot in una Arabia Vates extitiſſe. Sexaginta numerant qui velut Poetices principatum tenent, quippe ſibi ſubditas regunt ingentes Poetarum catervas. Horum peritiſſimi luſerunt amores in Eclogis, & quædam eorum hac de re monumenta in occidentem penetrarunt. Plerique Califarum Poeſin ſua induſtria & majeſtate indignam non reputarunt. Quædam adhuc verſum ab ipſis compoſitorum volumina conſervantur. Abdalla inter alios in hoc genere laudis excelluit; librumque, ut teſtatur Elmarinus, De Similitudinibus conſcripſit. Elmacinus totum Alcoranum verſibus ſimiliter deſinentibus concluſit. Tam larga Poetis rependebat præmia, ut horumce Califarum unus verſus ſeptuaginta, ſibi placitos totidẽ drachmarum dono remuneratus ſit. Ex Arabibus, meo quidem judicio, verſum ſimili ſono concludendorum artem accepimus, & verſus Leoninos ad verſum Arabicorum ſpeciem effictos fuiſſe mihi probabile eſt. Hoc verſuum genus non videtur in Europa viguiſſe, antequam Taricus & Muca in Hiſpaniam irruperint: at ſeculis ſequentibus multa hujuſmodi opera viſa ſunt, quamvis

Califa etiam Poetices ſtudioſi.

Ex Arabibus nata eſt ars verſuum ſimili ſono concludendorum.

non

non difficili negotio poſſem oſtendere, Romanis Veteribus non planè fuiſſe incognita, iſtamque verſuum conſonorum ſimilitudinem non ſemper iis eſſe improbatam.

Perſ. figmentorum apologorum pariter, & poeſeos amantes.

Perſæ jucunda illa mentiendi arte Arabibus non conceſſere: etſi enim mendacium olim valde averſabantur in vita civili, nihilque ſeverius ſuis liberis interdictum eſſe volebant mendacio tamen (ſi figmenta mendaciorum nomine appellari queunt) in libris & in ipſo literarum uſu mirum eſt, quantum delectarentur. Nemo ab hac re diſſentiet, qui ſemel Legislatoris eorum Zoroaſtri eventa fabuloſa legerit. Autor eſt Strabo illorum doctores præcepta moralia figmentis involuta ſuis diſcipulis tradere ſolitos eſſe. Cyrus eorum imperii conditor apud Herodotum apologo utitur, cum Jonum, Æolumque oratoribus reſpondet. Alter ex illorum Regibus cum morti eſſet proximus liberoſque ſuos ad concordiam moriendo hortaretur, ſimilitudinem deduxit ex faſciculo ſagittarum, quas nullus fregiſſet niſi ſeparatas. Alibi Strabo memoriæ prodidit antiquis Perſarum, Medorum & Syrorum hiſtoriis fidem facilè derogari, quòd qui eas conderent, ii naturali narrandarum fabularum cupiditate tenerentur. Quippe quum viderent eos, qui in iis ſcribendis totam artem & induſtriam ſeſe impendere profitebantur, ad hominum exiſtimationem pervenire, ſibi perſuaſere narrationes falſas atque confictas cum voluptate lectum iri, ſi ad hiſtoriæ ſpeciem & ſtylum accederent. Æſopi fabulæ ita eorum

ſa-

ſapiebant palato, harum ut autorem civem ſuum eſſe jactarint. Ille idem eſt Alcorani Locmanus, de quo egi ſuperiùs, qui ab omnibus Orientis populis tanti habitus eſt, ut ejus natalium honorem Phrygiæ eripere ac ſibi vendicare tentarint. Ajunt quippe Arabes hunc Hebræorum gentes fuiſſe procreatum. Perſæ negant eumque Æthiopem fuiſſe contendunt, (id quod Æſopi nominis Etymologia confirmare videtur) eumque aſſerunt vitam exegiſſe Caſſuvini, quam Urbem multi credunt fuiſſe Arſaicam antiquorum. Et hoc quidem nixi fundamento nonnulli, quum cernerent vitam ejus à Mircondo compoſitam, cum vita Æſopi, quam Maximus Planudes nobis reliquit, magnam habere cognationem; quumque ut Angeli Locmano ſapientiam impertiuntur apud Mircondum, ita & Mercurium Æſopo fabulam apud Philoſtratum impertiri obſervaſſent, ſibi in mentem induxerunt, Græcos ab Orientis gentibus Locmanum ſumſiſſe, & ex eo Æſopum ſuum, ut ita dicam, finxiſſe. Non hic locus eſt hujus quæſtionis altiùs excutiendæ. Obiter tantùm dicam horum Orientis populorum hiſtorias ex mendaciis, maximam partem eſſe conflatas; ipſos verò parum diligentiæ ac fidei habuiſſe: ſatis eſſe veriſimile eos quum de fabularum & autore & originibus diſputarent, hac in re, ut in cæteris omnibus fuiſſe fabuloſos; Græcos in Chronologia, hiſtoriaque, majoris fuiſſe & induſtriæ & fidei, eamque ſimilitudinem, quam Mircondi Locmanus cum Æſopo Planudis & Philo-

loſtrati habuit, non magis evincere Locmanum eſſe Æſopum, quàm Æſopum eſſe Locmanum. Perſæ ſapientis cognomento Locmanum ornaverunt, quia revera Æſopus in ſapientum albo numeratus eſt. Eundem rei Medicæ ſecreta quæque abſtruſiſſima reperiſſe ajunt, ipſumque in hac ſcientia arcana admiranda & inter alia hominum à morte ad vitam excitandorum artem inveniſſe. Ita ejus fabulas expoſitionibus omnis generis illuſtrarunt atque auxerunt; ut, id quod Arabes fecerant, ex iis ampliſſimum volumen cujus exemplum in Bibliotheca Vaticana cernitur, contexuerint. Uſque in Ægyptum & Æthiopiam ejus fama pervaſit, ubi ipſius & nomem & ſcientiam tanta omnes veneratione proſequuntur, eum ut Perſæ ibi natum eſſe crediderint. Nec minùs illum venerantur Turcæ hodierni; eumque, ut Mircoudus & Arabes, Davidis temporibus vixiſſe autumant. In quo, ſi verè is Æſopus exiſtimandus, & ſi Græcorum Chronologiæ fides aliqua habenda ſit, quadringentorum, & quinquaginta circiter annorum ſpatio à rei veritate recedunt; ſed in his Turcæ non ita ſunt ſcrupuloſi. Hoc quidem potiori jure conveniret Heſiodo, qui Salomonis ætate floruit; quippe primus, ut Quintilianus Plutarchuſque cenſent, gloriari poteſt, ſe earum fabularum, quarum inventio Æſopo tribuitur, modum & rationem excogitaſſe. Poeta nemo eſt tam effrænis in mendacio audaciæ quem non ſuperent Perſæ recentiores in ſcribendis hiſtoriis, & in iis præcipuè re- *Perſæ mendaciis addicti.*

rebus, quæ ad religionem, aut ad ſuæ gentis Sanctorum vitas pertinent. Hiſtorias ipſas, quarum veritas Græcorum & Romanorum teſtimonio nobis explorata eſt ita ſuis mendaciis deformarunt, vix ut agnoſci queant. Quinetiam ab hoc laudabili odio, quod aliàs adverſus homines in rem ſuam mentientes tam juſtè ſuſcipiebant, degenerantes, id ſibi hodie pulcherrimum, honorificentiſſimumque eſſe ducunt. Suas habent Romanenſes fabulas, ſuoſque Heroas fabuloſos, ut & ipſi noſtros habemus. Amores & facta bellica illuſtris Ruſtani, & Isfendiari hiſtoria, apud eos magis, quàm apud nos Herculis, Rolandi, & Amadiſſorum res præclaræ geſtæ celebrantur. Nadarus Hariti filius, quum ex Perſide veniſſet, hæc ſuorum acta Arabibus nimia exaggeratione oſtentaturus, hoc nomine notatus in Alcorano eſt atque damnatus. Vaſtus ille Tauri montis aditus, quas antiqui Portas Caſpias appellarunt, uno gladii, ſecundum eos, à Mortis-Allyo impacti ictu ad aperiendam Maris Caſpii viam patefactus eſt. Ita ut inter montis Mimantis rupes, qua Smirna Epheſum itur, clauſtra ſunt à S. Paulo uno enſis impetu reſerata, ſi fidem habeas incolis, & indigenis, qui Perſis ipſis ſunt mentiendi facilitate non impares. Qui gigantem Arneoſtum, talique gigante dignam conjugem, & Principis Piskitonii, quem vixiſſe fingunt annos ter mille circiter & quingentos, facta admiranda ignoraverit, eum neceſſe eſt in hujus gentis hiſtoriis

pa-

parum eſſe verſatum. Opera urbanitatis amoriſque plena, & hiſtoriæ amatoriæ Perſarum veterum non minùs celebres fuere, quàm recentiorum. Toti ſunt in amore poeſeos: hac & Proceres & populus delectantur: Hæc ſi deeſſet convivio, pars optima deeſſet. Quamobrem vatibus omnia plena ſunt iiſque inuſitato veſtium genere inſignibus. Ex libris Perſicis Turcæ prima fortitudinis, amoris, & urbanitatis elementa hauriunt: ii in Palatio Turcarum Imperatoris ſumma cum cura legendi proponuntur ephebis junioribus, quos educant in ſpem fortunæ majoris: & ad propoſita in iis exempla ſubinde componunt, totoſque ſe amori aut bello tradunt, quamvis eos alioqui fabulæ illic natæ, & ut ita dicam indigenæ non deficiant. Rolandum Turcam fuiſſe jactant: ejus enſem Pruſæ ſingulari cum cultu aſſervant, ſingulaſque ejus vitæ partes, & ingentia, quæ in Oriente patravit, facinora commemorant.

Perſæ Poeſeos amantiſſimi.

Indi etiam Perſis vicini eo erant ingenio, ut figmentis fabuloſis, poeticis, & Romanenſibus magnopere ducerentur. De eorum verſibus, cantilenis & hiſtoriis amatoriis multa narrant Peregrinatores. Celebris quoque Locmani nomen iis cognitum eſt; & ut apud Perſas Arabaſque, ita & apud eos, hæc eſt fœcunda fabularum ſeges. Eum prædicant eſſe fratrem Rami, quem inter nobiliſſimos ſuos Legislatores præcellentem Cœli & Divinitatis honore donarunt. Eum ſanctum fuiſſe fingunt bellatorem, & Regem quarundam Amazonum, quas in India verſus ſepten-

Indi fabularum, parabolarum & poeſeos ſtudioſi.

pten-

ptentrionem locant Chriſtiani Indi regionis Malabricæ vitam & laudes S. Thomæ ſui Apoſtoli verſibus compoſitas jam à multis ſeculis canunt, ſed ab iis, quæ ex Hiſtoria Eccleſiaſtica diſcimus, longè diſcrepantes. In Sinenſibus, Japonenſibus aliiſque harum terrarum populis ſimile prorſus viget ingenium. Poetis, poematis & fabulis abundant: ſuæ ſunt illis comœdiæ, ſuique comœdi. Apologorum apud Sinenſes tam familiaris uſus in ſermonibus quotidianis percrebuit, ut aliam omnem congreſſus rationem, velut agreſtem & ſtupidam exſibilent. Refert Diogenes Laertius Gymnoſophiſtas ſuam Philoſophiam per ænigmata tradere ſolitos. Reperiuntur etiamnum in India vetuſtiſſimi Phyſicæ libri verſibus conſcripti. De rebus quibuſcunque majoris momenti ad Politicam Moralemque Philoſophiam ſpectantibus per parabolas diſputant. Sandaber librum hac de re elaboraverat, quem Judæi Græcique in ſuum quiſque ſermonem converterunt, quique in eruditorum horum bibliothecis reperitur. Aaronis cujuſdam Parabolas Indicas, Æthiopicas, & Judaicas ſe in lucem editurum eſſe promiſerat Gaulminus. Minime is quidem liberavit fidem: at credibile eſt hunc librum cum reliqua ipſius Bibliotheca in regiam Bibliothecam eſſe tranſmiſſum, Bramini Barthrouherri Proverbia, quæ Gallico ſermone expreſſa legimus, ſunt dicta ſententioſa, imaginibus maximam partem veſtita, verborum quæ & figurarum pigmentis illuſtrata. P. Poſſinus ſocietatis Jeſu, ſuo Pachymeri,

quem

quem Romæ nuper typis mandavit, Dialogum addidit de variis moralis Philoſophiæ quæſtionibus, inter Abſalonem Indorum Regem, & Gymnoſophiſtam quendam, qui per Parabolas tantùm & fabulas inſtar Æſopi, animi ſui cogitata explicat. Hujus libri præfatio docet, eum à ſapientiſſimis doctiſſimiſque gentis hujuſce viris eſſe elucubratum, & in publicis regni tabulis diligentiſſimè fuiſſe conſervatum; Perzoen Choſrois Perſarum Regis Medicum ex Indico eundem ſermone in Perſicum;alium ex Perſico in Arabicum, & Simeonem Sethum ex Arabico in Græcum convertiſſe. Amicus quidam meus eum ex Græcia Grecè translatum attulit, mihique humaniſſimè communicavit. Choſroes ille, Anuſervanus in Græca interpretatione, & ab Arabibus autoribus cognominatus, imperatoris Juſtiniani temporibns regnavit, amavit literas, doctus habitus eſt,libròſque complures externos patrio ſuo ſermone juſſit explicari. Hunc librum inter & alium, Indi Pilpæi nomen in fronte præferentem, & à quibuſdam annis Gallicè redditum, tam parum diſcriminis intercedit, ut dubitare nemo poſſit,quin vel primarium illud ſit exemplar, aut ab eo certe expreſſum, aut potius quin uterque liber unum quid & idem eſſe videatur. Quippe Pilpæus illæ è Brachmanibus unus fuiſſe traditur, qui in magnarum rerum conſilium admiſſus, & regni Indici, regnante Rege Dabchelimo,adminiſter factus,omnia ſcientiæ moralis & politicæ myſteria hoc libro complexus eſt; quem librum Indorum Re-

ges quaſi locupletiſſimum ſapientiæ & eruditionis theſaurum conſervandum eſſe cenſuerunt; hujus fama, quum ad Anuſervani Perſarũ Regis aures pervaſiſſet, hunc eò impulit, ut occultis atibus, & ope ſui medici eum tranſcribi, & in Perſicam linguam verti curaverit. Califam Abujafarum Almanzorem deinde ajunt, hunc librum ex idiomate Perſico Arabicè reddi juſſiſſe, alium ex Arabico in Perſicum denuò vertiſſe, poſtque has Interpretationes Perſicas, aliam elaboratam eſſe à ſuperioribus diverſam, ad quam tamen Gallica interpretatio ſit exacta. Tot ſanè converſiones hujus operis, cui nihil Perſæ comparari poſſe arbitrantur, excellentiam ſatis arguunt. Sed multas inde, eaſque magni momenti mutationes paſſum eſt. Laudatus à me ſupra Poſſinus in ſua interpretatione Latina quaſdam ſe fabulas recidiſſe fatetur; quæ in Gallica, Pilpæi nomine inſignita, inveniuntur plurimæ, quas Simeonis Sethi interpretatio Græca non attingit. Et certè ſi quis Brammonis, & Bremavii, quos Indi gentis ſuæ auctores credidere, ſiquis eorum ſtirpis & familiarum hiſtoriam evolverit, non aliis ſibi approbari volet argumentis quam propenſo ſit ea gens in fabulas animo. Eò igitur me adduci facilè patior, ut exiſtimen Horatium quum Hydaſpen, cujus fons in Perſide, in India oſtium eſt fabuloſum appellavit, id ſibi voluiſſe, hunc fluvium incipere curſus ſuos ac deſinere inter populos figmentis mendaciiſque deditiſſimos.

Parabolæ Dei auctoritate confirmata.

Quas parabolas in nationibus, de quibus diſ-

diſſerui, profanas modò vidiſti, eæ ſanctiores factæ ſunt, in Syria, & Dei ipſius autoritate roboratæ. In ſacra quippe Scriptura declarat ſe per figuras & ænigmata ſuam voluntatem Prophetis aperire. Alio in loco ſuas ſe leges ſub parabolarum integumentis propoſiturum eſſe confirmat. Salomon unum ex præcipuis ſapientiæ Doctrinæque ornamentis in certa ænigmatum, & parabolarum cognitione poſitum eſſe voluit. Parabolarum, quas ille ſcripſerat, paucæ reſtant; Hiſtoria ſancta eas ad tria millia numerat, & poemata pluſquam mille ab eo meditata eſſe teſtatur. Ex iiſdem ſacris Codicibus comperimus Reginam Saba illius ſapientiæ fama excitatam, quum tantæ rei experimentum ipſa capere ſtatuiſſet, veniſſe varia ipſi ænigmata propoſitum, & quum eum omnia nullo negotio explicantem vidiſſet, ſapientiæque & ingenii altioris vim ac præſtantiam ipſa fama longè majorem in eo agnoviſſet, admiratione plenam rediiſſe. Ex teſtimonio Dii, qui Phœnicum hiſtoriam ſcriptis mandaverat, & ex Menandro Epheſio, qui Tyriorum annales Græcè reddiderat, refert Joſephus Salomonem & Hiramum Tyri regem ſibi invicem ænigmata proponere ſolitos ea lege, ut qui non poſſet ea explicare, pondus ingens auri ſolveret. Scriptura ſacra tota myſteriis, tota allegoriis & enigmatis plena eſt. Prophetæ per ſigna & imagines futura ſæpe prædicebant; ſin uterentur verbis obſcura ea erant, & myſteriis implicata. Eruditiſſimi quique inter Judæos, ut Therapeutæ, de quibus Philo,

Salomon Parabolarum & ænigmatum ſtudioſus.

Scriptura ſacra Allegoriis plena.

& Deuterotæ, de quibus loquitur Euſebius, ad horum Myſteriorum intelligentiam curas præcipuas ſuaſque omnes cogitationes conferebant. Ille idem Philo & Ariſtobulus, ambo Judæi; Thalmudiſtæ quoque & Rabbini celebriores horum varias explicationes in ſuis operibus afferunt. Ipſe S. Paulus in ſuis epiſtolis magna veritatis multiplicis myſteria ſub Antiqui Teſtamenti figuris obſcurioribus involuta clariùs evolvit. Hi Thalmudiſtæ, nullo licet argumento fulti, putarunt librum Jobi meram eſſe Parabolam ab Hæbræis excogitatam. Qua in re eorum opinioni adhæſerunt Anabaptiſtæ, & Lutherus, qui & de hiſtoria Eſtheræ eandem animo ſententiam imbibere. Idem quoque ſentiunt de hiſtoria Judithæ, quos Heterodoxorum plerique ſecuti ſunt, Grotius allegoricam hujus ſignificationem ſe retexiſſe putat, eamque in ſuis Commentariis proponit. Ingenioſa ſunt ejus hac de re cogitata, ſed tum cùm ſe verum retur falſæ hiſtoriæ ſenſum reperiſſe, veram hiſtoriam falſa interpretatione depravavit. Pſalmorum liber liber Proverbiorum, Eccleſiaſtes, Cantica Canticorum, & alia ſacra Cantica, liber ipſe Jobi, ſunt opera poetica, plena figuris, quæ quidem in ſcriptis noſtris audaces & accerſitæ viderentur, ſed quæ huic genti ſunt uſitatiores. Proverbiorum liber alio nomine etiam inſcribitur, Parabolæ, quia proverbia hujuſmodi ex Quintiliani definitione ſunt figmenta tantùm aut parabolæ compendioſæ: ut è contrario S. Joannes proverbia appelat parabolas in ſuo Evangelio relatas.

Liber Jobi parabola falſò creditus eſt.

Pſalmorum liber, Proverbia, Eccleſiaſtes Cantica Cantic. ſunt opera poetica.

Canticorum Canticum opus Dramaticum eſt in ſpeciem operis Paſtoralis, in quo flagrantiſſimi amoris ſponſi ſponſæque perquam teneris viviſque affectibus exprimuntur, quorum illecebris mirifice permulceremur, ſi illa verborum & figurarum ornamenta ingenio noſtro, noſtriſque inſtitutis minùs repugnarent; aut ſi exuere poſſemus injuſta illa præjudicia, quibus ſemel præoccupati, quæ vel tantulum a moribus noſtris recedunt, ea omnia palato delicatiore reſpuimus. In quo nec cogitantes, nec ſentientes nos ipſi condemnamus, ſiquidem tantæ ſumus levitatis, ut ſæpius judicia moreſque mutemus. Servator ipſe noſter nulla fere niſi ſub Parabolarum involucro Judæis tradit præcepta. Denique teſtis eſt S. Hieronymus hujuſmodi figuris Syros & Palæſtinos, cum quibus tamdiu verſatus fuerat, in familiari conſuetudine uti fuiſſe ſolitos, quò, inquit, ſimilitudinum & exemplorum adminiculo res clariùs, quàm per præcepta ſimplicia, & nudas expoſitiones intelligerentur. Talmud, fabulas penè infinitas continet, alias aliis longè magis ridiculas. Has Rabbini complures explicarunt, conciliarunt, aut in opera quædam peculiaria congeſſerunt, & multa inſuper compoſuere proverbia, apologos, poemata, quorum etiam certam quandam ſpeciem invenerant, quæ nec ſyllabarum numero, nec menſuræ verſuum alligata, ex ſuis parabolis, hyperbolis, & amplificationibus ſuam ſibi pulchritudinem aſſerebat. Cyprii & Cilices Syriæ finitimi, quaſdam fabulas ſuo no-

Chriſtus ipſe Parabolarum amans.

Thalmud fabulis abundat.

Cyprii & Cilices mendaces.

mine appellatas commenti ſunt; & perpetua ac dominatrix illa in Cilicibus mentiendi conſuetudo vetuſtiſſimo Græcorum proverbio infamata eſt. Demum in his omnibus regionibus fabularum uſus ita invaluit; ut, autore Luciano, apud Aſſyrios & Arabas eſſent, qui in iis explicandis totam ſuam operam atque induſtriam collocarent: & hi quidem tam ſanctè temperateque vivebant, ut multo longiore, quàm cæteri homines, vita fruerentur.

Qui fabulæ Romanenſes in Græciam tranſierint. At verò mihi Sufficiat primos fabularum Romanenſium fontes recluſiſſe: videamus nunc qua illæ via, quo ductu, ſeſe per Græciam & Italiam diffunderint; & utrum inde ad nos fluxerint, an eas aliunde hauſerimus? Jones, Aſiæ minoris populus, ad maximam potentiam creverant; partiſque multis opibus, luxu & voluptatibus affluentiæ comitibus individuis ſeſe immerſerant. Hos, capto Crœſo, Cyrus ſubegit, & cum iis tota Aſia minore in Perſarum poteſtatem redacta, mores ſimul legeſque victorum accepere, quorum delicias, cum his, ad quas animi proclivioris impetu ferebantur, commiſcerent, facta eſt gens poſt homines natos quàm amantiſſima voluptatum. Ad delicias menſarum novas alias, eaſque exquiſitiores adjunxere; flores & ſuffimenta addidere, nova ſtruendis ædificiis ornamenta invenere. Lanæ & panni quipe tenuiſſimi, veſtes commodiores, magnificentiora & pretioſiora periſtromata ex his regionibus exportabantur. Saltationis laſcivæ genus hinç dictæ Jonicæ, inſtituerunt: & tam

tam inſignis ac pervulgata evaſit eorum mollities, ut in proverbii conſuetudinem venerit. Cyrus ipſe, quò Lydorum Joniæ vicinornm, quorum animus inquies & turbulentus ſuſpectabatur, rebelliones præverteret, animoſque emolliret, adhibito Cræſi conſilio lege ſanxit, ut liberos ſuos mollioribus exercitationibus educarent, eos luxum addocerent, & ad ſaltationem, muſicam artemque Ludionum effingerent. Dicto audientes fuere Lydi; & vitæ mutationem conſecuta eſt animorum mutatio. Hinc in Thuſciam, & ex Tuſcia Roma trajecerunt. Horum illic placuerunt choreæ: ludis admoti ſunt ipſi & ſpectaculis & ex Lydorum nomine Romani ludo nomen fecere. Verùm inter omnes Joniæ populos Mileſii, voluptatum peritia, & deliciis ingenioſis cæteros facile ſuperarunt. Hi primi ex Perſis fabulæ Romenſis artificium didicere, & in his operibus tam feliciter operam ſuam poſuerunt, ut fabulæ Mileſiæ hoc eſt eorum fabulæ Romanenſes, hiſtoriis amatoriis & narrationibus laſcivis plenæ, longè lateque inclaruerint. Facilè crediderim fabulas Romanenſes hactenus fuiſſe à ſordibus & laſcivia alienas & de amoribus tum modeſtiùs atque infrequentius egiſſe; ſed illas à Mileſiis primùm turpificatas eſſe, & narrationibus molliuſculis & inhoneſtis deturpatas. Opera illa omnia temporis injuria periere, vixque ſuperſtes remanſit nomen Ariſtidis, qui apud illos fabulatorum notiſſimus, multos fabularum, quas Mileſias vocant, libros ediderat. Dionyſium Mileſium, qui

Darii primi temporibut vixit, reperio hiſtorias ſcripſiſſe fabuloſas, ſed cùm non ſatis liquido conſtet annon opus hoc fabularum veterum furit collectio; cùmque nullo ſatis firmo fundamento niti poſſim, ut ſtatuam, eas fuiſſe fabulas, quibus Mileſiarum nomen propriè conveniat, eum fabulatorum Romanenſium numero adſcribendum eſſe non arbitor. Idem ſentio de Hegeſippo, & aliis autoribus, quorum Mileſiaca citat Parthenius, quum ex iis narrationibus, quas ab illis mutuatur, judicari queat, eos non fabulas, quas Mileſias dixere, ſed antiquam Mileti hiſtoriam literis tradidiſſe.

Græcia ab Ionibus fabularum Romanenſium artem didicit.

Jones ex Actica & Peloponneſo oriundi, originis ſuæ memores erant, & cum Græciæ populis magnam ſocietatem fovebant Suos ſibi invicem liberos mittebant, quo hi patrium ingenium exuerent, & mutuos mores ac conſuetudines animis tenerioribus adbiberent. In tam frequenti commercio Græcia ſuapte natura fabularum amans, ab Jonibus fabularum Romanenſium opificium & didicit facile, & feliciter excoluit. Sed, ne quid ego confundam, temporum ordinem ſecutus aggrediar ad referendos ex autoribus Græcis eos, qui in hoc artis genere majorem ſunt gloriam conſecuti.

Ante Alexandri magni ætatem nullum hac arte celebratum video: Unde mihi perſuaſum eſt doctrinam Romanenſem, non multum apud Græcos profeciſſe, antequam à Perſis, quos devicerant, eam accepiſſent, & ex ipſo fonte hauſiſſent. Clearchus Solis,

quæ

Clearchus primus de Amore ſcripſit. Erotica ſcripſere Theophraſtus, Ariſto, Parthenius.

quæ urbs Ciliciæ eſt, ortus, qui Alexandri temporibus claruit, & perinde ut ille fuit Ariſtotelis diſcipulus, primus eſt, à quo libros inveniam de amore conſcriptos. Neque tamen certo ſcio, an non hoc opere varios caſus amatorios fuerit complexus; vel ex hiſtoria vel ex fabula vulgari petitos: cujuſmodi lucubrationem deinceps, Auguſto imperante adornavit. Parthenius quæ ad ætatem uſque noſtram pervenit. Id ut ſuſpicer, facit quædam fabella, quam ex Clearcho deſumpſit Athenæus, ubi nonnulla referuntur indicia, quibus Gyges Lydorum rex ſignificavit, quanti meretricem quamdam faceret, & quo eam amore proſequeretur. Theophraſtus, qui Ariſtotelis pariter diſcipulus fuerat, & Ariſtoteles ipſe, Eròtica ſcripſerant, itidem ut Clearchus: ſed ex aliis horumce eruditiſſimorum hominum operibus judicari facile poteſt, eos de amore potius, Philoſophorum more, quam mythologorum aut hiſtoricorum diſputaſſe. Si Eroticæ Ariſtonis Diſſertationes, de quibus loquitur Diogenes Laertius, eædem ſunt, ac illæ Similitudines amatoriæ autoris cujuſdam cognominis, quas citavit Athenæus; ut nonnulli credidere; ex hoc ultimo titulo conjici poteſt, fuiſſe id Parthenii compilationi non abſimile. Ad ſumma de veterum Eroticis, quorum Auctores recentiores ſatis frequenter meminerunt, hoc ſtatui poteſt, ea aut Philoſophica, aut Mythologica fuiſſe, pauca hiſtorica, Romanenſia verò longè pauciora.

Antonius Diogenes, qui ex conjectura Pho-

Antonius Diogenes & Antiphanes fabularum Romanenſium ſcriptores

Photii paulò poſt Alexandrum vixit, de erroribus & amoribus Diniæ ac Dercyllidis, ad Odiſſeæ Homericæ, & errorum Ulyſſis Imitationem, veram Romanenſem Fabulam contexuit. Id opus, etſi in multis rebus vitio non caret, refertumque eſt nugis ac narrationibus parum veriſimilibus & ne in poeta quidem ferendis, dici tamen poteſt ad Romanenſium fabularum legem exactum. Id Photius in Bibliothecam ſuam tranſcripſit, & de eo tanquam ex fonte manaſſe ait quicquid Lucianus, Lucius, Jamblichus, Achilles Tatius, & Damaſcius in hoc genere ſcripſerunt. Ibidem tamen addit Antonium Diogenem meminiſſe Antiphanis cujuſdam ipſo antiquioris, quem hiſtorias prodigiales ſuis ſimiles in lucem protuliſſe memorat. Ita hic alter exemplum Fabulatoribus Romanenſibus, & materiam non minus, quàm Antonius Diogenes potuit ſuppeditare. Eum loqui arbitror de Antiphane Poeta comico, qui Stephani Geographi, aliorumque teſtimonio, ex narrationum incredibilium atque etiam nugatoriarum farragine librum contexuit Berge, quæ Urbs Traciæ eſt, ortus erat, ejuſque mendacia locum fecerunt Græcorum proverbio, hominem, quum nihil veri diceret, Bergaiſſare dictitantium. Quod ad Antonium Diogenem attinet; cujas fuerit, incertum eſt.

Ariſtides Mileſius in deliciis fuit apud Romanos.

Neque etiam certo aſſeverare poſſim, qua ætate Ariſtides Mileſius, de quo egi antea, vixerit. Certum tamen & exploratum illud eſt, eum ante Mariana & Syllana bella vi-

xiſſe-

xiſſe. Nam Siſenna Hiſtoricus Romanus, qui his temporibus florebat, hujus fabulas Mileſias latinitate donarat. Hoc opus multis ſcatebat ſordibus, & tamen illud deinceps in deliciis habuere Romani; adeo ut Surenas, hoc eſt Parthorum imperio Præfectus, qui Romanum exercitum, Craſſumque Ducem delevit, quum eas inter ipſam Roſcii ſupellectilem reperiſſet, inde arripuerit occaſionem ſpectante Seleuciæ Senatu, inſultandi Romanorum mollitiei, qui vel in ipſo bello ab hiſce ludicris avellere animum non poſſent.

Lucius Patrenſis, Lucianus Samoſatenſis, & Jamblichus iiſdem fere temporibus, Antonino & Marco Aurelio imperantibus claruerunt. Primus, homo ſimplex, & rebus a ſe narratis credulus, Metamorphoſes tantum & magicas beſtiarum in homines, & hominum in beſtias transformationes collegerat. Lucianus vero magis emunctæ naris, harum partem, ut pro ſuo more irrideret, in ſuo retulit libro, quem Aſinum vel Lucium inſcripſit, quò hoc figmentum ab illo depromptum eſſe ſignificaret. Et re quidem ipſa in hunc librum velut in epitomen redacti ſunt duo priores Lucii Metamorphoſeon libri, quibus inerat vera fabulæ Mileſiæ forma. Ex quo ſpecimine ſatis liquet, quanto jure Photius, iis ſordibus, quibus ſcatebat, offendatur, deque iis conqueratur. Aſinus ille tam ingenioſus, tam bellè inſtructus, cujus hiſtoriam hi Autores deſcripſere, non abſimilis eſſe videtur aſino alteri ejuſdem elegantiæ, de quo poſt Damaſcium meminit Pho-

Licinus. Lucianus & Jamblichus, Mileſiarum ſcriptores

Photius. Ait nempe hunc fuiſſe Grammatici cujuſdam, nomine Ammonii, eumque tam lepido & ad elegantias ita nato ingenio præditum, ut verſuum audiendorum voluptati cibum potumque poſtputaverit, poeticaſque amœnitates ſentire ac dignoſcere videretur. Brancaleo exemplar proculdubio eſt ad Aſini Lucianei aut Appuleiani ſpeciem effictum: quippe Figmentum Italicum eſt, in quo videas facetiarum & ingenii plurimum. Ad hujus quoque effigiem Michael Cervantæus caſus illos depinxit, qui in jucundiſſimo Scipionis & Bergantii, Prochodochii Vallis-Oletani canum colloquio referuntur. Lucianus præter Lucium ſuum, perjucundam de vocalium judicio Parabolam commentus eſt: cujus tamen idea, à quodam Judæo, qui fuit antiquior excogitata eſt. Idem etiam Lucianus duos libros condidit hiſtoriarum facetarum atque ridicularum, quas ut tales ipſe proponit, eaſque nec accidiſſe unquàm, nec accidere potuiſſe, prima fronte profitetur. Quidam quum viderent hoſce libros huic libro conjunctos, in quo de conſcribenda hiſtoria præcepta tradit, ſibi perſuaſerunt, quod ille docuerat, id exemplo præſtare voluiſſe. Sed vel ab operis ſui lumine ipſe declarat, ſe non alia mente ad ſcribendum accedere, quàm ut illuderet tot Poetis, Hiſtoricis, atque etiam Philoſophis, qui impunè pro veris fabulas venditarent; &, id quod fecerant Cteſias & Jambulus, regionum exterarum falſas hiſtorias exponerent. Si itaque in confeſſo eſt, ut affirmat Photius,

Quos Auctor Brancaleonis & Cervantæus imitati ſunt.

Ro-

Romanenſem Antonii Diogenis fabulam, velut fontem extitiſſe, unde derivati ſunt hi duo Luciani libri, fatendum eſt fabuloſas Cteſiæ & Jambuli hiſtorias occaſionem dediſſe Luciani fabulis; qui ut earum vecordiam & vanitatem in omnium oculis clarius exploderet, ſimiles compoſuit, eaſque ad Fabulæ Romanenſis Antonio Diogeni elaboratæ formam exegit.

Jamblichus Fabulæ Romanenſis autor.

Iiſdem temporibus Jamblichus Babylonica ſua publicavit. Sic ille Romanenſem ſuam inſcripſit, in qua ſuperiores longo præcurrit intervallo: ſi enim ex illa, quam nobis reliquit Photius, epitome judicium fieri poteſt, unicam hoc opus actionem decoris veſtitam ornamentis, epiſodiiſque ex ipſa materia ductis locupletatam complectitur. Hic veriſimilitudinis rationem videas ſatis accuratè obſervatam, caſuſque ſublata confuſione, magna varietate diſtinctos: Ipſa tamen operis diſpoſitio arte caret. Temporum ordinem rudioris inſtar tyrunculi ſecutus eſt, neque, ut facere poterat, ad imitationem Homeri, ſui lectoris animum in medium argumentum contulit, Huic operi perpecit temporis iniquitas. Non multi anni ſunt, quum in Scorialenſis Templi Bibliotheca liber ille viſeretur, ſed ipſum ibi nunc fruſtra requiras. Alicubi legere me memini Iungermanum, qui Longi Paſtoralia illuſtravit, hujus operis exemplar habuiſſe. Et non ita pridem Leo Allatius ejuſdem particulam edidit. Cæterum hic Jamblichus, & alter ejuſdem nominis Philoſophus, Porphirii diſcipulus, cujus vitam ſcripſit Eu-

Differt al Jamblicho Philoſopho.

Eunapius, ſimul non ſunt confundendi; Hic præter opera alia pleraque, Pythagoræ vitam poſteris reliquit, & ſub Imperatore Juliano, Fabulator autem ſub Antonino floruit.

Heliodorus Fabulæ Romanenſis autor. Heliodorus operis diſpoſitione, ut in cæteris illum longè ſuperavit. Nihil haſtenus tam perfectum ingenio, tam elaboratum induſtria in arte Romanenſi, quàm Theagenis & Charicleæ caſus quiſquam unquam viderat. Nihil eorum amoribus caſtius eſt. Qua in re præter Religionem Chriſtianam, quam autor profitebatur, ſua ipſi virtus hoc honeſtatis, quæ in toto elucet opere, lumen afflaſſe videtur. In quo ſane non ſolum Jamblichus, ſed omnes ferè antiqui; quorum Fabulæ Romanenſes ad nos venere, debent ipſi cedere principatum. Itaque ad Epiſcopi dignitatem ſuæ virtutis gradibus evectus fuiſſe memoratur. Tricca Theſſaliæ Urbs eſt, cujus ille creatus Antiſtes, hanc, uti refert Socrates, introduxit conſuetudinem, ut viri Eccleſiaſtici, qui non abſtinebant a mulieribus, quas antequam rei ſacræ miniſteriis admoverentur duxerant, ſuis ſacerdotiis exuerentur. Quæ omnia eò me facilè adducunt, ut diffidam iis maxime, quæ addit Nicephorus, ſcriptor credulus, ſapientiæ & fidei non ſatis ſpectatæ, Synodum ſcilicet Provincialem cognito periculo, in quod lectio fabulæ hujus, cui autoris ſui dignitas tantum ponderis & autoritatis dabat, juvenes ſuapte natura ad id propenſos & quaſi nutantes impelleret, eam ipſi conditionem obtuliſſe, ut aut opus ſuum

flam-

flammis aboleret,aut ſua dignitate cederet; eumque, quod ultimum erat, prætuliſſe. Sed ut ad ejus librum revertamur, in eo fœcunditatis multùm & inventionis emicat. Hic crebriores ſunt eventus, novi, veriſimiles, ſcitè diſpoſiti, atque explicati. Admirabilis eſt ipſa operis ſolutio, facilis & velut ſua ſponte procurrens, nihilque eſt ad animi motus excitandos efficacius. Sacrificii horrori,in quo immolandi erant Theagenes & Chariclea, cujus pulchritudo & virtus nemini non excutiebant lacrymas, inopina ſuccedit lætitia ob liberatam periculo præſenti puellam, & diuturnis exemtam calamitatibus, qubus tandem exolvitur penitus, poſtquam à parentibus agnita eſt, & amanti feliciter nupta, quem dotali Æthiopiæ ſceptro ditat. Guarinus & deinde Urſæus luculentum hunc locum in Myrtili & Sylvandri agnitione feliciter ſunt imitati. Expetendum eſſet quidem; Heliodorum, qui tam eruditè novit totius ſuæ Romanenſis ſeriem artificioſam ſolvere, nulla adhibita machina, ea in reliquo itidem opere abſtinuiſſet, in quo multas poſtea adhibuit, tum cum nulla neceſſitas poſtularet. In eo ſtyli elegantiam laudat Photius. Ego verò nimis affectatum, nimis figuratum & poeticum eſſe cenſeo. In deſcriptionibus luxuriat; in iis ludit, nec exitum invenit Philoſtrati deſcriptiones æmulatum eſſe dixeris. Ita ſolebant hujus ætati præſtantiſſima quæque ingenia, qui mos ab Antoninis, hoc eſt, ab occaſu ſanioris judicii, uſque ad Imperii occaſum regnavit.

Ut

Ut ut eſt, eum ſibi ſequentium temporum Fabulatores Romanenſes tanquam exemplum propoſuerunt ad imitandum, & tam verè omnes dici poſſunt ex hoc fonte, quàm Poetæ ex Homerico ſuas, ſic ut dicam, aquas hauſiſſe. Hujus ſeculi Vir quidam doctiſſimus, an hic liber Heliodori Triccenſis Epiſcopi eſſet, dubitavit, ſed nemo non Socratis & Photii teſtimonio ſtare poſſe. mihi videtur: qui quidem quum hanc opinionem referant quaſi ab omnibus receptam, nec ab ea diſſentiant, ipſi ſe in eandem quoque ſententiam pedibus iiſſe ſatis oſtendunt. Qui hunc affirmarunt eſſe Heliodorum illum, cui S. Hieronymus eas, quas in ejus monumentis legimus, epiſtolas ſcribit, id non facili negotio demonſtrarent: nam convenientia nominis, temporis & dignitatis Epiſcopi non ſunt Achillea ad id probandum argumenta. Sed qui id negare vellent, eos contrarię ſententię fautores difficilius etiam refellerent. Alii porrò eundẽ Heliodorum cum Heliodoro Arabe confundentes, vergente ſeculo ſecundo vixiſſe crediderunt. Sed ſatis conſtat eum Theodoſii Magni & ejus filiorum Arcadii & Honorii claruiſſe temporibus. Et certè videmus Photium in ea Fabulatorum Romanenſium, quos Antonii Diogenis fuiſſe putat æmulatores, enumeratione. poſt Jamblichum numeraſſe Heliodorum, quem exiſtimat antiqniorem eſſe Damaſcio, qui Juſtiniano imperante vigebat.

An ille ſit Heliodorus ad quem ſcribit S. Hieronymus?

Quod ſi res ad hunc calculum expenderetur, Achilles Tatius, qui de Clitophon-

tis

tis & Leucippes amoribus Fabulam Romanenſes ex artis obſervatione limavit, ante Heliodorum à Photio numeratus, ipſo eſſet antiquior. Sed eo minùs firma hæc conjectura, eſt, quod idem Photius alibi ſatis clarè innuit hunc Heliodoro imitando ſtuduiſſe, ideoque eſſe recentiorem: id quod ſtyli ipſius differentia confirmare videtur. Sed quamvis revera Tatius illum apertè æmulatus ſit; & quicquid in eo eſt excellentius, id ex hoc fonte fluxerit ipſi tamen neque morum honeſtate, neque veritate eventuum, neque veriſimilitudine, neque operis ſolvendi & explicandi, artificio eſt conferendus. Nonnihil etiam ex Luciano, & plura ex Philoſtrato videtur eſſe mutuatus. In autore parum fecundo cujuſmodi ille eſt, ſagax & tecta non diſplicuiſſet imitatio; & tot furta ipſi condonari potuiſſent, ſi ea ſaltem interpolare ſciviſſet; ſed eum deſeruit ſagacitas & inventio. Ejus dictio mea quidem ſententia, etſi plus ſapiat novitatem, Heliodori tamen dictioni eſt præferenda. Conciſa magis magiſque perſpicua eſt: ſimplicior etiam atque facilior, etſi non ſemper: cum ab hoc dicendi genere ſæpius recedat, conquiſitis affectationibus & antithetis, quæ ſcholarum pulverem nimis redolent. In tota hac Therſandri lite & in his actionibus tædio plenis, quæ ſeptimo octavoque libro continentur, magnum Rhetoricæ excitat apparatum, ſed dum ſuam eloquentiam ad pompam & oſtentationem explicat, ſe ipſum ut malum oratorem, frigidum, languentem, enervem, & invenu-

Heliodori imitator Achilles Tatius.

ſtum traducit. Ex hoc declamatoris ingenio proficiſcuntur longiores illæ ſententiæ, & ad rem tam parum appoſitæ, quas ultro citroque infarſit, eaſque longè diſcrepantes ab iis, quibus optimi quique Hiſtorici ſua ſcripta condierunt. Non animadverterat eas his operibus tanta induſtria eſſe inſertas, partem ut narrationis, & naturam conſtituere videantur. Non noverat ſententias hiſtoriis multum venuſtatis afferre, modo non proponantur ſententiosè, Alioquin in profeſſorias prælectiones & præceptiones evadunt, quibus animus lectoris deterretur. Ejus Epiſodia, quæ tam delicata manu ipſi operi aptanda erant, ut unum & idem textum haberi poſſent, tam rudi acu aſſuta ſunt, ut non ornamenta, ſed pannos exiſtimes. At verò frequentioribus ejus deſcriptionibus, vanis & extra rem petitis nihil eſt vitioſius: hic ſine modo & ratione evagatur. Placet hæc ipſi figura præ cæteris, ut ſemper placuit hominibus mediocri ingenio natis, qui in opere ſuſcepto nacti paratam materiam, ex ſuo tantùm tenentur verba ſuppeditare, aut ſaltem cogitata quædam inſerere, quæ non raro inſulſa ſunt, inſipida, & ferè ſemper ex Rhetoricæ locis communibus petita. Et tamen ſemetipſos fallentes, ſui ingenii præſtantiæ ac fœcunditati ſeſe debere arbitrantur, quod naturæ debent, quæ totum ipſis & obtulerat & paraverat argumentum. Taſſus tamen & ad ejus exemplum Urſæus ex hoc ſtercore collegerant aurum, & hinc ſuis Paſtoralibus Dramatis decus addiderunt. Inter alia

amœ-

amœnum de apis punctione, & de falſis ad eam curandam incantamentis figmentum agnoſcitur. Achilles Tatius Chriſtianæ militiæ tandem nomen dediſſe fertur, & ad Epiſcopi dignitatem adſcendiſſe. Miror certè libri hujus obſcœnitatem tam citò ex hominum animis excidiſſe. Suum Heroem neque honeſtatis addicit legibus, quas Moralis præſcribit Philoſophia, neque fidelitatis adverſus amatam puellam, quas ſancit ars amandi. Eum etiam nonnumquam humanitatis & pudoris expertem facit, quales finguntur venerandæ antiquitatis Heroes. At eo etiam magis miror Imperatorem Leonem cognomento Philoſophum in epigrammate, quod extat, hujus libri modeſtiam laudare potuiſſe, atque permiſiſſe, imò & autorem fuiſſe iis, qui ſe caſtitatis profiterentur amatores, ut eundem librum à principio ad calcem evolverent.

Athenagoras Scriptor Romanenſis an non ſupp ſiti- tius?

Hic annumero, quamvis fortaſsè parum conſideratè, Athenagoram illum ſub cujus nomine Fabula Romanenſis *De vero & perfecto amore* inſcripta circumfertur. Hic liber Gallicè tantùm editus eſt ex interpretatione Fumæi, qui in ſua præfatione ait ſe habuiſſe Græcum archetypum ex Lamanæo Protonotario eminentiſſimi Cardinalis Arminiaci, neque ſe alibi unquam vidiſſe. Auſim ego adjicere & ab eo tempore vidiſſe neminem. Nam ejus nomen, quod ſciam, in Bibliothecarum Indicibus nunquam viſum eſt. Quod ſi uſpiam extat, aut premit id in ſordibus muſei ſui imperitus aliquis, qui poſſidere hoc ſe neſciat; aut invidus,

qui nolit Juris publici facere, cum poſſit. Subjicit deinde Interpres ſe opinari fœtum eſſe illuſtris illius Athenagoræ, qui Apologiam pro Chriſtiana Religione ad Marcum Aurelium, & Commodum Imperatores, & de Reſurrectione tractatum promulgavit. Eo ſe adductum eſſe dicit ſtyli potiſſimùm ſimilitudine, de quo, quum Græcum exemplar haberet in manu, judicare utique potuit. Quod quidem opus Fumæus Fabularum Romanenſium artificii ignarus, pro vera hiſtoria amplectitur. Ego vero quanquam nihil certi hac de re pronuntiare audeam, quum Græcum exemplar non viderim, tamen ex interpretationis lectione aſſeverare non metuam Fumæum id operis Athenagoræ apologiæ autori non ſine ratione aliqua probabili adſcribere. Quæ me ad id cauſæ impulerint, hic accipe. Chriſtianus fuit auctor Apologiæ; hic de Deo ita diſſerit ut Chriſtianum decet. Exempli cauſa, quum Hammonis Sacerdotes ita loquentes inducit unnm tantùm eſſe Deum, cujus naturam quum gens quæque hominibus rudioribus vellet exhibere, varias imagines invenerit, quæ omnes rem unam & eandem exprimant; vera earum ſignificatio quum ſit temporum oblivione deperdita, vulgus tot ſibi Deos finxiſſe, quot cernebat Deorum ſimulacra; inde manaſſe impios falſorum numinum cultus; Bacchum, Hammonis Templum quum extrueret, unius tantùm Dei in eo imaginem erexiſſe; quòd, quum unum ſit tantùm Cœlum, cujus ambitu mundus unus contineatur, unus

etiam

etiam tantùm ſit in hac rerum univerſitate Deus, qui Spiritus vi ſeſe per omnia diffundat. Eoſdem aut plures etiam quibuſdam Ægyptiorum Mercatoribus ſermones affingit, Diis nempe fabuloſis varias actiones deſignari hujuſce ſummi & unius Numinis, quod caret principio ac fine; quodque obſcurum appellat & tenebroſum, quia neque videri poteſt, neque comprehendi. Præterea; quæ hi & Sacerdotes & Mercatores de Natura Divina diſputant, Athenagoræ in ſua legatione diſputationi ſatis convenire videntur Scriptor Apologiæ ſacerdos fuit Athenienſis; hic Athenienſis Philoſophus. Uterque acri ingenio, eruditione & antiquitatis peritia præditus. Verum in Præfatione ipſius Fabulæ Romanenſis locum invenio, ex quo ab Apologiæ auctore ſcriptam non fuiſſe certiſſimè evincitur. Locus ille eſt, in quo autor de graviſſimo vulnere, quod in Græciæ totius vaſtitate, Athenis patriæ ſuæ modò inflictum erat, conqueritur. Hæc autem tantùm intelligenda ſunt, vel de Scytarum ſub Imperatore Gallieno, vel de Alarici Gothorum Regis irruptione, tùm cum Arcadius & Honorius rerum potirentur. Nam Athenæ à Syllæ temporibus depopulatæ non fuerant, hoc eſt trecentis circiter & quinquaginta ante Scytharum incurſionem annis; nec fuere deinceps niſi poſt ſeptingentos circiter annos Gothis irruentibus direptæ. Eſt autem, cur auctoris hæc verba de Alarici potiùs,quã de Scytharum direptione accipiantur. Siquidem Athenis Scythæ tam properè pulſi

 ſunt,

ſunt, his ut querelis locum dare non potuerint: at Gothi in hac Urbe crudeliter graſſati ſunt, & ibi luctuoſa ſuæ immanitatis reliquere monumenta. Syneſius cujus nomen his temporibus celebre fuit, eadem queritur; & quemadmodum ab Auctore noſtro factum eſt, deplorat literarum occaſum, atque exitium ab his barbaris huic civitati illatum, in qua cunabula olim & ſedem fixerant. S. Hieronymus Syneſio æqualis funeſtum deflet excidium, in quod ſua ætate Græcia ferociſſimis Septentrionis Gentibus in eam latè effervescentibus redacta fuerat. Itaque dubitari non poteſt, quin ea præciſè ſit ætas, quæ noſtræ Romanenſis Prefatione deſignata eſt, quaque ideò Lectori innuitur hoc ævo vixiſſe fabulator Athenagoras. Sed cur diutiùs immoror in conjectanda ea ætate, qua vixerit, cùm non ſatis conſtet, utrum vixerit, unquam, & utrum opus ipſius nomine inſcriptum, non ſit ſuppoſititium. Et ſanè præclara rerum earum peritia, quæ à veteribus in iis quæ vel ad naturam vel ad artem pertinerent, inventæ & traditæ ſunt, tum exquiſita præteritorum temporum notitia, vetuſti de falſa Rha & Boryſthenis fluviorum conjunctione errores, in quos nequaquam recentior impegiſſet; Græcæ locutiones, quæ vel inter ipſam interpretationis umbram tranſlucent; & ante omnia, quædam antiquitatis gratia & dignitas, quam non facilè quis effingat, quæque in toto opere emicat, illud ab omni ſuppoſitionis ſuſpicione vindicare poterant. Verum quis aliunde credat Pho-

tium

tium, quum tam accuratè de Fabulatoribus Romanenſibus ſeipſo antiquioribus egerit, de hoc ſilere potuiſſe? Quis credat in tot qui ſuperſunt, libris neque de opere, neque de operis autore ullam extare mentionem? nullum hujus exemplar in Bibliothecis reperiri? & illud etiam, quo, qui id vertit, uſus eſt, poſtea evanuiſſe? Tot inter dubitandi rationes, ſi eò me adducas, ut quid ipſe ſequar, aperiam, fatebor ingenuè ita mihi placuiſſe hoc opus, ut amore excæcari me facile paſſus ſim. Ut enim quæ optamus, ea facile credimus, antiquum & legitimum credidi, quia tale eſſe cupivi. Nec mihi deerat, uti quidem mihi fingebam, quod reſponderem ad ea, quæ mihimet ipſe objiciebam. Si Photius, ajebam, de eo ſiluit, quis neſcit eum in ſua Bibliotheca, non de omnibus autoribus, ætate ſua vetuſtioribus, ſed de iis tantùm, quos in Aſſyria legatione legerat, meminiſſe. Si Athenagoræ & nomen & fabulam ſilentio preſſerunt recentiores, ex argumento negante, quænam conſecutio deduci poteſt? Et ſi unum tantùm exemplar noſtris temporibus inventum eſt, quod exemplar poſtea fortaſſe perierit, quot alia excellentiſſima veterum monumenta eodem fato periere? Sic conabar mihi ipſi fucum facere, ſed tandem veritati cedendum eſt, & candidè confitendum, mihi poſt opus iterum & longè majori, quàm antea attentione perlectum, perſuaſſimum eſſe cœpiſſe, falſum hunc eſſe & ſuppoſititium fœtum. Mille in locis temporum horumce ultimorum agnoſco mores

& inſtituta antiquis incognita; quin & agendi ratio Sacerdotum & puellarum Hammoni conſecratarum, tam ſimilis noſtrorum Monachorum & virorum religioſorum conventibus, regiminique ita congruens, longe diſſentiunt ab iis rebus, quas hiſtoria nos edocet de iis temporibus & locis, quibus vita Monaſtica nata eſt & adolevit. Ea cura, qam autor adhibet in explicandis quibuſdam priſcis ritibus,qui a noſtrisdifferant, in hominem tantùm recentiorem cadit. Quis enim otio ſuo ita abuti vellet, ut ſui temporis conſuetudines notas omnibus & uſu quotidiano tritas deſcriberet? Verum quidem eſt, à temporibus Pauli Æmilii, quæ Romanenſis fabulæ uſque ad Arcadium & Honorium, quæ fabulatoris Epocha eſt, in moribus antiquis pleraque eſſe mutata; at non ita tamen, ut ad rerum explicationem opus eſſet hujuſmodi documentis. Multa adnotat ad priſcos autores, qui extant ad hanc diem, eoſque illuſtrat, potiſſimum vero Herodotum, Plutarchum, Quintum Curtium, Jamblichum Philoſophum, & Heliodrum; ex quibus præcipue, ſic tanquam ex fontibus totam ſuæ fabulæ hauſit materiam. Sed & obſervationes quoque aliàs addit illis contrarias & adverſas, quas priſcus aliquis autor & rerum antiquarum peritior haudquaquam protuliſſet. Puta, quum Æthiopum Theologiam eandem ac illam Græcorum fingit; quum Ethnicis cærimonias & locutiones planè Chriſtianas attribuit; quum Romanorum, Græcorum, Afrorum, aliarùmque gentium mores ſæpe

con-

confundit: quum refragante hujus ſeculi teſtimonio præteritis ſeculis conſentaneo, Brachmanæs nullos eſſe contendit, nulloſque in Africa Smaragdos reperiri, niſi ex Sabatiorum, aut ut rectius loqui debuerat, ex Sabæorum felicis Arabiæ populorum regione illuc importentur: licet contrà Plinius dixerit in Æthiopia, tribus à Copto diebus, imo in ipſa Urbe Copto, quæ Urbs Ægypti ſuperioris ad Nili ripas ſita eſt, Smaragdos inveniri licet contrà ſenſerit Ptolomæus, qui in tertia Africæ tabula montem Smaragdum conſtituit, qui ex Smaragdis nomen traxit, aut iis indidit: licet denique contrà repetat toties Heliodorus Hydaſpen Oroondati Perſarum Satrapæ bellum intuliſſe, propter Smaragdorum fodinas, quæ in ipſis eſſent Ægypti & Æthiopiæ confinibus. Quid plura? Idem Melangeniam dicentem inducit Romanos ornaſſe Memphin; quaſi Memphis, tum cum viveret Melangenia, Romanæ ditionis fuerit. Idem in media Græciæ luce litem capitalem inſtituit eadem & ſerie & forma, ac ſi in ipſo Lutetiæ foro inſtitueretur. Scythas pali ſupplicio utentes exhibet, quòd apud Turcas Scythia oriundos ſit in uſu: cum cæteroquin Seneca, Procopius, & Heſychius id genus ſupplicii vetuſtiſſimum eſſe nos doceant. Brigittariæ nomen, quod famulæ, cuidam Scythicæ impoſitum eſt, ad exemplum nominis S. Brigidæ, Scoticæ virginis, quæ centum circiter annos poſt iſtius Athenagoræ ætatem vivebat, poculdubio effictum eſt,

aut

aut ad illud S. Brigittæ, quæ in Suecia Scythiæ vicina regione nata his temporibus ultimis claruit. Iſthæc, ni fallor, obſervatio, antiquitatis larvam plane detrahit qua ſe ſuppoſititii fœtus autor tegebat. Neque tamen Fumæo qui id operis vertit, technam & fraudem imputo: etſi eruditione non carebat, majoris tamen artificii opus illud eſt. Sed in eam me ſuſpicionem adduci ultrò paterer, ut crederem doctiſſimos illos viros, qui Cardinalis Arminiaci comites erant, Fumæo homini ſimplici hos caſſes prætendiſſe, & Pronotario Lamanæo, in Rep. Literaria nullius nominis viro, in quem tam erudita fraus, tamque ingenioſa nunquam caderet, ad illum decipiendum eſſe abuſos. Quicquid ſit, illud certè opus acute & ſolerter inventum eſt, artificioſè deductum, eximiis ſententiis, & præclaris Ethicæ præceptis illuminatum, magna jucundiſſimarum imaginum, ſapientiſſimè diſpoſitarum, varietate condecoratum. Ibi ſunt veriſimiles eventus, è re ducta epiſodia, diſtincta dicendi genera, honeſtas ubique religioſiùs obſervata; nihil hic humile, nihil accerſitum, nihil quod Sophiſtarum puerilitatem redoleat. Duplex hìc argumentum: id quod magnam Comœdiis veteribus venuſtatem conciliabat. Nam non Theogenis ſolum & Charidis, ſed Pherecydis quoque & Melangeniæ caſus complectitur. Nec verò tolerandus eſt Giraldi error multiplicem actionum rationem ab Italis excogitatam eſſe tradentis. Ante illos Græci & Franci noſtri veteres id factitaverant. Et Græci quidem

In Fabula Romanenſi pulchrum eſt duplex argumentum. Cui hoc debeatur

ab actione quadam præcipua cæteras omnes actiones juxta Poematis Heroici legem pendere voluerant: id quod ſcitiſſimè obſervavit ſuppoſititius ille Athenagoras, & in hac re Heliodoro & Achilli Tatio longè præſtitit, qui duplicem argumenti naturam non aſpernantes, eam non ſatis explicuerunt. Franciæ noſtræ homines antiqui, multiplices quidem ſed ſine ordinatione, nexu, atque arte actiones ingeſſerant. Hos æmulati ſunt Itali, ſed ab illis dum accepere fabulas Romanenſes, & earum vitia ſimul accepere. Et hic Giraldi error eſt priore pejor, quòd non modò laudet hoc vitium, ſed & illud ut præclarum quoddam inventum prædicet. Si verum eſt, ut ipſe confitetur, Fabulam Romanenſem corpori perfecto aſſimilari, & ex multis partibus iiſque diverſis aptaque proportione uni capiti reſpondentibus conſtitui oportere, illud profectò conſequitur, actionem præcipuam, quæ Romanenſis fabulæ velut caput eſt, unicam & præcæteris illuſtrem ita eſſe debere, ut actiones reliquæ huic ſubjectæ, velut membra totidem, ad hoc caput referantur, ipſique pulchritudine ac dignitate inferiores, huic ornando, huic ſuſtinendo, huic famulari quadam connexione ſubſequendo, comitandoque ſubſerviant. Alioqui corpus erit multorum capitum, deforme atque monſtroſum. Ovidii exemplum, quod ſibi favere ait, & aliorum quoque vatum Cyclicorum. quos in rem ſuam citare potuerat, eum ab errore non vindicant. Quippe fabulæ veteris Metamorphoſes, quas in unum

Giraldi hac de re error.

num

num poema ſibi colligendas propoſuerat Ovidius; & fabulæ, quibus conſtant Cyclica Poemata, quum ſint actiones diſtinctæ ſponte ſua, ferè ſimiles, & æqualis propemodum pulchritudinis, tam nequit ex iis corpus perfectum fieri, quàm ex arena ſola ædificium conſtrui. Minus etiam ad eum defendendum valet is quem tantum jactat, favor & plauſus vulgi, quo vitioſæ Italorum fabulæ exceptæ ſunt. De libri alicujus præſtantia, non ex approbatorum numero, ſed ex doctrina ſtatuendum eſt. Nemo non ſibi tribuit de Poeticis & de Fabulis Romanenſibus judicandi licentiam: omnes Palatii Forenſis columnæ, omnes cubiculorum ſecretiores circuli totidem fiunt tribunalia, in quibus de nobiliorum operum conditione, ſupremo quaſi judicio pronuntiatur. Ex unius aut deſcriptionis aut comparationis lectione, de pretio poematis Epici audacter ſtatuitur. Verſus paulò auribus aſperior, etſi ita locus & rei natura aliquando poſtulant, ejus famam in diſcrimen vocabit. Fabulam Romanenſem nobilitat affectus aliquis tenerior; deprimit ac infamat locutio coacta aut vetuſtate obſoleta dictio. Verum hujuſmodi operum ſcriptores talibus non ſtant judiciis. Norunt videlicet, eos tum demum, quod de eloquentiæ operibus ait Longinus de hujuſmodi ſcriptis poſſe prudenter judicare, qui longa exercitatione in eo ſe genere exercuerunt. Meminerunt effatum illud Ciceronis poematum famam ex paucorum judicio pendere; & illud Horatii, non omnium

Excurſus in pravos Criticos.

eſſe

eſſe eorum vitia notare:quin & ſimiles huic Comœdæ, de qua loquitur idem Horatius; quæ à plebe theatro pulſa, equitum approbatione contenta eſt, ſatis habent, ſi peritioribus rerum judicibus, iiſque in alia trutina hæc opera pendentibus placeant. Horum regulæ tam paucis cognitæ ſunt,ut optimi ſcriptionum illarum æſtimatores, ut ſæpæ inter nos diximus, non minùs rari ſint, quàm optimi aut Fabularum Romanenſium, aut poematum autores; utque in exiguo eorum, qui non malè de Verſibus judicant numero vix unus inveniatur, qui de poeſi, ut par eſt, ſententiam ferat; aut qui & verſus & poeſin inter ſe toto cœlo diſtare probè intelligat. Hi probi æſtimatores rerum, ex quorum judicio, velut ex certa regula de poematum & Romanenſium Fabularum dignitate ſtatui poteſt, Giraldo fatebuntur Romanenſes Italorum fabulas multis celebrandas eſſe nominibus, ſed in iis exactam legum obſervationem, diſpoſitionem accuratam, & aptam deſcriptionis concinnitudinem requiri. Redeamus ad Athenagoræ fabulam, cujus aditus adeo mirabilis eſt, ut cum ejus ſublimitate & magnificentia nihil conferri poſſit. In eo quaſi in tabula depingitur ſuperbus ille Pauli Æmili triumphus, in quo inter tot tantaſque res tam ſingulares, tamque memorandas, Rex Magnus cernitur catenis oneratus, cumque liberis ante victoris currum raptatus. Illic autem Charis amore ardens, & quod in Romanorum venerit poteſtatem, & ab amatore ſuo divul-

De Athenagora judicium.

ſa ſit, incredibiliter mœrens, inopina quidem voluptate tangitur, viſo eo præter ſpem; at viſo eo inter captivos, acerrimis itidem premitur angoribus. Plurimum abeſt operis ſolutio, etſi Machina carens, ab hujus exordii præſtantia. Non ſatis ea movet animum; ſeſeque offert, nondum ſatis excitata & arrecta Lectoris curioſitate & impatientia; Subſultimque & abruptè procedit. Qui vero eam præcedunt caſus, etſi feliciter excogitati, neque ſatis inter ſeſe, neque ſatis cum actione præcipua cohærent. Hi animum pauliſper commovent, ſed totinterpoſitis intervallis, ut non inflamment; & quæ commotionem hanc ſedare debet operis explicatio, induſtriè accita, & ſemper aucta ingenioſa novorum eventuum induſtriè & ſolerter diſpoſitorum connexione, eum frigentem reperit, languentem, omnis affectus & curioſitatis expertem. Autor ipſe ad calcem operis, à prima illa & religioſa regularum obſervatione ita degeneravit, multis ut in rebus eam legem unitatis, qua actio continetur, & ad quam totus liber decimus propriè referri nequit, infringat. Et in eundem errorem incidit, ac Poeta ille temporum horumce, qui Epopoeæ regularum inſcius Æneidos argumentum imperfectum eſſe putavit; & quò Æneæ conjugium & mortem ſubnecteret, ſupplementum adjecit. Cæterum Teogenem non probo, fide Regi Scytarum data non ſtantem, atque hoc flagitio exultantem. Minime id honeſtum hominem quemcunque, nedum heroem decet. Charis quoque ſuam heroi-

næ

næ perſonam non ſatis ſuſtinet, in ea, quam ſcribit ad Octavium epiſtola diſſimulationibus & mendaciis plena. Quin & ipſa ſuum ideo tantùm videtur celare conjugium, quod ſua ſibi conſcientia exprobret, ea omnia, quæ decorum ſpectant, in hoc parum religioſe obſervata. Præterea in iis quæ ab Auctore adnotata paſſim & deſcripta ſunt, & in perſonarum moribus, quas inducit, oppidanam quandam agendi rationem, earum & dignitati & ætati parum congruam cerno. Sed quod multò graviùs ab eo peccatum eſt, ſuam architectonicæ artis peritiam ad faſtidium uſque oſtendat. Quod hac de re ſcripſit, alio in loco omnium mereretur admirationem; illic vero maximè vitioſum eſt, atque præpoſterum. Palatia & Templa, quæ in Fabulis quibuſdam Romanenſibus, felici penicillo depicta viderat, eum in hunc errorem videntur induxiſſe. Verùm aliud eſt ea deſcribere, ut Fabulatori Romanenſi decet omnia ad argumentum ſuum referenti, & actionem ſuam præcipuam ſemper intuenti, quemadmodum Montemayor Feliciæ deſcripſit Palatium: aliud eſt ea deſcribere Architecti more, & conſilii ſui immemorem partes ſingulas & artis minuta conſectari, ut i præſtitit ſuppoſititius ille Athenagoras. Quod vitium adeo capitale eſt ut ne vitio quidem vertantur fabulatori aut poetæ errores quidam, in leges artis non ſuæ admiſſi. A Chronologia & ab hiſtoria impunè poſſit vates aberrare, modò ne ſupinùs cadat: & qui Virgilio violati temporum ordinis dicam

im-

impingere vellent, ii certè imperiti altercatores haberentur. Contrà in affectationem ridiculam & in pædagogicam ſcientiæ ſuæ oſtentationem poeta ille incideret, qui verbis venationi, navigationique propriis, aliiſque ſimilibus paucorum uſui accommodatis verſus ſuos referciret: Nam ut vati communes opiniones ſequendæ ſunt, trita etiã verba uſurpanda, & artes tantùm attingendæ, quantùm aut ad ſuæ narrationis intelligentiam, aut fabulæ ornamentum proſunt, nec ultra præſcriptos popularis peritiæ fines evagandum. *Non debet præterea Poeta*, ait Giraldus, *in fabricis ædificiorum deſcribendis architecti nomen laudemque affectare, adeo ut dum minima quæque ad artem pertinentia anxiè nimis conſectatur, potiora alia, quæ ſpectant ad officium parteſque poetæ, imprudens omittat: quod in primis propoſitum habere debet, ſi veram laudem perſequitur. Adde quod rerum hujuſmodi illiberalium vileſcit deſcriptio, plurimumque ab Heroici poematis dignitate, & uſu recedit*. Atque in hoc etiam magnum invenio in hoc opere ſuſpectæ falſitatis argumentum. Sciunt omes Cardinalem Arminiacum Architectonicæ arti impenſe fuiſſe deditum. Philander Vitruvii commentator ipſi cliens erat addictiſſimus, vir certè in ea arte ſeculi ſui ſcientiſſimus, & literis quoque, quas humaniores vocant, ornatiſſimus. Quid quod Architectura falſi illius Athenagoræ ad architecturam Vitruvii quadrat aptiſſimè? An non igitur quis meritò poſſit ſuſpicari Philandrum, quò ſuas opiniones aliqua antiquitatis autoritate fulci-

ci-

ciret, docti hujuſce doli fuiſſe machinatorem? Citò patuiſſet dolus, ſi ex Philandri manibus, vel ex Cardinalis ipſius palatio tractatus de Architectura palam & apertè prodiiſſet. Quas ſuſpicionis umbras ut à ſe procul amoveret, Lectoreſque velut in alias terras longè deduceret, amatorium opus ſcripſit, & in eo velut obiter artis ſuæ præcepta inſeruit, diſſimulatoque ſuo nomine, Protonotarium Lamanæum, qui opus produceret, & Fumæum, qui Gallicè verteret, ſolerter adhibuit. Eos ſupra adnotavi autores, ex quibus materiam ſcriptionis ſuæ potiſſimum deprompſit. Heliodorum in primis tanquam profectiſſimum Fabulæ Romanenſis exemplum ſibi delegit imitandum. In nominibus actionibuſque Theogenis & Charidis Theagenem & Charicleam agnoſcas. Theogenes & Charis die Minervæ; die Apollini ſacra Theagenes & Chariclea ſeſe viderunt, mutuoque amore flagraverunt; ut & Leander & Hero, Celadon & Aſtræa die feſta Veneris: Selvagius itidem & Yſmenia in Montemayoris Diana ſeſe Minervæ feſtivitate pariter amaverunt. Athenagoras Harondantem quendam Ægypti inferioris, Heliodorus Ægypti pariter rectorem facit Oroondantem. Ut Charis Theogenis, ita & Chariclea Theagenis ſe ſororem eſſe ſimulat. Scythæ apud Athenagoram explorandæ puellarum virginitatis rationem quandam habeant, eamque inuſitatam, & naturæ leges ſuperantem, quam in Charide experiuntur. Habent & Æthiopes apud Heliodorum, cujus & in

Heliodori imitator Athenagoras.

Chariclea faciunt periculum. In hoc illum Achilles Tatius, ſicut & Fabulatores Romanenſes, antiqui & recentiores, & ipſe Urſæus non ſemel imitatus eſt. Aquæ illæ amaræ, quibus Dei juſſu Hebræi ad probandam mulierum maritis ſuis ſuſpectarum caſtitatem utebantur, hanc Heliodoro cogitationem injecerunt Athenagoras de Smaragdis Scythiæ, ut Heliodorus de Smaragdis Æthiopiæ ſibi loquendum eſſe duxit. Athenagoras Theogenem à Scythis, Heliodorus Theagenem ab Æthiopibus immolandum eſſe fingit. Denique Heliodori inſtar, ſuum opus Athenagoras in libros decem diſtribuit. Is à quo ſuppoſitum hunc habemus autorem, eum Heliodoro ſimilem facere non contentus fecit adhuc & æqualem, ut notavimus. Nullum aliud eligere tempus poterat, in quo Fabularum Romanenſium ſtudium magis floreret. Nam S. Hieronymus, qui vixit iiſdem temporibus, graviter conqueritur, quòd ſcientiæ ſolidiores, utilioreſque, his ut daretur opera, deſerentur.

An Damaſcius inter Fabulatores Romanenſes reponendus?

Non hic inter Fabulas Romanenſes Damaſcii Ethnici Philoſophi, qui Juſtiniano imperante claruit, Paradoxorum libros reponendos eſſe arbitror. Etenim quum Photius ait hunc Antonii Diogenis fabulatorum Græcorum prope omnium anteſignani, ſecutum eſſe veſtigia, intelligendum eſt hunc, illius inſtar, hiſtorias ſcripſiſſe parum credibiles & fabuloſas, ſed neque Romanenſes neque ad hujus characteris formam accedentes. Ea nempe tantùm erant ſpectrorum & lemurum viſa, & na-

turæ

turæ incogniti eventus aut crediti temerè, aut parum ingenioſè ficti, autoris impietate & animo idolorum cultui dedito ſatis digni.

Ducentis poſt Damaſcius annis Barlaami *An etiam* & Joſaphati hiſtoria à S. Johanne Dama- *S. Joannes* ſceno elaborata eſt. Codices plerique Ma- *Damaſcenus.* nuſcripti iique antiqui, Joanni Sinaitæ, qui, Theodoſio imperante, vixit, hoc opus adſcribunt; ſed in fundamento carere probat Billius, nam inſertæ huic operi diſputationes adverſus Iconoclaſtas, tunc nondum agitatæ fuerant, & non niſi longo pòſt tempore ab Imperatore Iſaurico, ſub cujus imperio floruit S. Joannes Damaſcenus, cœptæ ſunt agitari. Ea Fabula Romanenſis quidem eſt, ſed pia; de amore agit, ſed Divino; plurimùm hic ſanguinis effuſum eſt, ſed Martyrum; ad hiſtoriæ normam; & ex Fabulæ Romanenſis legibus opus illud elucubratum eſt. Nihilominùs tamen etſi veriſimilitudo ibi ſatis accuratè obſervata eſt, tot tamen figmentorum prçfert indicia, ut qui ſeria animi cogitatione opus legerit, is confictum eſſe nunquam ſit iturus inficias; Joſaphatum Indorum Regis filium fuiſſe fingit, in Indiis caſus illic narratos contigiſſe,& quoſdam Æthiopias homines pios & veraces, qui eam in tabulis quibuſdam nullius falſitatis ſuſpectis deciderant ſibi narraſſe. Æthiopias vocat Indos, Æthiopiamque cum Indiis complurium antiquorum more confundit. Perſonis tamẽ pleriſque quas inducit,nomina Syriaca, hoc eſt ex populari ſua lingua

affingit. Non quòd ego omnia hic ſuppoſita eſſe contendam: Barlaamum aut Joſaphatum qui diffiteretur umquam fuiſſe, is temeritatis arguendus eſſet. Martyrologii eos in Sanctorum numerum adſcribentis teſtimonium, & pia eorum ſuffragia, quæ ad operis ſui calcem S. Joannes Damaſcenus implorat ac de re ſinunt dubitare prorſus neminem. Nec forſan hujus hiſtoriæ primus inventor extitit. Ejus credulitas ſatis oſtendit, quæ credenda proponebat, ea ipſum crediſſe, & eorum, quæ ſcripſerat, partem revera à quibuſdam accepiſſe. Cæterùm ingenti parabolarum, comparationum, & ſimilitudinum hic ubique luxuriantium ſegete, Romanenſe ſuæ gentis ingenium ſatis prodit. Et hoc opus ſive ob ſtyli elegantiam, ſive ob inventionis gratiam, ſive ob pietatem, à Chriſtianis Ægyptiis ita probatum eſt, id ut lingua Coptica verterint, & in ipſorum Bibliothecis ſatis frequenter reperiatur. Si modo ea interpretatio dicenda eſt. Quippe forſan alia quædam eſt archetypa hiſtoria de duorum horumce Sanctorum vita conſcripta. Eſt etiam, quò ſuſpicer Ebn-Tophailum in ſuo Romanenſi figmento Arabice ſcripto ad exemplum inſtitutionis Joſaphati, Herois ſui educationem & fortuitam eruditionem, etſi multùm diverſam, adumbraſſe.

Theodorus Prodromus Fabulator Romanenſis. Theodori Prodromi Fabula Romanenſis, & ea quæ tribuitur Euſtathio Theſſalonicenſi Epiſcopo, qui imperante Emmanuele Comneno, medio circiter duodecimo

mo ſeculo florebat, ſunt fere ejuſdem farinæ Prima Doſiclis & Rhodanthes, altera Hyſminiæ & Hyſminæ, unde Montemayor Yſmeniæ nomen deſumpſit, amatores complectitur. Utramque interpretatione & notis illuſtratam publicavit Gaulminus. Cùm verò de Euſtathio in Præfatione libri ejus nomine inſcripti tacuerit hoc ejus ſilentium boni conſulo, ac facile exiſtimo eum, quâ erat eruditione, in virorum quorumdam errorem non incidiſſe, qui hunc eruditiſſimum Homeri interpretem eum eſſe, qui tam ineptum & inſulſum opus edere potuerit, ſibi perſuaſerunt. Et re quidem ipſa manuſcripti quidam codices autorem Eumathium, non Euſtathium vocant. Ut ut eſt, nihil hoc opere frigidius, nihil humilius, nihil injucundius & inſuavius: decorum huic nullum, nulla veriſimilitudo, inventio, nulla, nulla rerum diſpoſitio. Heroem toto opere loquentem, ſuoſque narrantem caſus inducit: neque tamen agnoſcas quem alloquatur, aut qua occaſione, hæc differat. Atque ea ſane ita recitat, ut rerum geſtarum ordinem, ex artis præſcripto ſcienter & perite non immutaverit. Prior amat Hyſmina, prior amatorem & fatetur & offert ſine modeſtia, ſine pudore, ſine arte: Atque his blanditiis neque movetur Hyſminias neque reſpondet. Laudabile id quidem eſt, ſi ad legis Moralis Philoſophiæ; ineptum ſi ad Romanenſia præcepta exigatur. Crathiſthene fido Hyſminiæ amico, ipſiuſque inter tot caſus comite quid fiat incertum eſt.

An auctor Fabulæ de amoribus Hyſminiæ & Hiſminæ dici debeat Euſtathius, an potius Eumathius, & quid de eo ſentiendum.

Poſtquam eum navi ductor impoſuit, eum illic velut oblitum deſerit, neque ullam ejus præterea mentionem facit. Quid plura? illud rudioris tyrunculi opus eſt, aut Sophiſtæ alicujus imperitioris, cujus manus ferulæ nunquam foret ſubducenda. Paululum huic anteferendus eſt Theodorus Prodromus; qui etſi parum, tamen pauló plus artis & ſalis habet: per machinas tantùm conſilia evolvit, & in tribuendo perſonis, quas inducit decoro, & propria actionum convenientia plane ineptus eſt. Prolixa illa, quam ad exercitum Bryaxis habet, oratio, & Rhodantes ob amantis abſentiam querelæ, adeo inamœnæ ſunt & moleſtæ ut nullus unquam Declamator tam indiſerta, & frigida eloquentia Auditores enecuerit. In operis ſui diſpoſitione Homerum ſuperare voluit: nec enim contentus narrationem à mediis rebus inchoare, & priora alicui ex præcipuis actoribus recitanda tradere Doſicli parte tantum poſtremam rerum directe narrandum tradit; priorem vero ratione quadam obliqua, dum in ipſo videlicet narrationis contextu ea referre fingitur, quæ jam alteri recitaverat. Sed nimia ſubtilitate artem corrupit, & dum narrationi narrationem inſeruit, totum opus confudit & implicavit. Et hic & Euſtathius Achillem Tatium tranſcribunt potiùs, quam imitantur. Nequidem Panthiæ & Soſthenis nomina ab ipſo mutuata interpolarunt: Quamobrem ex ipſo exemplari de his operibus arbitrium fieri poteſt. Heliodorum illi eminùs, quidem, ſed ſem-

Theodorus & Euſtathius Achilliis Tatii imitatores inepti.

ſemper tamen intuebantur. Imitanda ſibi quoque propoſuere nonnumquam Longi Paſtoralia, ſi modò iis antiquior Longus eſt: nam qua ætate vixerint, parum liquet. Ab hoc Euſtathius ſumſiſſe videtur hoc elegans urbanitatis genus, qua Hyſminam pocula miniſtrantem induxit, & qua parte poculi labra delibans labris ſuis ipſa tetigerat, eadem Hyſminiæ bibituro tangenda leniter offerentem. Videtur & Longo nomen ac officium debere Bryaxus ille à Theodoro Prodromo celebratus. Cui & Luciani Tractatus de Lapithis, Mimi Satyrionis in convivio canentis, ſaltantiſque nomen, perſonam, & figuram ſubminiſtravit. At eidem, quòd gladii hujus artificioſi, quo ſatyrion ſibi necem afferre ſimulat, inventionem Petronio debeat, non imputabo, neque etiam Achilli Tatio, à quo id deſumſit. Linguam Latinam Græci non tanti faciebant, eam ut vellent ediſcere, aut Romanorum libros evolvere. Et tamen ut vitiis, quæ notavi, abundat Euſtathii fabula, imitatorem habere meritus eſt ſe longè peritiorem. Urſæum intelligo, cui fons Dianæ, qui Artycomide fuit, anſam procul dubio præbuit excogitandi fontis illius, cui ab amoris veritate nomen finxit. Opus Prodromi non tam fabula, quàm poema dici debet, quippe numeris adſtrictum eſt, & hanc ob rem in eo ſtylus ille nimis figuratus, nimiſque audax magis ferendus eſt. Nihilominùs cùm Jambici ſunt hi verſus, atque ideo proſæ orationi propiores, adeo ut proſa metrica vocari poſſint, ex hoc Fabulatorum albo

ipſum non expungimus. Ruſſia oriundum eſſe contendit Gaulminus, eundemque fuiſſe Sacerdotem, Medicum & Philoſophum, De Philoſophi nomine aſſentior, quoniam in alio ex ſuis operibus id ipſe de ſe prædicat: quod ſpectat cætera, quo fundamento nitatur Gaulminus non video; eum tantùm familia Chriſtiana natum, & Chriſtianæ pietatis rudimentis inſtitutum eſſe, & patruum habuiſſe Ruſſiæ Epiſcopum invenio. Uter fuerit recentior hic, an Euſtathius, ac prniode uter alterum ſit imitatus, divinando aſſequi non poſſum.

Longus Fabulator Romanenſis & quid de eo ſentiẽdum.

Non idem omnino de Longi paſtoralibus, ac de duabus iſtis Romanenſibus Fabulis ſentio. Enimverò quanquam ex affectato verborum concurſu, & Syllabis conſonantibus, vaniſque deſcriptionibus, quas ex communibus locis duxit, Sophiſtæ character, qualis ipſe fuit, ſatis agnoſcitur, emendatior tamen autor ille eſt, quam plerique veterum fabulatorum Romanenſium, quorum ſtylus Metaphoris plenus, antitheſiſque & figuris hiſce ut ita dicam micantibus, quæ rudiorum oculos perſtringunt, deliniunt aures, nec animum implent; quorum, inquam, ſtylus oratoris habet aliquid, aliquid hiſtorici, nihil verò, quod huic aut alteri prorſus conveniat. Quum illi eventuum novitate, diſpoſitione rerum ac veritate, & perſpicua preſſaque narratione, quæ tamen juſto quodam ambitu numeroſe feratur, ſemperque ſuſceptam materiam proſequatur, Lectorem detinere deberent, hunc morantur deſcriptioni-

nibus floridis, verborum inanitate turgentibus, *inopibus rerum*, ut Horatiano more loquar, *nugiſque canoris*. Avertunt eum à via trita, & dum Lectori tot regiones ipſi non quæſitas oſtendunt, conſumunt, teruntque ejus attentionem, & eam cupiditatem, qua properabat ad optatam metam, ſibique propoſitam. Non totus caret hoc vitio Longus, ſed quaſi id agnoſcens breves tentat excurſus, & citò ad iter inceptum redit. Præterea ſtylus ipſius ſimplex eſt, facilis, clarus, & ſine obſcuritate conciſus: ejus dictio acuminis & ſpiritus habet plurimùm; ingenioſus eſt in inveniendo, amœnus in deſcribendo, induſtrius atque ſolers in diſponendis imaginibus; obſervati ſunt accuratè mores actorum atque characteres; à re ipſa naſcuntur epiſodia: affectus & ſenſus amatorii ſatis quidem paſtorum ſimplicitati, ſed Romanenſis Fabulæ regulis parum conſentiunt: putà quum Daphnidem fingit imprudentem & inſcium fidem violaſſe. A veriſimilitudine rarò recedit; niſi quum machinas nullo judicio adhibet, quæ operis ſatis felicem aliunde, ſatiſque amœnam ſolutionem fœdavere. Pejus etiam vitium eſt perverſa & præpoſtera operis œconomia. A paſtorum cunabulis ineptè orditur, & vix in eorum nuptiis deſinit: ad eorum uſque liberos, imò & ſenectutem ſua narratione progreditur. Opus alioqui tam obſcænum eſt, ut qui ſine rubore legat, eum Cynicum eſſe neceſſe ſit. Multa agnoſci queunt, quæ aut ille ab aliis, de quibus actum à me eſt, aut alii

ab

ab illo deſumſerunt. De eorum enim ætate dubitatur. Nullus antiquorum de eo meminit, & in eo nullus datur conjecturæ locus; niſi quod ex terſa ipſius elocutione duobus aliis ſuperioribus vetuſtor judicari poteſt. Quum puer eſſem, hunc autorem Latinè interpretandum ſuſcepi, cum nondum ſatis haberem exploratum, quid in eo laudabile eſſet, quid vitioſum; & quantum ejus lectio pueritiæ damnoſa ſit, quam parum etiam ætati provectiori decora. Veriſimile mihi ſit Urſæum ab eo paſtoralium ſuorum ideam eſſe mutuatum: aut ſi eam, ut alia pleraque, & ipſum etiam Sirenii ſui argumentum deſumſit, vel à Montemayoris Diana, vel ab Amynta Taſſi, vel à Paſtore fido Guarini, quem etiam haud conſtanter explicavit, vel ab aliquibus Italorum paſtoralibus fabulis, ex quorum ingenii copia Bartolus Urbinas uſque ad octoginta collegit; Longus, quem hi probabiliter ſecuti ſunt, omnibus velut facem prætulit.

Unde Paſtoralia primo fluxerint?

Quanquam Theocriti Idyllia, Virgiliique ac tot poetarum Græcorum ac Latinorum eclogæ eos in excogitandis & confingendis operum ſuorum argumentis multum adjuvere: & ut altiora repetamus, quæ in hoc genere veterum Hebræorum ſuperſunt monumenta, quorum lepores & veneres imitari quidem conabitur quivis, aſſequitur nemo, primarii ſunt fontes, unde omnia Paſtoralia, velut totidem rivi fluxerunt.

Italorum error ſuper ea re.

Quod quidem ab Italis haudquaquam obſervatum eſſe miror: nam ſi feciſſent, non Taſſo, ut Manſus, non Beccaro, ut duorum

rum autor Veratiorum, inventum hoc acceptum retuliſſent. Quamvis, ut fatear ingenuè, ejus exhibuiſſe conditionis actores, cujus nulli hactenus extiterant, poſtquam tot alii diverſæ ſortis in veterum Comœdiis viſi ſunt, ſæpiuſque paſtores Fabularum Romanenſium argumentis ſunt adhibiti, hoc utique inventum, non tam admirabile eſt, ut ea de re ſit tantoperè decertandum. Qui Comœdiis per provincias curſitantibus, aut civibus oppidanis Fabularum ſuarum Romanenſium perſonas impoſuere, non minus ingenioſè feciſſe mihi videntur. Et figmentum nobilis illius ruſticani, quem Fabularum Romanenſium lectio adegit ad inſaniam, quique ſe *Paladinum* faciens, à Romanenſibus concelebratos Equeſtris Ordinis ritus ridiculos reddit, plus certè ingenii habet, atque novitatis. Sed ad propoſitum meum redeo. Quod pertinet ad Xenophontes illos Fabularum Romanenſium conditores, de quibus loquitur Suidas, nihil iis, quæ ab eo dicta ſunt, poſſim addere. Unus fuit Antiochenus, alter Epheſius, tertius Cyprius. Hi omnes hiſtorias amatorias ſcripſere. Primus librum ſuum Babylonica inſcripſit, ut Jamblichus; ſecundus ſuum Epheſiaca, & decem libris Habrocomæ & Anthiæ amores complexus eſt: tertius opus ſuum Cypriaca nuncupari juſſit, quo Cynaræ, Myrrhæ, & Adonidis amores retulit. Charitonis Fabula Romanenſis in Vaticano aſſervata, mihi tantùm nomine tenus cognita eſt: ſed ejus qui de Callimachi & Chryſorrhoes, aut alterius

Xenophontes Fabularum Romanenſium autores Charito & alii.

qui de Lybiſtri & Rhodamnes amoribus ſcripſit, etiam nomina ignorantur. Ego tamen ex locorum, quos Meurſius citavit, phraſi Barbara recentiores judico, etſi prioris dictio plus habeat veteris elegantiæ, minuſque verborum linguæ Græcæ vulgaris; Uterque verſibus ſcripſit politicis, qui numero tantùm & metro à proſa diſcrepant, ſed qui recentioribus Græcis mirificè placuerunt.

Parthenius Nicenus. Neque vero mihi prætermittendus eſt Parthenius Nicenus, qui librum *De affectibus amatoriis* compoſitum, poetæ Cornelio Gallo, Auguſti temporibus dicavit. Pleræque fabularum, quas commemorat, ex vetere Mythologia, & ex priſcis, quos laudat, autoribus depromtæ ſunt. Nonnullæ mihi videntur Romanenſes, & ex Mileſiis ductæ, ut quas de Erippe & Xantho, capite octavo; de Polycrite & Diogeneto, capite nono; de Leucone & Cyanippo, capite decimo; de Neæra, Hypſicreonte, & Promedonte, capite duodevigeſimo retulit: etenim præterquam quòd hi caſus perſonis tribuuntur Mileſiis, hos neque ex fabula, neque ex hiſtoria antiqua deſumtos eſſe conjicias. Et forſan etiam Cauni, & Byblidis, qui Urbis Mileſiæ conditoris filii erant, amores undecimo capite relati, ſunt gentis illius populare figmentum, quod poſtea concelebratum, & in Mythologia conſecratum eſt. Id quod a nobis tamen ut levis tantum conjectura proponitur. Cæterum ii omnes, quos ex Autorum teſtimonio, de amore in ſuis libris egiſſe accepimus,

mus, Fabulatorum Romanenſium nomine non ſunt appellandi. Pauci eſſent Philoſophi veteres, qui non in hunc cenſum venirent. Sed quamvis & hi & illi de cauſis, de natura, de effectis, de remediis amoris differant, ad hanc tamen metam tendunt omnes viis tam diverſis, ut confundi nequeant. Poetarum etiam veterum, ut Bacchylidis & Capitonis Erotica non magìs, quàm Ovidiani de amore libri poſſunt Fabulæ Romanenſis definitione comprehendi.

Quæ ſint perfectæ fabulæ Romanenſes & qui autores harum regulis ſervierint?

In inſtituta mihi modò enumeratione Fabulas Romanenſes ad præſcriptum artis accuràte exactas ab imperfectis diſtinguendas putavi. Eas dico, quæ ex Poematis Heroici regulis elaboratæ ſunt: Græci, qui pleraſque doctrinas & artes ita perfecerunt ac conſummarunt, earum ut inventores habiti ſint, artem quoque Romanenſem excoluere, ipſamque rudem, uti erat apud Orientis populos, & incultam ad meliorem formam ſpeciemque traduxere, dum Epopoeæ legibus eam adſtrinxerunt, & velut in unum corpus conjunxerunt diverſas ac diſſipatas partes, quæ ante illos Fabularum Romanenſium naturam conſtituebant. At non hi omnes, ſed tantùm Antonius Diogenes, Lucianus, Athenagoras, Jamblichus, Heliodorus, Achilles Tatius, Euſtachius, & Theodorus Prodromus hiſce regulis ſervierunt. Nihil dico de Lucio Patrenſi, nihil de Damaſcio, quos ex Fabulatorum Romanenſium numero ſecluſimus. Quod ad S. Joannem Damaſcenum, & Longum attinet, ad haſce regulas opera ſua faci-

cilè quidem exegiſſent, ſed aut ignoravere ipſas aut contempſere. Qua ratione tres illi Xenophontes, & alii, quorum opera periere, atque etiam Ariſtides, aliique fabularum itidem Mileſiarum ſcriptores id egerint, neſcio. Mihi tamen perſuadeo poſtremos hoſce certis adhæſiſſe legibus; idque ex monumentis, quibus tempus pepercit, ad eorum imitationem compoſitis, qualis eſt Apuleiana Metamorphoſis ex artis ſanctionibus ſatis accurate elaborata conjici poteſt.

De Fabulis Mileſiis, quâ Sybaritis in Italia compoſita ſunt.

Hæ fabulæ Mileſiæ multò antequam in Græcia, ea qua dixi ratione florerent, jam in Italiam pervenerant, eaſque jam Sybaritæ natio, ſupra quàm cogitari queat, voluptatibus dedita, ſtudioſè exceperant. Hæc morum & ingeniorum cum Mileſiis ſimilitudo reciprocam inter ipſos luxus & voluptatis ſocietatem conſtituit, eoſque ita conjunxit, ut nullos populos arctiori amicitiæ vinculo conjunctos noviſſe ſe affirmet Herodotus. A Mileſiis igitur artem figmentorum didicere, & ut in Aſia fabulæ Mileſiæ, ita & in Italia fabulæ Sybariticæ celebrantur.

Quid ſint Fabulæ Sybariticæ?

Qualis earum forma eſſet, non facilè quis dixerit. Heſychius in loco ſatis depravato innuit Æſopi Fabulas, quum hic eſſet in Italia, adeo placuiſſe, ut in novam formam mutatæ, novaque acceſſione auctæ ſint, & Sybariticæ dictæ, ac in adagium tranſierint: At qua in re nova illa mutationis ſpecies conſiſteret, non indicat. Eas Æſopi Fabulis ſimiles fuiſſe putavit Suidas. In hoc, ut ſæpe alias, halluci-

na-

natus eſt. Vetus Ariſtophanis interpres Sybaritas ait in ſuis fabulis beſtias, Æſopum homines adhibuiſſe. Hic certe locus corruptus eſt: ut enim in Æſopi Fabulis beſtiæ inducuntur, illud profecto conſequi debere cenſeo, in Fabulis Sybariticis homines eſſe inductos; id quod ipſe alio in loco expreſſe teſtatur. Hæ Fabulæ Sybariticæ facetæ erant, & ad riſum movendum comparatæ. Harum ſpecimen apud Ælianum inveni: fabella eſt, quam ſe ex Sybaritarum hiſtoriis, hoc eſt meo judicio, ex eorum fabulis ſe deſumpſiſſe ait. Tute ex hac ipſa judicabis. Puer Sybarites à Pædagogo ductus per viam & caricarum venditorem nactus unam è gaulo abſtulit: ſuccenſuit pædagogus, & puero graviter increpito caricam extorſit, quam & mox deglutiit. At non facetiis tantùm hæ fabulæ, ſed & laſciviis abundabant. Ovidius Sybaritida paulo ante tempora ſua compoſitam inter opera obſcœniſſima reponit. Multi eruditi putant eum deſignaſſe Hemitheonis Sybaritæ librum, de quo Lucianus, velut de obſcœnitatum colluvie loquitur. Quod quidem qua ratione dictum ſit non video: Sybaritis enim nullam aliam cum Hemitheonis libro affinitatem habere mihi videtur, quam uterque liber luxuriæ fœtus erat, id quod omnibus Sybaritarum fabulis commune erat. Huc accedit, quod Sybaritis paulo ante Ovidium in vulgus emanaverat, & Urbs Sybaris Hemitheonis patria quingentis ante ipſum annis à Crotoniatis funditus deleta fuerat. Quippe Hemitheon

Sybaritis opus obſcœnum.

vo-

vocari non potuit Sybarites, tanquam civis oriundus Thurio (quam urbem Athenienſes prope Sybaris rudera condidere) ſiquidem ex uſu communi Thurinus potiùs, quam Sybarites fuiſſet nominatus. Veritati itaque magis conſentaneum eſt ganeonem aliquem & diſſolutum Romanum compoſuiſſe Sybaritidem, hancque ſic eſſe vocitatam, quod ad vetus fabularum Sybariticarum exemplar efficta ſit: quemadmodum libri ſimiles plerique ſub Imperatoribus eodem modo inſcripti ſunt. Antiquus quidam autor, quem tu noſſe flocci duxeris, earum ſtylum brevem & Laconicum fuiſſe innuit; ſed ea omnia non probant has fabulas quidquam artis habuiſſe Romanenſis.

Fabulæ Sybariticæ a Romanis receptæ, & Milesiæ Ariſtidis, a Siſenna Latinitate donatæ.

Hic Ovidii locus ſatis demonſtrat Romanos ſua ætate fabulas jam recepiſſe Sybariticas, & in eodem libro nos docet nobilem Hiſtoricum Siſennam paulò antè in eorundem Romanorum gratiam fabulas Ariſtidis Mileſiacas Latinitate donaſſe. Syllæ temporibus claruit ille Siſenna, vir certè perinde ac Sylla ex magna & illuſtri Corneliorum gente prognatos. Siciliæ Prætor fuit atque Achaiæ. Suæ patriæ hiſtoriam condidit, cunctiſque Romæ Hiſtoricis, qui præceſſerant, antecelluit. Apologus Menenii Agrippæ, quo ad placandam populi Romani ſeditionem, eumque è Monte Sacro revocandum uſus eſt: apologus ſenioris Antiphonis; quo, ea quæ tam turpiter & inhoneſtè à genero ſuo in Plauti Sticho petebat, diſſimulavit: apologus denique Æſo-

ſopi ab Aulo Gellio citatus, & ab Ennio in Satiris translatus verſibus quadratis eodem numero, ac illi ſunt, quos Græci recentiores Politicos dixere, certiſſimè declarant in Rep. Romana multùm figmenta placuiſſe.

Romani Fabularum Romanenſium amantes poſtquam ab Imperatoribus regi cœperunt.

Si ea Reſpub. horum uſum, & fabularum Sybariticarum lectionem non dedignata eſt, tum cùm auſteriore diſciplina, moribuſque rigidioribus uteretur, nihil eſt, quòd quis miretur, eam, poſtquam Imperatoribus ſubdita eſt,& eorum exemplo vitæ molliori & deliciis ſeſe dedidit, grata Fabularum Romanenſium animos titillantium amœnitate eſſe delinitam. Virgilius, qui paulò poſt Imperii naſcentis cunabula floruit, Naiadas Fluvii Penei filias, quum ſub aquas paternas convenere, non aliam jucundiorem quæſiviſſe voluptatem ſcribit, quàm in narrandis Deorum amoribus, quibus conſtabant veterum Fabulæ Romanenſes. Virgilio æqualis Ovidius Minei Filiabus Romanenſes itidem attribuit Fabulas,quum manibus labore occupatis linguæ & animi libertate fruerentur. Primus eſt Pyrami & Thisbes amor: alter Martis & Veneris: tertius Salmacis Hermaphroditum depereuntis.

Petronius fabula Romanenſis

Hinc quidem videre eſt, quanti Roma Fabulas Romanenſes fecerit: ſed clariùs etiam ex ea ipſa hujus generis Fabula dignoſcitur quam Petronius Conſul, & vir ſuæ ætatis elegantiſſimus & cultiſſimus compoſuit, in Satiræ ſpeciem; ex earum genere, quas Varro invenerat, verſibus proſa, &

autor, & quid de eo ſentiendum?

ſeriis joco jucundè temperatis;quaſque Menippeas Fabulas nuncupaverat, quod Menippus Cynicus res graves Stylo quodam faceto & ridiculo tractaſſet. Romanenſem tamen Fabulam vere dixeris hanc Satiram. Unde colligitur Romanorum Satiram cum Scriptis Romanenſibus magnam habuiſſe cognationem: in quo ipſi conveniebat cum poeſi Græcorum Satyrica, quæ ex Platone, conſtabat figmentis, quorum ſenſus abſconditus à prima & patente verborum ſignificatione multum diſcrepabat. Nihil igitur eſt, quòd miretur, Macrobium, quum fabulas ad voluptatem tantùm comparatas, ab iis, quæ docendo delectant, diſtingueret, in hac ultima ſpecie repoſuiſſe caſuum amatoriorum figmenta, hoc eſt Romanenſes Fabulas, & in exemplum Petronianam & Appulejanam attuliſſe, nulla ſtatuta differentia inter primam, quæ indubitanter Satira eſt, & inter ſecundam, quæ vel ipſius autoris conceſſu Fabula eſt Mileſiaca. Multùm ingenii & venerum habebat Petroniana, ac ſæpe turpitudinis obſcænitatiſque plurimùm, & quaſi ſub cortice ſubtilia & aculeata ſcommata in Aulæ Neronianæ vitia contegebat. Cum ſuperſtites operis hujus partes, nihil aliud ſint, quam fragmenta ſine nexu, vel potiùs ſtudioſi alicujus collectanea, non ſatis dijudicari poteſt, & quæ totius operis forma, & compoſitionis ordo fuerit. Nihilominus tamen ea omnia rectè excogitata prudenter diſpoſita videntur, & ex his partibus ſeparatis, cum iis, quæ deſunt, perfectum corpus coagmentatum

tum fuiſſe probabiliter exiſtimari poteſt. Etſi Petronius ſummus criticus, & ſagaciſſimi in re litteraria judicii fuiſſe videtur, huic tamen ſagacitati ſtylus ipſius non ſatis reſpondet. Hic aliqua ſeſe prodit affectatio: nimiis pigmentis, nimia abundat diligentia, & jam ab illa naturali ac venerabili felicium Auguſti temporum ſimplicitate degenerat. Uſque adeo narrandi ars, quam exercent omnes, pauci intelligunt, intelligitur tamen faciliùs quàm exercetur. Ipſius etiam etſi multa ſunt eleganter & exquiſite cogitata, tamen multa ſunt etiam, quæ frigent nonnunquam; & quiſquis animo affectibus vacuo ad ea attenderit, is certè in rebus & in verbis juſtam & aptam concinnitatem non ubique repererit. Sed qui ejus ſcripta ſic ponderent, pauci ſunt, & ita in eum affecti ſunt omnes, ut grata habeant quæcunque ab eo profecta ſunt, quia grata eſſe ſibi finxerunt. Ego verò auſim dicere, ſi per ejus admiratores liceat, eum, ſi plus habuiſſet pudoris lectorum minùs & adprobatorum fuiſſe habiturum; neque plus alia re apud multos quam obſcœnitate valuiſſe.

Lucanus, qui Neronis etiam temporibus floruit, fabulas Salticas; hoc eſt, ut quidam putant, in quibus Satyrorum & Nympharum amores narrabat reliquiſſe memoratur. Hoc Fabulæ Romanenſis haud abſimile eſt, & Romanenſe iſtius ætatis ingenium meam auget ſuſpicionem. Sed an non conjici poſſet, quemadmodum Tertullianus Herodiadi Salticæ nomen, hoc eſt ſaltatricis indidit, ſic Lucanum ſuis fabulis idem nomen *Fabulæ Salticæ.*

impoſuiſſe, quòd ad ſaltationis uſum compoſitæ fuiſſent, quaſi quis hodie Tripudiorum narrationes dicat. Quid ſi forſan Salticarum nomen depravatum eſt, & Pſalticæ vocandæ ſint, quaſi ad cantandum accommodatæ? Qualia ſunt quæ noſtrates *Opera* vocitant. De his nihil auſim affirmare, nec ſine temeritate quemquam tam infirmo nixum fundamento hoc facere poſſe reor.

Apulejana Metamorphoſis & quid de ea ſentiendũ. Appulejana Metamorphoſis, ſub Aſini aurei nomine adeo provulgata, Antoninis imperantibus edita eſt. Eandem ac Luciani Aſinus, nacta eſt originem, quum ex duobus primis Lucii Patrenſis Metamorphoſeos libris ducta ſit: hoc tamen diſcrimine, quòd hos libros contraxerit Lucianus, Apulejus amplificarit. Opus hujus Philoſophi ad artis regulas elaboratum eſt. Quanquam enim id à pueritia ſua videtur exordiri; quicquid tamen de ſua hac ætate diſſerit, id Præfationis ſpeciem habet, quò ſui ſtyli barbariem excuſet. Verum ipſius hiſtoriæ initium eſt iter Theſſalicum. Nobis Mileſiarum exemplar dedit hoc opere, quod hujus generis eſſe declarat. Epiſodiis pulcherrimis, & inter cætera Pſyches epiſodio omnibus cognito illud ornavit; nec, quas habebant exemplaria quæ ſecutus eſt, ſordes & obſcœnitates reſecuit. Stilus Sophiſtam ſapit, affectatus, immoderatis & audacibus figuris turgidus, durus, barbarus homine Africano perdignus.

Clodius Albinus Imperator Mileſiarum ſcriptor. Clodius Albinus Imperator, Severi æmulus & competitor id laboris non aſpernatus eſt. In ejus vita refert Julius Capitolinus

ſa-

fabulas quaſdam Mileſias ejus nomine editas, ſatis quidem probatas; quamvis non ſatis laudabiliter ſcriptas, Severumque ejus & victorem & interfectorem id Senatui exprobraſſe, quòd eum ut doctum virum laudaverit, licet fabulas tantùm Appuleji Mileſias legeret, & in fabellis anilibus, nugiſque ſimilibus; quas negotiis ſeriis præferebat, omne ſtudium, omneſque vigilias collocaret.

Ut Petronius, ſic & Martianus Capella Satiræ nomine opus ſuum inſcripſit, quòd illius inſtar hoc opus & verſibus & proſa ſcripſerit, & utile dulci miſcuerit. Quum apud ſe ſtatuiſſet de iis omnibus artibus, quas Liberales vocant, agere, id ut faceret, arte quadam adhibita perſonas iis impoſuit, finxitque Mercurium, cujus eæ ſunt perpetuæ comites, Philologiam uxorem duxiſſe, hoc eſt artium ingenuarum amorem, & in nuptiale munus, quicquid his pulchrius ineſt, quicquid pretioſius, ipſi donaſſe. Adeo ut ea ſit allegoria perpetua, quæ non tam Romanenſis, quàm mere fabula dicenda eſt: nam, ut jam annotavi; exhibet fabula, quæ nec fuerunt, nec eſſe potuerunt; Romanenſis verò, quæ potuerunt eſſe, ſed quæ nunquam fuerunt. Nec ſubtilius eſt hujus allegoriæ artificium. Stylus barbaries ipſa eſt: tanta audacia tanta figurarum inſolentia, ut vel in poeta omnium confidentiſſimo non ferendæ ſint: Stylus etiam tam ſpiſſa caligine involutus eſt, vix ut explicari poſſit; doctus alioqui & non vulgari eruditione refertus. Africanus fuiſſe

Martiani Capellæ Satira.

creditur; ſi non erat, eſſe debuit;uſque adeò horrido & coacto ſcribendi genere utitur. Incertnm eſt, quo tempore vixerit; certum tamen eſt eum Juſtiniano fuiſſe antiquiorem, & ad Proconſulis evectum eſſe dignitatem.

Ob ignorantiam hiſtoriæ Fabuloſæ compoſitæ ſunt.

Hactenus doctrina Romanenſis aliquid ſplendoris retinuerat, ſed una deinde cum litteris & Imperii fulgore obſcurata eſt, quum ferociſſimæ ſeptentrionis Nationes ſuam ignorantiam & barbariem latè circumtulerunt. Antea Fabulæ Romanenſes ad voluptatem compoſitæ fuerant: tum verò conditæ ſunt hiſtoriæ fabuloſæ, quia quum veritas ignoraretur, veræ ſcribi non poterant. Theleſinus inter Bardos, ob prophetias verſibus editas, à nonnullis repoſitus, quem circa medium ſeculi ſexti tempus regnante Rege Arturo Fabulis Romanenſibus celebrato vixiſſe ferunt, & Melkinus paulò junior, Britanniæ patriæ ſuæ, Regis Arturi, & Menſæ rotundæ hiſtoriam conſcripſerunt eamque infinitis fabulis fœdarunt; ut in eo Catalogo, in quo eos annumerat, fatetur ipſe Balæus. Idem dicendum eſt de Hunibaldo Franco; qui, ut credidere quidam, Clodovæo æquævus fuit, quique ſi veritas propiùs ſpectetur, multò fuit recentior, & cujus hiſtoria nihil aliud eſt, quàm mendaciorum ineptè confictorum congeries. Devenimus tandem ad illuſtrem hunc de Caroli Magni factis librum, qui Archiepiſcopo Turpino (quanquam hoc ipſo poſterior eſt annis pluſquam ducentis) imperitè tribuitur. Pigna & alii quidam autores ſtultè ſibi per-

Pigna & aliorum error de origine Romanenſiū.

perſuaſerunt, ab Urbe Rhemenſi, cujus ille erat Archiepiſcopus, Fabularum Romanenſium nomen eſſe deductum: quod Celtæ, præclaris gentis ſuæ facinoribus canendis ultrò indulgerent; & Belgæ, in quorum agro Durocottorum Rhemorum ſitum eſt, utpote Celtarum omnium fortiſſimi, plura haberent canendi argumenta, ideòque quum plures Bardi, hoc eſt plures cantores apud illos eſſent, hinc Fabulas Romanenſes nuncupatas eſſe, librumque Turpini ſuo judicio fontem fuiſſe, unde Galloligurum fabulatores plus hauſerunt, hujuſque autorem Fabulatorum omnium Romanenſium principem extitiſſe. Quicquid ſit, ſuppoſititiæ aliæ hiſtoriæ complures ex Caroli Magni vita prodierunt, fabulis ineptiſſimis & mendaciſſimis refertæ, & earum ſimiles, quæ Turpini nomen præferunt; ſuppoſititiis hiſce fœtibus favente craſſa ſeculorum illorum ignorantia. Tales erant hiſtoriæ attributæ Hanconi & Salconi Fortimano, Sivardo ſapienti, Joanni cujuſdam Friſorum Regis filio, & Adelo Adelingo ejuſdem nationis Regum ſtirpe prognato: qui omnes erant Friſii, quique etiam Caroli Magni temporibus vixiſſe traduntur. Talis erat & hiſtoria Gildæ Monachi Vuallenſis nomine vulgata, qui tot de Rege Arturo, de Percevallo, & Lanceloto refert miracula: talis erat ea, quæ Occoni adſcribitur, qui ex opinione communi Othoni Magno Imperatori æquævus, & Solconis hujus à me modò laudati affinis fuit: talis denique erat hiſtoria Gaufredi Monumethenſis, in qua Arturi &

An Turpinus Archiepiſcopus autor Fabulæ Romanenſis, quæ ipſi tribuitur?

Plures Hiſtoriæ ſuppoſitæ.

Merlini geſta deſcripta ſunt, ex memoriis veteribus fabuloſis Autori ſubminiſtratis, & nimia credulitate exceptis. Hiſtoriæ illæ ad arbitrium confictę ſimpliciorum detinuere lectorum animos, qui earum indoctis Autoribus longè adhuc erant indoctiores. Nulla igitur fuit ampliùs cura conquirendorum fidelium ad veritatem indagandam hiſtoriamque conſcribendam inſtrumentorum: cum ex ingenio ſuo ſuaque inveniendi facultate hiſtoriæ ſcribendæ materiam ſinguli eruerent. Ita Hiſtorici in Fabulatores Romanenſes degeneravere. Latina lingua barbaris hiſce temporibus, uti & ipſa veritas deſpicatui fuit. Galloligurum Trobadores, Comici, Narratores, à quibus opera componebantur; *Cantatores*, *Joculatores*, *Violardi*, & *Muſardi*, à quibus cantabantur; & demum regionis hujus homines à quibus ars illa exercebatur, quę in quibuſdam Franciæ Auſtralis locis hodieque appellatur *le guay ſaber*, id eſt ſcientia feſtiva, cujus prima elementa ſub Ludovico Pio prodire cœperunt, Doctrinam Romanenſem Hugonis Capeti temporibus ſeriò aggreſſi ſunt, & totam Franciam percurrentes, ſuas Romanenſes ac fabellas expoſuere, ſuas Tragœdias, Comœdias, & Paſtoralia carmina, Cantus, Cantilenas, & quos patrio ſermone nuncupant *Cantarellos*, *Sonos*, *Sonettos*, *Leſſus*, *Vircleſſos*, *Mota*, *Moteta*, cum gloſſis, *Solatia*, *Sextias*, *Syrventeſia*, *Deportationes*, *Moralia*, *Tenſiones*, *Balaadas*, *Albadas*, *Martegallas*, & multa alia Romano ſermone compoſita. Tum enim Galloligures literas

Quę in Fabulas Romanenſes degeneravere.

ras

ras & Poeticam magis, quàm Franci cæteri excolebant. Romanum illum ſermonem Romani in Gallias à ſe ſubactas introduxerant; qui ſermo temporis deinde lapſu depravatus admixto ſermone Gallico, qui præceſſerat, & ſermone Francico, ſive Teutonico, qui ſucceſſerat, neque Romanus erat, neque Gallicus, neque Francicus, ſed mixtum quid, in quo Romana tamen loquela prævalebat. Hic ideo ſemper appellatus eſt Romanus, quo à privata & naturali uniuſcujuſque nationis lingua diſtingueretur, ſive ea Franca eſſet, Gallica, quæ eadem & Celtica, ſive Aquitanica, ſive Belgica: has enim tres linguas inter ſe fuiſſe diverſas ſcribit Cæſar; id quod Strabo pertinere vult ad differentiam quandam, quæ inter diverſas tantùm ejuſdem linguæ Dialectos intercedebat. Romanenſe vocabulum Hiſpani eadem ac nos ſignificatione uſurpant, patriumque ſermonem *Romanceum* vocant. Quum itaque Romanus ille ſermo cæteris politior eſſet, doctior, & vulgo notior; Narratores Galloligures qui proſæ autores erant, & ejuſdem nationis poetæ, quos *Troverras* vulgò appellabant (quod vocabulum Itali ab iis deſumpſere, ab iis enim poetæ vocantur *Trovatori*, ut à Græcis ποιηταί, hoc eſt, factores: & lingua Galloligurum *Trovare* verſificare eſt, *narrare* & *componere* eſt proſa ſcribere & *Romaniſare* utrumque ſignificat). Narratores, inquam, & *Troverræ* Galloligures Romano hoc ſermone uſi ſunt, ut proſam & poemata ſcriberent, quæ inde fabulæ dictæ ſunt Romanenſes: Ut contrà

Cur Fabulæ illæ Romanenſes dictæ.

Hujus autor quanto in numero poſiti ſint? unde dicti Troverræ?

trà hic ſermo Romanenſis Galloligurum ſive Provincialium proprius dictus eſt, non ſolum quòd in hac Provincia minùs, quàm in aliis Franciæ regionibus corruptus fuiſſet, ſed etiam quod Provinciales eodem hoc ſermone in componendis operibus ſæpiùs uterentur: aut etiam, quòd quum hæc Provincia ſemper cenſeretur Romanorum Provincia, Provincialis, Romanuſve eſſet ille ſermo, nullo diſcrimine haberetur. *Trobatores* ſuis aulœdis & fidicinibus, & nonnunquam ſuis conjugibus eandem artem exercentibus comitati, ſic orbem peragrabant, magna laborum ſuorum ferentes præmia, & à Proceribus, quos inviſebant, lautè excepti, quorum nonnulli tantam iis audiendis percipiebant voluptatem, ut ſuas non rarò exuerent veſtes, quibus eos induerent. Neque verò ſoli Provinciales hac jucunda exercitatione delectati ſunt, omnes fere Francorum Provinciæ ſuos habuere Fabulatores Romanenſes. Ne Picardiæ quidem ſua defuere, cui *Syrventeſia*, ut vocabant, Poemata Satyrica, & nonnunquam amatoria ſingularem in modum placuere. In honorem *Trobatorum* obſervandum eſt Homerum ante illos *Trobatorem* fuiſſe, eumque per urbes diſcurrentem verſus ſuos recitaſſe. Alii Græciæ Poëtæ illuſtres eum in hoc, ut in cæteris omnibus, ſecuti ſunt; faſtus & oſtentationis cauſa factitantes idem, quod ille paupertate adactus fecerat: in quo forſitan etiam quoſdam ſeipſo antiquiores fuerat æmulatus. Pulcherrimi illi Verſus, quos Phemio & Demodoco in Penelopes & Alci-

Homerus ipſe Trobator.

noi

noi Palatiis; iique etiam, quos Virgilius Iopæ tribuit in Aula Didonis, ſatis indicant *ſcientiæ feſtivæ* antiquitatem. Simonides Homero poſterior *Troverram* & *Canterram*, hoc eſt Poetam & Cantorem agebat apud Scopam unum ex Theſſaliæ Proceribus, quum Caſtor & Pollux, eum ab impendente periculo liberaturi illuc venerunt. Eandem quoque perſonam egit Arion apud Italiæ principes, & inde ſibi magnas opes comparavit. Quod ipſi accidit ex Græcia redeunti, ejus conſimile eſt, quod commemorat Joannes Noſtradamus in Petri Caſtronovanl vita, viri Nobilis apud Galloligures, & Fabulatoris. Ne noſtris quidem veteribus Gallis ſui defuerunt *Troverræ*, quos oppiparè tractabant: & ex Poſidonio, quem citat Athenæus, Luernum ſcimus Avernorum Principem, qui Bititii bello cum Romanis geſto celebris pater fuit, quum patente Aula & inſtructa menſa univerſos undecunque venientes magnifice acciperet, ſaccum auro onuſtum alienigenæ & externo Poetæ dediſſe, quod ad ſe veniſſet ſuam cohoneſtaturus feſtivitatem atque convivium exhilaraturus. Ex hac ingenti Fabulatorum Romanenſium multitudine, quæ in Francia viguit circa initia tertię Regum noſtrorum ſtirpis, tanta nata eſt veterum fabularum ſeges, quarum pars in lucem venit, alia in Bibliothecis ſitu conſumitur, alia annorum vetuſtate conſepulta periit. Et quidem Italia atque Hiſpania Fabulis Romanenſibus alioqui tam fœcunda earum lucubrandarum artem à nobis acceperunt.

& Simonides.

& Arion.

Fabularum Romanenſiũ recentiorum compoſitio Franciæ debita.

Mi-

Mihi videtur dici poſſe hoc genus Poeſeos, verba ſunt Giraldi de Fabulis Romanenſibus diſſerentis, *primam originem, & prima initia, ac ipſum etiam fortaſſe nomen à Francis habuiſſe. Ab his tranſiit ad Hiſpanos hæc ſcribendi ratio, & ab Italis demum accepta eſt.* En Italus contra gentem ſuam teſtimonium ferens, quod quidem ſuſpectum eſſe nequit; quòdque iis, qui in Italiæ aut Hiſpaniæ gratiam, hujus inventi gloriam Franciæ præripere vellent, ſilentium imponit. Cavalcantius, Bembus, Æquicola, Speronius, Dolceus, & alii Itali propè infiniti, quum in genere agitur de ſuæ Poëſeos primordiis, non minùs ſynceri ſunt, quàm ipſe eſt Giraldus in agnoſcenda Poeſeos Romanenſis origine: eam nempe Provincialium Galloligurum poetica multò recentiorem, & ejus quaſi ſpoliis locupletatum eſſe confitentur. Partem etiam linguæ ſuæ ornamentorum ex Provincia ſe accepiſſe negant. Et hæc in eorum animis tam altis radicibus inhæſit opinio, ut etiam Galloliguribus multa ex ſuis vocabulis, ex Lingua Latina proximè deſumptis, ſe debere putent, alio errore, quo ſibi plaudunt, ſe ſolantes, quaſi nimirum Provinciales acceperint vocabula ex Thuſcis, cum ea utrique ex communi fonte hauſerint.

Refellitur opinio

Salmaſii de Fabula Romanſis origine.

Salmaſius, cujus defuncti nomen & ob eximiam ejus eruditionem, & ob mutuam inter nos amicitiam, ſingulari veneratione proſequor, in ea verſatus eſt ſententia, Hiſpaniam ab Arabibus Fabularum Romanenſium lucubrandarum artificium edoctam

id

id ſuo exemplo Europæos cæteros edocuiſſe. Hæc ut defendatur opinio, dicendum eſt Theleſinum & Melkinum, Britannum utrumque, & Hunibaldum Francum (qui tres anno circiter quingenteſimo quinquageſimo ſuas Hiſtorias Romanenſes compoſuiſſe traduntur) eſſe ducentis ſaltem annis recentiores, quàm vulgo credatur. Quippe Comitis Juliani rebellio, & Arabum in Hiſpaniam irruptio, anno tantùm Hegiræ nonageſimo primo, hoc eſt anno Domini ſeptingenteſimo duodecimo contigit, nec niſi per aliquod temporis intervallum Arabum Fabulæ Romanenſes per Hiſpaniam; Hiſpanorum verò ejuſdem generis opera, quæ ad Arabum exemplum feciſſe vulgò creduntur, per obliquam Europam ſpargi ac diſſeminari potuere. Nolim equidem pro horum Autorum antiquitate pugnare, etiamſi opinione communi & ab omnibus recepta fretus id meritò facere me poſſe confiderem. Verum quidem eſt Arabes, ut tibi probavi, ſcientiæ hilari, hoc eſt poeticæ, fabulis & figmentis fuiſſe dedititiſſimos. Quum autem hæc doctrina apud eos rudis & imperfecta remanſiſſet, nec cultura Græcorum fuiſſet perpolita, eam cum armis victricibus in Africam à ſe ſubactam intulere. Quæ tamen jam in Africa vigebat. Ariſtoteles enim, & poſt illum Cornutus, & Priſcianus, fabularum Libycarum mentionem fecere, & Fabulæ Romanenſes Appuleji, ac Martiani Capellæ Afrorum, de quibus diſſerui, ſatis oſtendunt quale foret hujus nationis ingenium. Quo factum eſt, ut in victorum Arabum

Arabes ſcientiæ feſtivæ deditiſ.

& Africani.

animis invaluerit innata ad feſtivam ſcientiam propenſio. Et re quidem ipſa ex Leone Africano, & Marmolio cognoſcimus Arabes & Africanos poeſeos Romanenſis amore adhuc teneri, & ſui Buhalulis facta bellica ſtricta ſolutàque oratione canere ſolitos, ut apud nos Reginaldi & Rolandi facta fuere celebrata. Accepimus quoque Morabitas cantilenis amatoriis operam dare, Feſſæ urbis poetas in ipſa natalium Mahometis feſtivitate conventus & ludos publicos agere, ac Verſus ſuos recitare adſtante populo, cujus judicio qui victor extiterit, eum hoc anno Poetarum Principem creari; Reges præterea ex gente Benimeriniſia (antiqui noſtri ſcriptores Bellomarinam vocant) qui ante trecentos circiter annos regnabant, ſtata quadam die doctiſſimos quoſque Urbis Feſſæ viros convocare, & eos Regali convivio excipere ſolitos: deinde poetas in honorem Mahometis verſus recitaſſe, Regèmque victori magnam pecuniæ vim, equum, ſervum & proprias veſtes, quibus hac die erat indutus, impertiviſſe, & neminem indonatum abiiſſe.

Hanc canendi præclara facta conſuetudinem ab Arabibus accepit Hiſpania.

Hiſpania tandem quum ab Arabibus ſervitutis jugum accepiſſet mores etiam eorum accepit, atque eam in primis conſuetudinem, qua verſus amatorios canere, atque inſtar Bardorum qui apud Gallos erant, virorum illuſtrium facinora prædicare ſolebant. At cantus, quos vocabant *Romancæos*, à Fabulis Romanenſibus longè diſtabant. Poematia erant ad canendum accommodata, & ideo perbrevia. Multa ex iis collecta ſunt, ex quibus reperiuntur

tur quædam tam antiqua, vix ut intelligantur: ſed hæc nonnunquam ad illuſtrandam Hiſpaniæ hiſtoriam, aut ad eventa quædam ad Chronologiæ ordinem redigenda profuerunt. Eorum Romanenſes Fabulæ ſunt multo recentiores, & earum vetuſtiſſimæ centum circiter annis poſt Triſtanos & Lancelotos noſtros editæ ſunt. Michael Cervantæus, inter præſtantiſſima Hiſpaniæ ingenia numerandus, ſubtilem admodum & prudentem de his cenſuram egit in Domno Quixotio, quem ex Arabico Cidi Achmedi Beni Engeli libro tranſtuliſſe ſe fingit, ſicque fabularis hujus Hiſpanicæ artis aderit originem. Vix parochus pagi illius, unde ortum duxerat ejus heros, & Nicolaus tonſor ex hoc tanto numero ſex inveniunt, quæ meritò ſint conſervandæ. Cæteræ omnes *brachio* ut vocant, *ſeculari* ancillæ traduntur, flammis injiciendæ. Quas ſervari dignas exiſtimant, hæ ſunt: Amadiſii Galli libri quatuor, quos primam equeſtrem fabulam, quæ in Hiſpania typis mandata ſit, eſſe putant, eamque primum & optimum aliarum exemplar: Palmerinus Anglus, qui Portugalliæ Regis opus eſſe creditur, idque dignum includi ejuſmodi Myrothecio, quale erat illud Darii, in quo Alexander Homeri monumenta aſſervabat; Domnus Belianis; ſpeculum vitæ equeſtris; Tirantius Blancus, & Kyrie Eleiſon de Monte-albano. Etenim antiqnis illis & ſimpliciſſimis temporibus, Kyrie Eleiſon, Deuteronomium & Paralipomenon Sanctorum totidem nomina eſſe credebantur. Verum hæc omnia

Cervätæus Fabularum Romanenſiũ cenſor elegans.

no-

nova ſunt, ſi fabulæ noſtræ Romanenſes antiquæ ſpectentur, ad quarum exemplum illa, ut credi poteſt, facta ſunt, quemadmodum operum ipſorum convenientia, nationumque vicina probare queunt. Cervantæus quoque de Romanenſibus poematis, aliiſque præterea, quæ in Domni Quixotii Bibliotheca inventa ſunt, arbitrium facit. Sed hæc noſtri non ſunt inſtituti.

Unde ars verſuum ſimiliter deſinentium, & veſtium Troverris dandarum cõſuetudo?

Quòd ſi quis mihi objiciat; ut ex Arabibus verſuum ſimili ſyllabarum ſono concludendorum artem ſumpſimus, ita nos ex iis probabiliter fabularum Romanenſium artem ſumpſiſſe, quum pleræque ex veteribus noſtris Fabulis Romanenſibus verſibus ſimiliter deſinentibus adſtrictæ eſſent; quumque illa præterea veſtium optimis *Troverris* largiendarum conſuetudo, quæ Francis proceribus uſurpata eſt, apud Reges Feſſanos autore Marmolio priùs invaluerit, huic quoque ſuſpicioni locum faciat: fieri quidem poſſe fatebor, Francos, quum ex Arabibus verſuum pari ſono terminandorum artem mutuarentur, ad hujus etiam nationis exemplum eorum uſum Fabulis Romanenſibus applicuiſſe. Fatebor inſuper noſtrum in fabulas amorem, eorum exemplo creſcere, & per Hiſpanorum viciniam, bellorúmque cum iis geſtorum commercia locupletari & augeri potuiſſe; ſed hoc ſtudium, cui nos, multò antequam in Hiſpania vigeret, dediti eramus, iis deberi pernego. Eò pariter adduci nequeo, ut credam noſtros Principes hanc veſtium in *Troverrarum* gratiam exuendarum conſuetudinem ex Arabum

Re-

Regibus cepiſſe. Hoc liberaliatis genus tot aliæ nationes exercuere, ut ex alia quavis gente, quàm ex Arabia manare potuiſſe videatur. Non loquor de veſtibus muneri datis; cujus rei varia exempla ſuppeditat Hiſtoria ſacra & profana, quæque Perſis etiamnum, Turcis & Indis eſt uſitata. Sed ea afferam, quæ ad rem noſtram magis faciunt: quale eſt illud Samſonis, qui Philiſtinis, à quibus ſuum ænigma explicatum fuerat, togas promittit, & impertitur: quale eſt illud Piſthetæri, in Ariſtophanis Avibus, qui alteri autor eſt, ut veſtes omnes, tunicamque adeo ſuam exuat; quibus Poetæ, qui novæ urbis Nephelococygiæ laudes celebraturus advenerat, dignum labore præmium rependat: quale demum eſt illud Heliogabali, qui togis ſericis eorum virtutem remunerabat, qui novum aliquod condimentum invenerant. Aliunde igitur, quàm ex Arabia aut ex Africa mos ille Francorum Procerum naſci potuit. Fortaſſe etiam & hi & illi ſuæ potius voluntati morem gerebant, quam aliorum exemplum ſequebantur; & quum operum, quæ recitari audiebant, præſtantia, ſimul & eodem quo alii illi ſenſu promoverentur, unde ſuæ liberalitati indulgerent, ſollicite querebant; nihilque veſtibus ſuis nacti præſentius; iis ita re poſtulante, utebantur: quod & de quibuſdam pietate inſignibus viris legimus; & ſi Arabibus fides adhibenda eſt, de quibuſdam Califis narratur, qui ſuas veſtes pauperibus largiti ſunt. Quod autem in Francia caſu ſæpe contingebat, Feſtę quotannis conſuetudi-

ne quadam fiebat, quam ibi pariter caſus induxiſſe videtur.

Galloligurũ exẽplo Italos fabulis Romanenſibus cõponendis indulſiſſe,

Neque porrò à veritate alienum eſt Galloligurum exemplo, velut æmulationis cujuſdam ſtudio Italos incenſos eſſe, & in eorum animis Romanenſium componendarum excitatam eſſe cupiditatem, poſtquam ſummi Pontifices Avenione ſedem fixere. Nec verò ad id minùs profuit Francorum aliorum exemplum; quum Normani primùm, & deinde Carolus Comes Andegavenſis, Princeps virtute illuſtris, amator Poetices, & ipſe Poeta, in Italia bella geſſerunt. Noſtri quippe Normani ſcientiæ hilari pariter operam dabant, & ex Hiſtoria comperimus eos, antequam committerent prælium illud memorabile, quod Gulielmo notho Angliæ ſceptrum peperit, præclara Rolandi facta ceciniſſe. Id conſuetudinis forſan à Francis acceperant, ut Falchetius affirmat, & ut credere eſt ex veterum teſtimonio, qui tradunt eam in Gallia priuſquam à Romanis occuparetur, fuiſſe à Bardis uſurpatam, nec ab ea abhorruiſſe Hiſpanos. Enimvero Salluſtius ait Matres apud illos, quum filios ſuos in hoſtem mitterent, patrum egregia facta iis in memoriam revocare ſolitas: quò referri poteſt id quod apud Homerum legitur, Achillem Heroum priſcæ ætatis geſta ad lyram cantaviſſe. Et fortè etiam Normani in hoc Germanicos Septentrionis populos, unde oriundi erant, æmulabantur. Nam Germani, autore Tacito, ad prælium euntes, Herculis facta cane-

Normani fabularum Romanẽſium amatores: Et ante illos Bardi, Germani, Græci &

bant,

bant, & quo ſe ad imitandum majorum ſuorum virtutem ardentius inflammarent, non ſolùm rerum ab iis geſtarum glorioſa monumenta ſaxis inciderunt, in quæ nihil adhuc juris habuit temporis iniquitas, ſed & eorum virtutis duraturam memoriam conſervarunt in ſuis verſibus & cantilenis, quæ ſeſe ab annorum vetuſtate longè meliùs quam ipſa ſaxa vindicarunt. Tum cum in Provincia Romanenſis doctrina florebat, tota Europa denſiſſimis ignorantiæ tenebris erat conſepulta, ſed Francia, Anglia, Germania longè minùs, quàm Italia: quæ licet gentium vicinarum exemplis incitata, exiguum tantùm tunc temporis Autorum numerum protulit, ſed nullos fere Romanenſium fabularum conditores. Ex Italis, qui rudi aliqua diſciplinarum notitia antecellere aliis volebant, eam ex Academia Pariſienſi tum diſciplinarum omnium parente, & omnium Europæ doctorum nutrice communi petebant. S. Thomas, S. Bonaventuras Remondus Lullius, Dantes Poeta, & Bocacius illuc ſtudiis operam daturi ſe contulerunt: & Falchetius probat Bocacium hunc ex fabulis Francorum Romanenſibus fabellarum ſuarum pleraſque deſumpſiſſe, Petrarchamque & alios Poetas Italos, pulcherrima quæque ex cantilenis Theobaldi Navarræ Regis, Gacæi Bruslæi, Caſtellani Coceji, veterùmque Franciæ Fabulatorum ſelegiſſe, quæ poematis ſuis infererent. Joannes Noſtradamus multos è Galloliguribus poetas numerat, quos imitatus eſt Petrarcha, & in ſua recenſione

Pariſienſis Univerſitas ſcientiarum parens.

V 2 com-

complures reponit poetas Italos,qui linguæ patriæ ſuæ Galloligurum ſermonem & poeſin prætulerunt. Et id quidem haud dubie factum ab iis eſt, quod eam Italica rudi adhuc & ſterili, & poeticæ formæ adhuc expertè ditiorem, cultiorem, & ingenii ornamentis ſuſcipiendis aptiorem reperirent. In hoc igitur ut arbitror, duarum nationum commercio Itali Romanenſem ſcientiam à Francis mutuati ſunt, quam quidem ſicut & verſuum eodem ſono terminandorum artem ſe iis debere fatentur.

Gentes barbaræ itidem & cultiores, Fabulis Romanenſibus deditæ.

Sic Hiſpania & Italia à noſtris hominibus eam artem acceperunt, quæ inſcitiæ & imperitiæ noſtræ fœtus erat, quemadmodum Perſarum, Ionum & Græcorum urbanitatis & elegantiæ fœtus antea extiterat. Ac re quidem ipſa, ut ad vitam tolerandam, neceſſitate cogente, corpora noſtra, ubi panis deeſt, oleribus & radicibus ſuſtentamus; ita veritatis, quæ noſtrorum animorum proprium eſt atque naturale pabulum, cognitione deficiente; eos figmentis, quæ ſunt imago veritatis, alimus. Et ut in magna rerum omnium affluentia, voluptatis cauſa panem ſæpiùs & ſolitas dapes relinquimus, ac condimenta conſectamur; ita quum animi noſtri veritatem cognovere, non raró ejus ſtudium & contemplationem deſerunt, voluptatem in veritatis imagine, figmentis nempe conſectantes. Imago quippe & imitamen ex Ariſtotele & ex ipſa noſtra experientia, majorem ſæpe, quàm ipſa veritas, pariunt voluptatem. Adeo ut hæ duæ viæ in diverſa abeuntes, igno-

ignorantia & eruditio; urbanitas & imperitia, ad eundem finem, hoc eſt figmentorum, fabularumque ſtudium homines non infrequenter deducant. Inde fit, ut gentes immanitate barbaræ, non minus ac eæ quæ ſunt diſciplinis atque artibus exculta inveniris Romanenſibus oblectentur. Hæc Americani habent in deliciis. Apud Hurones & Hiroquæos diebus Genialibus fabulæ convivia excipiūt, animi videlicet pabulum corporis alimentum. Qui cæteros aut ætate aut ingenio ſuperat, inventionis ſibi aut narrationis munus aſſumit. Caſtores Oriniaci, vulpes & alia animalia fabulæ inſerviunt. Auditur attentè & tacitè: & riſu tantum ac plauſibus circumſtantium ſilentium interpellatur. Sine ullo vel loquentium, vel audientium tædio dies noctesque prætereunt. Floridæ, Cumanæ, & Peruviæ populi cantilenis, orationibus, & rerum à majoribus ſuis præclarè geſtarum fabuloſis narrationibus ad laborem & prælium ſeſe mutuò accedunt. Quæ hi Barbari de origine ſua memorant, ea omnia ſunt plena figmentis. In quo Peruviani cæteros facilè ſuperant. Suos habent poetas, quibus ejuſdem ſignificationis ac *Troverarum* nomen adſcribunt. Suos habent & inſulæ Minuthiadis incolæ, qui per domos opera ſua venditant. Sui ſunt Guineæ, ut & Canadæ fabulatores. Daniæ, Sueciæ, & Norvegiæ incolæ veteres, non minùs fabuloſas, quàm Græci, ſibi finxerunt origines Hiſtorias ſuas ad arbitrium confictas priſcis characteribus Runicis, magnis in lapidibus incidebant,

Americani harum etiā ſtudioſi;

& Minuthiadis inſulæ coloni;

& Daniæ, Sueciæ, Norvegiæ populi,

 quo-

quorum in Dania quædam fragmenta vidi. Norvegorum coloni qui transfretarunt in Islandiam, illuc & ingenium ſuum & fabulas intulerunt. Qui in hac inſula magis ingenio valebant, ii novis comminiſcendis animum applicabant. Recentiores eas collectas in volumen redegerunt, atque has figmentorum congeries Eddæ & Voluſpæ nominibus affecerunt; quæ ab annis circiter ſexcentis ad hanc diem ſervatæ ſunt. Quin & Eddam aliam antiquiorem extitiſſe volunt Dani, quarum ſunt tantum compendia illæ Semundi & Snorronis, & ex quibus Saxo Grammaticus, quicquid habet fabuloſius eruit. Si quid horum extaret operum, quæ apud Gallos veteres ad conciliandam ſuæ genti immortalitatem Bardi meditabantur, eos ſanè non religioſiores in ſuis Hiſtoriis veritatis obſervatores reperiremus, quàm in ſua Theologia; quam, ſi Mythologo Phurnuto credimus, totam figmentis, ut ſuam ænigmatis Philoſophiam involverant.

Unde nata omnibus hominibus in fabulas & ſcientias propenſio?

Hæc in fabulas propenſio, quæ cunctis hominibus communis eſt non ex ratiocinatione, aut conſuetudine animis eorum innaſcitur: iis ingenita eſt, & in ipſa eorum mentis & animæ natura ſua habet ſemina. Etenim diſcendi & ſciendi cupiditas hominis ſolus eſt. Neque eum minùs à cæteris animantibus, quàm ratio diſtinguit. In nonnullis etiam animalibus non expreſſa quidem, ſed adumbrata rationis imperfectæ ſimulacra reperiuntur; ſed cognoſcendi deſiderium in homine ſolo apparet. Illud quidem

dem meo judicio, inde proficiſcitur, quod quum animæ noſtræ facultates ampliores ſint atque capaciores, quàm ut ab iis, quæ præſentia ſunt, expleri queant, anima in rebus præteritis & futuris, in veritate & figmentis, in ſpatiis imaginariis, & in iis etiam, quæ fieri non poſſunt, quærit aliquid, unde eas occupet, atque exerceat. Beſtiæ in iis, quæ earum ſenſibus offeruntur, inveniunt id quod animæ ſuæ potentiam ſatiet, nec ulteriùs feruntur: adeo ut in iis non prodeat illa inquieta cupiditas, quæ continuò hominis animum agitat, & ad novarum cognitionum diſquiſitionem impellit: ut ſi fieri poſſit, inter *Objectum*, ut vocant, & Potentiam ſervetur proportio, taliſque ſentiatur voluptas, qualis in ſedanda aut fame vehementi, aut ſiti violenta. Et id quidem Platonis fabula ex Pori & Peniæ, hoc eſt Opulentiæ & Paupertatis, unde Amor natus eſſe dicitur, conjugio ſignificatur. Quod *Objectum* dicitur, notatur Opulentia, quæ non niſi uſu Opulentia eſt, & alioquin infructuoſa, & excitando amori inepta. Potentia Paupertate deſignatur; quæ, quamdiu ab Opulentia ſeparata eſt, ſterilis manet & ſollicitudinis plena: at quum huic ſe conjungit, ex hac conjunctione Amor naſcitur. Id in amina noſtra planè reperitur. Paupertas, hoc eſt ignorantia ipſi naturalis eſt, & continuò ſcientiæ, quæ ejus Opulentia eſt, amore flagrat: quum autem ea fruitur, ex hac poſſeſſione Amor naſcitur, qui & Patris & Matris, unde ortus eſt naturam aliquo modo re-

fert. A patre habet vim illam, admirabili rerum, quibus ignorantiæ ſuæ inanitatem replere conatur, varietati concipiendæ parem. Ex Matre hanc accepit rerum obliviſcendarum, quas cum labore didicit, facilitatem; hàncque obſcuritatis, dubitationis, ac tenebrarum, quæ omnibus ejus luminibus officiunt, mixturam. Sic, inquit Plato, hic Amor, ut propriè loquar, neque dives, neque pauper; neque doctus, neque imperitus eſt. Et ex hac natura media atque ambigua naſcitur illud ſcientiæ acquirendæ deſiderium; quo & Dii, qui hac fruuntur, & ſtolidi, qui non norunt, carent; quòdque in iis tantùm, qui ingenio nobili, magno, & ſublimi ſunt, invenitur. At verò ſollicitudinem & agitationem illam, quam parit id deſiderium, ſi modo expleri queat, quæ ſequitur voluptas; abundè remuneratur. At voluptas illa non ſemper æqualis eſt: eam labore & vigiliis emimus nonnunquam, putà quum animum applicamus arduis ſpeculationibus & ſtudio ſcientiarum reconditiorum, quarum materia ſenſibus noſtris non ſatis obvia eſt, & in quibus ea facultas qua rerum imagines animo effingimus, quæ faciliùs agit, minùs occupatur, quàm intellectus, cujus functiones ſunt operoſiores. Et quoniam ita facti ſumus à natura, ut laborem reſpuamus, anima noſtra in has ſcientias arduas, fructus tantum futuri, aut remotæ voluptatis ſpe, aut neceſſitate impulſa ferri ſolet. Sed quæ cognitiones eam alliciunt magis atque deliniunt, eæ ſunt, quas ſine labore acquirit,

rit, & in quibus imaginandarum rerum facultas agit, & laborat fere ſola, ac in hujuſmodi quidem rebus, quales ſunt quæ ſub ſenſus cadere ſolent: præſertim ſi cognitionibus illis noſtri concitantur affectus, quibus cuncta noſtra deſideria, omnes noſtræ actiones, & omnes vitæ noſtræ voluptates, tanquam machinis quibuſdam moventur. Id faciunt Fabulæ Romaneſes, ad eas concipiendas nulla opus eſt animi contentione; nulla ratiocinatione, nullo memoriæ labore; animo duntaxat imagines rerum ſunt effingẽdæ. Hæ excitant animi noſtri motus, quos ſtatim ſedent; nobis incutiunt timorem aut dolorem, ſed ut quibus aut timemus aut dolemus, eos à periculo vel miſeriis liberatos nobis ſiſtant; noſtrum amorem movent, ſed ut quos amamus, eos fortunatos intueamur noſtra demum agitent odia, ſed ut quos odimus, eos nobis in felices exhibeant; omnes denique noſtri affectus in his aut moventur jucundiùs aut placantur. Quamobrem, qui plus affectu, quàm ratione ducuntur; quique plus imaginandis rebus quàm intelligendis valent, ii Fabulis Romanenſibus magis capiuntur; etſi hi quoque illis, ſed alia ratione delectantur. Artis nempe ornamentis & iis, quæ intellectus peperit, rapiuntur: at priores illi, quales ſunt pueri, & idiotæ iis tantùm trahuntur, quibus movetur rerum imaginandarum facultas & affectus excitantur, ſoliſque figmentis ita demulcentur, ut in iis acquieſcant. Quum autem figmenta ſint tantùm ſpecie veræ narrationes, re falſæ, rudiorum animi, qui ſolum ſpe-

Cur Fabulæ Romaneſes magis delectent, quã alia doctrina.

ſpectant corticem, hoc veritatis integumento contenti delectantur : atqui altiùs interſpicientes ; ſolidius aliquid rimantur, hanc falſitatem facile aſpernantur, priores falſitatem ipſam amant, quod veritatis velut pigmento tecta ſit ; poſteriores verò hac offenduntur imagine veritatis, quòd falſitate obducta ſit ; niſi hæc alioquin ingenio, myſteriis, & documentis plena, inventionis & artis præſtantia ſe tueatur. Et alicubi S. Auguſtinus ait, falſa illa quidpiam ſignificantia, ac ſenſum abſconditum involventia ea non eſſe mendacia, ſed figuras veritatis quibus ſapientiſſimi & ſanctiſſimi quique uſi ſunt. Aut ſi quicquid à veritate alienum eſt, id appelletur mendacium, ad Philoſophi Sexti Empirici diſtinctionem recurrendum eſt, qui mentiri & mendacium dicere, res plane diverſas eſſe aſſeverat : & ſapientem poſſe mendacium dicere, hoc eſt figmentum proponere ad conſtituendam veritatem; ſed non poſſe mentiri, hoc eſt figmentum proponere ad veritatem deſtruendam.

Quoniam igitur exploratum eſt ignorantiam imperitiàmque magnas eſſe mendacii origines, & hanc barbarorum ex ſeptentrione velut emiſſam diluviem per totam Europam effuſam eſſe, eàmque tam craſſis tenebris immerſiſſe, ut ex iis tantùm duobus abhinc ſeculis emerſerit : an non veritati conſentaneum eſt id in Europa ignorantiam effeciſſe, quod in aliis omnibus effecit regionibus? Ecquid fruſtra requiritur in fortuitis caſibus fortunæ, quod in ipſa natur inveniturꝰ Nullus eſt itaque dubitandi lo

cus,

Fabulæ Romanenſes natæ ex hiſtoriis falſis.

cus, quin Gallicæ, Germanicæ, & Anglicæ, & omnes Septentrionis Fabulæ Romanenſes, indignæ ſint, & ex his ipſis ortæ regionibus, non aliunde allatæ; nullàmque aliam habeant originem, quàm hiſtorias rebus falſis refertas, quæ temporibus tenebricoſis, & ignorantia oppreſſis prodière, quibus temporibus nulla erat ad eruendam veritatem induſtria aut curioſitas, nulla ars ad eam deſcribendam: quum verò hæ hiſtoriæ partim vera, partim falſa complexę à populis illis ſemi barbaris benè exceptę fuiſſent, tum demum hiſtorias merè ſuppoſititias ediderint; quæ Fabulæ Romanenſes reipſa ſunt. Atque hæc invaluit ſane opinio, Romanenſium nomen hiſtoriis primum, deinde figmentis inditum eſſe, unde liquido apparet alia ex aliis nata eſſe: *Romanenſes*, inquit Pigna, *juxta pervulgatam opinionem, apud Francos appellabantur Annales, ac propterea Hiſtoriæ bellorum hoc nomine afficiebantur. Poſtea vero nonnulli à veritate recedentes, quantumlibet* fabulis *ſerendis indulgerent, ita ſcripta quoque ſua appellabant*. Strabo in loco jam à me ſuprà laudato ait hiſtoriis Perſarum, Medorum, & Syrorum fidem minus eſſe adhibitam, propterea quòd earum ſcriptores, quum viderent ad hominum famam & exiſtimationem perveniſſe fabularum artifices, ad famam quoque eadem via graſſari ſe poſſe crediderunt, ſi quæ nec viderant unquam, nec audiverant, nec à veris autoribus acceperant, ea in hiſtoriæ ſpeciem conſcriberent; in eo tantum laborantes, ut placerent, non ut docerent. Spe-

rabant, ut Herodianus optimè in Hiſtoriæ ſuæ præfatione obſervavit, fore ut Lector ſibi imponi minime quereretur, quum figmenti & narrationis gratia ac amœnitate ſuam reſarciret in veritatis amiſſione jacturam. Simile quidpiam apud nos, ſed diverſa ratione contigit. Ex fabulis hiſtoriæ fabuloſæ apud illas Orientis gentes, apud nos verò & alios omnes Septentrionales populos ex fabuloſis hiſtoriis fabulæ & Romanenſia figmenta extitere.

Quorũ auctorũ Fabulæ Romanenſes, & quid de iis ſentiẽdum.

Sed ut ad Galloligures *Troverras* revertamur, qui in Francia à vergente ſeculo decimo doctrinæ Romanenſis principes habiti ſunt, eorum ars tantùm placuit, omnes ut Francorum Provinciæ ſuos etiam *Troverras* habuerint. Seculo undecimo & ſequentibus maximam Fabularum Romanenſium cum ſoluta tum ſtricta oratione ſcriptarum copiam effudere, quarum magna pars fruſtra invidente temporum iniquitate ad noſtram uſque pervenit ætatem. Ex hoc erant numero fabulæ Garini Loherani, Triſtani, Lanceloti à Lacu, Andreæ Francici, qui nimio puellæ, quam nunquam viderat, amore periit, Bertani, Sancti Grealis, Merlini, Arturi, Percevallii, Perceforeſti, & plerorumque ex illis ſeptem viginti ac centum poetis, qui ante annum milleſimum trecenteſimum vixere, quos Falchetius ad cenſuram ſuam revocavit; & ex illis etiam Galloliguribus, quorum vitas Joannes Noſtradamus deſcripſit. Haud equidem horum omnium recenſionem aggredi velim, neque expendere an liber Ama-

madiſiorum Gallicorum ex Hiſpania, Flandria aut Gallia ortus ſit; an etiam Tielli Ulespiegli fabula, opus ſit ex Lingua Germanica translatum, & qua primum Lingua ſeptem Romæ ſapientum ſive Dolopathi fabula conſcripta ſit? non diſputabo an ea deſumpta ſit ex parabolis Indi Sandalei Hebraicè impreſſis, Arabicè & Syriacè redditis, & ex Lingua Syriaca in Græcam verſis, ut habet titulus exemplaris manuſcripti, quod Græco ſermone donatum vidi, in quo caſus tribuuntur Syntipæ unius ex Perſarum Regibus filio & ipſius operis compoſitio autori Chriſtiano nomine Moyſi. Nec diſquiram an eadem fabula materiam ſuppeditarit libri Italici, cui titulus eſt Eraſtus, multarumque Bocacii fabellarum, ut idem Falchetius annotavit: Et an eadem rurſus in Latinum ſermonem converſa ſit à Joanne Abbatiæ Altæſylvæ Monacho, cujus veteres quidam manuſcripti codices hodieque ſuperſunt; an verò poſtea hæc Latina interpretatio à Clerico Heberto circa duodecim ſeculi finem verſibus Gallicis, & à trecentis fere annis Germanico ſermone & à centum annis ex Germanico in Latinum translata ſit à viro docto, qui hanc interpretationem Germanicam ex Latina expreſſam eſſe quum ignoraret, fabulæ nomina commutavit. Dicere mihi ſufficiet hæc omnia opera, quæ ignorantiæ fœtus erant, cognata ſui ortus ſigna prætuliſſe, quum nihil aliud forent, quàm figmentorum figmentis congeſtorum rudis & impolita moles, ab hoc artis & elegantiæ ſupremo

De Amadiſiis Gallie & Tiello Ulespieglo, & Dolopatho.

mo gradu, ad quem Franci non ita pridem fabulas noſtras Romanenſes evexere, longè remotiſſima. Et certè mirum illud videri poſſit, quòd Franci noſtri poeſeos Epicæ & Hiſtoriæ primas partes aliis populis quum conceſſerint, ſupra alios omnes in hoc genere principem locum ita obtinuerint, ut præſtantiſſimæ iſtorum fabulæ Romanenſes, vix ad eas, quæ apud nos mediocres habentur, accedant. Id, opinor, elegantiæ debetur & urbanitati, qua in ambiendis & conciliandis puellarum amoribus gens noſtra uti ſolet: cujus ea, ni fallor, cauſſa eſt, quod viros inter & mulieres liberiora ſint apud nos vitæ commercia. In Italia atque in Hiſpania mulieres velut clauſæ agunt, & ab hominum conſortio tot obicibus ſeparatæ ſunt, ut raró viſu, colloquio fere nunquam adeantur. Adeo ut, quum fandi molliora tempora ſeſe infrequentius offerant, ingenioſa hæc permulcendarum illarum ars, & verborum lenociniis deliniendarum neglecta ſit. In id tantùm incumbitur, ut ſuperentur ea, quæ aditus ad illas obſtruunt, impedimenta: quod qui ſemel conſecutus eſt, is neglectis cæteris omnibus datæ occaſionis ſorte utitur. Sed quum apud nos fœminæ ſumma libertate fruantur, & nulla alia quam propriæ virtutis & animi defenſione pudorem ſuum tueantur, hinc quaſi propugnaculum ſibi pararunt, clavibus omnibus, omnibus clathris & omni vetularum vigilantia tutius atque ſecurius. Viri igitur eò ſe adductos ſenſere, ut hoc pro-

Unde Franci in Fabula Romanenſi Prìcipes?

propugnaculum velut ex quarumdam legum præſcripto adorirentur, ad idque expugnandum tantum curæ impenderunt atque induſtriæ, eam ut ſibi propriam artem effecerint, aliis populis ferè incognitam. Ars nempe illa eſt, quæ Romanenſes Francorum fabulas à cæteris ita diſtinxit, ad earumque lectionem tam blandè homines pellexit, ut quæ eſſent lectu multò utiliora, ea de manibus, illorum excuſſerit. Nobiliores fœminas hæ primum illecebræ ceperunt. Itaque Fabulis Romanenſibus evolvendis ſeſe totas dederunt; priſcamque Mythologiam, & Hiſtoriam deſpicatui habuere, ſic ut jam amplius intelligere non potuerint ſcriptiones aliquas, quæ præcipuum olim inde ornamentum mutuabantur. Et ne hæc inſcitia, cujus animadvertendæ & agnoſcendæ tam frequenter ſe dabat occaſio, aliquem ipſis incuteret pudorem, improbare quod ignorabant, quàm ediſcere, facilius commodiùſque ſibi eſſe judicarunt; parum memores duarum illuſtrium Margaritarum, & tot aliarum Heroidum, quæ eruditione ſua Galliæ & Italiæ decus immortale pepererunt. Viri, quò mulieribus placerent, ſeſe ad earum exemplum compoſuerunt, quod illæ damnabant, hi improbarunt; & quæ Malherbæi temporibus urbanitatis pars erat præcipua, id ſtudium pædagogicum appellarunt. Poetæ & alii Gallici ſcriptores, qui poſt vixere, huic ſe judicio ſubmittere coacti ſunt, & ex iis plerique cum antiquitatis notitiam ſibi inutilem eſſe intelligerent, iis ſtudiis operam

dare

dare deſierunt, quibus uti amplius non audebant. Sic ex cauſa bona prodiit effectus peſſimus, Fabularumque noſtrarum Romanenſium elegantia, artium optimarum contemptum peperit; & ut ex ignorantia ortæ erant hæ fabulæ, ita ex illis rurſum ignorantia orta eſt.

Nec idcirco iis legendis quemquam prorſus vacare nolim, abuſus modo abſit; optima quæque non raro pravi conſequuntur effectus. Ex Fabulis etiam Romanenſibus deterius aliquid ipſa ignorantia naſci poteſt. Quid in his culpetur, non ignoro: his exareſcit pietas; hi animos ad libidinem impellunt, his mores corrumpuntur. Id omne evenire poſſe, & nonnunquam evenire fatendum eſt. At quæ res tandem eſt, qua malus animus non abutatur? imbecilliores animæ ex rebus omnibus ſibi ipſis venenum parant. Iis igitur interdicenda eſt tot exitioſis exemplis referta Hiſtoria, & Mithologia in qua ex Diis ipſis tot illuſtria trahuntur exempla peccandi. Statua marmorea ab Ethnicis publico cultu venerata, homini adoleſcenti, pravi amoris ac deſperationis cauſa fuit. Chærea Terentianus in ſcelerato quodam conſilio obfirmat animum viſa Jovis tabula, quæ forſan alios omnes ſpectatores ad ſui cultum convertebat. Apud Græcos Francoſque veteres in Fabulis Romanenſibus honeſtatis ratio parum habita eſt, vitio temporum, quibus compoſitæ ſunt. Quæ res minus etiam ab Italis religioni habita eſt: neque ego ſatis capio, qui Taſſus & Guarinus, etſi delicato viri ingenio,

Quid de Fabularũ Romanenſiũ uſu ſtatuẽdũ.

nio,

nio, obſcœnitatum, verborùmque ambiguorum non ſenſere flagitioſam turpitudinem, qua Paſtoralium ſuorum dramatum ſplendori affecerunt. Aſtræa ipſa, & quædam Fabulæ Romanenſes ea recentiores in hoc ſunt fœditatis genere licentiores. Sed hujus ætatis fabulæ, optimas dico, ita ſunt ab hoc vitio remotæ, ut ne quidem ullum verbum in his, ne quidem ulla locutio caſtas offendat aures, ne quidem ulla actio pudorem violare vel tantillum queat. In iis duplex illa reperitur utilitas, in qua Photius præcipuum lectionis Fabularum Romanenſium fructum poſitum eſſe putat, quòd ſcilicet vitam diſſolutam & vitioſam poſt longos ac vanos triumphos turpitudo ſemper & infelicitas conſequatur; honeſtas contra & virtus graviſſimis diu laboribus caſibuſque depreſſa victrix tandem glorioſioribus attollatur. Animus ad peccandum paratus malè intellectis & male applicatis confirmatur exemplis: grata criminis incitamenta, intuetur, non exitum Amoris alicujus damnoſi ortus ac progreſſus ipſi digna videtur imitatione hiſtoria; ſed pro fabula habet ea quæ hunc conſequitur infamia. Non in opere, ſed in prava lectoris voluntate hujus vitii latet origo. Si quis dixerit, amorem tam delicata, tamque tenera ratione his ſcriptionibus tractari; ut hujus pernicioſi affectus illecebra in adoleſcentum animos facile irrepat, reſpondebo, non ſolùm periculoſum non eſſe, ſed quodammodo neceſſarium eſſe juvenes vitæ civili addictos, ſcire quid ſit amor, ut aures obturent amo-

ri vitioſo, & ex ejus laqueis fraudulentis ſe extricare queant; utque in eo amore, cujus finis legitimus & ſanctus eſt, ſeſe prudenter gerant. Quod quidem adeò verum eſt, ut ipſa comprobatum ſit experientia, qui amoris ignari ſunt, eos amori faciliùs ſuccumbere; puellaſque ſimpliciores hujus nexibus faciliùs irretiri. Adde nihil magis ex ingenio adoleſcentis è ſchola recèns egreſſi rubiginem ac ſitum detergere, nihil huic excolendo, & ad humanitatem informando magis prodeſſe, quàm lectionem Fabularum Romanenſium. Hæ ſunt velut muti præceptores, Profeſſoribus ſuccedentes, qui rudiores animos ratione quadam ad docendum & perſuadendum multò accommodatiore ad bene & loquendum & vivendum inſtituunt, quique pulverem ſcholaſticum, quo etiamnum ſordeſcunt, penitus decutiunt. De iis tantum loquor, quibus inter altioris fortunæ alumnos vita exigenda eſt, & quibus elaborandum eſt, ne deridiculo ſint aliis, id quod ſæpiùs contingeret, ſi amatoriis ſermonibus non inſueviſſent. Nam quod ad eos pertinet, qui vitæ ignobilis & remotæ officiis deſtinati ſunt, in iis amoris & ejus artium cognitio nihil habet utilitatis. Ajebat Horatius Homericæ Iliadis lectione in adoleſcentum animis, *quid pulchrum, quid turpe, quid utile, quid non pleniùs ac meliùs* exprimi, quàm ſi adhibeantur *Crantoris* & *Chryſippi* & omnia Philoſophorum doctiſſimorum præcepta. Si quis de Fabulis Romanenſibus idem affirmare non audeat iis ſaltem id attribuere poterit,

quod

quod Plutarchus de Poeſi aſſeveravit, documenta nempe Philoſophica, quum illius ornamentis veſtita ſunt, faciliorem in juvenum animos aditum reperire, quàm quum ſolita auſteritate horrentia obtruduntur. Unde plerique Philoſophorum ad ſtabilienda dogmata, fabularum adhibuere miniſterium, & harum velut præſtigiarum noſtro nos bono decipientium fructum magnificè extulerunt. Adeo ut Salluſtius Philoſophus Cynicus iis divinum quoddam tribuendum eſſe judicarit: non ſolùm, inquit, quod propriæ ſint & Poetis, qui Divino Numine afflati ſunt; & Philoſophis, quos Dii illuſtrant; & cæremoniarum religioſarum ad divinos cultus inſtitutarum autoribus, & Diis ipſis, quum ſua pandunt Oracula; ſed etiam, quòd, quemadmodum Dii omnes homines bonorum ſenſilium, ſapientes verò inſenſilium participes faciunt, ita & fabulæ omnibus oſtendant Deos eſſe, ſapientibus verò ſolum qualis eorum ſit natura; Mundum ipſum, qui à Diis regitur, fabulam eſſe, ſiquidem in eo apparent corpora, animi latent. Idem Philoſophus adjicit, unumquemque, quò abſurdiores fabulæ eſſe videntur, eò magis perſuaſum habere debere plurima in iis latere Myſteria, multumque ideo in iis percipiendis labores eſſe impendendos. Medici, qui in Philoſophorum numerum adſcribendi ſunt, quum Phyſicam, in qua tota vetus Philoſophia poſita erat, excolant, inter ſua medicamenta recepere Fabulas, tanquam pharmacum quoddam, quod voluptate in animam immiſſa, corpus ſana-

Fabulas quanti fecerit Salluſtius Philoſophus.

Quanti barferint Medici

ret ægrotantis. Et quidam Medicus apud antiquos illuſtris, ſeu hac ratione, ſeu experientia impulſus, quibuſdam ex iis, quorum morbos curabat, eas legendas ſeriò præcepit. Ipſa Politica, quæ Philoſophiæ, unde ſua præcepta ducit, pars habenda eſt, Fabulis à Poetica nondum excultis honorem habuit: à Legumlatoribus quippe prius quam à Poetis exceptas eſſe ſcribit Strabo, cùm propter earum utilitatem, tum propter hominum indolem, in quibus rerum novarum diſcendi & intelligendi cupiditas vel ab infantia ob naturalem in Fabulas propenſionem ſeſe prodit; quod ſi novitati jungatur admirabilitas, ea voluptatem augeri, quæ magnum eſt ad diſcendum incentivum; conducibile eſſe igitur his uti illecebris, & hoc velut melle poculi labra contingere, quò faciliùs homines amaram documentorum medicinam noxios humores purgaturam exhauriant. Is quidem fabulis Romanenſibus nimium concedi vellet, qui earum uſum autoritate Magiſtratus ſanciendum eſſe decreverit, pròque ipſis poſtularet, quod pro Fabulis Plato, qui matres, nutriceſque jubebat eas addiſcere, quas deinde pueris occinerent, ut eos falſa priùs, quàm vera edocerent, hiſque mendaciis meditatis, & ad id compoſitis teneriora eorum ingenia meliùs, quàm manibus corpora fingerent atque formarent; tum deinde Matrum diſciplinæ ſuccedere diſciplinam Præceptorum, quorum inſtitutione & præceptionibus adoleſcentes certo quodam temporis decurſu Mythologiæ, hoc eſt fabularum cognitione imbue-

& Politica

Romanenſes Fabulas non magis periculoſas eſſe, quàm veterum Poemata.

buerentur. Is quoque nimium iiſdem fabulis tribueret, qui eas publicè in ſcholis legi vellet, quemadmodum hodie ea Veterum leguntur poemata, quæ quanquam plena placitis, exempliſque profanis, impiis, noſtræ Religionis ſanctitati, & morum honeſtati nonnunquam contrariis ſine ullo tamen periculo, & non ſine certa ac perſpecta utilitate in tenerioris ætatulæ manibus verſantur. Sed ſaltem is Fabulis Romanenſibus nimis indulgere non putabitur, quum id flagitabit, ut quæ modeſtiæ & pudoris legibus ſervient, à Cenſoribus tolerentur, illarumque eadem habeatur ratio, ac Comœdiæ & tripudiis, quæ magnus & ſanctus quidam hujus ætatis Epiſcopus in iis, quas præſcripſit, pietatis regulis, ait eſſe voluptatem indifferentem natura ſua, bonam malàmve, prout quis iis benè aut male utitur. Quod ſi ſanctiſſimus ille Præſul ita ſenſit de his cœtibus, in quibus publicum celebratur amoris commercium; ubi oculi & aures, qui animæ ſunt aditus, iis patent, quæ in mundo vaniſſima ſunt: ubi mutuus ille conſpectus animum in tantum diſcrimen vocat; eo certè adduci nequeo, ut exiſtimem pejus eum aliquid fuiſſe ſenſurum de Fabularum Romanenſium lectione, in quibus pudori & honeſtati conſulitur; cum illis afficiatur ea duntaxat animi facultas, quæ informat imagines rerum; vel ſi iis impellatur imbecillus aliquis animus, ad vacuum tantùm & inanem amorem impellatur. Ac proinde ad ſententiam Platonis facile accederem, arbitros quoſdam præficiendos eſſe cenſentis,

& Comediam & Choreas ab Epiſcopo ſanctiſſimo non damnatas.

quorum judicio bona à malis ſecernerentur.

Primus omnium in noſtra Gallia nobiliſſimus Honoratus Urſeus Romanenſes hujuſmodi Fabulas barbari ſermonis corruptela exemit, terſiori Minerva exornavit, certiſque iterùm regulis adſtrinxit, in egregio, nec ſatis laudato Opere Aſtrææ indigitato: Opere, inquam tanto acumine, tanta elegantia, tantoque lepore, concinnato ac elaborato, ut vix ſimile in pari argumenti genere reperire ſit; in hoc ſiquidem, Hellados, Auſoniæ, & Iberiæ decus obſcuravit: nec tamen alios, tempore ſibi inferiores ab eodem conatu ſic deterruit; nec adeò omnium in ſe oculos admirationemque vertit, ut eidem, largiendæ & concedendæ innumeris recentioribus Auctoribus ejuſdem generis Fabularum, quæ in Gallia poſt ſuas prodire, locum non dederit. Omnes autem in admirationem ad ſtuporem traduxerunt præclara illa opera vulgata ſub adſcititio nomine, à virgine non minùs ob modeſtiam, quam ob meritum ſpectabili, ultrò laudi inde emerſuræ renunciante, ut ex unica virtute commendationem ſibi quæreret: quaſi dum Gentis Gallicæ gloriæ decorique ſtudet ociantis virilis ſexus opprobrio parcere voluiſſet. Verùm, mortalium commodis, in multis tempus inſerviens, favore ac gloria, quibus caruerat aliquandiù, illam exornavit, debitumque decus abſconditum & quaſi neglectum reſtituit, & majori ſplendore compenſavit. Modeſtiæ quippe arcanum iſtud ingens patefecit tandem, & reſervavit, illuſtrem Baſſam, Cyrum

Ma-

Magnum, necnon Cleliam, opera eſſe ſpectatiſſimæ Dominæ de Scudery: quibus ars eſt concinnandarum Romanenſium Fabularum (cui non laudes ſolùm, quibus eam Patriarcha Photius extollit, ſed & exempla Auctorum, qui illi adornandæ & poliendæ operam ſuam commodarunt, contra moroſos cenſores tutelam dare potuiſſent) tanto & ſuomet in poſterum exemplo, apud omnes commendaretur; Et poſtquam à Philoſophis Apuleo & Athenagora: à Romanis Prætoribus, Siſenna: à Conſulibus, Petronio: ab Auguſtalis Dignitatis candidatis, Claudio Albino: à Sacerdotibus Theodoro Prodromo: ab Epiſcopis, Heliodoro, & Achille Tatio: à Pontificibus Romanis, Pio II. (cujus ſcriptum extat de Amoribus Euriali & Lucretiæ) & à ſanctis, veluti Joanne Damaſceno, exculta ac expolita fuerat, iſto inſuper gauderet invicto patrocinio, illam nimirum illuſtratam & ad perfectionis faſtigium aſſurrexiſſe, induſtria & ingenio eruditiſſimæ juxta ac ſapientiſſimæ virginis. Quod ad te attinet, Vir Nobiliſſime, Doctiſſimeque, cum conſtet, ut à me fuit expoſitum, Plutarcho etiam teſte, ſeriem Fabulæ apprimè concinnatæ & enarratæ, mirabiles in hominum animis amorem excitare ſui haud vulgarem ex Zayda tua ſucceſſum tibi expectare par eſt, cujus caſus & eventus tam novi ſunt & inexpectati, tantoſque motus excitare, & longè gratiſſimos apti ſunt: & cujus narratio tanto cum lepore & induſtria à te concinnata eſt.

Eſſet in votis, & quidem calidiſſimis, quibus gloriæ Magni illius Monarchæ, cui, ſingulari Numinis largitate paremus, ego totus conſultum cupio, ut mirabilis Regni ſui Hiſtoria æquè ſublimi ſtilo; æquè accurata rerum ab illo geſtarum obſervatione, eademque mentis ſagacitate nobis ſuppeditaretur. Virtus certè, qua tot præclarè geſta ac facinora reguntur ac perficiuntur, tam Heroica videtur: fortuna ipſi perdiù arridens ac obſecundans, tantam admirationem & ſtrepitum apud Gentes exteras & remotiores concitat, ut non levis animum ſubeat ſuſpicio dubium apud poſteros futurum, num vera ipſius ac genuina Hiſtoria, an Romanenſis potiùs Fabula, & commentitium Heroicum argumentum, reputanda ſit.

FINIS.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

INDEX

In Tractatum de Interpretatione & Claris Interpretibus.

A

Aronis Pandectæ medicinæ. 144
Abdias Babylonius ſuppoſititius. 150. 171
Abenama Saracenus. 140
Abenbitar. 141
Abintaris tractatus de Principiis. 143
Abraham Iſaaci Monachi Interpres. 148
R. Abraham Chaiia. 166
Abrahamus de Balmis. 163. 164
Abraham ebn Tacvvin. 145
Abrahamus Judæus. 157
Abrahamus Judæus alter. 158
Abrahamus Medicus. 160
Aba Scharmatæus. 144
Accius. 12
Acherius Rhetor. 170
Achmeti Onirocritica. 149
Acitii Annales. 169
Acron Scholiorum in Horatium auctor non eſt. 52
Acta Apoſtolorum Ebraicè è Græco converſa. 102
Actuarius. 149
Ægidius Viterbienſis. 158
Ægyptiorum Patrum Sententiæ. 173
Æſopi Fabulæ Arabicè redditæ ſunt, de Arabico Ebraicæ. 145
Æſopus Calliſthenis interpres. 173
Æthici Hiſtoriæ falsò ab Hieronymo verſæ creditæ. 176
Æthiopiam adierunt & inſiderunt Coloniæ Chaldæorum. 118
Æthiopicæ Interpretationes Scripturæ. 41. 117
Æthiopicè verſa ſunt Concilia & Patres plerique. 146
Afranius. 12
Agathias Scholaſticus. 140
Agbarus Edeſſenorum Rex. 111
Rodolphus Agricola. 202

De

De Agricultura liber Ægyptius. 142
Albategnius. 158
Albulcaſis. 158
Albumaſar. 158
Alcoranus. 161. nequis eum interpretetur vetant leges Muhammedanorum. ibid. Alcorani Interpretatio Johannis Segobienſis. ib. Roberti Ketenenſis & Hermanni Dalmatæ. 163. aliorum quorundam. 166. Dominicani cujuſdam. 166
Alexanderi Aphrodiſæi. liber de Anima. 146
Alfraganis Chronologica & Aſtrologica elementa. 144
Almamon Chalifa. 137. 140
Almanſor. 158
Andreas Alpagus Bellunenſis. 157. 162
Alpharabius. 158
Pompilius Amaſæus. 195
Romulus Amaſæus. ibid.
Ambiguum quomodo interpretandum. 31
Ambroſius Camaldulenſis. 192
S. Ambroſius Hegeſippi Interpres creditus. 171
ejus Hexaemeron. 12
ejus de optimo genere interpretandæ Scripturæ ſententia. 44
Jacobus Amyotus. 214
Anaſtaſius Antiochenus Epiſcopus. 151
Anaſtaſius Apocriſiarius. 181
Anaſtaſius Bibliothecarius. ibid.
Anaſtaſii Imperatoris juſſu Trajani & Hadriani Tactica convertit Urbicius. 151
Anaſtaſius vitæ Gregorii Nazianzeni a Gregorio Presbytero Græcè ſcriptæ Interpres. 182
Anatolius Codicis Interpres. 154
Andronici Theſſalonicenſis de Leonardo Aretino Judicium. 191
Angelus Politianus. 193
Angli Interpretes. 206
Anianus. 181
Animalium Dialogus ex Græco Arabice verſus. 142. ex Arabico Ebraice. ibid.
Annius Viterbienſis. 193
Annominatio quomodo interpretanda. 25
Antimachus Clarius. 19

An-

Antonii Monachi Ægyptiacæ Epiſtolæ Græcè redditæ. 148
Apocalypſis quando in Canonicorum Librorum cenſum recepta. 113
Αποκάλυψις vox profanis Auctoribus ignota. 62
Appollinarius Laodicenus 119
Apollonii Pergæi Arabica Interpretatio. 139
Apuleius Ludum Patrenſem imitatus eſt. 13. *Gaudentii Harmonicam, & Nicomachi Arithmeticam, & Hermetis Aſclepium Latinè vertit.* 170. & *Ariſtoteli adſcriptum Librum De mundo.* 174. *Ariſtotelis Librorum Compilatio Arabica E braice reddita eſt.* 145
Aquila Ponticus Scripturæ Interpres. 21. 193 *ejus Interpretatio qualis.* 39. 55. 64. 102
Arabes Græcos Auctores parum intellexerunt. 137. *quo tempore literæ apud ipſos floruerint.* 138
Arabicæ Interpretationes Scripturæ. 114 & ſeq.
Arabicæ Interpretationes peſſimæ. 137 & ſeq.
Arcanum Arcanorum. 142. 144
Johannes Argyropylus. 186. 209
Arias Montanus. 22. 126
Ariſteas Ebraicè converſus. 146
Ariſtidis Fabulas Mileſiacas Latinè vertit Siſenna. 170
Ariſto Pellæus. 171
Ariſtoteles Arabicè verſus. 138. *Perſicè.* 138. *Ebraicè.* 145. *Syriacè, Tartaricè.* ibid.
Ariſtoteli adſcripti de Philoſophia Ægyptorum Libri Arabicè verſi. 141. *Latinè.* 160. *Libri de Plantis Arabicè, & Græcè ex Arabico redditi.* 150 *Libri decimi de Animalibus vetus interpretatio.* 172
Ariſtoteli adſcriptus liber De mundo. 174
Ariſtotelis Interpretes Græci plerique Arabice, & ex Arabico Ebraice verſi ſunt. 144
Armenica Scripturæ Inter-

terpretatio. 134
Armenicè converſa ſunt Chryſoſtomi opera. 146
Aſias Sacerdos Syriacæ Veteris Teſtamenti Interpretationis Auctor eſſe fertur. 112
Averroes. 163. *Ebraicè verſus.* 145. *ejus Interpretes.* 163
S. Auguſtini de optimo genere interpretandi ſententia. 43. *ejus Libros nonnullos Græcè vertit Maximus Planudes* 154. *ejuſdem librum de Trinitate Græcè incertus alter interpretatus eſt.* ibid. *ejuſdem nonnulla Græcè vertit Demetrius Cydonius.* 155
Avicenna Ebraice verſus. 145. *ejus Interpretes.* 149. 158
Avitus Presbyter Hiſpanus Luciani Librum de S. Stephani ſepulcro vertit. 137
Autolici Arabica Intepretatio 140. *Latina.* 161
R. Azarias Idumæus. 147

B

Hermolaus Barbarus. 195
Baruch. Vulgatæ Editionis unde depromtus ſit. 121
Bartolomæus Georgievitſius. 160
Bartolomæus Picenus. 156
Baſilicon Libri. 154
Baſilii Hexaemeron convertit Ambroſius. 12
Baſilii Libellus De conſolatione in adverſis. 172
Baſilii opera quædam Arabice converſa. 142
Batrikius Interpres Arabs. 137
Belgæ Interpretes. 202
Bellator Presbyter. 172
Benjamin Tudelenſis. 168
Cornelius Bertramus. 214
Beſſarion Cardinalis. 209
Bethem Arabs. 158
Theodorus Beza. 131
Biblia Vatabli. 128
Theodorus Bibliander. 127
Boethii Liber De conſolatione Philoſophiæ Ebraicè redditus. 145
Boethius Nicomachi Arithmeticam Latinè vertit.

tit. 13. optimus Interpres. 178. ejus de differentiis topicis Libros tres priores Græcè reddidit Anonymus quidam. 154
Alphonſus Bonihominis. 158
Leonardus Brunus Aretinus. 191
Johannes Bruyerinus Campegius. 163
Gulielmus Budæus. 184
Bubabylyhæ Bingezlæ Tacuini. 158
Bulgarus Juriſconſultus. 178
Johannes Franciſcus Burana. 163
Burgundio Piſanus Juriſconſultus. 178

C

CÆcilius. 12
Cajetanus Cardinalis. 130
Calliſthenes ſuppoſititius. 149. 173
Calos Calonymos. 163. 164
Johannes Calvinus. 214
Joachimus Camerarius. 200
Petrus Candidus December. 192
Johannes Campanus. 162
Canones Apoſtolorum Arabicè verſi. 142
Gulielmus Canterus. 203
Jacobus Carpentarius. 161
Iſaaci Caſauboni laus. 8. 18 ſtudia Arabica. 136
Johannes Caſſianus. 151
Caſſiodori de optimo genere interpretandi ſententia. 46. ejus ſtudio Latinè redditi ſunt Clementi Alexandrino adſcripti in quaſdam Epiſtolas Canonicas Commentarii. 172 Epiphanium Scholaſticum in Epitomen contraxit. 180
Caſſius Dionyſius. 148
Sebaſtianus Caſtalio. 129
Catonis Diſticha Arabicè reddita. 141. Græcè. 155
Catullianæ Interpretationes Sapphus & Callimachi. 12
Cebetis Arabica Interpretatio. 141
Chalcidius. 181
Chaldaicæ Paraphraſes. & ſeq. 55. 66. 106
Chaldaicè ſcripta pars quædam Scripturæ. 119
Johannes Checus. 206
Petrus

Petrus Cholinus. 127

Choſroes Perſarum Rex Platonis & Ariſtotelis libros in Perſicum ſermonem referri juſſit. 138

Johannes Chriſtoforſonus. 107

Ciceronis Interpretationes quædam. 12. *ejus de optimo genere interpretandi ſententia.* 49. & ſeq. 173

Clementi Alexandrino adſcripti in quaſdam Canonicas Epiſtolas Commentarii Caſſiodori ſtudio Latinè verſi. 172

Clementis Recognitiones. 177

Clemens V. Linguarum & Interpretationum ſtudia commendavit. 97

Johannes Clopinellus Magdunenſis. 213

Codgia Neſir. 138

Concilia ſacra Arabice reddita. 142

Conſtans Memphita. 149

Conſtantinus Aſyncritus. 149

Conſtantinus Monachus 178

Conſtantini Romana Hiſtoria. 149

Coptica Scripturæ Interpretatio. 134

Copticè verſi ſunt Patres plerique. 146

Janus Cornarius. 199

Cornelius Celſus. 174

Cornelius Gallus ex Euphorione nonnulla tranſtulit. 12

Cornelius Nepos. 182

Junius Paulus Craſſus. 196

Jacobus Cujacius. 187. *Græcarum Epiſtolarum Interpretatio falſo illi adſcripta.* ibid.

Cyrillus Carmelita. 173

Cyrillus Digeſtorum Interpres. 154

Cyrillus Hieroſolymitanus. 151

Cyrillus Rutenicorum characterum, & Rutenicæ Interpretationis Scripturæ auctor. 135

D

Jacobus Dalecampius. 189

Dalmatica Scripturæ Interpretatio. 134

Dalmatici characteres. ibid.

Damnatorum Liber. 166

Danielis partes quædam Vul-

Vulgatæ Editionis unde depromptæ ſint. 121
Ebraicè redditæ. 124
Dares Phrygius. 182
David Armenius, cognomento Philoſophus. 134
158
Demetrius Cydonius. 156
166
Dialogus Animalium. 144
Dictys Cretenſis. 182
Didymus. 176
Diodorus Tarſenſis. 143
Dionyſius Exiguus. 180
Dioſcoridis Arabica Interpretatio. 141
Diſputatio adverſus Muhammedanorum doctrinam. 160
Diſputatio Jaſonis & Papiſci. 171
Dorotheus Digeſtorum Interpres. 154
Johannes Duca. 149

E

E*Bn Tophail Epiſtola.* 143
Ebræorum in ſcribendo jejunitas. 168
Ebraicorum Scripturæ codicum diſſenſio. 63
Eccleſiaſtici liber Vulgatæ Editionis unde depromptus ſit. 121 *Græca hujus libri à Jeſu Sirachidà concinnata Interpretatio ex Ebraico Jeſu archetypo profluxit.* 124
Elias Levita. 164
R. Elias Miſrachi. 167
Elluchaſem. 159
Ennius. 12. *Euhemeri Hiſtoriam Deorum Latinè reddidit.* 170
Epeis. 149
Ephraimus Edeſſenæ Eccleſiæ Diaconus. 149
Epiphanius Scholaſticus. 180
Epiſtola ad Ebræos. 105
124
Epiſtola De Polycarpi martyrio. 176
Epiſtolæ Canonicæ quando in Canonicorum Librorum cenſum receptæ. 113
Epiſtolarum Novi Teſtamenti & Apocalypſeos Vulgata Editio ex Italà excepta, ſed ab Hieronymi vel aliquo Hieronymi exemplum ſecuto emendata. 121
Epiſtolarum Græcarum Cujacio falſo adſcripta Interpretatio. 187

Epi-

Epitome quid. 12
Deſiderius Eraſmus. 23. 131. 202. *ejus de Leonardo Areteno judicium.* 192. *Angelo Politiano.* 293. *Theodoro Gazà.* 209
Erichiaſarim de ſeptem Planetis. 157
Johannes Erigena. 282
Thomas Erpenius. 136
Eſdræ tertius & quartus liber Vulgatæ Editionis unde deprompti ſint. 121
Eſdræ Liber quarus non eſt opus primigenium, ſed e Græco translatum. 171
Eſther Vulgatæ Editionis partes quædam unde depromtæ. 122. *Ebraicè converſæ.* 123
Evagrius vitam S. Antonii ab Athanaſio ſcriptam Latine vertit. 58 *ejus Sententiæ à Gennadio Latine expoſitæ.* 172
Euangelium ſecundum Ebræos. 149. 177
Euclidis Arabica Interpretatio. 139. *Ebraica.* 143. *Latina Athelardi.* 157. *Campani.* 162
Euhemeri Deorum Hiſtoria ab Ennio Latine converſa. 170
Euphantus. 149
Euſebius Vercellenſis. 172
Euſebii liber de feſto Paſchali. 171
Euſebius accuratus interpres. 43. 152
Euſebii Opuſculorum quorundam vetus interpres. 172
Euſtathius. 181
Euſtochius S. Pelagiæ vitam Latine convertit. 173
Eutropius Abdiæ Interpres creditus. 151. 171
Eutropius Hiſtoricus. 152

F

Guido Fabritius Boderianus. 110. 132
Facundus Hermionenſis. 180
Marcus Fadella Damaſcenus. 161
Paulus Fagius. 130. 166
Claudius Falchetus. 214
Johannes Bernardus Felicianus. 195

Anu-

Anutius Foeſius. 189
Franciſcus Foxius Candalla. 187

G

Galeni Converſio Arabica. 138. 141. 144
Galeni Epitome a Maimonide lucubrata Arabice, verſa eſt Ebraicè. 144
Galli Interpretes. 184 & ſeq.
Gallicæ Interpretationes. 211. & ſeq.
Gaudentii Harmonica ab Apuleio Latine verſa. 171
Theodorus Gaza. 156. & ſeq. 209
Geber. 158
Gelaſius Cæſareæ Palæſtinæ Epiſcopus. 151
Gelaſius Cyzicenus. 157
Sigiſmundus Gelenius. 198
Gilbertus Genebrardus. 167. 188
Johannes Geneſius Sepulveda. 207
Gennadius. 172
Gennadius Scholarius. 151
Gergius Armenorum primus Patriarcha. 134
Georgius Byzantius. 149
Georgius Trapezuntius. 208
Georgius Zigabenus. 149
Gerardus Carmonenſis. 159. 162
Germani Interpr. 197. & ſeq.
Germanicus. 12
Germanorum laus. 197
Conradus Geſnerus. 198
Gothica Scripturæ Interpretatio vetus. 135
Gothici characteres. 135
Græca Lingua. 47. 48. 49
Græci recentiores literas in reliquam Europam invexerunt. 208
Græci recentiores Interpretes. ibid.
Græcorum Opera nonulla Arabice expoſita, Græce iterum ex Arabico interpretata. 176. 177
Græcorum veterum Interpretationes fere nullæ. 48. 151
Græcorum recentiorum Interpretationes non multæ. 148
Grammatici quomodo interpretandi. 26
Gratiani Decretum Græce redditum. 151
Gregorii Magni de opti-

mo genere interpretandæ Scripturæ ſententia. 45. *Ejus Dialogi & Paſtoralia a quo Græcè reddita*. 151
Gregorii Nazianzeni vita. 182
Gregorius Presbyter vitam Gregorii Theologi Græce ſcripſit. 182
Gregorius Tiphernas. 193
Claudius Grolartus. 189
Nicolaus Gruchius. 52
Simon Grynæus. 197
Johannes Guinterius Andernacus. 198
Gulielmus Guerentæus. 186

H

Hadriani Tactica. 151
Hadrianus Gulielmi Fliſſingenſis, φιλάρετ. 136
Hagiographorum Interpres Chaldæus. 106 & ſeq.
Hali Regalis Diſpoſitionis auctor. 159
Hali Rodoham. 158
Hannonis Periplus. 148
Haritbibn Cinem. 117
Haſenus interpres Arabs. 137
Hegeſippus. 12. 171
Helleniſtica lingua. 41
Herennius Modeſtinus. 178
Herbagus interpres Arabs. 137
Hermannus Dalmata. 163
Hermes Aſtrologus. 157
Hermetis liber de revolutionibus nativitatum. 173
Hermeti Triſmegiſto falso afficta Opera. 150. *Ejus Aſclepius Latine verſus ab Apuleio*. 171
Heronis Arabica Interpretatio. 140
Gentianus Hervetus. 188
Heſychii Interpretatio Scripturæ. 41
Hierichuntina Scripturæ Interpretatio. 40. 103
Hieronymi Latinæ Scripturæ Interpretationes. 43. 57. 67. 68. *Dalmatica*. 134. *reliquæ interpretationes*. 176
Hieronymus. 67. 68. *caſtigatur*. 159. & ſeq. *ejus laus* 70. 71. 130
Hieronymiana Scripturæ Interpretatio v. *Dalmatica*.
Hieronymiani characteres, v. *Dalmatici*.

Hie-

Hieroſolymitanus Paraphraſtes. 106. *ejus Interpretatio qualis*. 108 *ejus Interpretatione utebantur Judæi Hieroſolymitani*. 109
Hilarius non pauca Latine vertit. 58. 176 *Hilarii fragmentum de Trinitate Græce verſum*. 155
Hiſpani Interpretes. 205
Hiſtorici quomodo interpretandi. 26
Hirami ortu procurata fuiſſe fertur Syriaca Veteris Teſtamenti Interpretatio. 111
David Hoeſchelius. 202
Homeri Libri quidam Syriace & Indice verſi. 145
Honain. 145. 146. 159
Horapollinis interpres Philippus. 148
Horatii de optimo genere interpretandi ſententia. 58
Horatii Scholia. V. *Acron*.
Humainus V. *Johannitius*.
Humbertus Epiſcopus. 149
Laurentius Humfredus. 31. 207
Hyperidis orationes a Meſſala Latine verſæ. 170
Hypſicrates. 148

I

R. *Jacob filius Antolii*. 144
R. Jacob Romanus. 144
Jacobitarum Liturgia. 167
Jacobus Alkindus. 159
Jacobus Diaconus Heliopolitanus vitam S. Pelagiæ Græce ſcripſit. 172
Ibas. 143
Idiotiſmi quomodo interpretandi. 30. 36
R. Jehudæ Levitæ Sepher Haccozri. 147
Indice verſus eſt Homerus. 145
Interpres Canonum Eccleſiæ Africanæ. 153
Interpres ſomniorum. 149
Interpretandi difficultas. 92. 93. 199
Interpretandi forma optima quæ. 4. 13. & ſeq. 86. & ſeq.
Interpretandi labor ingloriuſ. 93
Interpretandorum Latine Græcorum ſtudium commendabant Vete-

 res.

res. 181
Interpretandi præcepta. 92. & ſeq.
Interpretatio fere nulla Notis carere poteſt. 26. 27
Interpretatio late ſumta, quid. 10
Interpretatio Latina Chaldaicæ Paraphraſeos Scripturæ, ab Aria Montano confecta. 130
Interpretatio proprie dicta, quid. 10
Interpretatio Scripturæ Latina, è LXX. expreſſa, in Bibliis Complutenſibus edita. 130
Interpretatio Scripturæ Græca, ad Latinam Hieronymi Editionem, è LXX. derivatam expreſſa. 104
Interpretatio Scripturæ Græca virorum triginta. 103
Interpretatio Scripturæ Græca virorum ſex. 103
Interpretatio vetus Latina Novi Teſtamenti. 21. 105. 121.
Interpretationis variæ ſpecies. 10. 11. 12
Interpretum licentia unde profluxerit. 17
Iobi liber Syriaſmis aliquot inquinatus. 113. *Syriacè primum ſcriptus, á Moſe deinde, ut quidam tradunt, Ebraicè converſus.* ibid.
Johannem Chryſoſtomum Armeniacæ Scripturæ Interpretationis auctorem eſſe nonnulli exiſtimant. 134.
Johannis Chryſoſtomi Opera quædam Arabicè reddita. 146
Johannes Florianus. 164
Johannes Hiſpalenſis. 144
Johannes Hiſpalenſis Epiſcopus. 116
Johannes Iſaac Levita. 144. 166
Johannes Leo Africanus. 164
Johannes. S. R. E. Subdiaconus. 171
Johannes Segobienſis Cardinalis. 161
Johannis Euangelium de Græco Ebraicè converſum. 105
Ionathan ben Uziel. 102. *quo tempore vixerit.* ibid. *ejus Paraphraſes qualis. ejus ſtylus.* 108
Ioſe-

Ioſephus. 13. 176
Ioſephus ben Gorion. 13. 143
IoſephusCæcus. 106. *ejus Paraphraſis qualis*. 108 *ſtylus*. ibid.
Irenæus. 47. *Græcè ſcripſit*. ibid. *Latina ejus Interpretatio*. ibid. & 175.
Iſaac Honaini filius. 145
Iſaaci Liber fidei. 161
Iſaacus Presbyter Antiochenus. 148
Iſidorus Clarius. 127
Iſidorus Codicis interpres. 154
Iſidorus Mercator. 180
Iſidori Peluſiotæ Interpretatio Latina vetus. 172
Itala Interpretatio. 57. 66. & ſeq. *hanc Ambroſium Operibus ſuis inſerviſſe veriſimile eſt*. 121
Itali in interpretandi arte toti Europæ præiverunt. 208
Itali Interpretes. 191
Itali primi à Græcis recentioribus exulibus literas receperunt. 208
R. Ithiel Chariri. 143
Iudæi ad verbum interpretari fere conſueverunt. 147
R. Iuda aben Tibbon. 143
Iuda ben Cardaniel. 148
R. Iuda Levita. 148
Iudith Liber Chaldaicè ſcriptus. 109. *Ebraicè, Græcè, & Latinè converſus*. 123
Iulianus Novellarum Interpres. 179
Iulius Africanus. 270
Iulii Cæſaris Commentariorum Græca Interpretatio. 156
Franciſcus Iunius. 17
Iuris interpretes quam in convertendis Latinis rationem tenuerint. 153
Auguſtinus IuſtinianusNebienſis Epiſcopus, ejuſque Octapla. 116. 165
Iuſtiniani Inſtitutionum Interpretatio à Theophilo concinnata. 153
Iuſtinianus Legum Interpretationem nullam, præterquam quæ eſſet κατὰ πόδα, *probavit*. 153. 287

K

Κακοζηλία, *quid.* 68. 69
Κωδικεύτης. 154

L

Andreas à Lacuna. 207
Dionyſius Lambinus. 186
Landinus Hieroſolymitanus Eques. 160
Iohannes Langus. 198
Lapus Florentinus. 292
Largius Deſignatianus. 174
Janus Laſcaris. 96
Latinæ Interpretationes Scripturæ. 208
Latini Interpretes Græcorum innumeri. 170
Latinorum opera quamplurima, Græcè reddita, Latinitati iterum donata. 178
Lenæus Pompei libertus Mithridatis libros Latinè vertit. 170
Leo Africanus V. Johannes Leo.
Leo Judæ, ejuſque Interpretatio Bibliorum. 127. & ſeq.
Leo Philoſophus. 159
Leo II. 172
Nicolaus Leonicenus. 195
R. Levi ben Gerſon Danielem Ebraicè interpretatus eſt. 109
Johannes Leunclavius. 201
Liber de fide Rufino tributus. 172
Thomas Linacer. 206
Juſtus Lipſius. 205. *ejus ſtylus.* ibid.
Luciani liber de S. Stephani ſepulcro. 173
Luciani Scripturæ Interpretatio. 41
Ottomarus Luſcinius. 198
Lynceus. 12

M

Macer. 13
Machabæorum liber primus Syriacè primum ſcriptus, Græcè & Latinè converſus. 123. *Machabæorum libri Ebraicè redditi.* 123. *Machabæorum libri Vulgatæ Editionis an ex Itala Interpretatione ſint depromti.* 121
Macrobium Græcè reddidit

dit Maximus Planudes. 155
Johannes Magdunenſis. V. Iohannes Clopinellus.
Franciſcus Malherbæus. 154
Manaſdæ Oratio. 170
Iacobus Mantinus. 162
Marcum Evangeliſtam Interpretationis Syriacæ Novi Teſtamenti auctorem eſſe Syri putant. 110
Marci Evangelium. 105
Marcus Toletanus. 161
Mariæ Ægyptiæ vita. 171
Marius Mercator. 179
Marius Victorinus. 178
Marſilius Ficinus caſtigatur. 194
Martianus Capella. 12
Petrus Martinus Morentinus. 207
Martinus Bracarenſis. 173
Marullus Tarchiniota. 96
Andreas Maſius. 166
Nicolaus Maſſa. 161
Matthæi Euangelium. 105. 10
Matthæi Euangelium Ebraicum à Munſtero, Mercero, & Tilio editum, à Judæis conſictum eſt è Græco. 105. 123
Mathiæ Apoſtoli Geſta. 166
Franciſcus Maurolycus. 161
Maximus Planudes. 155
Maximus quidam librorum Ariſtotelis de Plantis Interpres. 149
Mazurus Ægyptius. 149
D. Meir Regis Caſtiliæ medicus. 143
Philippus Melanchthon. 199
Johannes Mercerus. 185
Mercurii Columnæ. 150
Mercurii libri. 150
Meſſala Hyperidis orationes Latinè vertit. 170
Meſſahalah. 158
Johannes Meſue. 137. 158. 167
Metaphoræ quomodo interpretandæ. 31. 36
Metaphraſis quid. 13
Methodius. 135
Michael Eccleſiæ Hieroſolymitanæ Syncillus. 149
Miſſa veterum Chriſtianorum Angamallenſis Epiſcopatus. 161
Mithridatis libros Lenæus Latinè vertit. 170

Mochus. 148
Modeſtinus. Vide Herennius.
Federicus Morellus. 189
Thomas Morus. 206
R. Moſes aben Tibbon. 147
Moſes Alatinus. 182
Moſes Armenus, cognomento Grammaticus. 134
R. Moſes bar Cepha. 167 *Cyriacæ Veteris Teſtamenti Interpretationis auctor eſſe fertur.* 111
R. Moſes ben Maimon. 143. 164. *Græce peritus fuiſſe dicitur.* 144. *ejus de optimo genere interpretandi ſententia.* 60. 84. *Zabiorum librum de agricultura Arabice vertit.* 142. *ejus Epiſtola ad Judæos verſus meridiem babitantes.* 143 *Ejus Epiſtola De reditu ad vitam.* 143 *Galeni Epitomen lucubravit.* 145
R. Moſes ben Samuel. 143
R. Moſes Kimchi. 164
Moſes Mercedinæus. 126
Moſes Rovas. 161
Muhammedus Iſaaci filius auctor Catalogi Interpretum Arabum. 161
Muhammedus Turcarum Imperator. 160
Mulecbus Sapherapes Saracenorum Soldanus Chriſtianos Palæſtinà expulit. 123
Sebaſtianus Munſterus. 123. 164
Marcus Antonius Muretus. 186
Vvolfgangus Muſculus. 198
Muſus Perſa. 148
Mutianus. 170
Mutius Scholaſticus. 181
Nicolaus Mutonus. 157

N

Petrus Nannius. 203 *ejus de Franciſco Philelpho judicium.* 192. *de Marſilio Ficino.* 194
Natalis Comes. 196
Michael Neander. 199
Nicolaus Damaſcenus. 141
Nicolai Summa Philoſophiæ Ariſtotelicæ. 145
Nicomachi Arithmeticam Latinè verterunt Apuleius

leius & Boethius. 170
Nicopolitana Editio. 41. 103
Vitalis Niſſus. 163
R. Noachus. 144
Flaminius Nobilius. 121
Notgerus. 172
Novellarum Juſtiniani Interpres, homo Græcus. 179
Novi Teſtamenti Latina Interpretatio vetus. 123. ex Itala Editione depromta, & ab Hieronymo emendata. 139. è Græco profecta. 104
Nubienſis Geographus. 166

O

Officium cordium. 143
Robertus Olivetanus. 214
Omar. 158
Omar Saracenorum Rex. 159
Onkelos. 106. quo tempore vixerit. ibid. ejus Paraphraſis qualis. 107. ejus Interpres Paulus Fagius. 166. Judæis τῆς διασπορᾶς τῆς Ασίας in uſu fuit. 109
Onuphrii Eremitæ vita. 171
Oratores quomodo interpretandi. 26. 27. 36
Oreſieſii Præcepta. 199
Nicolaus Oreſmius. 213
Origenis Commentariorum in Matthæum vetus Interpretatio. 182
Lucas Oſiander. 127
Oſvvaldus Schrekenfuſchius. 166
Ovidius. 13
Ovidii Metamorphoſeos, & Heroidum Epiſtolas Græcè convertit Maximus Planudes. 155

P

Pachomii Regula Monachorum. 149
Pacuvius. 12
Pæanius. 153
Santes Pagninus. 126
Palladius Galata. 90. 126
Paphnutius Abbas. 171
Paraphraſis quid. 53. ejus duplex genus. 53
Parthenius Nicenus. 12
Paſchaſius S. R. E. Diaconus. 171
Patres quomodo interpretandi. 22. 35

Patrius Iſaaci Monachi Interpres. 148
Pauli Æginetæ libri aliqui Syriacè verſi. 146
Paulus Arabs. 149
Paulus Diaconus Neapolitanus. 171
Paulus Humberti Epiſcopi Interpres. 199
Paulus Iſraelita. 163
Pelagiæ vita. 173
Pelagius S. R. E. Diaconus. 171
Pelagio tributus de Fide liber. 172
Conradus Pellicanus. 127. 128. 161
Johannes Pena. 139
Joachimus Perionius. 52. 186
Periphraſis quid. 12
Nicolaus Perottus. 194. & ſeq.
Perſicæ Interpretationes Scripturæ. 41. 119
Perſicæ Interpretationes auctorum τ̃ ἔξωθεν. 138
Dionyſius Petavius. 190
Petrus Æthiops. 117
Petrus Aponenſis. 150
Petrus Cluniacenſis. 160
Petrus Nicolaus Faventinus. 161
Petrus, Notarius Petri Cluniacenſis. 160
Petrus Toletanus. 160
Pharaon Judæus. 117
Franciſcus Philelphus Tolentinas. 192
Philippo Pulchro regnante interpretandi ars in Gallis florere cœpit. 212
Philippus Herapollinis Interpres. 148
Philo Byblius Sanchoniathonis Hiſtoriam Phœnicum Græcè convertit. 148
Philo Senior, interpres libri Sapientiæ. 148
Philonis ſuppoſitii Breviarium temporum. ibid.
Pilpæi Brachmanis fabulæ. 141
Johannes Piſcator. 130
Planudes. V. Maximus Planudes.
Plato Tiburtinus. 158
Plautus. 12
Poetæ Græci ſatis accuratè converſi. 28
Poetæ Latini quomodo Græcos Poetas tranſtulerint. 83
Poetæ quomodo interpretandi. 35. & ſeq.
Poloni Interpretes. 207

licarpi liber Reſponſionum. 171
Conſalus Ponceleonius. 207
Gulielmus Poſtellus. 161
Præſagium Muhammedanorum de Chriſtianorum calamitatibus, & ſuæ Gentis excidio. 160
Felix Pratenſis. 130
Proverbia quomodo interpretanda. 35
Proverbiorum Arabicorum liber. 168
Pſalterium Vulgatæ Editionis ex antiqua Itala depromptum eſt. 120
Ptolemæi Almageſti Interpretatio Arabica. 138. 140
Ptolemæi Planiſphærii interpretatio Arabica. 140. Latina. 158
Pythagoræ aurea carmina Arabicè verſa. 141

Q

Johannes Quinquarboreus. 162
Quintiliani de optimo genere interpretandi ſententia. 52. 53

R

Raphael Volaterranus. 148
Raſe. 158
Johannes Reuchlinus. 197
Hieronymus Rhamnuſius. 122. 162
Rhemnius Fannius. 12
Antonius Riccobonus. 196
Richardus Florentinus. 166
Nicolaus Rigaltius. 190
Robertus Ketenenſis. 163
Robertus Linclonenſis. 158
Rodolphus Brugenſis. 140. 157
Johannes Ruellius. 184
Rufinus. 151. Itala Scripturæ interpretatione videtur eſſe uſus. 151. peſſimus Interpres. 277 Liber de Fide ipſi tributus. 172
Rutenica Lingua. 135
Rutenica Scripturæ Interpretatio. 135
Rutenici characteres. 135

Saadi-

S

SAadias Gaon. 114. ejus Interpretatio Scripturæ qualis. ibid.
Salluſtii Interpretatio Græca a Zenobio accurata. 151
Claudius Salmaſius. 191
Salomon Syriacæ Veteris Teſtamenti Interpretationis auctor eſſe fertur. 200
R. Salomonis ben Gavirel Selectæ Margaritæ. 143
Samaritana Interpretatio Pentateuchi. 132
Samaritanorum Arabica interpretatio Pentateuchi. 109
Samaritanus Pentateuchus.
Græcè redditus. 132
R. Samuel aben Tibbon. 143
R. Samuel ben Banſchal. 145
R. Samuelis liber de adventu Meſſiæ. 158
Sanchoniathonis Hiſtoria Phœnicum Græcè à Philone Byblio reddita. 148
Sanctorum vitas complexus Liber à Photio memoratus. 172
Sapientiæ liber Chaldaicè converſus de Græco. 145
Sapientiæ librum Græce vertit Philo Senior. 148
Sapientiæ Liber Vulgatæ Editionis unde depromtus. 121
Joſephus Scaliger. 161
Julius Cæſar Scaliger. 185
R. Schem Tob Phalkeira. 145
Andreas Schottus. 204
Scribonius Largus. 172
Scriptura ſancta in omnes propemodum linguas converſa. 100. ejus aliqua Interpretatio Græca an extiterit ante Ptolomæum Philadelphum. 190. quomodo interpretanda. 20. 26. ejus interpretationes olim innumeræ. 42. quædam ejus partes Chaldaicè ſcriptæ. 109. ejus partes aliquæ Syriacè ſcriptæ. 114. Gallicè verſa regnante Philippo Pul-

Pulchro 223. *& Carolo V.* 224
Seder olam minus. 164
Q. Septimio Romano adſcripta Dictys Cretenſis Interpretatio. 182
Septuaginta Seniorum Interpretatio. 37. 54. 190. & ſeq. *ad nos pura & integra non pervenit.* ib. *ea utebantur Judæi Alexandrini.* ibid.
Sergius optimus Interpres. 149
Johannes Serranus. 201
R. Simeonis Logica. 164
M. Sethus. 149
Claudius Seyſſelius. 213
Sidonius Apollinaris. 171
Simeon Metaphraſtes quare ita dictus. 13
Simon Genuenſis. 158
Jacobus Sirmondus. 190
Siſenna Fabulas Mileſiacas Ariſtidis Latinè convertit. 170
Smaragdus Humberti Epiſcopi Interpres. 149
Sophronius Hieronymi Latinam Bibliorum Interpretationem Græcè tranſtulit. 119. *alia ejuſdem pleraque Græcè convertit.* 152
Sophronius Hieroſolymitanus Epiſcopus. 171
Sorſanus Arabs. 161
Papinius Statius. 13
Statius Cyrillus. 171
Stephanus Digeſtorum interpres. 154
Stephanus Hali Interpres. 159
Stephanus Mechanica Arabicè vertit Chalidi juſſu. 137
Henricus Stephanus. 188
Robertus Stephanus. 128
129
Ludovicus Strebæus. 186
Joſephus Struthius. 207
Petrus Sutor. 45
Jacobus Sylvius. 167
Symeon.
Symmachus, ejuſque Interpretatio. 40. 56. 63
104
Symphorianus Champerius. 159
Syntipæ fabula. 149
Syriaca Scripturæ Interpretatio ſimplex dicta. 41. 112. *Figurata dicta.* 112.
Syriaca Novi Teſtamenti Interpretatio Vvidmanſtadio edita, qualis. 109. *hujus & ſimpli-*

plicis purus eſt Syriaſmus. 110. *hujus Interpretationis S. Marcum auctorem Syri eſſe credunt.* 112
Syriacæ novi Teſtamenti interpretationes. 112
Syriacè ſcriptæ partes quædam Scripturæ. 112
Syriace verſi ſunt Patres plerique. 145
Syriaſmi multæ propagines. 110

T

T*Aſcius Victorianus.* 171
Jacobus Tavvaſius. 136
Technici quomodo interpretandi. 35
Tertulliani Apologeticus Græcè parum accurate redditus. 158
Teſtamentum duodecim Patriarcharum. 158
Joſephus Teſtander. 208
Terentius. 12
Thaddæus Apoſtolus Syriacè vertiſſe fertur Novum Teſtamentum, & partem Veteris. 111.
Thalelæus. 154
Thalmud Arabice verſus. 142
Thargumin. 107
Thebith ben Corrah. 142
Themiſtii Commentarii in Analytica Ariſtotelis. 171. *ejus Commentariorum in Libros de Cœlo converſio Arabica, Ebræa, & Latina.* 160
Theodori Mopſueſteni Opuſcula. 143
Theodorus Abucara. 157
Theodorus Ariſtotelis interpres Arabs. 142
Theodorus Hermopolites Codicis interpres. 154
Theodori Præcepta. 137
Theodoſii Tripolitæ Arabica Interpretatio. 139. *Latina ex Arabico converſio.* 161
Theodotionis Interpretatio Scripturæ qualis. 40. 56. 65. 104
Theodotus. 148
Theologi quomodo interpretandi. 35
Theophili Paſchales Epiſtolæ. 177
Theophilus Anteceſſor. 153
Theophilus Ediſſenus. 145
Theophraſti libri nonnulli Sy-

Syriacè & Arabicé converſi. 145
Theoretica quomodo vertenda. 23.
Thomæ Aquinatis liber de ente & eſſentia Græcè à Gennadio Scholario redditus. 151. *ejuſdem alia Græcè convertit Demetrius Cydonius* 156. *ejus Summa Græcè, Arabicè, & Sinicè expoſita eſt.* 156
Nicolaus Leonicus Thomæus. 108
Johannes Tillius. 121
Timothei libellus ad Leonem Imperatorem à Gennadio Latinè redditus. 172
Titus Livius. 13. *Arabicè redditus.* 137
Tobias Chaldaicè primum ſcriptus. 109. *Ebraicè, Græcè, & Latinè converſus.* 122
Traductio quomodo interpretanda. 25
Trajani Tactica. 151
Immanuel Tremellius. 130
Hadrianus Turnebus. 186

V

Valerius Flaccus. 14
Georgius Valla. 194
Laurentius Valla. 192
Varro Atacinus ex Apollonio nonnulla tranſtulit. 12
Terentius Varro. 17
Franciſcus Vatablus. 184
Ubertus Medicus φιλάϱαψ. 115
Vegetius Peætextatus. 171
Andreas Veſalius. 161
Victor Capuanus. 172
Petrus Victorius. 195
Blaſius Vigenerius. 115
Arnaldus de Villanova. 162
Ulphilas Gothicæ Scripturæ Editionis auctor. 135
Urbicius Tacticorum Trajani & Hadriani Interpres. 157
Urſus S. R. E. Subdiaconus. 181
Bonaventura Vulcanius. 204
Vulgata Interpretatio Scripturæ. 42. 78. 79. 120. 121. 177

Ju-

Juſtus Vulteius. 199
Albertus Vuidmanſtadius. 109
Hieronymus Vuolffius. 173. 199

X

GUlielmus Xylander. 200

Y

YAbia ebn Adda. 145

Z

ZAbiorum liber de agricultura. 142
Zabiorum libri plerique Arabicè verſi. 142
Zacharias Papa. 153
Zabel. 158
Zagbar Elgzezar. 157
Zenobius SalluſtiumGræcè convertit. 151
Zobar. 158

FINIS.

HAG 2019140

Digitized by Google

Google

Digitized by Google